

CURS DE LIMBA ROMÂNĂ PENTRU INVĂȚĂMÂNTUL SECUNDAR

MANUAL

DE

LIMBA ROMÂNĂ

CONFORM PROGRAMEI DIN 1929

PENTRU CLASA VI A ȘCOALELOR
SECUNDARE DE BĂEȚI ȘI FETE

DE

GHEORGHE ADAMESCU

Profesor la Liceul Sf. Sava

N. I. RUSSU

Sef de lucrări la Universitate
Profesor la Liceul Cantemir (Buc.)

MIHAIL DRAGOMIRESCU

Profesor de Literatură română la
Universitatea din București

Aprobată de Ministerul Instrucțiunii în anul 1929

BUCUREȘTI

Editura Librăriei SOCEC & Co., Societ. Anonimă

1929

Ediția I

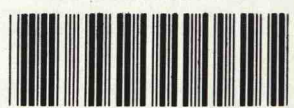
Tipărită în 5.000 ex.

Biblioteca Centrală Universitară
Cota ~~075/3/11295~~
Inventar ~~702690~~

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
„CAROL I” BUCUREȘTI
COTA 37613

PC 28/08

BCU-Bucuresti

C702690

La program nou, cărți noi. În noul program nu se mai amestecă interesul de fond cu cel de formă. Bucățile de lectură de Geografie, Istorie, Științe Naturale, au fost relegate, cum eră și firesc, la lecțiunile particulare ale acestor obiecte. În Manualul de Limba Română n'a mai rămas decât preocuparea pură de **formă gramaticală** și de **formă literară**. Dar dacă interesul pentru forma gramaticală formează scopul de predilecție al claselor inferioare, interesul pentru forma literară constituie scopul principal al claselor superioare. Le-a fost dar cu atât mai ușor autorilor să întroneze în manualele lor, concepția estetică în studiul literaturii, făcând o demarcație precisă între literatura **de compoziție**, în care se poate exercita orice elev și între literatura **de studiu**, care este constituită cu deosebire din **capod'operele** literare ale spiritului omenesc și național.

91A 40/89
 În adevăr, multă vreme a dăinuit eroarea, care puneă pe acelaș plan **capod'opere, opere de talent și opere de compoziție** sau virtuozitate. Și această eroare poate să mai dăinuiască multă vreme, cu atât mai mult cu cât în mintea tuturor **talentul este ce este, iar genialitatea crea-tore, nicăiri**. În noua concepțiune însă între Capod'opere nemuritoare și opere de talent sau de compoziție trecătoare este un abis.

Ideia este prea nouă pentru ca să fie primită dintr'odată. Noua lucrare a unuia dintre colaboratorii acestor manuale, anume „Principiile de literatură“, care se ocupă, în volumul I, cu Capod'opera, în vol. II cu Opera de talent și în vol. III cu Opera de virtuozitate numită în genere compoziție, — va ridica, credem multe obstacole din calea înțelegerii, care va deschide noi perspective în studiul literaturii. Ea va fi trimeasă gratuit tuturor colegilor care vor voi să facă cunoștință cu noua concepție, care este, în fundament, și aceea a acestor manuale.

Colaboratorii

N. B. Manualele de cl. IV, V, VI și VII s'au bucurat și de sugestii de la profesori **Emilian Constantinescu, Raul Teodorescu, Cora Valescu, N. I. Russu, N. N. Creșu și N. N. Vasiliu, asistenți universitari și profesori secundari.**

M. D.

PROGRAMA CURSULUI DE LIMBA ROMÂNĂ

INSTRUCȚIUNI GENERALE

I. Scopul.

Scopul învățământului limbii române este ca, prin cunoașterea precisă a formelor corecte și caracteristice ale lexicului, morfologiei și sintaxei, cum și prin lectură cât mai intensivă, elevii să-și însușească frumusețile de fond, formă și armonie ale creațiilor literare române scrise și nescrise în așa fel, ca ei să ajungă a-și exprima corect propriile idei, sentimente și tendințe.

De aci rezultă că școlarul va trebui :

1. Să și poată exprima corect și, dacă se poate, frumos, stările lui sufletești, atât în vorbire, cât și în scris.
2. Să ajungă la o cunoștință cât mai dezvoltată și cât mai precisă a vocabularului și construcțiilor originale.
3. Să dobândească deprinderea de a citi singur, pentru a-și forma gustul literar.
4. Să vjungă a citi expresiv și cu dicțiune corectă.

II. Materia

Învățământul limbii române în școala secundară cuprinde : 1) Citire; 2) exerciții de vorbire; 3) cunoștințe de gramatică și limbă; 4) teorii literare; 5) istoria literaturii și 6) compuneri.

1. Citirea va fi partea fundamentală pe care se vor sprijini exercițiile de vorbire, teoria și analiza literară și compunerile.

Elevul trebuie să învețe să citească corect și expresiv, să dobândească cunoștința unui număr însemnat de creațiuni literare, atât române cât și streine, în traduceri bune, pentru a se putea lămurii asupra genurilor și curentelor literare.

2) Exercițiile de vorbire vor consta din : 1) reproducerea bucăților de citire; 2) recitări de poezii; 3) întrebări și răspunsuri

cât mai precise în legătură cu cunoștințele de limbă și cu analiza bucăților de lectură și a compozițiilor; 4) dezvoltarea unei teme luate sau din materia citită, sau dată după un plan fixat sau liber.

3. Cunoștințele de gramatică și de limbă se vor referi la: a) Categoriile gramaticale; b) Sintaxa și ordinea cuvintelor din propozițiune; c) Cât mai multe expresiuni particulare limbii române; d) Exerciții de sinonimie și de nuanțe de cuvinte; e) Evoluțiunea sensului unui cuvânt caracteristic.

4. Teoria și analiza literară la cursul superior vor cuprinde cunoașterea genurilor, tipurilor și principalelor curente literare.

5. Compunerile. La cursul superior compunerile vor constă din: a) Analize a unor opere literare și dări de seamă asupra lor; b) Caracterizări de persoane din viața reală; de figuri, eroi și personaje din operele literare sau caracterizări de opere literare; c) Povestiri simple sau dialogate din viața școlară; d) Disertații; e) Culegeri de particularități sintactice și expresiuni literare din limba vie și din autori. Compunerile se vor face și în clasă și acasă.

6. Istoria limbii române. a) Origina limbii și evoluția ei; b) Dialectele limbii române; c) Formarea limbii literare.

7) Istoria literaturii române va constă din: a) Istoria literaturii religioase vechi; b) Istoria literaturii moderne cu perioada de pregătire a limbii și literaturii din secolul al XVIII-lea; c) Istoria literaturii contemporane până în zilele noastre (aceasta numai ca lectură particulară și numai din autorii consacrați și ale căror opere nu contrazic rolul educativ al învățământului).

III. Instrucțiuni metodice.

Pentru diferitele părți ale cursului de limba română, se fac următoarele recomandări.

1. Citirea și compunerile sunt temelul întregului curs.—Oricare ar fi clasa și programa ei respectivă, să nu se piardă niciodată din vedere că scopul esențial al lecturii oricărei bucăți sau opere este priceperea și gustarea frumuseții ei, răsunetul ei în sufletul tinerimii.

Dela clasa IV înainte să se dea, la finele bucăților de lectură, scurte însemnări despre autor: vremea când a trăit, un fapt însemnat din viața lui, titlul operei sale de seamă. Tot dela clasa IV înainte și însemnări necesare teoriei sau istoriei literare.

2. Exercițiile de vorbire sunt menite a contribui să se dea școlarilor deprinderea de a putea spune ușor, corect, într'o des-

fășurare ordonată a cugetării, cu încredere în sine, dar fără presumpțiune, ceea ce au de comunicat altora.

Poeziile de recitat trebuie să fie întâiu citite de profesor sau de elevi în clasă; să nu se învețe pe dinafară nimic ce n'ar fi fost prealabil bine priceput și simțit.

Pentru întreaga școală să se stabilească un mic număr de poezii alese după frumusețea cuprinsului și după armonia limbii, cari trebuie să fie învățate pe de rost de toți elevii și a căror recitare va fi cerută regulat în toate clasele. Pe lângă acest ciclu de poezii, se vor îndemă școlarii să învețe de recitat și altele, alese de ei, cu aprobarea profesorului, astfel încât la terminarea liceului, să nu fie nici un absolvent care să nu știe pe dinafară câteva poezii frumoase din literatura noastră poporană și din cea cultă, sau fragmente caracteristice.

Nu se va îngădui, nici în clasă, nici mai cu seamă la serbările școlare, recitarea de poezii, tendențioase ori bucăți în cari se batjocoresc sau se ridiculizează alte națiuni, clase sociale ori categorii profesionale.

În ultimele două clase se pot da spre recitat și scurte fragmente de proză, remarcabile prin adâncimea cuprinsului și prin armonia limbii.

3. *Lucrările scrise.*

Dela clasa IV înainte, lucrările în scris vor avea din ce în ce mai mult caracterul de compuneri, la care se va cere observare, reflecție și o înfățișare personală mai pronunțată.

Profesorul va da totdeauna indicații necesare.

Elevii vor fi îndrumați să se exprime simplu nepretențios, să se ferească de stil bombastic, de frazeologie goală, de neologisme inutile, de barbarisme, de pronunțări și de construcții sintactice străine, așa de frecvente în lumea jurnalelor și revistelor noastre și în conversația zilnică. Se vor prețui judecata independentă, stilul personal.

Cercetarea lucrărilor în scris trebuie să fie făcută conștiincios, cu interes pentru școlar, cu preocuparea de a face pe fiecare să înainteze în îndemânarea scrisului; să capete încredere în puterile sale, să păstreze plăcerea de a scrie.

Lucrări ori părți deosebit de bune se vor citi în clasă. Aprecierea profesorului să se arate nu numai prin notă, ci și prin sublinieri sau însemnări curente (cu un sistem de semne convenționale explicat elevilor) și la sfârșitul lucrării printr'o caracterizare în scris a însușirilor sau lipsurilor principale ale ei.

Lucrările astfel cercetate se vor înapoiă curând, dându-se seama de ele în clasă. Se va face întâiu o apreciere generală, se vor releva calități, apoi lipsuri comune mai multora, greșeli tipice.

5. Teoria literară și istoria literaturii.

Dela clasa IV înainte, considerațiile de gramatică se vor înălța treptat la aprecieri stilistice, la priceperea originalității și a frumuseții unor cuvinte, expresii, construcții, în ce privește sonoritatea lor (felul cum impresionează auzul), puterea lor de a evocă imagini, cadența și armonia frazei.

Se vor face exerciții de aflarea termenului celui mai propriu și a construcției celei mai corecte, a echivalentelor neologismelor și a nuanțelor dintre ele și cuvintele vechi corespunzătoare, precum și a deosebirilor între cuvinte cu înțeles apropiat.

Se va deșteptă simțul pentru diferențele de ton în vorbire și expresiile poetice. Se vor da scurte noțiuni despre genurile literare de cari țin bucățile sau operele citite în clasă.

Nu se va pierde însă niciodată din vedere că scopul principal chiar și în această parte a cursului, nu este catalogarea și clasificarea scrierilor, terminologia și definițiile, ci îmbogățirea și înălțarea sufletului tinerimii prin cugetarea și simțirea cuprinsă în operele sau bucățile citite.

Tot astfel în clasele VI și VII, cunoștințele despre limbă, despre dezvoltarea literaturii române, despre rolul și valoarea operelor, a scriitorilor, a curenților diferitelor epoce, nu trebuie să aibă caracterul unor formule, aprecieri sau rezultate învățate de școlari pe dinafară, din carte, din spusele profesorului, sau din lectură particulară, ci cu îndrumările și completările necesare ale profesorului și ale manualului clasei, ele să fie crescute în sufletul școlarilor din lectura directă a scriitorilor; să aibă temeiul în propria judecată și simțire a școlarilor.

Această cunoaștere proprie trebuie să se întemeieze atât pe lecturile din cursul inferior, cât și pe cele din cursul superior, făcute în clasă și acasă.

Operele mai întinse, de exemplu o epopee, o dramă, un roman, o povestire, trebuie să fie cunoscute de școlari și să influențeze, asupra lor nu numai prin fragmente, ci prin cunoașterea efectivă a lor ca ceva întreg. Aceasta este însă imposibil numai prin lectura în clasă, care de altfel, dacă ar ținea luni de zile și într'o tratare uniformă, ar obosi pe școlari și nu ar putea produce efectul așteptat. E necesar deci, să se aplice pentru cunoașterea lor metoda lucrării în comun a clasei: 1) Opera întreagă va trebui să fie citită acasă de *câțiva* școlari care se oferă după o prealabilă indicare de către profesor. a liniilor ei mari. După aceea, se vor expune și se vor discuta în clasă rezultatele la cari s'a ajuns, întregindu se și rectificându-se, citindu-se în clasă, în întregime, pasagii sau scene importante din operă.

Pentru aplicarea cu folos a acestei metode, lectura particulară, este indispensabilă. Pentru aceasta, școala trebuie să aibă, pe lângă o bibliotecă generală și biblioteci de clasă. Este bine să se rezerve cel puțin o oră pe lună, pentru controlul lecturii particulare.

IV. Materialul programei de limba română pe clase.

CLASA VI.

Trei ore pe săptămână (2 ore citire, cunoștințe despre limbă și istorie literatură; o oră compuneri).

I. Istoria limbii. *Originea limbii române. Elementele constitutive ale limbii române: fondul latin (latina vulgară, fonetica, morfologia și lexicul ei în legătură cu ale limbii române) și influențele străine. Dialectele limbii române și probe de grai din fiecare.*

Alfabetul vechi. Nașterea literaturii scrise în limba română. Cele mai vechi manuscrise (Codicele Voroneșian, Psaltirea Scheiană). Despre tipăriturile lui Coresi.

II. Istoria literară. Epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu: *informațiuni despre activitatea literară a mitropoliților Simeon Ștefan, Varlaam și a cronicarului Ureche. Lecturi din Noul Testament dela Bălgrad al lui Simeon Ștefan și din cronica lui Ureche (Simeon Dascălul).*

Epoca lui Brâncoveanu. *Informațiuni despre activitatea literară a Mitropolitului Dosoftei, despre Biblia dela 1688, informațiuni despre activitatea literară a cronicarilor, Miron Costin, Stolnicul G. Cantacuzino, I. Neculce, Radu Popescu, a lui Dimitrie Cantemir, și a lui Antim Ivireanu. Lecturi din Psaltirea în versuri a Mitropolitului Dosoftei, din Biblia dela 1688, în clasă cu elevii), din Grigore Alexandrescu, N. Bălcescu, C. Negruzi,*

Școala Ardeleană. *Informațiuni despre activitatea literară a lui Micu, Șincai, P. Maior, G. Lazăr, Cipariu, Laurian, (dicționarul Academiei), Simeon Bărnuț, I. Budai Deleanu, A. Mureșanu).*

Lecturi din Petru Maior, Simeon Bărnuț, I. Budai Deleanu și Andrei Mureșeanu.

Literatura populară ca cea mai veche literatură românească. *Cărțile populare.*

Pregătirea literaturii moderne.

Informațiuni despre activitatea literară a poezilor Văcărești a lui Conachi, Cârlova, Asachi, Eliade Rădulescu, Lecturi din poezii Văcărești și din Eliade Rădulescu.

Lecturi și date biografice (caracterizările din manual vor servi numai ca îndrumare; profesorul va scoate caracterizările

din cetirea bucăților, din Miron Costin, I. Neculce, D. Cantemir și Antim Ivireanu, Kogălniceanu, Al. Russo, D. Bolintineanu.

III. Exerciții de vorbire. Scurte disertațiuni. Recitări, dări de seamă asupra lecturii particulare în legătură cu seriitorii din programa clasei.

IV. Compuneri. Caracterizări de opere. Observațiuni despre limba unor texte.

NOTA. Manualul clasei va cuprinde indicațiuni bibliografice despre scriitorii citați în program, ca elevii să se poată folosi de ele pentru lecturi, studii și lucrări.

PARTEA I.

ISTORIA LIMBII

ORIGINEA LIMBII ROMÂNE

ȘI

ÎNRUDIREA EI CU CELELALTE LIMBI ROMANICE

În ținuturile ce formează azi regatul românesc, și până la Tisa, locuiau pe la începutul erei creștine, un popor numit al Dacilor și Geților, cari erau de acelaș neam cu Tracii din dreapta Dunării și cari erau împărțiți în diferite triburi independente și adesea în luptă unul cu altul.

În acelaș timp statul roman ajunsese cu posesiunile sale până în dreapta Dunării unde organiză provincia numită Moesia.

Asifel, cele două popoare, Romanii și Dacii, se găsiră față în față.

Adesea triburile dace și gete se uniau între ele sub o căpetenie, și atacau ținuturile stăpânite de Romani.

Pentru a înlătură această primejdie ce sta în tot minutul amenințătoare, trebuia o expediție în regulă. O plănuise Cezar, dar o îndeplini în parte urmașul său Octavian. Războiu mare, dar fără izbândă, purtă împotriva lor Domițian.

Fu rezervată lui *Traian* (98—117) cinstea de a zdrobi puterea Dacilor și de a distruge statul lor. În urma celor două expedițiuni victorioase (101-2) și (105-3), Romanii își măriră stăpânirea cu o nouă provincie: *Dacia Traiană*.

Traian, după obiceiul Romanilor, aduse și în Dacia coloniști din diferite părți ale imperiului, romanizate de mai nainte. Stăpânirea romană se mărgini întâi în teritoriul care ar corespunde azi cu Oltenia, Banatul și Transilvania și care eră în legătură cu Italia nu numai prin Moesia, dar mai cu seamă prin Iliria și Panonia.

Coloniștii aduși aci romanizară cu încetul ținutul. Ei procedau pn cale pașnică. Introduceau în provincie organizarea lor administrativă și militară, dar nu împedicau pe indigeni să participe la această organizație; puteau să intre în legiuni; puteau să ocupe funcții. În acest chip, romanizarea se începea în clasele superioare, cari, pentru a dobândi onoruri, primiau starea creată de Romani, și de aci încolo pătrundeă în stratele cele mai de jos ale populațiunii. Astfel, după un timp relativ scurt, provincia își schimbă cu totul înfățișarea. Așa s'a întâmplat și în Dacia.

Sunt mărturisiri ale autorilor, sunt inscripțiuni, sunt resturi de clădiri și urme de cetăți ce dovedesc că a fost aci o viață romană destul de puternică; dar diferitele popoare barbare ce năvăliră în aceste părți făcură ca domnia oficială a Romanilor să nu fie mult. Impăratul *Aurelian* (250—275), neputând să mențină stăpânirea asupra Daciei, retrase legiunile și le așeză peste Dunăre în ținuturile ce primiră numele de *Dacia Aureliană*.

Năvălirile urmează până în sec. XI și se sfârșesc cu a Tătarilor. Din aceste timpuri întunecoase avem puține cunoștințe despre viața Romanilor din aceste părți. Atunci se plămădește naționalitatea română; atunci, se naște limba română.

Nu cunoaștem cu siguranță nici teritoriul nici epoca în care s'a format limba română. Din secolul X ni se vorbește foarte des de poporul român — cunoscut pe atunci sub numele de *Vlah*. Scriitorii dau acest nume și locuitorilor dela nord de Dunăre și unora dela sud de Dunăre. S'ar putea deci zice că populația romanizată din care a eșit poporul român eră foarte numeroasă și se întindea pe ambele țărmuri ale Dunării și în peninsula balcanică și în părțile dintre Banat și Italia prin Jugo-Slavia de astăzi. Dacă ținem socoteală de marele număr de influențe slavone cari se găsesc în limba română și dacă amintim că invaziunea Slavilor se produce prin secolul VI, *trebuie să admitem că limba română s'a format de prin sec. VII până prin al.*

IX-lea, când trebuie să fi ajuns la desăvârșita ei întocmire, cu deosebire pe teritoriul dintre Adriatica și Olt.

Aceste împrejurări ne arată că limba română este una din limbile așa numite *romanice* sau *neolatine*.

Teritoriul ocupat de popoarele ce vorbesc limbile romanice e mare; iar aceste limbi se prezintă sub mai multe forme de limbi literare și cu un număr foarte mare de dialecte.

Incepând dela răsărit, găsim *limba română* vorbită la nordul Dunării, în Macedonia și Istria. Pe coastele Dalmației, pe coastele golfului Quarnero și prin insulele din acest golf se găsesc teritorii unde se vorbește o limbă romanică pe care filologii o consideră deosebită de cea italiană.

Pe o fâșie de pământ care se întinde dela marea Adriatică de lângă peninsula Istria și merge prin Tirol și până la cantoanele elvețiene de sud-est, se întinde domeniul *limbii retice*, compusă din 3 grupe: *friulana* la răsărit, *tiroliana* la centru, *ladina* la apus.

Vine apoi limba *italiană* cu multe dialecte, cari se despart în două: la nord de fluviul Padu, la sud de acest fluviu. Între aceste dialecte din urmă intră și cele din insulele Sardinia și Sicilia.

Limba *franceză* are două mari grupe de dialecte; cele din nordul Franței, dintre cari cel mai însemnat este dialectul din Ile-de-France din care a ieșit limba literară franceză; cele din sud, între cari avem și limba *provensală*.

Limba *spaniolă* are asemenea multe dialecte, dintre cari cel mai însemnat este cel *catalan*.

La apusul teritoriului roman este limba *portugheză*.

Comparând între ele aceste limbi, găsim părți comune și deosebiri multe.

Vocabularul lor este format în mare parte din elemente latine, dar și elementele străine numeroase au pătruns în cursul timpului. Dintre acestea, ca influență comună este

cea greacă, datorită mai ales culturii; este apoi *influența germanică*, ce se întâlnește în toate limbile romanice din apus și lipsește din limba română. Elemente *arabice* se găsesc în peninsula Iberică și în Sicilia. Limba vechilor locuitori din diferite țări a dat și ea elemente limbilor celor nouă: *celtica* în Galia, *italica* în Italia, *iberica* în Spania. Influențe *slavone*, *turcești*, *ungurești* se găsesc în limba română.

Sunetele limbilor romanice sunt sunetele limbii latine, pe lângă cari s'au dezvoltat altele cu ușoare modificări sau cu totul nouă.

Morfologia limbilor romanice este o dezvoltare a tendințelor ce se pot vedea chiar din latina vulgară câtă se cunoaște, adică înlocuirea formelor sintetice ale limbii latine clasice prin forme din ce în ce mai analitice. Cele mai interesante și mai caracteristice exemple sunt: *disparițiunea formelor de caz* și înlocuirea lor prin expresiuni alcătuite cu prepozițiuni sau cu articole; *disparițiunea pasivului latin*, care s'a exprimat prin forme compuse; înmulțirea *formelor compuse* chiar la activ.

Disparițiunea formelor de caz a adus o modificare radicală în sintaxă. Libertatea inversiunilor a dispărut și a făcut loc unei construcțiuni mai fixe, în care locul unei vorbe în prepoziție este determinat de rolul și raportul sintactic.

Limbile romanice se pot împărți în două grupe: *grupul răsăritean*, care cuprinde *italiana*, *retica* și *româna*; *grupul apusean*, care cuprinde *franceza*, *provensala*, *spaniola* și *portugheza*.

Limba română are mai multe puncte de asemănare cu *italiana*, dintre cari cele mai însemnate sunt: *păstrarea mai nealterată a multor vocale și consonante latine*; *păstrarea mai întreagă a înfățișării cuvântului latin*; *i ca semn al pluralului*.

ELEMENTELE CONSTITUTIVE ALE LIMBII ROMANE.

FONDUL LATIN ȘI INFLUENȚELE STREINE

Având în vedere împrejurările istorice cari au adus formarea poporului român, trebuie să admitem că la baza vorbirii acestui popor nou a figurat cele două elemente: elementul autohton și elementul dominant.

I. Elementul dac.

Elementul autohton este *elementul dac*.

70690
E foarte greu de stabilit care e parte de influență a *elementului dac*, pentru că nu cunoaștem limba vechilor locuitori ai provinciei. Puținele nume proprii ce se întâlnesc în inscripțiuni, puținele cuvinte citate de autori nu ne dau material îndestulător pentru studiu. De aceea filologii se adresează altor limbi înrudite cu a Dacilor spre a dobândi oarecare informațiuni mai precise. Astfel este limba tracă, limba ilirică, limba albaneză, dalmată veche și actuală. Cele două dintâu sunt limbi dispărute; albaneza și dalmata însă se vorbesc.

S'ar putea zice, teoretic, că un fenomen lingvistic vechiu, care nu e nici latin cunoscut, nici nu se găsește în celelalte limbi romanice, nu e nici slavon, trebuie să fie datorit elementului autohton. Dar acest lucru nu poate fi totdeauna sigur, fiindcă, înainte de formarea limbii românești, a existat o vorbire a locuitorilor latini din Răsăritul Europei (Dacia, Peninsula balcanică) care, după împărțirea imperiului roman și după slăbirea legăturilor cu Roma, s'a dezvoltat cu oarecare independență și din care au ieșit limbile romanice.

Această limbă a putut influența și limba albaneză și dalmată și limbile popoarelor năvălitoare, adică limba bulgară și sârbă, chiar și limba greacă. S'ar putea deci ca

fenomenul de care ne-am ocupa să fie datorit acestei limbi.

Astfel este chestiunea articolului. Știm de unde îi vine forma ; dar nu știm de ce este așezat în românește la finele cuvântului, pe când în toate limbile romanice e așezat înaintea. Această postpunere, nu e slavonă, fiindcă limbile slavone n'au articol, *afară de cea bulgară* (Bulgarii nu sunt Slavi de origine, ci au adoptat limba slavonă) și în bulgărește articolul este așezat la urmă, ca și în românește. Aceeași situație este și în limba albaneză. Concluzia probabilă este că postpunerea articolului se datorește limbii străromâne. Indată ce demonstrativul a devenit articol s'a putut zice *homo ille* sau *ille homo* și una din forme (*ille homo*) s'a dezvoltat în domeniul romanic apusean, pe când alta (*homo ille*) s'a dezvoltat în domeniul romanic răsăritean.

II. Fondul latin.

Elementul dominant este cel latin. Acesta formează *fondul* adevărat al limbii. Un scriitor german îl compară cu „șira spinării“ unui animal. În unele privințe limba noastră conservă mai bine moștenirea latină decât alte limbi romanice, cari au stat în contact mai direct cu civilizația romană. Noțiunile indispensabile ale vieții se exprimă prin cuvinte latinești. Cu toată concurența făcută de cuvintele slavone, cu tot numărul imens al acestora, limba română a păstrat un număr considerabil de cuvinte latine și aceste cuvinte s'au ramificat într'un număr mare de compuse și derivate și s'au lățit printr'un mare număr de înțelesuri secundare și metaforice.

Afară de vocabular, fonetica noastră păstrează mai bine fizionomia cuvântului latin (seamănă cu italiana) decât franceza, portugheza și altelc ; iar morfologia noastră continuă în trăsăturile-i generale pe cea latină, și se arată în câteva puncte mai conservatoare decât toate limbile romanice.

Limba latină vulgară și limba latină clasică

Este un fapt stabilit, prin chiar mărturisirea autorilor latini clasici, că între limba întrebuițată în operele literare și cea vorbită erau deosebiri chiar în Italia, chiar în Roma. Firește, cu cât cineva se găsea mai aproape de centrul mișcării literare și politice cu cât trăia cineva într-o provincie mai depărtată și în provincia aceea mai departe de cercurile oamenilor cu situație oficială și deci în contact mai des cu Roma, cu atât vorbirea sa se depărta de ceea ce se numea corectea limbii. Cu toate acestea, după cercetările specialiștilor deosebiri care se formau în mod natural prin condițiunile diferite de viață, nu erau așa de mari încât să avem față în față două idiome distincte. Ca să înțelegem, am putea să ne gândim la ceea ce petrece astăzi, la noi de exemplu. Deosebirea între limba în care e scrisă o carte ce apare într'unul din centrele noastre culturale și limba ce o vorbește un sătean, mai ales fără știință de carte, în Bihor, în Orhei, în Botoșani, în Mehedinți, chiar în județul Ilfov, este desigur destul de mare, dar nu putem zice că avem aface cu două idiome. În același timp este sigur că nu vom putea desluși toată problema limbii noastre dacă ne vom mărgini să studiem pe aceea care se scrie în București sau în Iași.

De aceea, pentruca să înțelegem formarea limbii noastre, nu este destul să cunoaștem numai limba latină din autori (zisă clasică), ci trebuie să știm și cum vorbeau Romanii neștiutori de carte și chiar cei știutori în familie; adică să cunoaștem ceea ce se numește de obicei *latina vulgară*.

Mijloacele de cari s'au servit specialiștii pentru a stabili deosebirile între această „limbă“ și cea clasică sunt:

a) *inscripțiunile*. Oamenii cari săpau literele pe pietre mai ales în ținuturi depărtate de centru, nu erau literați și formele vorbirii vulgare se strecurau adesea în textele lor.

b) *tablele cerate*. Romanii obișnuiau să scrie contractele și alte acte juridice pe tăblițe acoperite cu ceară, pe care

o sgâriau cu un vârf ascuțit (stilus). Aceste acte n'aveau nici o valoare literară, ci interesau numai din punct de vedere al redării faptelor, de aceea redacțiunea lor se făcea cu mai puțină grijă de stil și de aceea se strecurau expresiuni neliterare.

c) așa numitele „*graffiti*“, adică inscripțiuni și desenhuri „scrise“ (nu săpate) pe monumente, pe pereții caselor. Acestea, având a exprima, alături de caricaturi, expresiuni batjocoritoare, nu țineau prea mult la regulile de gramatică nici la un vocabular ales. S'au găsit asemeni resturi în ruinele orașului Pompei și în ruinele Romei antice.

d) *lucrările gramaticale* cari arătau greșelile comise de unii în vorbire și scriere. Unele din ele au liste lungi de expresiuni greșite puse în față cu cele corecte și în coloana greșelilor găsim explicări ale formelor din diferite limbi romanice.

e) *pasagii din autori* (mai ales de teatru) cari au imitat vorbirea oamenilor incuși.

f) *comparațiunea între limbile romanice*. Se găsesc de multe ori forme, sunete, sensuri comune între două sau mai multe limbi romanice, dar cari lipsesc în latina clasică. Studiul acestor fenomene, ținând seama de împrejurări geografice și cronologice, poate să ne ducă la concluzii din cari să reiasă caracteristice ale latinei vulgare.

După cercetările făcute pe aceste baze, se pot stabili următoarele particularități de căpetenie ale latinei vulgare.

1. *Accentul.*

În genere, putem zice că s'a păstrat accentul în locul în care-l găsim în latina clasică.

Uneori, când, prin căderea unui sunet din mijlocul cuvântului, s'a redus numărul silabelor, accentul nu mai e pe silaba antepenultimă:

viridem a trebuit să treacă printr'o formă *virde(m)* ca să dea în rom. *verde*, în fr. *vert*.

tot asemenea : *ocūlum* — *oclu(m)* — *ochiu.*
calīdum — *caldu(m)* — *cald.*
dominum — *domnu(m)* — *domn.*

Deasemenea lungimea prin poziție a unei vocale (urmată de două consonante, afară de muta cum liquida) nu s'a făcut la toate cuvintele și nici nu s'a mai ținut de aceleași reguli ca în latina clasică :

cl. *intēgrum* presupune *intēgrum* ca să dea *întreg* fr. *entier*.

La unele cuvinte accentul și-a schimbat locul, mai ales dacă era pe un *i* urmat de *e* (se vede că acel *i* și-a micșorat sunetul :

nom. *mulier*, acc. *mulierem* presupune *mulierem* ca să dea *muiere*.

La verbele compuse cu prefix cari aveau (ca simple accent pe o penultimă scurtă) în clasică accentul treceă pe prefix. Această regulă nu e totdeauna păstrată :

clasicul *resono* presupune *resono* ca să dea *răsun*.

2. Sunetele.

Vocalele latine clasice erau lungi sau scurte. Cantitatea dispare în latina vulgară și se înlocuește cu timbru : cele lungi devin *închise*, cele scurte devin *deschise*. Cu timpul s'a produs și un amestec între unele vocale : *ē* și *ī* s'au amestecat și au dat un singur sunet *e* închis, mai târziu *ō* și *ū* au devenit amândouă *o* închis. Aceste schimbări s'au petrecut în epoci diferite, de aceea se văd deosebiri între limbile romanice în privința evoluției vocalelor.

Diftongii din latina clasică s'au împușinat și s'au produs alții în locul lor.

Dintre consonante, a dispărut *h* :

clasic *habere* presupune *abere* ca să dea *avere, avoir*.

a dispărut *m* final și *s* de la singular :

cl. *portam* presupune *porta* ca să dea *poartă, porte.*

cl. *bonus* presupune *bonu* ca să dea *bun, bon.*

a dispărut *t* final la verbe :

cl. *cantat* presupune *canta* ca să dea *cântă, chante.*

Consonantele *c* și *g*, cari aveau probabil un sunet gutural în latina clasică s'au modificat în diferite regiuni ca să dea *c^e g^e* (în românește), *s* (scris *c*) și *j* (scris *g*) în franțuzește, *c^e* (în italienește) :

cl. *cervum* — rom. *cerb*, fr. *cerf*, ital. *cervo.*

cl. *gemere* — rom. *gemere* fr. *gémir* ital. *gemere.*

3. Formele.

Formele gramaticale s'au schimbat printr'o tendință de analiză, comună tuturor limbilor romanice. Deponentele au dispărut. Formele simple ale pasivului au dispărut și întreg pasivul în limbile romanice este arătat prin forme compuse. Chiar la activ s'au înmulțit formele compuse: viitorul, optativul, mai mult ca perfectul au dobândit și forme compuse (ca în românește) sau *numai* forme compuse (ca în franțuzește). Perfectul cu reduplicare a dispărut.

Multe verbe au trecut de la o conjugare la alta.

Asemenea, substantivele și-au amestecat declinările: cele de a patra s'au asemănat cu cele de decl. 2-a, cele de a 5-a cu cele de a 3-a.

Formele de caz s'au împușinat și cele mai multe se exprimă prin perifraze cu prepozițiuni sau cu ajutorul articolului.

Adiectivele cu trei terminări au ajuns la două; cele cu două și una au ajuns la o terminare.

Din pronumele demonstrative s'a desvoltat articolul hotărît.

Morfologia limbii românești

Morfologia limbii noastre este derivată din cea latină. Puținele fapte cari o arată depărtată de gramatica latină clasică se pot explica sau prin latina vulgară, mai ales când sunt fenomene comune mai multor limbi romanice, sau prin acțiunea fenomenelor lingvistice din limba noastră. Numărul influențelor străine în morfologie este foarte redus.

1. *V e r b u l.*

În primul rând observăm că ambele categorii verbale zise *deponente și semideponente* au dispărut în limba noastră și, fiindcă ele nu se găsesc nici în alte limbi romanice, zicem că au dispărut chiar în latina vulgară.

Ex. *nascor*, inf. *nasci* a dat forme ca și cum ar fi fost: *nasco*, *nascere* (activ). Tot asemenea *ordior* — *ordiri*, a dat *urzire* (ca și cum ar fi fost *ordire*), *mорий* — *mori* a dat *murire*, *patior* — *pati* a dat *pățire*.

Conjugarea pasivă se deosebește de cea latină prin faptul că în românește nu mai există nici o formă sintetică (ca *amor* = sunt iubit, *amabar* = eram iubit, *amabor* = voui fi iubit), ci toate s'au transformat în forme perifrastice, iar elementele acestor forme (verbul *a fi* și participiul verbului principal) se găsesc în limba latină chiar clasică și s'au dezvoltat de sigur în cea vulgară pentru a ajunge la deplinătate în limbile romanice.

Forma reflexivă, care își are originea chiar în limba clasică (cu pron. de acuzativ) s'a dezvoltat în limbile romanice mai ales cu acuzativul, cu deosebirea că în unele se așează înainte (*se noyer*, *je me noie*, *mă înnece*, a *se înnece*) iar în altele la urmă (ital. *annegarsi*, span. *anegarse* = a se înnece). Alături de acuzativ s'a dezvoltat la

un număr mai mic de verbe un reflexiv cu dativul. Reflexivul cu acuzativ nu presupune un complement afară de pronumele reflexiv însuși :

mă spăl, mă duc, mă plec, mă știu

pe când reflexivul cu dativ, afară de unele exemple ca :

îmi zic, îmi închipuesc,

presupune un complement în acuzativ pe lângă dativul pronumelui :

îmi spăl (măinile, fața)

îmi știu (durerea, puterea)

îmi duc (povara).

Conjugarea activă corespunde celei latinești, cuosebirea că s'au introdus forme perifrastice, însă cu elemente latine și aproape aceleași în toate limbile romanice.

În latinește ca verb ajutător pentru conjugare era numai verbul *esse* (= a fi). În limbile romanice s'au înmulțit aceste verbe.

Limba franceză și italiană au pe *esse* (fr. *être* it. *essere*) și *habere* (fr. *avoir*, ital. *avere*). Limba spaniolă are pe *habere* (*haber*), *esse* (*ser* și *estar*) și pentru cazuri speciale pe *tenere* (*tener*). Noi avem trei auxiliare : *habere* (a avea), *esse* (a fi), *volere* p. *velle* (combinat cu a voi din *voe* : *a voi* și *a vrea*).

Cu ajutorul acestor verbe se formează viitorul, care are în latinește formă simplă, se formează perfectul compus, care nu există în latinește, și alte timpuri compuse.

Viitorul e format în românește cu *volo*, în alte limbi cu *habeo*, și cu infinitivul

fr. *chanterai* = *cantare* + *habeo* rom. *canta-voiu* = *cantare* + *volo*.

it. *amerò* = *amare* + *habeo*.

sp. *amaré* = *amare* *habeo*.

Perfectul compus se formează cu verbul *a avea* și cu participiul (supin):

rom. <i>am cântat</i>	}	<i>habeo + cantatum.</i>
fr. <i>j'ai chanté</i>		
it. <i>ho cantato</i>		
sp. <i>he cantado</i>		

În deosebire de alte limbi romanice (franceză, italiană, spaniolă), limba noastră a păstrat un mai mult ca perfect simplu la indicativ, pe când celelalte limbi îl formează perifrastic.

fr. <i>j'avais aimé</i>	}	= <i>habebam + participiul.</i>
it. <i>aveva amato</i>		
sp. <i>habia amado</i>		

rom. *laudasesm* din *laudavissem*.

adică s'a luat mai mult ca perfectul subjunctivului latin.

Categoriile de conjugări corespund cu cele latinești, iar erminările sunt mai bine păstrate de cât în alte limbi romanice :

	I	II	III	IV
lat. <i>cantāre</i>	<i>tacēre</i>	<i>dicēre</i>	<i>audīre</i>	
rom. <i>cântă</i>	<i>tăceă</i>	<i>zice</i>	<i>auzi</i>	
(<i>cântare</i>)	(<i>tăcere</i>)	(<i>zicere</i>)	(<i>auzire</i>)	

Categoriile sunt aceleași, numai că silaba finală *re* a căzut și s'a format *forma scurtă*, iar cea lungă a rămas pentru substantivele verbale formate dela infinitiv, ceea ce atestă că a fost odată întregi; iar formarea substantivului verbal corespunde cu procedarea identică din alte limbi romanice (fr. *savoir*, inf. *le savoir*, subst.).

În franțuzește sunt 4 conjugări :

I <i>chanter</i>	II <i>finir</i>	III <i>savoir</i>	IV <i>prendre</i>
------------------	-----------------	-------------------	-------------------

pe cari gramaticile moderne le reduc la trei :

I chanter II finir III toate celelalte verbe în *oir, re.*

În italienește sunt trei conjugări :

I amare II temere III sentire

În spaniolă asemenea trei :

I amar II temer III partir

Verbele în *î* nu formează o categorie specială, căci n'au nici o deosebire de cele în *i*, decât schimbările fonetice pe cari le provoacă sunetul *r* precedent.

Firește că nu fiecare verb și-a păstrat în gruparea conjugărilor locul ce avea în latina clasică. Motive fonetice au determinat de regulă aceste schimbări.

De exemplu :

În latina clasică existau verbe de conj. III terminate în *io* : *cupio* — *cupere*, *fugio* — *fugere*. Din cauza terminării indicativului au schimbat terminarea infinitivului și au trecut la a 4-a : *fugire* (rom. a fugi, fr. fuir). Asemenea verbul *floro* (*florere*), probabil trecând prin faza *florio*, a ajuns la conj. 4-a : *florire* (rom. înflorire, fr. fleurir).

Unele verbe de conj. II și-au redus de sigur în latina vulgară terminarea la indicativ din *eo* la *o* și atunci verbele au trecut la a treia :

cl. lat. <i>tergeo</i> , <i>tergere</i>	vulg. <i>tergo</i> , <i>tergere</i>	rom. șterg, șterge
<i>ferveo</i> , <i>fervere</i>	„ <i>fervo</i> , <i>fervere</i>	„ fierb, fierbe
<i>rideo</i> , <i>ridere</i>	„ <i>rido</i> , <i>ridere</i>	„ râd, râde.

Amestecul aceia între conjugări a continuat în dezvoltarea limbii noastre, dar într'o măsură mai mică, din pricină că unele categorii de verbe, în special cele de conjugarea II și III și-au pierdut puterea lor de viață, adică n'au mai fost în stare să dea naștere la verbe noi.

De exemplu neologismul *a apărea* (care se poate pune în legătură cu vechiul cuvânt *a părea*) și-a schimbat conjugarea trecând la conj. 3-a : se zice *va apare*. Și verbul *a tăcea* are tendință să treacă la conj. 3-a. Mulți zic : *va tace*. Verbul *a scrie* și-a asimilat unele forme cu verbele de conjugarea IV. Zic unii : *a scri* (greșit p. *a scrie*), noi *scrim*, voi *scriți*.

Un exemplu curios este cu verbul latin *adaugēre* (prez. *adaugeo*). Acesta a intrat în limbă din primele timpuri ale vieții ei și se găsește în scrierile din secolele trecute. În secolul nostru se introduce din nou ca un cuvânt savant și, fiindcă conj. II-a e cea mai slabă, intră la conjugarea a III-a :

a adaoge part. adaos

(Eminescu zice : „că de voie te-ai *adaos* la cel cor...“)

Cuvântul vechiu continuă să trăiască, dar își schimbă conjugarea, fiind atras de cele două categorii cu viață : conj. I și IV, astfel că se zice *a adăoga* — *adăogat* și *a adaogi*, *adăogit*. Participiul cuvântului vechiu trăește mai mult ca substantiv verbal : „cartea are un *adaos*.“

Alt exemplu este cu verbele de conjugarea I având un *i* înainte de terminarea infinitivului : *tăiare* (lat. *taliare*), *înapoiare* (format din *apoi*), *despoia* (lat. *despoliare*), *împuiare* (format din *puiu*), *înmuiare* (vulg. lat. *molliare*) au schimbat pe *a* în *e* : *tăiere*, *înapotere*, *despotere*, *împuțere*, *înmuiere*, adică au trecut la conj. a II-a, însă numai la acele forme unde a intervenit schimbarea fonetică, fiindcă participiul l-au păstrat ca la conj. I *tăiat* (sau *tăiet*), *înapoiat*, etc., pe când verbele de conj. a II-a au *ut* : *tăcut*, *plăcut*, *părut*, *văzut*.

Analogia este factorul care a produs mai multe schimbări la verbe.

Să luăm prezentul indicativului, care are formele cele mai multe și este foarte întrebuițat.

Date fiind formele latine și schimbările fonetice, ar fi trebuit să rezulte alte forme românești, dacă nu ar fi intervenit analogia :

laudo	laud(u)	taceo	tac(u)	dico	zic(u)	audio	[aud(u)]
laudas	[lauzi]	taces	[taci]	dicis	zici	audis	auzi
laudat	laudă	tacet	tace	dicit	zice	audit	aude
laudamus	lăudăm	tacemus	tăcem	dicimus	zicem	audimus	auzim
laudatis	lăudați	tacetis	tăceți	dicitis	ziceți	auditis	auziți
laudant	lăudă	tacent	[tac(u)]	dicunt	zic	audiunt	[aud(u)]

Formele puse între paranteze [ ] sunt formate prin analogie, (celelalte sunt dezvoltate organic) și anume :

pers. 1-a a conj. IV e influențată de celelalte 3 conjugări, cari au consonantă urmată de *u* dispărut ; pers. 2-a a conj. I și II e influențată de celelalte două conjugări cari au *i* ; pers. 3-a plur. conj. II și IV e influențată de conj. 3-a, dacă nu e formă din latina vulgară : *tacunt*.

Din incoativele latinești s'au născut verbele noastre cu amplificarea *esc* la conjugarea a IV-a : *înflaresc* (floresco
florescis
florescit
floreumus
floreteis
florescunt).

Verbele cu amplificarea *ez* se datoresc unei influențe grecești intrate prin latina bisericească : *baptizo, baptizare*. Cu timpul - *ez* - s'a izolat și s'a aplicat la o sumă de verbe, cari au forme duble, ca

lucru și lucrez (a lucr-à) lucră și lucrează.
fumă și fumează (a fum-à).

și apoi a devenit frecvent la cuvintele savante introduse mai târziu :

salvez (a salvà).
frecventez (a frecuentà).
somez (a somà).
votéz (a votà).

Formele de imperativ, s'au păstrat ca și în celelalte limbi romanice :

canta cântă, fr. chante, it. canta, sp. canta.
cantate cântați, „ chantez, „ cantate, „ cantad.

dar noi am păstrat și trei din cele 4 imperative neregulate :

duc — du, fac — fă, zic — zi.

Limba noastră a păstrat două din timpurile de perfect simplu al latinei clasice : perfectul slab *avi, ivi* și tare *ui, i* (Se numește *slabă* o formă verbală care are accentul pe terminare la toate persoanele ; se numește *tare* o formă verbală care are accentul pe temă la cele mai multe persoane).

clas. cantavi	vulg. cantái	v. rom. cântaiu	nou cântai
cantavisti	cantásti	cântași	cântași
cantavit	cantáut	cântă	cântă
cantavimus	cantámus	cântăm(u)	cântarăm
cantavistis	cantástis	cântat(u)	cântarăți
cantavérunt	cantárunt	cântară	cântară

clas. dormivi	vulg. dormii	v. rom. dormiü	nou dormii
dormivisti	dormisti	dormiși	dormiși
dormivit	dormiit	dormi	dormi
dormivimus	dormimus	dormim(u)	dormirăm
dormivistis	dormistis	dormit(u)	dormirăți
dormiverunt	dormirunt	dormiră	dormiră

clas. dixi   vulg. disi   v. rom. ziș, zișu   nou zisei

În mod excepțional s'au păstrat și două din formele de perfect cu reduplicare : *dedi* și *steti* — vechi rom. *dedi*, nou *dădui*, și *steti* — *stătuî*.

2. Substantivul.

1. Categoriile gramaticale ale substantivului corespund cu cele din latina clasică, cu câteva deosebiri. În latină erau 5 declinări, dintre cari două (a IV și V) aveau puține substantive :

I a II us, um, er III diferite terminări, la IV us, u, V es (gen. *ei*).

Ultimele două categorii au fost atrase de celelalte : IV de a II-a, V de a I-a din cauza asemănărilor dintre ele, asemănări ce deveniau mai importante prin căderea consoanelor finale :

V — I	facies —	facia	rom. față
	glacies —	glacia	" ghiață
IV — II	fructus, ūs	fructus, i	rom. frupt
	gemitus, us	gemitus, i	" geamăt

Rămân deci trei declinări cari pot servi pentru gruparea substantivelor românești după terminarea nominativului simplu :

Decl. I.

a > ă : casă (din decl. I latină clasică)
față (din decl. V trecută în vulgară la I)
zi (presupune o formă mai veche *ziuă*).

Declinarea II.

us și um > u
er > erus, rus (socer > socrus) > u
us (decl. IV) > u

Toate substantivele de această categorie devin terminate în *u* : domnu, pomu ; socru ; acu. Cu timpul *u* final se slăbește și apoi dispare, păstrându-se numai când înaintea lui era muta cum liquida ; deci :

domn, pom, — socru, — ac.

Declinarea III. Dacă la celelalte declinări avem ca punct de plecare o formă care reprezintă nominativul sau acuzativul (cari devin la fel prin căderea lui *s* și *m* final), aici punctul de plecare poate fi pentru multe cuvinte acuzativul, dar sunt unele pentru cari trebuie să plecăm de la nominativ, altele cari au o formă corespunzătoare nominativului și o formă corespunzătoare acuzativului. Din cauza schimbării sunetelor, rămân în grupa declinării acesteia numai cele cari ajung la terminarea *e*, celelalte trec la alte declinări.

Astfel :

homo > om(u) (trece la decl. II) cu pluralul *oameni*
care pare neregulat, dar care continuă pe *homines*.
caput > cap(u) (trece la decl. II).

dar : solem > soare rămân la decl. III.

fratrem > frate " " "

hospes > oaspe " " " cu pluralul *oa-*
speți, care continuă pe *hospites*.

vermem > vierme rămâne la decl. III etc.

neutrale *mel*, *fel* probabil că și-au format un acuzativ *melem* și *felem*, cel puțin în unele provincii, căci avem în fr. *miel*, *fiel*, în spaniolă *miel*, *hiel*, dar în italienește *mele*, *fiele* și românește *miere*, *fiere*.

Este un substantiv interesant de dec. III (clasic) *soror*, care a dat românește *soru* (*r* final căzând și *o* final transformându-se în *u*), a trecut deci la declinarea a II-a (păstrându-și pluralul *surori* care continuă pe *sorores*), dar, fiind de genul feminin și în românește toate substantivele în *u* fiind masculine și-a schimbat terminarea în *ă* trecând astfel la declinarea I : *soră*. Trecerea de care vorbim este un fapt nou, fiindcă în expresii compuse cu pronume (unde terminarea eră în mijloc și genul eră determinat de pronumele pus la urmă) s'a păstrat *u* : *soru-sa* (scris în vechime *sorusa*), *soru-mea*, *soru-ta*.

O evoluțiune identică au avut și două substantive cari în clasică erau de declinarea IV : *manus* și *nurus*.

Manus a dat *mânu*, dar fiind de gen feminin și-a schimbat terminarea în *ă*: *mână*. Aceasta mai târziu după ce se formase pluralul *mânule* (care se aude și azi în unele provincii).

Nurus a dat *noru*, dobândind asemănare cu *soru* de care se apropie și prin înțeles, făcând parte din aceeași grupă de nume de înrudiri familiale. A urmat deci evoluția celui alt cuvânt: *noru-mea*, *noru-sa*, *noru-ta*, apoi *noră* și și-a format și un plural după surori: *nurori*.

2. Comparația declinării românești cu cea latină clasică ne arată că la noi, ca și în celelalte limbi romanice, a dispărut bogăția de forme ce avea ea. A rămas în genere o singură formă pentru tot singularul și firește una pentru plural, cu o terminare specială, ba uneori deosebirea este numai grafică (ex. la Francezi, *homme*, *hommes*; *pain*, *pains*). Numai în limba română s'a păstrat dativul substantivelor feminine. Ea este, deci, în această privință mai conservatoare a formelor latinești. Putem adăoga că, într'o mică măsură, s'a păstrat și vocativul la cele de declinarea a II-a.

În majoritatea cazurilor noi exprimăm vocativul la masculine cu ajutorul formei articulate: *omule*, *lupule*, *domnule*; dar în limba veche (și azi la câteva cuvinte) există un vocativ nearticulat: *oame*, *lupe*, *doamne*, etc.

Reducerea formelor de caz s'a început în latina vulgară îndată ce au început să slăbescă și să cază unele consoanante finale. *M* a căzut întâiu și peste tot, *s* a căzut numai în parte la început, dar apoi a dispărut în cele mai multe limbi afară de spaniola și portugheza. Deci din

casa casam — a rămas *casa* > *casă*
din

lupus lupum a rămas *lupu* > *lup(ă)*
din

piscis piscem a rămas *pisce* > *pește*.

Pluralul a fost arătat prin *i* (care se găsește la declinarea a II) prin *ae* > *e* (care se găsește la declinarea I-a), prin *ure* (care se găsește la unele subst. neutre de decl. III -*ora*). Mai târziu *i* devine cea mai puternică terminare și schimbă pe *e* dela *ure* (deci: *uri*), înlătură pe *e* dela unele feminine și devine semnul pluralului la majoritatea cuvintelor românești.

Se ajunge în felul acesta la două forme: una pentru singular, una pentru plural.

Numai femininele au la singular două: una pentru nominativ și acuzativ, alta pentru genitiv și dativ:

N. A. casă

G. D. case

Această din urmă, la cele mai multe cuvinte, este la fel cu forma pluralului:

Sing. casă case

Plur. case

Dacă s'a ajuns la această situație, cum se arată noțiunea de caz în românește și în celelalte limbi romanice?

Prin articole și prin prepozițiuni.

Dacă zic: *o casă* știu că e nominativ, dacă zic *la o casă* știu că e acuzativ. Dacă zic *a unei case* știu că e genitiv, dacă zic *unei case* știu că e dativ.

Deasemenea:

un om nominativ, *pe un om* acuzativ,
al unui om genitiv, *unui om* dativ.

3. Adiectivul

1. În latinește avem trei categorii de adiective după numărul terminărilor:

tipul: *bonus*, a, um, *miser*, a, um, etc. (3 term.)

„ *viridis*, e (2 term.)

„ *pauper* (1 term.)

Ultima categorie avea chiar în latina clasică puține adiective, de aceea nu e de mirare că a dispărut. Cele mai

multe țineau de prima categorie și chiar dacă alte sunete se găseau în terminare, ele aveau tendința să se asimileze cu *bonus, a, um*, adică din *miser* să se facă *miserus*, din *niger* să se facă *nigrus*, din *celeber* — *celebrus*.

Două au fost cauzele cari au schimbat acest sistem chiar în latina vulgară și apoi în limbile romanice: prefacerile fonetice și analogia.

Din prefacerile fonetice, tipul *bonus, a, um* s'a redus la *bonu, bona*, iar tipul *viridis, e* s'a redus la *viride*, pe când tipul *pauper* ori a dispărut cu totul ori s'a transformat în *pauperus, a, um*.

Aci a lucrat analogia, adică puterea de atracție a primei categorii.

Din această cauză o sumă de adiective cari aveau în latina clasică două terminări și deci ar fi trebuit să aibă una în limbile romanice, au dobândit două terminări trecând la tipul *bonu, bona*. Așa *viridis, e*, care în rom. a dat *verde*, în fr. a dat *vert, verte*; iar *grandis, e*, care în vechea franceză avea o singură terminare *grant*, în franceza modernă are două terminări: *grand, grande*.

Și în această privință limba noastră e mai conservatoare, căci noi avem multe adiective cu terminarea *e* corespunzătoare celor în *is, e*, cari s'au prefăcut regulat:

verde, tare, rece, limpede (în lat. *us, a, um*), *moale, repede* (lat. *us, a, um*).

Negreșit că și la noi prima categorie a fost mai puternică, astfel că majoritatea adiectivelor noastre îi aparțin și toate adiectivele introduse din altă limbă iau forma tipului *bonu, bona*.

2. Gradele de comparație se exprimau în genere în latina clasică prin sufixe speciale:

-ior, ius — *issimus, a, um*, (*-rimus, -a, -um, -limus, a, um*).

În mod excepțional se arătau prin forme perifrastice: *egregius, idoneus, magis egregius, maxime egregius*, — *magis idoneus, maxime idoneus*.

Această excepțiune devine regulă în limba latină vulgară și în limbile romanice. Pentru comparativ, unele limbi întrebuintează adverbul *magis*, altele pe *plus* :

rom.	mai	fr.	plus
span.	mas	ital.	piu
portug.	mais	retic.	plü
catalan	mai		

Pentru superlativ s'a modificat sistemul latin (excepțional) și se exprimă în cele mai multe limbi romanice printr'o perifrază compusă din articol pus înaintea formei de comparativ.

rom.	cel mai bun
ital.	il piu grande
fr.	le plus grand
sp.	el mas blanco

4. Numeralul

1. Cardinalul latin și-a transmis în limbile romanice, cu modificările fonetice respective, numele numerelor până la 10 :

unus	>	unu
duo (vulg. dui, dua)	>	doi, două.
tres	>	trei
quatuor (vulgar quattro)	>	patru,
quinque	>	cinci,
sex (poate vulg. sexem sau o analogie cu		
septem	>	șase.
octo	>	șapte,
novem	>	opt
decem	>	nouă,
	>	zece.

Pentru exprimarea numerelor 11—19 unele limbi romanice au păstrat în parte cuvintele latine cu modificări fonetice :

fr. onze (undecim)	it. undici,	sp. once
fr. douze (doudecim)	it. dodici,	sp. doce

fr. dix-sept (decem-septem) it. diecisette, sp. diez y siete
fr. dix-huit (decem - octo) it. diciotto, sp. diez y ocho

Noi am format un sistem special cu numeralul unimilor urmat de *spre - zece* (lat. supra + decem).

Dela 20 înainte iar se schimbă sistemul. Cuvântul care exprimă numărul 20 în latinește era *viginti*. Acest cuvânt s'a păstrat în multe limbi romanice :

fr. vingt, ital. venti, sp. veinte

la noi numai în dialectul macedo-român : ȳinȳiș. În vorbirea comună avem *două-zeci*, adică arătarea de câte ori se repetă *zece*.

Numărarea între o zece și altă zece se face cam la fel în limbile romanice :

Douăzeci și unu, vingt et un, sp. veinte y uno, it. ventuno. Dar numele zecilor sunt, în unele limbi, păstrate din latinește, pe când la noi au dispărut. Francezii zic *trente*, Italienii *trenta*, Spaniolii *treinta*, (din triginta = vulg. trenta) pe când noi urmăm sistemul cu regularitate : *treizeci* etc.

2. Ordinalele latine s'au păstrat în celelalte limbi romanice cu modificări mai mari sau mai mici, pe când la noi au dispărut. A rămas numai *primus* în compusul *primăvară* și *quadragesimus* în *păresimi*. Pentru exprimarea lor am creat un sistem propriu perifrastic : numeralul cardinal precedat de articolul *al, a* și urmat de articolul enclitic respectiv cu puternică influență analogică a formelor terminate în *e* și de întăritorul *a* :

al doi - le - a

al optu - le - a

5. Pronumele

1. Formele pronumelor personale s'au conservat mai bine în latina vulgară și de aceea și limbile romanice prezintă la pronume o bogăție de forme neobișnuită.

2. Pronumele personale au forme de cazuri mai multe : au dativ, au acuzativ deosebit de nominativ.

Ego s'a păstrat pretutindeni, dar și-a modificat sunetele :

rom. *eu* (ieū), fr. *je*, ital. *io*, span. *yo*, portug. *eu*.

Contracțiunea din latina clasică *mihi-mi* a atras contracția *tibi-ti*, *sibi-si* și avem în limbile romanice :

rom. *mie*, *mi* fr. *me* (vechiu *mi*), sp. *mi*, ital. *mi*
ție, *ți* fr. *te* (v. *ti*) sp. *ti*, ital. *ti*.

Formele noastre sunt : *eu* (*ego*), *tu* (*tu*) *el* (*ille*), *ea* (*illa*) pentru nominativ și la I-a și pentru acuzativ ; *noi* (*nos*), *voi* (*vos*) *ei* (*illi*) pentru nominativ și acuzativ ; *mie-mi*, *ție-ți*, *sie-și* (care trece la reflexiv) pentru dativ sing ; *nouă* (*nobis*) *vouă* (*vobis*), *lor* (*illorum*) pentru plural. Formele cu *î* sunt creațiuni ulterioare cerute de motive fonetice :

mi cu *i* întreg putea să stea singur și se vede aceasta în unele construcții, dar dacă *i* devine semison (*i*), atunci se leagă cu un cuvânt precedent sau următor (*mî-aduc*) ; însă în cazul când o asemenea legătură nu e posibilă, atunci se naște o formă nouă *îmi*. Asemenea *îți*, *îi*, *îl*, etc.

Limba noastră a păstrat și forme mai lungi : *mine*, *tine*, *sine*, cari nu sunt suficient explicate. Se pun în legătură cu *cine* (*quem-ne*) și cu italianul *menee*.

3. Pronumele demonstrative sunt numeroase în limbile romanice, cele mai multe fiind compuse din diferite elemente tot latine. Dintre cele clasice s'au păstrat numai *ille* și *iste*, cari se găsesc în cele mai multe limbi, dar peste tot se vede că declinațiunea specială din clasică a fost înlocuită cu o declinare influențată de tipul *bonus*, *a*, *um*.

În românește avem compusele :

eccum + illum = acel

eccum + istum = acest (v. fr. *iciste*)

Ipsa (vulg. *ipsum*) s'a păstrat în românește sub forma *însu* și compus *dânsu* și în italienește : *desso*.

4. Din pronumele demonstrative *ille* s'a dezvoltat articolul. În latinește nu exista acest fel de cuvinte. *Homo* înseamnă și *om* și *omul*. Nevoia de precizie s'a satisfăcut prin punerea pronumelui demonstrativ *iste* (homo) sau *ille* (homo) sau a numeralului *unus* (homo) care a pierdut în anume construcții noțiunea de număr.

Apropierea aceasta a creat o legătură strânsă între pronume și substantiv încât pronumele și-a pierdut calitatea sa proprie și a devenit o simplă determinare a substantivului. De aceea s'a izolat de prima lui fire (de pronume) și și-a modificat, și-a tocit foarte mult formele în această nouă calitate sau categorie gramaticală. Poate de aceea, ca să rămâie în vechia lui calitate de pronume, a trebuit să se compune cu alte vorbe spre a și modifica fizionomia.

Avem în fr.	<i>le ; la</i>	plur.	<i>les</i>
ital.	<i>il, lo ; la</i>	<i>li, gli ;</i>	<i>le</i>
span.	<i>el ; la</i>	<i>los ;</i>	<i>las</i>
rom.	<i>lu, le ; a</i>	<i>i ;</i>	<i>le</i>

Se vede din acest tablou că formele articolului se raportă la latinul *ille* și arată modificări mari, mai ales prin faptul că unele forme reprezintă prima vocală, altele a doua vocală a pronumelui latin.

În românește articolul are forme mai bogate de cât în alte limbi. Așa, pe când în fr. dativul sau genitivul se compun cu prepozițiuni :

l'homme — de l'homme, à l'homme

pe când în spaniolă avem tot așa :

el padre del (= de el) padre, al (= a el) padre,

în românește nominativul și acuzativul sunt :

omul, casa

genitivul și dativul sunt :

omului, casei

Aceste forme sunt deosebite de cele din latină ; s'au format prin analogie.

La dativ în locul clasicului *illi* a fost pentru masculin *illui* sub influența lui *cui*,

iar pentru feminin întâiu *illae* sub influența lui *bonae* și apoi *illaei* (illei) sub influența pe deoparte a clasicului *illi* și pe de alta a vulgarului *illui*.

De aici au rezultat formele românești :

illui > lui
illei > lei > ei > i

5) La pronumele posesiv se văd influențe de analogie ale unor forme asupra altora :

clas. meus tuus suus
vulg. meus teus seus

cari explică pe cele românești
mău, tău, său.

7. Vocabularul.

În privința vocabularului sunt mari deosebiri între latina vulgară și cea clasică.

Pe lângă cuvintele comune, cari exprimau noțiunile fundamentale ale diferitelor categorii gramaticale și cari au trecut în mai toate limbile romanice (om, fiu, mână, avere, bun = homo, filius, manus, habere, bonus), erau noțiuni cari aveau termeni deosebiți în limba clasică și în cea vulgară și vedem că acestea din urmă au rămas în limbile romanice, pe când celelalte s'au pierdut :

tellus a dispărut și a rămas *terra* = țară, fr. terre
sidus " " " *stella* = stea, fr. étoile
edere " " " *manducare* = mâncare,
[fr. manger.

Creațiuni interesante au îmbogățit vocabularul limbilor romanice : a) prin derivare :

dispărând *pugna* s'a derivat de la *battuo* cuvântul *battualia* și apoi *battalia*, de unde rom. *bătae*, fr. *bataille*, it. *bataglia*, span. *batalla*, port. *batalha*;

b) prin compunere :

dispărând *doceo* s'a format de la *vitium* verbul *invitiare*, care a dat rom. *învățare*, v. fr. *envoisier*, it. *invezzare*.

c) prin izolarea unui cuvânt dintr'o grupă (adjectiv cu substantiv sau verb cu substantiv) :

dispărând *fons* s'a luat din expresiunea *aqua fontana* (apă de fântână) numai adiectivul care a devenit substantiv în toate limbile romanice : *fântână*, *fontaine*, it. *fontana*, sp. *fontana*.

dispărând *mergo* (în sensul de a se afundă în apă) s'a luat din expresia *necare aqua* (a muri prin apă) numai verbul care a dat în rom. *înnecare*, fr. *noyer*, it. *annegare*, sp. *anegar*, port. *anegar*.

c) prin schimbarea înțelesului grație metaforei sau me-tonimiei :

dispărând clasicul *os* (= gura) s'a luat *bucca* (= obraz) și a trecut în limbile romanice : rom. *bucă* (= gură, de unde verbul a îmbucă) fr. *bouche*, it. *bocca*, sp. *bocca*.

Părțile corpului (om și animal) sunt numite cu vorbe la-tinești, pe când vorbele streine relative la corp sunt mult mai puțin numeroase :

barbă, bărbie, bășică, braț, bucă, călcâiu, cap, căpățână, carne, cear-căn, cerbice, coadă, coamă, coapsă, coastă, creier, deget, dinte, falcă, față, ficat, fiere, frunte, geană, genuche, gheb, ghiară, gură, gușă, inimă, junghetură, lacrimă, limbă, măduvă, mădular, măruntaie, măsea, mațe, mătrice, mână, mușchiu, mustață, nare, nas, neg, ochiu, om, os, osânză, palmă, păr, picior, piele, piept, pânțece, pleoapă, plumână, pumn, rărunchiu, rinichiu, sân, sânge, spinare, splină, sprânceană, subsoară, țeastă, tâmplă, țâță, uger, umăr, unghie, ureche, vână, vintre.

Slavone sunt puține :

trup, glesnă, gât, crac, cârcă, obraz.

Cuvintele cari exprimă *viața fizică* și *trebuințele corpului*, defecte corporale și boale sunt latine :

- dorm, fior, foame, gust, răsuflu, sănătate, sete, somn, strănut, sudoare, sughiț, suspin ;
- mut, orb, șchiop, surd ;
- guturaj, limbric, lindingă, lingoare, pecingine, puroiu, pușchiá, râte, suferință, tuse, urdoare.

Pentru *viața intelectuală* :

cuget, cuvânt, cunosc, înțeleg, înțelepciune, învăț, joc, minte, număr, nume, scriu, viers.

Cuvintele fundamentale ale credinței sunt latinești :

altar, biserică, blestem botez, cășlegi, Crăciun, credință, creștin, cruce, cuminec, cunună, cuvios, drac, inchin, inchinăciune, inger, moarte, mormânt, păcat, pace, păgân, pământ, păresimi, Paști, preot, răposat, rugăciune, sânt, (în compuse : Sânt Pietru, Sânta Maria), zău, Dumnezeu, zână.

Cuvintele cari exprimă relațiile de familie sunt asemenea latinești :

cumnat, cunun, cuscu, fată, făt, fecior, fecioară, femeie, fin, fiu, frate geamăn, însor, june, mamă, mărit, mătușe, mezin, muiere, nepot, noră, nun, nuntă, păreche, părinte, pețesc, socru, soacră, soră, soț, tată, unchiu, văduv, văr.

Față de acestea stau slavoneștile :

cumătru, maștehă, nevastă.

În legătură cu *viața păstorească* :

- berbec, cal, capră, căprior, cățel, câine, fiară, ied, lapte, lup, miel, mânăz, mioară, oaie, taur, tăun, turmă, urs, vierme, vită, vulpe, mulg, unt, bulz, staul.
- sarică, găleată, oală.

În legătură cu *viața agricolă* :

- albină, armăsar, bou, bour, iapă, junc, junică, mascur, miere, mânăz, noatin, vacă, viespe, vier, vițel, taur,
- găină, ou, pană, pasăre, porc, porumb, puiu, purcel, scroafă, soarece, tăun,

- arătură, arat, arie, câmp, agru (vechiu), căpistere, car, macin, treer ; — bute, coardă, cadă, doagă, must, spumă, vin, viță, vie,
- ceapă. cânepă, fân, floare, grăunț, grâu, lemn, maiu, neghină, nuia, nutreț, orz, paiu, săcară, sămânță, trifoiu, secere, — lăcustă.

Animale domestice și sălbatice, afară de cele puse în legătură cu păstoritul și cu agricultura :

ariciu, broască, cărăbuș, cariu, cerb, corb, cuc, furnică, gaie, graur, greer, iepure, leu, mierlă, muscă, păduche, păun, potârniche, purice, șarpe, sturz, turturea, vătuiu, vultur.

Plante și fructe din grădină și din pădure :

alună, arbore, arțar, așchie, carpen, cer, cereașă, cioare, cucută, dafin, fag, foaie, fragă, frasin, frunză, ghindă, iască, iederă, jneapăn, jugastru, lăptucă, laur, legumă, linte, măr, măracine, mătrăgună, mentă, mură, nalbă, nap, nucet, nucă, pădure, papură, pară, păr, pătlagină, pepene, piersic, pui, plop, poamă, pom, prun, rădăcină, rădiche, rășină, răsură, salce, scoarță, scorboră, smicea, soc, spin, surcea, teiu, trunchiu, ulm, urzică, varză.

In legătură cu animalele și plantele sunt, în orice limbă, importante cuvintele cari arată însușiri diferite. Vom observa că cele mai multe și mai des întrebuințate *adiective* sunt latinești :

acru, adânc, ager, alb, albastru, amar, aprig, aspru, blând, bun, cald, crud, curat, des, drept, dulce, duios, frumos, galben, greu, gros, înalt, îngust, larg, lat, limpede, lin, lung, macru, mărunț, mic, moale, mult, negru, neted, nou, plăpând, plin, putred, rar, rătund, rău, rece, repede, ranced, roib, roș, sălbatic, sarbăd, sătul, sec, singur, sterp, strâmb, subțire, tare, tânăr, trist, ud, umed, ușor, vărgat, vechiu, verde, veșted, vânat.

In afară de plante și de animale, diferite *aspecte ale naturii* și cuvintele relative la *timp* intră tot în această categorie de latinisme :

an, arșiță, brumă, brumar, căldură, cărindar, ceață, curcubeu, dimineță, făurar, frig, fulger, furtună, ger, gheață, iarnă, ieri, îndrea, întuneric, joi, luceafăr, lumină, lună, luni, maiu, marți, măsălar, prânz, rouă, săptă-mână, seară, secetă, senin, soare, stea, toamnă, umbră, vară, vineri, vânt, volbură, zi.

Obiectele *gospodăriei* țărănești poartă numiri latine :

casă, mobile :

casă, celar, cheie, cuptor, curte, fântână, lut, fereastră, masă, părete, poartă, piua, punte, piatră, puț, scaun, treaptă ;

mâncare :

apă, aluat, cărnați, cină, făină, moare, curechiu, plăcintă, untură ;

obiecte pentru pregătire :

cărbune, cenușă, foc, frigare, funingine, pisez, coc, tăciune.

alte obiecte :

albie, ciur, ciutură, cuiu, cute, cuțit, fier, foarfeci, furcă, găleată, maiu, secare, urcior.

Imbrăcămintea și obiectele în legătură cu ea :

- ață, nasture, rețea, aur, bumbac, caier, fuior, ghem, ițe, nod, pânză, sac, ac ;
- căciulă, cercel, fașă, iie, inel, vestmânt, amnar, cămașă, pieptene.

Viața socială și organizarea politică :

- curte, cetate, domn, doamnă, împărat, jude, jur, lege, oaste, popor, pradă, armă, schiau, strein, vecin.

Limba latină a dat, în mod firesc, și *sufixe* și *prefixe* într'un mare număr :

Sufixele acestea sunt **diminutive** și **augmentative** : *el* : șoricel, nepoțel, purcel ; *ior* : frățior, grăuncior ; *oiu* : năsoiu, omoiu, bărbățoiu ; **colective** : *et* : brădet, pruneț, făget ; *ime* : preoțime, tinerime, mulțime ; pentru **nume de persoane** : *ar* : văcar, fierar, portar ; pentru **nume de obiecte** : *ar* : grânar, pieptar ; pentru **substantive verbale** : *iune* : rugăciune, urăciune, slăbiciune ; *ură* : arsură, învârtitură ; *oare* : vânătoare, scaldătoare ; *ință* : știință, credință ; *ei* : sunet, urlat zâmbet ; pentru **substantive abstracte** derivate dela diferite părți de cuvânt : *ime* : mărime, pătrime, asprime ; *tate* : bunătate, dreptate ; *eață* : dulceață, verdeață ; *eșe* : frumusețe ; blândețe ; pentru **adiective** : *os* : osos, bucuros ; *iu* : cenușiu, trandafiriu ; *atic* : tomnatic, lunatic.

Prefixele latine sunt : *în* : încep, împușc ; *des* : desfac, desleg ; *răs* : răsbat, răstorn ; *între* : întreținut ; *pre* : prelungesc, prefac ; *stră* : străbat, strănepot.

III. Influențele streine.

1. După elementele latine, cele mai importante sunt cele *slavone*, atât prin număr cât și prin trăinicie.

Slavii veniți în Europa prin secolul VI, au trăit în legături foarte strânse cu Românii. Sub influența lor au format Românii primele organizări de stat. Limba slavonă veche deveni limba oficială a bisericii și statului. De aceea au rămas un mare număr de cuvinte, de sufixe și de prefixe.

Influența slavonă asupra limbii române s'a produs în mai multe epoce.

Cea dintâiu s'a produs prin secolele VII—X adică în vremea când dialectul latin vorbit de coloniștii din peninsula balcanică și din Dacia se transformă încet-încet, prin izolarea de Italia, într'o limbă nouă care avea să fie *limba română*. Mai târziu, când s'au format ramurile mai tirere ale limbii slave: *bulgară, sârbă, polonă, ș. a.*, avem a doua serie de împrumuturi slavone în limba noastră. În fine în secolul XIX avem a treia serie, reprezentată prin influența *rusească*.

Cea dintâiu influență este mai importantă și răspândită peste tot teritoriul limbii românești; celelalte sunt mai slabe și mărginite numai la unele ținuturi. Astfel influența polonă se observă mai ales în Moldova, influența bulgărească și sârbească în tot teritoriul românesc dela nordul Dunării, dar nu la Macedoneni; influența rusească numai în principate și nu în Ardeal.

Ne vom ocupa deci în primul rând de această influență a vechii limbi slavone (*paleoslovenica*). Vocabularul nostru a primit un mare număr de cuvinte și de sufixe din această limbă.

Vom înșiră slavonismele după aceleași norme ca și latinismele.

Părțile corpului sunt prea puține și le-am notat mai sus.

Nume de animale :

bivol, cocoș, cristeiu, cârțiță, dihor, găscă, gușter, lăstun, lebădă, molie, năvăstuică, ogar, paing, rac, sobol, streche, stârc, trântor, veveriță, vrabie, zimbru.

Nume de plante :

bob, hameiu, hrean, lobodă, mac, măslin, molotru, ovăz, pelin, răchită, rapiță, rogoz, smochin, sfeclă, troscot.

Adiective :

blajin, buiac, bogat, cârn, destoinic, domol, drag, dârz, gângav, gârbov, grozav, iscusit, lacom, mândru, milostiv, năprasnic, nătâng, năuc, oblu, prost, pestriț, plăviț, pleș, răstit, rumen, sărac, scârnav, sgârcit, slab, smead, smerit, smintit, sdravăn, sirep, știrb, strașnic, sfânt, sglobiu, sucit, tainic, tâmp, treaz, țeapăn, vesel, vinovat, vrednic, zavistnic.

Aspecte ale naturii și timpul :

beznă, bolovan, bârlog, bură, dumbravă, deal, izvor, iaz, luncă, livadă, movilă, nisip, ostrov, pajiște, poiană, potop, pojar, prund, prăpastie, sloată, tină, vifor, vârtop, văzduh, zare, zori, — ceas, veac, vreme, vârstă — sâmbătă.

Viața casnică și civilizația :

Casa, curtea, mobile : gard, grădină, grajd, grindă, iesle, laviță, coteț, perină, pivniță, pod, poliță, prag, pridvor, rogojină, sfeșnic, zăbrea ; *mâncare* : drojdie, colac oțet, uleiu, pogace, scovardă, smântână ; *îmbrăcăminte* : cojoc, cușmă, obială ; *arme, unelte și materiale din cari se fac* : biciu, blând, bârână, bătă, țeavă, daltă, greblă, cumpană, clește, clopot, corabie, coasă, cosor, coș, coșniță, joardă, lanț, leasă, lopată, mreje, nicovală, năvod, pungă, perie, pinten, pilă, ploscă, plug, praștie, sabie, sanie, sită, strună, sulită, sfoară, șiștar, teacă, tocilă, toiag, toțor, trambă, trambiță, undiță, cositor, cremene, oțel, smoală, var ; *diferite profesii și îndeletniciri* : grădinar, precupeț, vraciu, zidar, zlătar ; *relații sociale și organizare politică* : mirean, rob, slugă, stăpân, vornic, jupân, granță, dajde, datină obște, ocină ; *idei abstracte* : ciudă, căință, clevetire, dojană, fală, glumă, grabă, greșeală, goană, hulă, ispravă, izbăvire, izgonire, iubire, jind, jale, necaz, născocire, obișduire, oblăduire, odihnă, ocară, ocol, ocrotire, osteneală, pagubă, pază, pânză, poftă, poclon, pomană, poruncă, pără, pribeg, prăpăd, propoveduire, risipă, silă, scârbă, slavă, spovedire, sfadă, sfârșit, tânguire, trudă, uimire, vină, voe, vrajă, vrajbă, zor, zare.

Termeni religioși :

blagoslovire, colindă, iad, icoană, idol, liturghie, maslu, moliftă, oltar, popă, praznic, raiu, troiță, utrenie, vecernie, vlădică.

Sufixele de origine slavonă sunt destul de numeroase dar numai câteva din ele sunt mai importante prin numărul mare de cuvinte pe cari le-au format ; celelalte sunt reprezentate prin puține vorbe.

In prima categorie vom pune :

că : puică, italiancă, orășeancă, țigancă ; *eală* : amețală, osteneală, târgueală ; *an* : bețivan, juncan, lungan ; *ean* : bucureștean, cetățean-sătean ; *nic* : ispravnic, postelnic, sfetnic, praznic ; *iță* : cojiță, grădiniță, codiță, gropiță, linguriță, florăriță, păstoriță, porumbiță, morăriță.

In a doua categorie sunt :

ac : zodiac, gânsac, porumbac ; *aciu* : trăgaci, stângaci ; *eciu* : scânciu ; *iciu* : lipiciu ; *ociu* : pușcociu ; *og* : slăbănog ; *anie* : jelanie, pățanie, petrecanie ; *niță* : botniță, clopotniță, varniță ; *iște* : porumbiște, liniște, cânepiște ; *ef* : călăreț, drumeț, podeț, coșuleț ; *av* : scârnav ; *iv* : milostiv, uscățiv.

Cel mai însemnat din prefixe este negativul *ne*.

nedrept, nebun, neom, nevolnic, nedestoinic, nepotrivit.

Celelalte două *răs* și *prea* au întâlnit două prefixe de origine latine având aproape aceleași sunete, și de aceea uneori e greu a decide la care anume prefix originar trebuie să ne raportăm când explicăm un cuvânt.

Astfel, unii autori socotesc că sufixul *răs* e slavon în vorbe ca : răsfir, răsfoesc, răsfrâng, răstorn, răspopit, răspar ; că este latin în : răsbumare, răscompărare, răsghândire, răsfiță.

2. De la *Albanezi* au împrumutat Românii un număr oarecare de cuvinte, cari au rămas până astăzi în limbă :

bucurie, buză, ceafă, copac, curpen, gălbează, ghimpe, ghiuj, gresie, groapă, grumaz, gușă, măgar, măgură, moș, mugur, năpărcă, sâmbure, sгурă, spuză, straiță, țap, vatră.

3. Elemente slavone au mai intrat în limba română și prin influența bulgaro-sârbă. Nu este totdeauna ușor de

stabilit dacă cuvântul face parte din vechiul strat slavon dintre secolul VI—IX sau al doilea strat de prin secolele XI—XV. Acestui al doilea strat aparțin mai ales cuvintele privitoare la organizarea politică și religioasă, fiindcă în această vreme începe viața statelor noastre primitive.

Așa se pot cită :

— cădelniță, călugăr, catapeteasmă, cristelniță, hram, mănăstire, odăjdii, patrafir, prapor, pristol, cazanie, ceaslov, psaltire, psalm. — cinovnic, clucer, craiu, ispravnic, postelnic, slujer, vodă.

4. Alte popoare cari au trecut prin țările noastre au lăsat urme puține mai ales în toponimie și onomastică.

De la *Cumani* avem :

Comana (Vlașca), Comani (Olt, Dolj), Coman și Valea lui Coman (Muscel), Comănești (în mai multe județe din Moldova), etc.

De la *Pecenegi* :

Peceneaga, Pecenegul, poate și Teleorman.

5. Elementele *grecești* sunt destul de numeroase. Introduse în diferite epoce, unele au rămas statornice în limbă până astăzi, altele au dispărut îndată ce au dispărut împrejurările de cari erau legate.

Cele mai vechi sunt acelea pe care le adoptase chiar Romanii și prin urmare le-au avut coloniștii în limba lor :

argea, broască, bute, casc, doagă, drum, mângâiu, mărgea, martur, mic, urmă, fermec, spân, zeamă.

A doua categorie de grecisme o formează cele introduse înainte de epoca Fanarioșilor, fie împrumutate direct dela Greci, fie introduse prin vechea limbă slavonă. La unele este greu a determina calea pe care au venit.

A treia o formează cuvintele introduse în secolul XVIII și XIX.

Iată câteva cari vin desigur direct din grecește :

termeni religioși : aer, aghios, afierosesc (sfințesc), azimă, chiriarh, catismă (grupă de psalmi), eclisiarh, egumen (forma mai veche prin slavi : igumen), episcop, exarh, evlavie, felon (parte din costum pre-

oțesc), mineiu (carte bisericească), paraclis, tropar (cântare bisericască): *nume de diferite obiecte*: alifie, buzunar, calapod, calțavetă, conopidă, cozonac, filă, glastră, harac, stafidă, talion, uranisc; *idei diferite*: analoghie, anapoda, anost, apelpisesc, catadixesc, catagrafie, catahrisis (abuz), categorie, chichion, chindisesc (brodez), colachie (lingușire), dicanicesc (judiciar), dihonie, dichisesc.

E de observat că unele grecisme au dispărut cu încetul și în locul lor s'au introdus aceleași cuvinte cu alte forme importate din limbile romanice sau din latinește pe cale literară:

chedru-cedru; cliros-cler; comit-comet, cometă; epistoiiie-epistolă; scârdal și scândelă-scândal; schiptru-sceptru; scopos-scop; varvar-barbar.

6. Din cauza raporturilor ce am avut cu *Turcii* de prin sec. XV și până la 1848, din cauză că dela dânșii am adoptat multe obiceiuri, cari au fost multă vreme păstrate în clasele înalte ale societății, am împrumutat și multe cuvinte.

Unele sunt foarte întrebuințate și astăzi; altele tind să dispară încet-încet; multe din ele, cari erau legate de anumite obiceiuri, instituții și obiecte, s'au uitat și au devenit arhaisme. Este însă o dificultate în determinarea cuvintelor de origine turcească, fiindcă adesea se găsesc la Bulgari sau la Sârbi, în forme aproape identice cu ale noastre, și nu putem totdeauna determina dacă în românește acele cuvinte au venit direct din turcește ori *prin intermediul* limbilor slavone. În lista ce urmază am ales mai cu seamă pe acele cari nu se găsesc nici în bulgărește nici în sârbește:

Arme: hanger (pumnal), bairac (steag), bumbară (obuz), baltag, (armă); *lucruri de mâncare*: capamă, miambal, ciulama, ghiuden, musaca, papară, beltea, pilaf, salep, sarailie, tahân, telemea, tuzlamă, acadea, baclavă, cafea, chifteă; *haine, stofe*: buzdugea (pungă), cabaniță (o mantie), caftan, cealmă, ceecșiri (pantaloni), malotea, giantă, halat, paftă, șalvar, tichie, antiriu, catifea, taclit (o stofă); *plante și animale*: bahmet (cal), bidiviu, caragace (coțofană), mischet, nufăr, ristic (vopsea), șalău, cais, calcan, ciortan; *profesiuni, ranguri*: agâbaș (cap), bașbuzuc, beilic, beiu, beizadea, beșliu, beșleagă (bătrân)

bimbaşa, cabaz (scamator), ciauş, ienicer, mazil, nazir (inspector), paşă, zapciu, casap; *administrație, legi, monete*, etc.: avaeț, beșlic (monetă), buluc, firman, haraciu (tribut), hareciu (adjudecat), mansup (funcțiune), irmilic (o monetă), nart (tarif), dară, liră, peșcheș (dar), peșin, sangiac (steag turc), surghiun, tact (reședință), tură, zapt (autoritate), câștiu, tacrir (raport); *instrumente, obiecte, uzuale, casa, curtea*, etc.: besactea (lădiță), cecmegea (lădiță), ciochină (curelușă), dirmea (broboadă), imamea (o parte din ciubuc), olum (vad pentru vite), gavanos, meremet (reparațiune), saia, (staul de vite), tacâm, burghiu, buriu, caia, chereștea, ceșmea; *însușiri*: boștur, (gol), budalac (naiv), mofluz, coșcogea, farfară, mahmur, mucalit, pîrpiriu, pișicher, sanchiu, șașiu, șireț, tiriachiu, ursuz, bocciu, cilibiu, ciacâr; *alte cuvinte caracteristice*: cabul (respect), caifet (înfățișare), ghiordum (un joc), giurgina (un danț), manea (un cântec), dever, ghelir, giaba, hatâr, moft, tabiet, tain, toiu, zeflemea, caraghioz, chiul, chiulhan.

Ca sufixe sunt două mai obișnuite :

giu : iaurgiu, laptagiu ;
lâc ; pașalâc, ciorbalâc.

7. Și dela *Unguri* am împrumutat cuvinte. Aceste sunt de două categorii : unele întrebuițate în toate provinciile românești din stânga Dunării, altele cunoscute numai la Românii cari au trăit sub stăpânirea Ungurilor.

Cuvinte comune :

alcătuesc, aldămaș, alean, altoesc, aprod, arpăcaș, bănat, băntuesc, bănuesc, belșug, beteag, bir, biruesc, borcan, bumb, cheltuesc, chezaș, chibzuesc, chip, ciatlău, ciupercă, coroiu, tobă, făgăduesc, ferăstrău, feștelesc, gingaș, gazdă, haiduc, hălăduesc, hang, heleșteu, hărdău, hoit, hotar, imaș, îngăduesc, iobagiu, lacăt, mertic, meșter, mistuesc, neam, oraș, pârcălab, pildă, raită, sălaș, șoim, șoltuz, tăgăduesc, tâlhar, tămăduesc, uliu, vamă, viclean, vileag, zăbală.

Cuvinte provinciale :

acar (măcar), acăstău (spânzurătoare), acău (găleată), adău (tribu), alaș (podeală), alău (arvună), alcam (cursă). alduesc (binecuvintez), alegăduesc (îndestulez), arăduesc (plec), arșeu (tărnăcop), băgău (scrum), baiu (necaz), batâr (chiar), belceu (leagăn), biciulesc (prețuesc), biriș (argat), birău (primar), bitang (copil din flori), bolând (prost), buibelevu (un fel de haină), bumbușcă (ac cu gămălie), săpă-

luesc (prăjesc), căpeneag (mantă), căput (poartă), cătană (soldat), celuesc (înșel), cialău (amăgitor), chindeu (prosop), chischineu (maramă), ciacău (chipiu), cinaș (frumușel), ciont (os), clop (pălărie), copârșeu (coșciug), dărab (bucată), duhan (tutun), făgădău (birt), fărtaiu (sfert), filer (o monetă), goz (gunoju), haznă (folos), hoher (călău), hûsar (călăreț), lepedeu (cearceaf), mintenaș, (îndată), palincă (rachi), picioacă (cartof), rât (livadă), săbău (croitor), suciu (cojocar), șogor (cumnat), topancă (ghiață), uiagă (sticlă).

Avem și un sufix dela Unguri : *șug* : meșteșug, vicleșug.

10. Limba literară a introdus în secolul XIX un foarte mare număr de cuvinte necesare întregii dezvoltări culturale și politice din acest timp. Cea mai mare parte sunt luate direct din limba *franceză* ; mai puțin din limba *italiană* și din cea *germană*.

Franțuzisme :

abajur, abatoriu, abdicare, abdomen, aberațiune, abilitate, abonament, abstinent, abstracțiune, academie, accelerat, achitare, acțiune, actor, administrare, afirmare, alarmă, alterat, ambițiune, anchetă, anemie, anunț, aplaud, arbitraj, asiduitate, asigurare, asimilare, atac, atențiune, avar, avid, bagaj, baionetă, bal, banal, bancă, baricadă, bazar, etc.

Italianisme :

agenție (agenzia), aldine (litere: aldine), alteță (altezza), apartament (appartamento), congediu (congedo).

Germanisme :

abnormitate, accept (termen comercial), acurateță, adresant (termen comercial), agentură, arest, arnică, bancnotă, bandrăburcă (cartof), bărbunc (recrutare), bere, etc.

9. Toate aceste elemente streine, fie că au rămas în limbă, fie că au dispărut, n'au putut să altereze fizionomia limbii române, fiindcă n'au atins întru nimic organismul ei.

Totuși e foarte adevărat că numărul cuvintelor străine din limba noastră e foarte mare. De aceea au fost scriitori cari, judecând după aparență, mai ales că în secolele trecute până la mijlocul secolului XIX se scria românește cu

litere cirilice, au socotit că limba noastră este slavonă. De pe la 1850 și mai ales de la publicarea gramaticii comparate a limbilor romanice de către Diez, care pune pe un picior egal limba română cu celelalte limbi surori, nici un filolog sau etnograf serios nu mai susține asemenea idei.

Rămâne să ne întrebăm dacă, în adevăr, limba noastră conține un număr *prea mare* de elemente streine.

Când *Cihac* a publicat dicționarul său (1870—1879), s'a făcut socoteala că, din 5765 de cuvinte câte se găsesc în lucrarea lui, sunt *numai 1165* de cuvinte latinești de origine, iar restul de 4600 sunt streine și anume: 2361 slavone, 965 turcești, 635 neogrecești, 589 uigurești și 50 albaneze.

Admițându-se că numărătoarea ar fi exactă, (adică toate etimologiile admisibile), se poate trage de aci vreo concluzie în privința fizionomiei limbii românești?

Chestiunea a fost cercetată de *B. P. Hasdeu* (în studiul despre Circulațiunea cuvintelor) și de d. *Sextil Pușcariu* (în discursul de recepțiune „Locul limbii române între limbile romanice“).

Principial se poate spune că între cuvinte există o deosebire după circulație, adică după întrebuințare. Un provincialism, care se aude într'o regiune mai mult sau mai puțin restrânsă, un arhaism, care a ieșit de mult din uz, un cuvânt legat de anume obiceiuri sau obiecte și care se rosteste numai când e vorba de ele, nu poate fi egal cu unul comun, pronunțat în toate zilele și de toți Românii. Sunt chiar cuvinte fără cari chiar este imposibilă formarea unei fraze sau a unei propozițiuni mai dezvoltate.

Cihac de exemplu, pune cuvintele slavone:

așapoc (= țeapă), colun (= un animal), don (= auge),
iriță (= brânză), etc.

pe același plan cu slavoneștile:

drag, bolovan, gard, logodesc, jind etc.

și cu latineștile:

casă, masă, mână, tare, bine, și, că, etc.

Evident că această procedare e greșită. Iată o probă:
Hașdeu a analizat o doină din Dobrogea :

Vara, vine, iarna trece,
N'am cu cine mai petrece
Și cu cine am avut
Vai de mine l-am pierdut
L-a mâncat negrul pământ
La biserică 'n mormânt.

Aci nu există nici un cuvânt de origine streină, toate sunt latinești.

D. S. *Pușcariu* prezintă în același mod 2 strofe din două poezii ale lui *Eminescu* :

Somnoroase păsărele
Pe la cuiburi se adună,
Se ascund în rămurile,
Noapte bună!

Mai am un singur dor
In liniștea sării
Să mă lăsați să mor
La marginea mării.

Aci iar toate cuvintele sunt latine.

Acestea sunt luate, firește, după alegere, după căutare. Dar dacă luăm la întâmplare o poezie sau o bucată de proză și numărăm cuvintele clasificându-le după origine vedem că marea majoritate e compusă din elemente latine.

Luăți „Tatăl nostru“ căutați în dicționarul lui *Cihac* sau în cel nou al lui *Tiktin* și veți vedea că (după *Cihac*), are, din 47 de cuvinte, 42 latine, 3 slavone (sfințească, ispita, voie) și 2 ungurești (viclean și mântuește, deși pentru acest cuvânt nu dă nici o formă ungurească echivalentă ca sunete).

Socotind după acest criteriu, cu adevărat științific, prezența în vocabular a cuvintelor streine n'are importanță pentru a schimba fizionomia limbii noastre și caracterul ei latin.

DIALECTELE LIMBII ROMANE

I.

1. Limba românească se vorbește, ca limbă predominantă, pe un întins teritoriu, care se poate împărți în două regiuni: în stânga și în dreapta Dunării.

Regiunea din stânga Dunării cuprinde teritoriul dintre Tisa, Nistru, Dunăre și Carpați.

Regiunea din dreapta Dunării cuprinde pe Românii din Serbia și Bulgaria, din Istria și din noile provincii alipite statelor din peninsula Balcanică (Macedonia, Tesalia, Epir și Albania).

Dacă o seminție mică ocupă un loc puțin întins și dacă între locuitori există un contact continuu, atunci se poate menține la ea unitatea de limbă. La o națiune mare, însă, deosebirea între felul pământului ocupat de deosebitele părți ale ei, împrejurările istorice diferite prin cari trec ele, fac să se diferențieze graiul și să se formeze dialecte. Când mai târziu se stabilește o deplină unitate politică pentru acea națiune, se stabilește și unitatea de limbă; în acel moment unul din dialecte se ridică la rangul de limbă cultă, ajutat de diferite împrejurări; iar celelalte, fără să dispară, se dau oarecum în lături pentru folosul celui mai fericit dintre ele. Astfel, în Italia, dintre numeroasele dialecte, s'a ridicat cel din Toscana; în Franța, deși dialectul dela sud (Provence) aveà o literatură proprie, totuși cel din nord a devenit limbă literară și oficială.

În limba română de asemenea avem dialecte.

2. După teritoriul ocupat, deosebim :

a) dialectul din stânga Dunării sau *daco-român*;

b) dialectul din Istria sau *istriano-român*;

c) dialectul din peninsula balcanică sau *macedo-român* cu subdialectul *meglano-român*.

Unii filologi consideră pe acesta din urmă ca al 4-lea dialect.

Chipul cum s'au format aceste dialecte este încă o problemă pentru istoria limbii românești.

Asemănările mari dintre ele și faptul că se găsesc în unele provincii ale teritoriului daco-român particu- larități caracteristice ale Istrienilor ori Macedonenilor ne silesc a admite că limba română s'a format pe un teritoriu comun și câtăva vreme comună, adică una, a fost limba Românilor. A trebuit mai târziu să intervină împrejurări cari să silească la despărțire ramurile poporului român.

Care a fost acest teritoriu și cari au fost aceste împrejurări ? iată întrebările cari despart în mai multe grupe pe învățații cari s'au ocupat de problemele istoriei limbii noastre.

3. Cea mai probabilă dintre diferitele teorii pare a fi aceea care admite că limba românească în forma ei comună (adică aceea ce numim *limba română primitivă* sau *străromână*) a ocupat un teritoriu foarte întins ; la nord aveà hotarele Daciei, la sud ajungeà până la Grecia, la apus aveà marea Adriatică. Intre secolul VII și IX, adică între așezarea Bulgarilor în Moesia și venirea Ungurilor, au urmat continue mișcări de triburi ale acestei populațiuni romanice, unele spre nord altele spre sud, și pe măsură ce popoarele barbare se așezau prin acele locuri, populațiunea romanică se despărția în grupuri mai mici sau mai mari. Aceste grupuri pierdeau contactul între ele, deveniau ca niște insule în marea de populațiune streină, și acolo unde insulele erau mai mici ele dispăreau înecate

de valurile năvălitorilor; acolo unde erau mai mari își păstrau individualitatea, însă începeau a trăi într'o deplină izolare de restul neamului.

Migrațiunile acestea și așezările barbarilor, pe de o parte, pe de alta nevoia de a găsi locuri de pășune (de oarece păstoritul a fost un factor hotărîtor în viața primitivă a poporului român), toate determinară, în cursul veacurilor, despărțirea poporului nostru în mai multe ramuri și apoi formarea dialectelor.

Nu se știe cu precizie când și cum s'au fixat în locurile de astăzi aceste diferite ramuri, căci pentru acele vremuri nu există documente și suntem reduși la simple ipoteze.

4. Limba românească se vorbește azi la nordul Dunării de vreo 13.000.000 de Români.

La sudul Dunării sunt vreo 180.000 în Serbia și vreo 90.000 în Bulgaria.

Toți aceștia vorbesc dialectul *daco-român*, cu oarecari deosebiri după provincie.

5. În peninsula Istria, stăpănită astăzi de Italia, la N. și la S. de șirul de munți numit Monte Maggiore se găsesc opt sate în cari locuiesc Români: la N. e satul *Jeiăni*, la S. sunt celelalte, din cari mai însemnate *Gradigne*, *Susnievița*, *Noselo*, *Brdo* și *Grobnic*. Sub Austriaci aceste șapte sate țineau de mai multe despărțiri administrative și bisericești. Italienii le-au unit într'o singură comună numită *Valdarsa*.

Acești Români se numesc *Vlași*, dar sunt scriitori cari afirmă că pe la sfârșitul secolului XVII se numeau încă *Rumări* (Rumâni).

Ei sunt foarte amestecați cu Croații, unii nici nu au conștiință națională.

Sunt catolici și, pare-se, foarte religioși. Școli n'au avut, fiindcă Austriacii nu le-au făcut. Sub Italieni au reușit să aibă și școli în cari se învețe românește.

Mulți din ei vorbesc și limba crtoaă. N'au poezii populare în dialect.

Portul lor e cu totul influențat de al locuitorilor din acele provincii; din toată nomenclatura românească relativ la îmbrăcăminte, se cunoaște numai *cămașa* și *opincile*.

Ocupațiunea lor e păstoritul, dar cu număr mic de vite, din lipsa de pășuni și ape; mulți pleacă pe la fabrici sau pe vapoare, iar femeile se duc ca servitoare în oraș.

Numărul lor e de 5.000 de suflete, dar după documente se poate afirma că în trecut erau mai mulți.

Dialectul lor se numește *istro-român*.

6. În provinciile cari au aparținut Turciei și în 1913 au trecut la Bulgaria, Serbia, Grecia și Albania locuiesc mulți Români, dar numărul lor nu se cunoaște exact. După unii ar fi numai 200.000, după alții până la 700.000. În unele părți formează grupe compacte, în altele sunt răspândiți printre popoarele de limbi streine. Dialectul lor se numește *macedo-român*. Ei își zic *Armâni* (a-R(o)mâni), iar streinii îi numesc *Cuțovlahi*. Între aceștia, *Fârșeroții* trăiesc într'o viață aproape nomadă, căci toată vara satele lor sunt pustii și ei sunt în munți cu vitele.

7. La Nordul golfului Salonic, pe teritoriul Greciei, spre Apus de fluviul Vardar, la Nord de orașul Vodenă, se întinde o regiune ale cărei limite nu se pot preciza, numită *Meglen* sau *Caragiova*. În această regiune, locuită în mare parte de Bulgari, se află orașul *Nânta* și două sate, iar în afară de limitele regiunii, la Răsărit spre fluviul Vardar, se găsesc încă opt sate locuite de Români.

Acești Români se numesc *Vlași* și la rândul lor numesc Megleniți pe Bulgarii din Meglenul propriu zis; dar fiindcă cercetătorii cari i-au studiat întâiu în mod

special le-au zis Megleniți sau *Meglenu-români*, această numire s'a adoptat și de specialiștii noștri.

Caracteristica acestor Români este faptul că și-au pierdut numele și că au îmbrățișat islamismul. Portul lor este cel turcesc și femeile își acoper fața cu o fe-regea dela cap până în călcâie. Ei vorbesc, pe lângă dialectul lor, și limba bulgară, mai ales oamenii cu dare de mână.

Duc o viață patriarhală. cu sfințenia legăturilor de familie, cu respect pentru bătrâni, cu credințe super-stițioase. Sărbătorile lor cu datini vechi sunt, în ge-nere, legate de sărbătorile creștinești, mai ales Crăciunul, Petreceri multe se fac la nuntă, care țin câte cinci zile.

Principala lor ocupație e munca câmpului, dar unii se ocupă cu păstoritul și puțini cu meșteșugurile.

Numărul lor e de veo 17.000 de suflete.

Vorbirea lor se socotește de unii ca un *subdialect* apropiat de dialectul daco-român; de alții ca un *dialect* având legături și cu cel daco-român și cu cel macedo-român : *meglenu-român*.

II.

Din dialectul daco-român s'a născut *limba literară*, formată prin cărțile bisericești din secolul XVI și XVII, având mai ales particularitățile fonetice ale vorbirii din Mutenia. Vorbirea populară cuprinde însă multe deo-sebiri față de limba literară și unele din acestea se potrivește cu însușirile particulare ale dialectelor ce-lorlalte. Se poate zice că aproape toate caracterele deo-sebitoare de natura *fonetică* și *morfologică* ale dia-lectelor dela dreapta Dunării se găsesc în câte un ținut mai întins sau mai restrâns din teritoriul dela nordul Dunării sau în cărțile din secolul XVI și XVII.

1. In privința vocalismului, observăm că cele două vocale închise (ă, â) nu au între ele deosebire așa

de bine determinată ca în limba literară; în unele părți sunt distincte, în altele se confundă în același sunet, iar la Meglenezi *ă* și *â* neintonate se pronunță la fel, iar intonate se pronunță altfel. De aceea filogii notează aceste sunete cu semne deosebite.

Istriian : *ăn* (în) *cân* (când) *frike* (frică);

Macedonean : *plândzem* (plângem), *caftă* (caută), *scăpat* (scăpat), *bârbat* (bărbat), *băgă* (băgă), *câmeașă* (cămașă);

Meglenez : *tátô* (tată), *dúco* (ducă), *côn* (când), *junghio* (junghia).

Și în unele județe din Regat se găsesc la puține cuvinte asemenea schimbări:

sărbători (sărbători), *până* (până), *mănăstire* (mănăstire).

În vorbirea populară din Regat însă, aceste sunete (*ă, î*) sunt mult mai dese decât în cea literară, Astfel, *e* precedat de *s, ș, z* se pronunță în unele județe ca *ă*:

sărvitor (servitor), *prinsăse* (prinsese), *șasă* (șease), *zăce* (zece).
dă vale (de vale), *pă casă* (pe casă), *să zice* (se zice);

i precedat de *ț, ș, z* se pronunță ca *î*:

sofîie (soție), *țîn* (țin), *șî* (și), *ieșît* (ieșit), *zîs* (zis), *clăcașîi* (clăcașii).

Unele particularități din acestea se găsesc și în dialect. Astfel, la Macedoneni:

dzic (zic), *dințil'i* (dinții), *țîn* (țin), *dzăți* (zece).

2. Diftongul *ea* este înlocuit în dialectul istriian și în subdialectul meglenez printr'un *e* foarte deschis; dar acest sunet se găsește și în locul lui *e* simplu din limba literară. În această privință se aseamănă cu vorbirea populară din Oltenia. Dialectul macedonean are pe *ea* ca diftong bine deosebit, dar are același diftong și în cazurile în cari în limba literară diftongul s'a redus la *e* sau la *a*:

Istriian ; *mere* (merge). *vede* (vede);

Meglenez : *beu* (beau), *legă* (leagă), *vede* (vede);

Macedonean : *veadi* (vede), *căpisteari* (căpistere), *feată* (fată) *călești* (călește), *videa* (vedea), *șurteadză* (șurtează) ;

Mehedinți, Gorj, Vâlcea : *cețește* (citește) *mérge* (merge), *vérdé* (verde), *rumânește* (românește).

3. Diftongul *oa* se găsește în aceleași condițiuni ca în limba literară, afară de dialectul istriian, în care s'a redus *o* :

Istriian : *pote* (poate), *omini* (oameni), *coza* (coața).

4. La consonante sunt deosebiri mai însemnate.

Labialele (p, b, f, v, m) sunt schimbate în dialectul macedonean și în subdialectul meglenit, iar în cel istriian se păstrează nemodificate.

În unele părți se găsesc și fazele intermediare ale transformărilor. Modificările acestea se întâlnesc și în stânga Dunării și anume, pornind de la Mehedinți, unde labialele nu sunt alterate, spre centrul regatului, schimbările devin din ce în ce mai evidente în șirul județelor din Muntenia și Moldova.

Astfel avem :

p.	pch'	ch'	č (ce)
<i>picior</i> (literar meglenez istriian)	<i>pchistol</i> (pistol) (Prahova)	<i>chiatră</i> (piatră) (macedon. Moldova)	<i>čičior</i> (picior) (maced)

b.	bgh'	gh'
<i>bine</i> (literar meglenez istriian)	<i>săbghioară</i> (= săbioară) (Prahova)	<i>corghī</i> (= corbi) (maced. Muntenia Moldova).

f	h'	š (șe)	ī
<i>fin</i> (literar istriian)	<i>hie</i> (= fie) (maced. Muntenia Moldova)	<i>šilioara</i> (= zilioara) (Neamț jud)	<i>īer</i> (= fier) (meglen.)

v	gh'	γ	y	j
<i>vin</i>	<i>ghîarmi</i>	<i>yin</i> (= <i>yin</i>)	<i>blagosloyit</i>	<i>jîn</i> (= <i>vin</i>)
(literar	(= <i>vierme</i>)	(macedon)	(= <i>blagoslovit</i>)	(j. Neamt)
meglen	(meglenez)		(Putna)	
istriian)				

5. În dialectele din dreapta Dunării se găsesc păstrate două consonante, una care a dispărut cu totul și din limba literară și din vorbirea populară în stânga Dunării: *l* înmuiat (scris *l'*) și alta care se găsește în unele cazuri în vorbirea populară: *n* înmuiat (scris *n'*).

Exemplu:

gălină (maced.)=găină, *fil'* (istriian)=fiu, *l'eu* (megl.)=ieșu, iau. Cum vedem, în limba literară și în vorbirea populară, acest sunet s'a redus la *i*.

Exemplu:

añ (istr.) (=a p. ani) *ñadză* (maced.) (=miază) *ñari* (maced. megl.) (=miere) *biñe* (Ardeal) (=bine) *ñel* (Moldova) (=miel). *călcăñu* (maced) (=calcăiu).

Acest sunet reprezintă pe *m* sau *n* din limba literară (*miază*, *bine*, *miere*, *miel*) sau pe *i* (*ai* p. ani) din unele expresii populare din limba comună (literară și populară) cum e *calcăiu*, *întăiu*.

6. Altă schimbare de consonante este a lui *n* între vocale în *r* (rotacism). Aceasta se găsește în dialectul istriian: *mire* (mine), *bure* (bune); iar la stânga Dunării se află în satele Moșilor din munții Apuseni ai Transilvaniei, în [unele] părți din Maramureș și în o serie de cărți vechi din secolul XVI. La Macedoneni nu se află acest rotacism.

7. În dialectul acestora se află alte două particularități speciale: schimbarea consonanțelor *c* și *g* în *tz* (*țer* p. cer) și *dz* (*dziner* p. ginere); — punerea înaintea unor cuvinte (mai ales cele ce încep cu *r* sau *l*) a sunetului *a* (cum este chiar în numele lor *Armâni*):

arău p. rău, *arâs* p. răs, *alavdu* p. laud, *aumbră* p. umbră.

8. Mai sunt și alte deosebiri mai puțin importante în fonetică și unele în morfologie. Dar ceea ce separă mult un dialect de altul este vocabularul. Influențele cu totul particulare ce au suferit Românii din anumite regiuni le-au dat o sumă mare de cuvinte deosebite de ale celor din stânga Dunării. Astfel, Românii cari vorbesc dialectul macedonean și subdialectul meglono-român au foarte multe vorbe turcești și grecești; Istrienii au foarte multe multe cuvinte croate și unele italienești cari lipsesc cu totul dela noi.

PROBE DE GRAIU DIN FIECARE DIALECT

Dialectul istriian

Cele trei surori

O votę fost-a trei sor siro-măske.

Si iäle sęra s-a-v pogovareęit ureę cu ăte si 'ntrebăt-a ureę ăte ęe re ȳ zeli.

Ța mai tirara zięe ke ȳ re vrę marită-se dupa ęesăru ; ȳa dova zięe ke-l're fi dosti lui ȳardiņer; treja zięe ke-l' re fi dosti fil'u lu ȳardiņeru.

Țesăru l-a scutăt și avzitav tot ęe av ȳale ganęit.

Pocle ȳe męre că.

Damareęa le făęe cl'émă tote trei cătra sire si cl'emeę ureę po ureę ăntu sire n că-mare.

Ța mai betăra cl'emeę prve si v-o-ntrebę ke ęe s'av po-

Odată au fost trei surori sărmane.

Și într'o seară povestiau una cu alta și s'au întreat una pe alta ce ar dori.

Cea mai tânără zice că ea ar vrea să se mărite după cezarul (împăratul); cea de a doua zice că i-ar fi de ajuns grădinarul lui; a treia zice că i-ar fi de ajuns fiul grădinarului.

Cezarul a ascultat și a auzit tot ce ele au vorbit.

După aceea el merge (pleacă).

Dimineața face să le cheme pe toate trei la sine și cheamă una după una (alta) întru sine (înaintea sa) în cameră (odaie).

Pe cea mai bătrână o chiamă prima și o întreată

govareît serę cu sele sor, ța ure; ja n-a vrut zițe; l'a fost rusire si zițe: nis.

Țesăru l'zițe: se nu-ț fiје rusire, spure.

ja zițe; noi am ganeit cu sorărlle si jo-m zis ke reș vre maritā-me dupa fil'u lu jardiņeru.

Cmoțe cl'emeș dova-n cāmare.

Țesăru l' zițe ke se nu-l' fiје rusire spure.

ja zițe ke s-av pogovareit si k-a zis ke l'ei re fi dosti maritā-se dupa jardiņeru.

Acmoțe cl'emeș ța mai tirara nuntru.

L'ei a fost frike spure si rusire.

Țesăru l'zițe: moresti spure.

ja zițe lu țesăru: jo-m zis ke jo reș vre țesăru ali nis.

Țesăru zițe; beñ țasta pote fi si tu t-er maritā dupa mire, țale ātele cum as-av zberit.

cā ce au povestit seara cu ale sale surori la acea orā.

Ea n'a vrut a zice (sā spuie); i-a fost rușine și zice: nimic.

Cezarul ii zice: sā nu-ți fiје rușine, spune.

Ea zice; noi am vorbit cu surorile și eu am zis cā aș vrea a mă măritā după fiul grădinarului.

Acum chiamā pe a doua in camerā.

Cezarul ii zice cā sā nu-i fiје rușine de a spune.

Ea zice cā a povestit și cā a zis cā i-ar fi destul a se mărita după grădinar.

Acum chiamā pe cea mai tânăără ināuntru.

ci i-a fost fricā a spune și rușine.

Cezarul ii zice: trebue sā spui.

Ea zice cezarului; eu am zis cā eu aș vrea pe cezarul sau nimic.

Cezarul zice; bine, aceasta poate fi și tu te vei mărita după mine, celelalte cum și-au ales.

Observări. — Această bucatā fiind luatā din *textele* publicate de d. *Sextil Pușcariu* (in col. Academiei Romāne, Buc. 1906), s'a transcris aproape cu aceleași caractere tipografice. Și anume *g* arată un *e* foarte deschis; *j* arată un *i* semison; *ā* arată pe un *a* foarte deschis și intonat; *l* arată un *l* înmuiat; *n* arată pe *n* înmuiat; *č* arată un sunet intermediar între *t* și *k*, nu este *c* (ce) al nostru.

1. *sor*: surori.—2. *ure*: una, rotacismul lui *n*.—3. *āte*: altā, schimbarea grupului al.—4. *re*: ar, cā auxiliar al optativului.—5. *ța*: cea, schimbarea sunetului *č*.—6. *tirara*: tânăără, rotacism și *i* neschimbat in *i* cā in vorbirea prov. oltenească.—7. *l*: *l* înmuiat neajuns la faza *i* cā in dialectul dacoromān.—8. *scutat*: ascultat, afereza lui *a*.—9. *mere*: merge, cā pronunțarea transilvăneanā.—10. *tote*: toate, o nu e diftongat.—11. *sorārlle*: surorile, sincopā; faptul se găsește la multe alte cuvinte și in dialectul daco-romān (bisercā).—12. *reș*: reaş, aș, forma de auxiliar al optativului.

Dialectul macedo-român

Di țe ursa no-ari coadă?

Șireata di vulpi vidzândului dipri nă dzeană că un piscar vinea n-calar cu calu ncărcat cu doauă cușori di pești, ili tăie calea, s-teasi m-padi si s-feați psoahi.

Piscarlu ma u vidzù, o lo ș-u bângă pri sumar, s-o aducă acasă, s-u bilească, tra s-lî adară chialea gună a muliari-săi.

Aestă, un câti un, acăță di-li arcă peștili dit cușori și cându vidzù năsă că li agiungu s-arucă m padi și calea calea năpoi li adună peștili tuți și li adusi s-lii măcă tu lujar.

Acși năsa tră născântidzâli, ngustă, prândză, mirindă și țină mași pești și nu z-duțea dip avinari că no aveă ananghi.

Nă dzuă treați badzara di ursă pre aclo ș-u veadi cum ș-alindzeă budzâli.

— Nu ti ntreb, cumbară, țe măți ația? Ili dzăsi ursa.

— Naști pești, lîu turnă șireata di vulpi.

— Da d-iu li aflași tini peștili că ne tată-tu, ne mă-ta nu eră piscari tra s-hii-ș-tini?

— Acși-i, ma foamea țe nu ti nveață s-fați.... Șideam tu mardzinea de arău cu coada tu apă; na iu s-adunară peș-

De ce n'are ursul coadă

Șireata de vulpe, văzând de pe o colină, că un pescar veniă călare cu calu 'ncărcat cu două coșuri de pești, îi tăie calea, se întinse pe jos și se făcù *moartă*.

Pescarul cum o văzù, o luă și o bângă în samar s'o aducă acasă, s'o jupoaie și s'o tacă *blană* pentru nevastă.

Această (vulpe), unu câte unu, apucă de aruncă peștii din coșuri și când văzù *dansa* că-i ajunge, s'aruncă jos și încet încet, înapoi, adună peștii toți și-i duse să-i mănânce în *vizuină*.

Așă în vreme de câteva zile gustă, prânziă, își luă merinde și cina *numai* pește și nu se ducea după vânat, fiindcă n'avea nevoie.

Intr'o zi trece *mojicul* de urs pe acolo și vede cum își lingeă buzele.

— Nu te 'ntreb, *fină*, ce mănânci aici? Ii zise ursul.

— Niște pește, îi răspunse șireata de vulpe.

— Dar de unde aflași tu peștele, căci nici tat'tău, nici mă-ta nu erau pescari ca să fii și tu?

— Așă, dar foamea ce nu te învață să faci? Ședeam pe marginea râului cu coada în apă: iacă se adună peștii s'o

tili s-u măcă și cându se trag nă oară, țe z-vedzi? furtii di pești scoșu.

Ursa aveă ș-năsă atumțea nă coadă mari ș-mușată, ma mari ș-cama mușată și de a vulpilei.

— Am io, ntribă, năsă vai pot ș-io s'acaț, cara să-mi duc?

— Cum s-nu poți, sor? Cara vrei s-acați cu cama lișureață, du-ti di cu seară și nhidzi-u tu apă și așteaptă până dimineața...

Ursa ș-lo mintea la chicioari și hai l-arău se acata pești cu coada... acși cum u nviță vulpea țe minciunoasă.

Eră nadză iarnă di fățea un frig că cripă cheștrili di dzer și di virvêr.

Acși că coadă a budăloni-liei de ursă ngliiță tu arău și candu trapsi dimineața si scoată peștili țe s-pată?

Coadă-lî si curmă ditu a-rădățină.

Și tră aesta, de atumțea ursa amasi fără coadă ca no avu minte...

mănânce și când să trag o-dată, ce să vezi? scoșei grămezi de pește.

Ursul avea și dânsul atunci o coadă mare și frumoasă mai mare și mai frumoasă de cât a vulpii.

— Oare eu, întrebă dânsul pot și eu să apuc dacă mă duc?

— Cum să nu poți frate? Dacă vrei să apuci cu mai multă ușurință, du-te de cu seară și înfige-o în apă și așteaptă până dimineața.

Ursul își puse mintea la picioare și hai la râu să prinză pești cu coada, așa cum il învățase vulpea cea minciunoasă

Era miezul iernei, de era un frig că se crăpau pietrele de ger și de vifor.

Așa că coada prostului de urs îngheță în râu și când trase dimineața sa scoată peștii, ce să pată? coada i se tăia din rădăcină.

Și din pricina aceasta, de atunci ursul rămase fără coadă ca nu avu minte...

Observări. — 1. *nă* ună, o. — 2. *dzeană*: colină — 3. *cușor*: coș. — 4. *s-teasi*: se întinse. — 5. *m-padi*: pe jos. — 6. *psaahi*: moartă. — 7. *ma*: cum. — 8. *sumar*: samar. — 9. *bilescă*: jupuiască. — 10. *s-adară* să facă. — 11. *gună*: blană. — 12. *arcă*: aruncă. — 13. *lujar*: vizuină: 14. *mirindă*: își luă merinde. — 15. *mași*: numai. — 16. *avi nari*: vânare vânătoare. — 17. *ananghi*: nevoie. — 18. *badzara*: bădărană. — 19. *cumbară*: fină. — 20. *tra*: pentrucă. — 21. *Acși*: așa. — 22. *furtii*: poveri. — 23. *mușat*: frumos. — 24. *ma, cuma*: mai. — 25. *cara*: dacă. — 26. *virvêr*: vifor — 27. *budălonie*: proastă — 28. *amasi*: mase (rămase) cu a protetic

Ursoaica și feciorul.

Un tato aş vut-au un ficior.
Țista zisi unō oarō: Tati,
țer un daș.

Tato-su zisi: să-ț lișu, iliuli

Chinisit-au șo-s ducō an
pōzōriști și ficioru zisi:

Și ioū șo vin, tati. Tato-su
l-a lat-au cu ieli.

Cō pustani an drum tato-
su l-a lasō pri un arburi. Cola
vini unō ursoniō și zisi:
Disfōti, cō ioū-ț șom tetō.
Și ficioru și desfesi si la lō
ursonia ficioru si dusi casō cu
ieli și zisi la urs: ves, ioū
ți lof bun duș! Du-ti tu, șo
li vicșeș lanti viti divi că
ioū țer să dar rușoc.

Ursu z dusi.!

Ursonia, cōn țire șo la
jungliō ficioru, ali zisi: Pu-
ni-ț-la capu pri prac.

Ficioru la pusi opcu, ama
ursonia zisi: Nu-i bun pus.
Zisi ficioru: Nu știu șo la
pun, puni la tu prima șo vet.

La pusi ursonia și ficioru
aū lō bōltia și li-o dēdi pristi
cap și ao jungliō. Ao drubi
ursonia aū pusi an oalō șo
iarbō și iel' si pusi an atōli.

Cō vinirō lantili viti, cō
șțetarō, șțetarō ursonia z vi-
nă, zisirō:

Un tată avut-a un fecior.
Aceasta zise odată: Tată, cer
un miel.

Tatăl său zise: să-ți iau
fiule.

Pornit-au să se ducă în *târg*
și feciorul zise: Și eu să viu,
tată.

Tată-său l-a luat cu el.

Când *osteni*, pe drum, tată-
său îl lăsă pe un arbore.
Acolo veni ursoaica și zise:
desfă-te (dă-te jos) că eu îți
sunt *mătușă*. Și feciorul se
desfăcū și-l luă ursoaica pe
fecior și se duse acasă cu
el și zise ursului: vezi, ce
pradă bună adusei. Du-te tu
să chemi pe celelalte vite
(animale) *sălbatic*e, că eu cer
(vreau) să dau *prânz*.

Ursul se duse.

Ursoaica, când cerea (vrea,
să-l jughie (pe) fecior, îi zise:
Pune-ți capul pe prag.

Feciorul îl puse *întors*, dar
ursoaica zise: Nu e bine pus.
Zise feciorul: Nu știu să-l
pun, pune-l tu întâiu să văd.

Il puse ursoaica și feciorul
luă *barda* și-i dete peste cap
și o junghia. Zdrobi ursoaica,
o puse în oală să fiarbă și el
se puse în *pod*.

Când veniră celelalte ani-
male, când așteptară, aștep-
tară să vină ursoaica, ziseră:

— Ai *șo* *çoțom* *șo* *ruçom*; ia si dusi *șo* la tureasc σ *șon-*zili lu fici σ ru pri vali.

Çoțar σ *șo* *monanco* și *zisiro*: Bre ți dulți carni!

Și fici σ ru din at σ li zisi: ca di ursonia.

Tunțea vitili *çoțar σ* *șo* *țopo* și *çoțar σ* *șo* *puno* *portali* să la jung σ fici σ ru, ma nu potu ursu. Napcum vini mața și sări an at σ li și țire *șo* la caț σ fici σ ru, ama țista *șori* prin bag σ și iș σ *noțar σ* și lat σ -su vine din *poz σ riști* și ta l σ fici σ ru și z *dusiro* *cas σ* cu daș, și iou vini di cola.

Aisă *prindem a mânca*: ea se duse să *verse* sângele feciorului pe vale.

Prinseră să mănânce și ziseră: Bre, ce dulce carne!

Și feciorul d σ n *pod*, zise: ca de ursoaică.

Atunci animalele prinseră a țipă și prinseră a pune *sdrențe* ca să ajungă pe fecior), dar nu putu ursul. Atunci veni mața și sări în *pod* și voiă să prinza pe (fecior), dar acesta sări prin *coș* și ieși afara și tata-său veniă din târg și-l lua pe fecior și se dusera acasă cu mielul și eu venii de acolo.

Observări: 1. *daș*: miel. — 2. *a chinisi*: a porni. — 3. *păzăriște*: târg. — 4. *a pustani*: a osteni. — 5. *tetă*: mătușă. — 6. *lof*: pradă. — 7. *a vicăi*: a chemă. — 8. *vut-au*: lipsește a dela început. — 9. *țista*: acesta; deosebire fonetică. — 10. *unăoară*: odată. — 11. *zisi*: zise, e final neaccentuat înlocuit cu *i*. — 12. *l'au*: iau; faza intermediară l-l'-i (*l'*arată sunetul *l* înmuiat). — 13. *div*: sălbatic. — 14. *rucio*: prânz. — 15. *opcu* întors. — 16. *băltie*: bardă. — 17. *atăli*: pod. — 18. *a ruci*: a mânca. — 19. *părtale*: *sdrențe*. — 20. *ma*: dar. — 21. *bagia*: coș. — 22. *an*: în. — 23. *ursonia*: ursonie, ursoaică. Vechiul sufix de augmentativ. — 24. *săm*: sunt. — 25. *disfease*: desfăc σ , formă veche de perfect simplu. — 26. *la urs*: ursului; part. morfologică. — 27. *duș*: adusei; lipsa lui *a* dela început; forma de perfect simplu în *sei* cu term. *șu*, reprezentând direct pe *xi* latin. — 28. *iarbă*: fiarbă; sunetul f+i a trecut prin faza h+i și a ajuns la *i*. — 29. *sănzile*: sângele. — 30. *să mănâncă*: conjunctivul n'are deosebire de indic. la pers. 3-a sing. cum e în dial. daco-român.

Această bucată e luată din cele publicate de d. Weigand la finele studiului său: Wlacho Meglen. Lipsca 1892. Alfabetul întrebuițat de el în transcripțiunea textelor fiind prea complicat, l-am simplificat puțin, dar am menținut semnele ce se socotesc esențiale în sistemul său și anume: σ arată pe *ă* sau *î* neintonat; σ arată pe *ă* și *î* intonat. Nu am întrebuițat pentru *l* înmuiat semnul special al său, ci am pus *l*. Asemenea pentru *i* u semisone am pus. semnul diacritic deasupra literei nu dedesupt, cum notează d-sa. Sunetul *c(e)*, *c(i)* se arată sau cu ortografia obișnuită de azi sau cu *č*.

Dialectul daco-român.

Din dialectul daco-român, vorbit la nordul Dunării, s'a dezvoltat limba literară, care, deși nu este încă fixată în multe privințe, are totuși o înfățișare proprie. Aceasta se observă cu mai multă siguranță în fonetică și morfologie, cu mai puțină în vocabular. Ea este limba în care scriu autorii de frunte ai literaturii noastre și pe care o învățăm în școli.

Alături de limba literară (scrisă), există vorbiri provinciale, deosebite între ele nu atât de mult ca să putem stabili dialecte, dar îndeostul ca să aibă anume caractere particulare.

1. Cel mai interesant fenomen pentru vechiul regat și Basarabia este alterare labialelor (p. b. f. v.). În județele din apusul Olteniei labialele sunt neschimbate dar din jud. *Vâlcea* încep a se arăta schimbări : pe când *b* și *v* rămân (*porumbi, vine*), *p* se găsește și alterat și curat (*chită, piept, picând*), iar *f* totdeauna schimbat (*o hi*). Aceeași stare de nesiguranță este în Muscel, unde se aude *chiept*, și *piatră, vine* și *vorghii*; dar *h* și *v* sunt schimbate : *yne* (p. vine), *Dâmbovița* (p. Dâmbovița, *ar hi* (ar fi). Incepând dela județele Prahova, Vlașca și Ilfov, exemple de cuvint, cu labialele păstrate sunt prea puține și din ce în ce se împuținează cucât mergem spre Moldova, iar în multe județe moldovenești (Moldova și Basarabia) sunetele alterate sunt și ele modificate la rândul lor.

2. Alt fenomen este înlocuirea vocalelor *e* și *i* precedate de *s*, *ș*, *ț*, *z*, *j* cu *ă* și *î*:

său (seu)	șî (= și)
înțăleg (= înțeleg)	sîngur (= singur)
șăs (= șes)	țîp (= țip)
	zîc (= zic)
zăce (= zece)	jînd (= jind)

El este răspândit pe tot teritoriul daco-român.

3. Vorbirea din Moldova are două particularități principale:

a) orice *e* final aton se înlocuește cu *i*:

verdi (= verde), străini (= străine)

b) sunetul *č* (ce ci) e înlocuit cu *ś* (aproape de *ș* iar *j* cu *gî*):

șerîu (= cer)

gîur (= jur)

floriśeli (= floricele)

gîoc (= joc)

niś (= nici)

Particularitățile acestea se găsesc și în unele județe ardene.

4. În Transilvania se observă ivirea sunetului *î* (semi-son) înaintea multor vocale (în lăuntru unei silabe):

strâmîie (= strâmte)

dîin (= din)

asvârlîind (= asvârlind).

Acest *î* produce alterarea unora din consonantele precedente, mai ales *t* și *d* în *kî* și *ghî*:

strâmkië, ghîin,

iar în Bănat consonantele acestea ajung la *č* (aproape de *ci*) și *dj* (aproape de *gi*):

undje (= unde)

činîe (= tine)

djin (= din)

cânče (= cânte)

5. În partea de nord a jud. Mehedinți și pe la nordul jud. Gorj se găsesc multe sate unde aflăm prezența lui *î* în mijlocul grupelor formate din consonantă și *e*:

rămânie (=rămâne)	am mîers (=mers)
liemn (=lemn)	batîe (=bate)
riése (=rece)	
dîe (=de)	

Doină din Mehedinți.

Amărită turturîa
 Cîn rămînie sîngurîa
 Punie cuibu 'nt'o nuîa,
 Batîe vîntu și i-l îa.
 Cîn soțîloara-î răpunie,
 Niș alta nu-și măi 'mbună.
 Triése frumoasă livîede
 Și să dușe dîe să pîerde,
 Să lasă parc'o să cadă
 Și pe liemn vîerde nu șade ;
 Cîn șade cîti-odată,
 Pe cîti-o zmicea uscată ;
 Să bagă 'n dumbrav' adîncă'
 Niș nu bea, niș nu mînîncă,
 Unîe vîede apă riése.
 O turburiésește și triése.
 Unîe vîede apă re
 O turburiésește ș'o bea
 Să-ș dîriagă inîima ;
 Unîe ulmă vînătorîu
 Acolo mî-o dușe doru,
 Ca să dîa să mî-o lovîască
 Să nu să măi pedîepsască,
 Dîestul s'o pedîepsît :
 Și-o pîerdut n'o mai găsît.

Observări : Bucățile din diferitele județe sunt luate din publicația «Graiul Nostru», de A Candrea, O. Densușianu și Th. Speranția (București 1906—1907) și s'a păstrat modul de transcriere din această publicație. Ortografia este fonetică și se deslușește esne ; trebuie să notăm numai următoarele : ș arată un sunet intermediar între ș și é : é arată un ș deschis aproape de diftongul ea ; dž arată un sunet între dj și ge.

Vorbire din Ialomița.

Maî vorghim și noi pîn sat dă pîrdalnica asta dă răz-voluție dîn țară; cică s'a sculat oamenii și cere să le dea stăpînirea pămînt. Ie rău acum. Vez dumneata, ieû în vremea mea am apucat timpuri grele. Ni-aduc aminte, ieram țângău la patrușopt cînd a fost liber-tatea, ș'umbla cuconu Tache cu steagu ș'indemna pă oamenii să meargă la București. Că vez dumneata, ciocoiî atunci ieră dă maî multe feluri: uniî boîeri dă neam alți postelnici și uniî mazâlî. Dă childă vorghesc ieû cu dumneata, dacă vreaî să ieî boîeriia, o plătiaî cu bani, și nu mai plătiaî ghir și nu făciaî nici miliție. Și trebuia să stai 'naintea boîerilor zmirna și stîrceaî căciula sub subțioară de crăpă. De cîn cu libertatea a căzut boîeriile și s'a pus ghiru p'ăvere; da'oamenii n'a făcut atunci ce zice că fac acum.

Poveste din Putna.

Sică Dumnezău cînd a urzit pămîntu, și c'a făcut pămîntu maî mare ca șeriu' și dî acolea Dumnezău sérea povați ba la unu, ba la altu, și nu-î spunea ni-minea și sî faci. Cîn colo iacă un ariș ieî dintr'o bortî. Cîn l-a văzut Dumnezău, s'a dus și la dânsul și s'a jăluit. Arișu la 'nșeput nu vrea ca sî-l înveți, cî-î iară fricî, dacî văzu cî Dumnezău ieș séri mereu povață dila iel, i-a spus cî sî maî îngrămădească pămînt la un loc. Cîn Dumnezău a 'nșeput a îngrămădi pămînt s'a 'nșep-put a fași munț mari și richî și văi, și dî-atuns pămîn-tu-î cu munț și văi pi iel. Dumnezău dac'a văzut c'arișul l-a învățat, l-a blagosloyt ca sî trăiascî și iel ghini pi pămînt, sî nu muști pi niminea și niminea sî nu-l poată omorî sî chielea cu ghinchiî lui sî ardă în vatra fo-cului și sî-î bea omu, cî sîn bunî di vătămături ca dof-toriile.

Poveste din jud. Neamțu

Un tînăr odată s'o'nsurat ș'a luat o fată tare harnică, cumintse și gospodzină. Dăzi cîtse ori sî puné la masă, însurățelului nostru nu-î mai plăsé mîncarea, oricît dăzi bunî i-ar fi făcut-o.

Az așa, mîni așa, pînă cînd fumeia bîgî dăzi samî cî barbatu ei fașe fețe cînd sî scoalî dăzila masă.

Intr'o zî fumeia întrebî :

—Da șî ai barbatșé, nu-ț plășe mîncarè care ț-o fac eu ?

—Nu, fumeie... Nișî o mîncare n'o potș nimeri ca dăzi-ășele cari-ńî fășe mama me acasî.

Fumeia sî luî pi gîndurî.

Intr'o zî ia nu pré sădzè pi lângă foc și scîpî mîncarea afumatî.

Cînd yne barbatu-su șî si puni la masă o 'ntrebî :

—Fumeie, o venit mama pi išî az ?

—Nu, șî-î ?

—Asta-i mîncare dăzi șele care ńî fășe mama și care ńî plășe ńîie.

Fumeia răspundze : „ghine, barbatșe, dăzi-acu oi ști sîț fac numai mîncărî dz'estșea.

Vorbire din Săliște.

—Aici o fos întăi tot cu marhă, cu yite și ieî în vremurile de demult nu trecea nici în Rumânia nici în Dobrogea, ci să ținea mai mult în țara ungureasă cu oile. Dup' aceia o 'nceput a trece în Româniia ș'apăi o trecut și Dunărea în Dobrogea ș'apăi acolo o trăit mult anî ; venia vara la munte și toamna să ducea iar prin Dobrogea, pin țara rumânească era locu mai văratic. O 'nceput apăi oamenii de rămănea și pî-acolo.

Vorbire din Bihor.

Pă drumu d-Aradului mére murgu Iancului tăt fivlînd și rîntiezînd, dîn copîtie asvârlînd. Nîime 'n

lume nu-l d-audîie, numai săraca doamnă-sa? Dară ie
dîn grai grălé : Murguț, dragul mîneu, und'a'i lăsat
Iancul tău?— Io pă Iancu l-am lăsat pă marginea
Dunării, bătându-să cu Turcii.

Vorbire din Banat.

Maica sfintă Măriie marie plică pă calie, pă cărarie,
să 'ntâlnîi cu salca 'n calie. Șșiî salecă, še ce-aș întreba :
n'ai văzdut nõuă Muroñî și nõuă strigoñî? Maica djin
grai grăia: firî-ai blăstămată, salcă, să ce prinzd în
țarmurie dja apă, rod djin cînie să nu să facă.

EXERCIȚII ASUPRA DIALECTELOR

Să se spună în ce dialect sunt scrise aceste exemple și după ce caractere se cunosc.

1. Gospodarița vede ke ie vire și zițe : scunde-te n' armar, țela drac vire.
2. Unō oaro zisi țela mai marili frati: stoī s-mi duc unō serō lōngō cal' si ved.
3. Unō mul'ari vε un ficiōr și mult al' ra miļo di iel'.
4. Cōn la culca sō doarmō al' cōnta și la sculare ȝn cōntiț la scula.
5. Ficiōru ca amnō dēdi di cunacu lu mai micu drac
6. Dracu cōn la vizu zisi: curōn ca s-ti mōnanc.
7. Că criscuī di ținț anī tati și mama cōțarō sã-n zico s-mi trimēțo și mini la dascōlu.
8. Tricură niscīnte dzile di la acestă, cīnd firtatlu ațel marle acl'imă pre ațel nīclu și-l' dzise: află cã-n ģine niscīnteorī un dōr nimisurat.
9. Cōn ȝni zițeaū di dascōlu, io cōțam sō plōng, cō mult ȝni ra frico di iel.
10. Cō vini sēra scoasiro carne, dimineța al' zisi la țea mul'area.
11. Ra unō oaro un ampirat ți-s vε unō fețo.
12. Un moș si ansurō la doauli or cu unō babō cari vε și ia unō fețo mult linoaso
13. U pusi an cōmarō și cōn ișo baba di caso, al mitura, și țe babō zisi.
14. Gospodarița vezut-a ke ie vire și ia zițe lu prevtu neca se scunde.
15. Vulpea cari nu aģiundzea auili dzīțea cã-s acri.
16. Am un boū roș, iūndi si culcō iarbo vērđi nu ģasi.
17. De saco ț-a muncat, ia zis-a: omu me, cumatru prevtu m-a rugat ke se reș și lui duțe za muncă.
18. Strinzi funea, dunō lēmni.
19. Arsiri ca 'nțapat di ģiaspi.
20. La fintină ș-la izvor treați un ģioni cilitor di 'ntreabă feata cu dor.
21. Tatu lu fičoru la e pașt și cročun dōdē la sirumaș tot țe la tribuīa di țeali zōli.

ALFABETUL VECHI ROMÂNESC

PARTEA II

Alfabetul vechi românesc

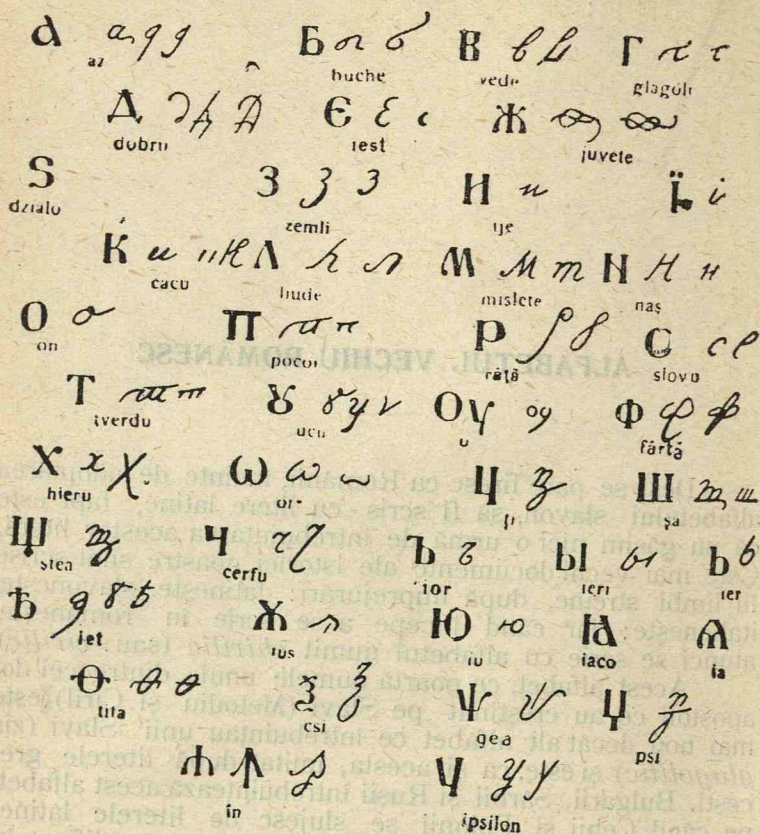
ALFABETUL VECHIU ROMÂNESC

Deși se pare firesc ca Români, înainte de adoptarea alfabetului slavon, să fi scris cu litere latine, fapt este că nu găsim nici o urmă de întrebuințarea acestor litere. Cele mai vechi documente ale istoriei noastre sunt scrise în limbi streine, după împrejurări: latinește, slavonește, italienește; iar când începe a se scrie în românește, atunci se scrie cu alfabetul numit *chirilic* (sau: *cirilic*).

Acest alfabet, ce poartă numele unuia dintre cei doi apostoli ce au creștinat pe Slavi (Metodiu și Kiril) este mai nou decât alt alfabet ce întrebuințau unii Slavi (zis *glagolitic*) și este, ca și acesta, imitat după literele grecești. Bulgarii, Sărbii și Rușii întrebuințează acest alfabet, pe când Cehii și Polonii se slujesc de literele latine; dar și două dintre celelalte popoare l-au modificat în cursul timpului, imitând, pentru unele caractere, tăetura caracterelor latinești.

După toate probabilitățile, Români au imprumutat alfabetul cirilic dela Bulgari și aceasta s'a întâmplat nu curând după alcătuirea alfabetului (sec. IX), ci mai târziu, prin sec. XIV, când unele semne se schimbaseră sau își modificaseră valoarea fonetică. Acest fapt coincide cu formarea voivodatelor românești și se poate afirma că întâiu Muntenii au luat alfabetul cirilic dela Bulgari și apoi a trecut la Moldoveni.

Dăm aci literele de tipar, cele de mână și numele
fiecărei litere.

Acest alfabet complicat coprinde:

1) semne cari arată un sunet:

А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, З, Н, І, К, Л, М, Н, О,
П, Р, С, Т, У, Ф, Х, W, Ц, Ш, Ч, Z, Ъ, Ы,
Ж, Ѣ, Ѥ

2) semne cari arată grupa de vocale:

ІА, Ю, ІА, ІА

3) semne cari arată grupe de consonante:

- s, ψ, ς, ξ, ψ

4) semne cari arată grupe de consonante și vocale:

⋈

Valoarea numerică.

α	β	γ	Δ	ε	ς	ζ	η	θ	ι	λ	κ		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
κ	λ	μ	ν	ξ	ο	π	ϑ	ρ	ς	τ	ς	ϕ	χ
20	30	40	50	60	70	80	90	100	200	300	400	500	600
						ψ	ω	ϒ	ϛ	Ϝ			
						700	800	900	1000	2000			
						⋈ ζ ρ λ η	7138		⋈ ζ ϑ Δ	7094			

Când cifrele de unimi arată mii, primesc înainte un semn special. Când literele se întrebunțează drept cifre, se pune deasupra un semn (ca o linie frântă):

⋈ ζ ρ χ (7190)   κ̃ ζ (27)

Unele semne din acest alfabet au o valoare fonetică determinată; altele au însă o valoare nesigură sau variabilă; în genere regule fixe nu se pot da, ci trebuie să ne mărginim a le stabili valoarea cu oare care aproximație.

Cele cu valoare determinată:

α-a, β-b, β-ν, γ-gh, Δ-d, ε-e, ж-j, κ-ch, λ-l, μ-m, η-n, π-p, ρ-r, ς-s, τ-t, ϕ-f, χ-h, ψ-ps, υ-ț, ш-ș, ψ-șt, υ-ce, υ-ge, ξ-cs

ϑ se întrebunțează și pentru u și pentru y.

θ se întrebunțează și pentru grupul th (în cuvinte cu pronunțarea grecească) și pentru ft (în aceleași cuvinte corespunzătoare cu formă slavonă): *δοσοθειο* se citește *Dosotheiu* și *Dosofteiu*.

Cele nehotărîte:

1. **Ѕ** și **э**. Cel dintâiu se întrebuițează pentru sunetu compus *dz*; cellalt pentru sunetul *z*: **ЅЖЛЕ**, **ЅЖК**—**ЗЖАВЗ**
ЗІД, **ЗОРН**, **ДЕЗЛЕГА**.

2. **и** și **і**. În genere **і** e lung și se pune la mijlocul cuvintelor sau la început; iar **и** e scurt și se pune la fine: **ФРАЦИ**, **МІНЕ**, **ІНІМЗ**, **ФХЦЗРНІЧІН**.

3. **о** și **w**. De obicei primul se întrebuițează pentru *o* dela mijloc sau dela fine; iar cellalt pentru început reprezentând într-o câtvă nuanța *uo*: **СОРЗ**, **НОРЗ**,—**WMЬ**, **WRЬЬ**.

4. **с** și **оу**. Obișnuit la începutul cuvintelor se scrie **оу**; iar la mijloc și la fine **с**: **ОУНДЕ**, **ОУН**,—**КСМЗТРС**, **БОС**.

5. În privința lui *u* mut de astăzi, vedem că în textele vechi se reprezintă întreg sau jumătate și în acest din urmă caz se întrebuițau semnele **з** și **к**: **КАЛС**, **КАЛЗ**, **КАЛЬ**.

6. **з** și **к**. Aceste două semne se întrebuițau pentru *ă* și *î* fără însă să putem da reguli precise când aveau o valoare și când alta. Am putea spune că **з** înfățișează mai ales pe *ă*, iar **к** *î*. Acest din urmă semn se întrebuițează și pentru *ă* final accentuat: **РОУГХМС-НЕ**, **РОУГХНДС-НЕ**
ПХМЖНТСАЬ, **БДНЗ**, **ФХКЖНД**, **ЛХСЖ**.

7. **Ѡ** a avut valoare și de vocală și de consoană și de grupă; îl găsim în texte reprezentând și sunetul *î* și *n* și *în*: **ѠКЗ**, **МѠРКА**, **ѠНЦЕЛКУЕЦИ**, **ѠНЦЕЛЕПТСА**.

8. **ю**. Cu acest semn se reprezintă diftongul *iu*: **ЮТЕ**.

9. **ѡ**, **ѣ** și **ѧ**. Aceste trei semne au o valoare foarte nehotărîtă și chiar în textele cele mai vechi, cum e codicele Voronețean, există confuziune. Se poate zice că în multe cazuri **ѡ** reprezintă diftongul de azi *ea* și pe *ê* de azi; că **ѣ** reprezintă pe *ia*, iar **ѧ** diftongul *ia* sau trifongul *iea*: **ѡРѡ**, **МѡРѡК**, **ѡКРѡРЕ**, **ЛѡКѡЕ**, **ѡЗ ѣ**, **ѠВІАСЕ**, **БѡКѡРІА**.

Acest alfabet de 43 de litere se găsește întrebuițat întreg în unele cărți din secolele XVI și XVII. Pe la sfârșitul acestui secol încep a se introduce serioase modificări, lăsându-se la o parte unele semne cari se socotiau de prisos.

Astfel Biblia lui Șerban din 1688 înlătură semnele *s* și *v*, dar în alte texte ele se utilizează.

Prima reformă importantă o face Ienache Văcărescu în gramatica sa tipărită la 1787.

El numără 33 slove:

а в в г д е ж з и н к л м н о п р с т ф х ѿ з
w ц ч ш щ љ џ у ү

Lasă prin urmare afară următoarele semne: *s* *ś* *oy* *ь* *ы* *ю* *я* *ж* și pentru *u* întrebunțează pe *ү*. În lista lui nu figurează nici *к*, nici *п*, dar în carte le întrebunțează.

Cu gramatica sa din 1828, Heliade face o reformă și mai însemnată: înlătură spiritele și accentele și păstrează numai 28 de litere, lăsând afară următoarele:

и о оу џ ь кы с ю ѿ ү .п с љ

Reforma o desăvârșește cu o altă gramatică din 1835 tipărită în tipografia lui, căci aci figurează numai 27 de semne dispuse după ordinea literelor din alfabetul latin;

а, в, ч, к, д, е, ф, г, ц, х, і, ж, л, м, н, о, п, р, с,
ш, т, ц, ś, в, љ, з, ж.

De atunci se încep încercările serioase de a se introduce alfabetul latin. Eliade cu publicațiile sale: „Curierul român“ (1829—48) și „Curierul de ambe sexe“ (1836—46), Cipariu cu „Organul luminării“ (1848), Laurian și Bălcescu în București cu revista „Magazin istoric pentru Dacia“ (1845—1848) sunt luptătorii cei mai de frunte.

Grație acestei propagande, cărțile începură a se tipări cu un nou alfabet, care se numește *alfabet de tranșiune*, adică vechiul alfabet cu slove, în care se introduseseră câteva semne latine. La 1863 Alecsandri înlocuiește în tipăriturile sale pe *п* și *ж* cu *і*.

În aceste diferite alfabete de tranșiune, nu există nici un fel de regulă. Prima modificare ce se face este să se dea chiar literelor vechi o tăetură mai apropiată de a

celor latine. De exemplu ρ continuă a se întrebuiți pentru r dar i se dă exact forma p . Scopul acestui alfabet este numai să familiarizeze ochii cititorilor cu semnele cele nouă, ca să se poată introduce mai ușor literele latine.

După ce, la 1860, s'a declarat introducerea oficială a alfabetului latin în școli și în cancelarii, lumea s'a mai servit câțiva ani de alfabetul sau alfabetele de tranzițiune și curând reforma s'a întins; astfel caracterele străbune au devenit comune tuturor Românilor.

Manuscrise.

1. Din Psaltirea Scheiană (incep. sec. XVI).

ПОМЕНІРЬ АДМЕЛЕ ПІДЪ М
 ПОЛТЕЦНИ ПІВРЕЦНИ ПУ
 РЕ. ДЕРЕПТАТЬ ШАМЕРІН
 НЕПОВЕДЕСИ СЕЦІЄ І ВЪ
 КЪШНІ І ВЪ КЪ ВЪ КЪ ВЪ КЪ
 І СФРЬШНДЕ ФІНЛІГО
 РЕ ДЕА СІ КЪ СІ КЪ СІ КЪ
 МЕ СЕ ОУ ПОА СІ КЪ ПАРЕШН
 СІЛЪ. ОУТОТО РІ КІ КЪ
 БІ ТЕ НЕ А ФЛА РЪ ФОА О І Е.
 ДЕРЕПТАТЬ АХ СПІ МЪ ПІ
 МЪНЪ, КЪ АХ СМЕН ПІ ЦІ
 ПІ МЪН ПІДЪ. ШІ СІ КІ МЪ ВЪ СЕ
 ПІ ДУ РІ ЛЕ І ПІ ВЪ РЕ МА МІ РІ
 Е І. КЪ ВЪ ШІ ПІ ДЪ О ВЪ РІ ПІ
 І ПЕ ЛЕ ЛО. ПІ ДЪ О ВЪ РІ СЕ ПІ
 ДУ РІ ЦЕ ВЪ РІ ПІ ДЪ ПІ ЛОУ. І О І Д

pomeniră numele tău în toate ginture gintu | re. de rept acea oamerii
 | ispovdescu-se ție in vea | cu și în veacul veacului. | în sfârșit de
 fii lui Co | reu de ascunse cântecul | . Dzeul noao scăpare și | silă,
 agiutoriu în scră | bi ce ne aflară foarte | drept acea nu spământă |
 mu-nă, cându smenteaște | pământul. și schimbă-se | pădurile într'ă-
 rema mari | ei cursu și turburatul | apelor turburase pă | durile de
 vrătutea lui. ariu

мнкоу юи зрм адраци, шнш дѣ
 лрѣвѣ зѣбѣлѣоу рѣмѣ рѣтѣ нѣра
 поумѣлѣ зѣбѣтѣ, а тѣла поустѣ
 тѣкоу сомпоу адрѣкоу. шнгрѣ
 нѣдѣ павѣлѣ зѣмоу. пѣлѣ зѣбѣ
 цѣрѣлѣ зѣ сомѣ шнкоу зѣ дѣко
 мао шнкоу дѣ рѣтѣ рѣнѣ поу
 цѣоу дѣ тѣла рѣ зѣлѣ моу гѣ.
 дѣ шѣ рѣ павѣлѣ шнкоу зѣ прѣ
 лѣоу, дѣ лѣ зѣ прѣ рѣнѣ шнкоу.
 поу воровѣ рѣ цѣнѣ зѣ оу флѣтѣ.
 лѣнѣ зѣ оу адрѣ дѣ тѣнѣ зѣ
 фрѣнѣ зѣ рѣ шнкоу гѣтѣ, шнкоу
 зѣ дѣ зѣ зѣ поу гѣ рѣ дѣ зѣ рѣнѣ ошо

nicu | io era adurați, și ședea | lângă o zăbleală un giurelu ce î
 era | numele Evtih, acela purta | tu cu somnu adăcatu și gră |
 indu Pavelu de multe plecă se | giurele de somnu și cădzu din co |
 marnicu dinral treile podu | giosu deaci luară elu mortu. | de-
 știnse Pavelu și cădzu spri | însu, de lu cupriense și dzise | ne
 vorovireți că sufletul | lui întru elu iaste deaci se sui de | frânsu
 pănre și gustă și bă | sădui de biu pănă la zori așa |

А П Ф В А С В К Р Е Ц И Н С К Ж А Р Б А
 Р В К Р Е Ц И Н М Б Ф Ц И М Р З Г Т И О,
 С Б К Р Е Ц И Н М Б А П Р Е Б А Р Ф К А
 Р Е Л Е О М О К Р Е Ц И Н М Б Р З П И Я
 С Б О М О У Л Ъ К Р Е Ц И Н М Б А Г П Ф
 А У Г Л А О М Б Т И Н Е А Х С К Р Е Д Е
 Ш И В І Я З Ж К О У М Б С З Н П Е Т О
 К М Б Л Г Н Е К Р Е Д Е Р Ш Ъ У Ю
 Н Б П Ж К А П И Е Л О Р Ъ Д Е Л А П П А
 П Ъ Л Ъ С Ф Н П Ъ Д О Н Е З Е О У К В
 Н С В А Д А А Х А Р Ъ Т Р Е А І С Х С
 А П Р Е Б А Р Ф Д Е Л А У Н Е П П Е
 К Е М Н И С Р Е Ц И Н М Б Р З Г І О Г Б
 А Е Л А Х С А П Р Е Б А Р Ф К О У У С

~
9

Intrebarea crești(nea)scă. Intreba | re. Creștinu ești? Răspun | su
 creștinu. Intrebare. Ca | rele omol creștinu. Răspun | su. Omulu
 creștinu ȳaste | acela omu cine ȳn hs(=Hristos) create | și viază
 cumu sântu toc | mealele, create ertăciu | nea păcateloru de la ta |
 tălu sfintu Domnezeu că | i se va da ȳn haru pre is hs. | Intre-
 bare. De la cine te | chemi creștinu? Răspunsu. | De la hs.
 Intrebare, Cu ce

4. Manuscris din 1521, Din scrisoarea lui Neacșu către Hanăș Beagner din Brașov.

Tara Românească, Câmpulung, 1521.

CEL MAI VECHIU ACT ROMĂNESC

Scrisoarea lui Neacșu către jupan Hanăș Beagner din Brașov, (Copie fotograf. la Acad. Rom.)

TRANSCRIERE

Primul rând și jumătate din al doilea, până la „Ipac“ sunt scrise în „limba slavonă și însemnează: „Înțeleptului și de bun neam și cinstitului și de D-zeu dăruitului jupânului Hanăș Beagner din Brașov multă sănătate de la Neacșu din Câmpulung“... apoi continuă românește.

... Jupan Hanăș Beagneru. ot Brașov |... *Ipac* dau știre domnie tale za lucrul Turcilor cum amü | auzit eu că împăratul au eșit den Sofița și aimintrea nu e. și seau dus în sus | pre Dunăre. ipac să știi | Domnița ta că au venit un om de la Nicopoe de mie meu spus că au văzut cu ochii lui că au trecut ceale corabii ce știi și domnița ta pre Dunăre în sus. *ipac* să știi că va să [ia] den toate orașele câte 50 de omni să i | fie în ajutor în corabii, *ipac* să știi cumu seau prinsu nește meșteri den Țari | grad cum vor treace aceale corabii la locul cela strimtul ce știi și domnița ta. | *ipac* spui domnie tale de lucru lu Mahamet beg cum am auzit de boiari ce săntü megiiși | și de genere miu Negre cumu i-au dat împăratul slobozie lui Mahamet Beg pre (cum) *io* i va | fi voia pre țeara rumânească iară elu să treacă. *ipac* să știi domnița că are | frică mare și Basărabü de acel lotru de Mahamet Beg, mai vartos de domniele vostre. *ipac* spui domniitale ca mai marele miu de ce amü înțeles și eu eu spun domnie tale. iară | domnița ta ești înțeleptu și aceaste cuvinte să ții domnie ta la tine să nu știe | omni mulți și domniele vostre să vă păziți cum știți mai bine.

TI PARITURI

1. Din Tetravanghelul lui Coresi. 1560.

КѸврѣтѣ тѣтлѣн шн кѸ ѡжѸтѸрюаь
 фїюаѸн шнкоѸ сфрѣштѸль дѸѸаѸн
 сфнѣть • азнлеле мѸрїен дѸ ѡнзшь
 краѸ • ѣѸ жѸпѣнѸѸ хѣнзшь бѣгнерь де
 лбрашовь ѡмь ѡвѣть желанїе пелтроѸ
 сфнѣтеле кѸрцн крещннѣшн тетрѸѣѸѸѸ •
 шн ѡмь скрнсь ѡтѸсте сфенѣте кѸрцн де
 лвзцѣтѸрѣ • сѸфїе пѸпнѣѸ рѸмжнѣшн
 сѸлцелѣгѣ сѸлвѣце рѸмѣнїн чннѣсь
 крещнн • к Ѹмь грѣшнѣ шн сфнѣтѸль
 пѣкель ѡпѣль кѸтрѣ корїнтѣнн дї капѸ
 те ѡсфѣнтѣ бесѣрекѣ маѸн зннѣе ѡгрѣн
 чннѣн кѸвннѣте кѸцелѣсь декѣть • ї •
 мїе декѸвннѣте нецелѣсье ѡнѣвѣ стрїн
 нѣ • дѸпѣ ѡтѣмъ вѣрѸгѣмъ тѸцн сфен
 цн пѣрннѣн ѡѡре влѣднѣн ѡѡре ѣпѣпѣ
 ѡѡре пѸпѣ • лѣтѸрѸра мѣнѣ вѣвенн ѡтѸ
 стѣ кѸрцн крещннѣшн кѸмь маѸнѣте сѸче
 тѣскѣ нечетннѣдѣ сѸнѸ жѸдеѣте нѣ сѸсѣ
 дѸѣскѣ • шн кѸ знсѣ жѸпѣнѸѸаѸн хѣнѣ
 шн сѣгнерь • скрнсамъ ѣѸ дїѣкснѣ ко
 рѣсн ѡтѸрѣговнѣ • шн тѸдѸ дїѣкѣ •
 шн сѣѸлѣпѸть ѡлѸна лѸман ѣзнѣе шн
 сѣѸсфрѣштѣ ѡлѸна лѸгенѸѡрїе ѡзнѣе
 вѣлїто з мїе ѣѣ ѡтетѣте лѣбрашовь •

А ВЪ ЧЪ ТЪ РЪ Ж А ДЪ М И Н Е К А А П Л А Т Р А

А С Ф И Т У Л И Н П О С Т . Е В Л И Е .

М Н Е З И Д Г А С Т Е П Р О Р О Ч Ъ Н З В О Ф И Н Д А С В
КЪ ТЪ Ц И Н , Н Е А П Т Р А Т В А Р Е Ж М Л Т Ф И А ,
Н Д Н В М А Н Ч Е Л О Д В Е Т О Н Н И Ч , Ч И Ш И Ч И
Л О Н Е Д В Е Т О Н Н И , Ш И Н К Л О У Н Ъ В Р А Ч П Р Ф

А К Л И П Т В РЪ Ч И Н А Ц И Т О А Т Ж А Д РЪ Б Р Ф А Т РЪ Ш А
М И Н И , Ч Е Л О Ш Р Е Н Л Д М И Н А Ч Е Ц И Н Л Д М И Н Д А Г В
Ш В А З Ж , Г А Р Ж Д Е Н Т РЪ А Л А Ц И КЪ О У К У В Ы Н Т Д Р А
Ч И Н Г О Н И А , КЪ М Ш И Н Д Е Н Т РЪ Ч Е С Т Ф Е Ч О Р Д Е К А Р
Д Е МЪ Р Т Д Р Н Е Ф Ц И А К М У Е В Л И А . Д Е Л А М А Р К О ,
З А Ч Л О . М

В Р Е М Е А Ч Е А , В Е Н И Т А У

Ш А Р Е Ч И Н Е Д Е Н Т РЪ НЪ Р О Д

КЪ Т Р Ж І В , Ш И Н З И С Е . А

ВЪ ПЪ Т О Р Н А Е А ДЪ С А М Ф Е Ч О РЪ М И И

КЪ Т Р Ж Т И Н Е А В Ы Н Д А Д У ХЪ МЪ Т ,

Ш И Н КЪ М ДЪ А ПЪ К Ж А РЪ М К Ж П Р Е Е

Ш И Н

Invățătură la duminică a pătra | a sfutului post. Evglie. | Dumezeu iaste pururea izvor find a bu | nățăfei neapărat varsă mlstea sa | nu
numai celor dăstoinici, ce și ce | lor nedăstoinici și ca unu vraci prea | înșelept vrăciuaște toată durerea întru oa meni, celor orbi lumina
ceștii lumi le da să | o vază iară | dentru alalți cu un cuvânt dra | cii gonită. cum și dentru cest fecior de care | le mărturiseaște acum
evglia de la Marco Zacealo 40. | In vreamea aceea venit-au oare cine dentru nărod | cătră Is. si zise. in | vățătorile adus am feciorul
miei | cătră tine având duhū mult | și cându-l apuca pre el=

КАРТЕ РОМЪНЪСКЪ

ДЕ РЪЦЪТЪ РЪ ДЪМЕНЕУЕ
 ПРЪТЪ АШН АПРЪМНУЕ АПЪРЪТЪ-
 ШН . ШН А СЪЦН МЪРН .

КЪЗНА ШН КЪТЪАТЪ КЪТОУМАА
 ЛЪН ВЪСНІЕ ВОИВОДЪА

ШН ДОНЪА ЦЪРЪ МЪ. ДН РЪМЪТЕ
 ИКРЪТЪРН ТЪМЪУНЪТЪ ДН РЪМЪА
 СЛОДНІАКЪ ПРЪАНА РОМЪНІАКЪ .
 ДЪВЪРЛАМЪ МЪТРОПОЛІТЪА
 АЦЪРА МОЛДЪВІН

† ТУПЪРМАА ДОУНІЕ . † МЪНЪСТЪРЪ
 АТЪРН ВЪІАМ † ШН . ДІАА ХІАХМ

Carte românească | de învățătură dumnezeie | preste ani și la praznice împărat | ești și la svații mari . | Cu dzisa și cu toată chebluiala
 lui Vasilie Voevodul | și domnul țării Mol . din multe | scripturi tâlmăcită | din limba | sloveniască pre limba romeniască | de Varlaam
 Mitropolitul | de țara Moldovei . | In tiparul domnesc | in mânăștirea | a trei Șteli in Iași de la Hs . 1643 .

ВІАЦА ШИ ПЕТРА ЧЕРА СВІЦНАШРЬ
АКМЪ ТИПЧРИТЕ.

† ПРЪ БЪ АТИ СВАТА ПРЪ АВМНАТЪ АХИ † ПРЪ ІС ХО
ІШАНЬ ДЪКА ВОЕВОДА,
ХЪ АНАЛА Д МІСЪХ Д МАС ЦАРЪИ МОЛДОВЕИ СІИ ОУКРАЙНЕИ
ХЪ ПОРЪКА ШІВРІСАА ШІ КЪ ПОСАШЕНІА
ЧЕ МЕРІАІИ НОШТРЕ
САЛА ДОГОДИ ШІ ТРОПОАІТЪ СЪІАСІИ
† ТИПЧРИЦА СВІАТІИ ШІ ТРОПОАІИ † ПЪШЕ АА КОРЪ ТИЛАРИЦА
НІВЪ АЦІТОРІТЪ ДЛА ШІ ПЕ СОНЦАСА ПЕТРИЦА ПОВІТРЪ
ПАТРІАРХЪ АБЪ ШАКІНАВЪ

ВАТШ ДЛА ІЧІПЪТЪ АБЪ МІИ,
ЗІЧ: МЦА ШІКТОВРН ІЗ ДНН.

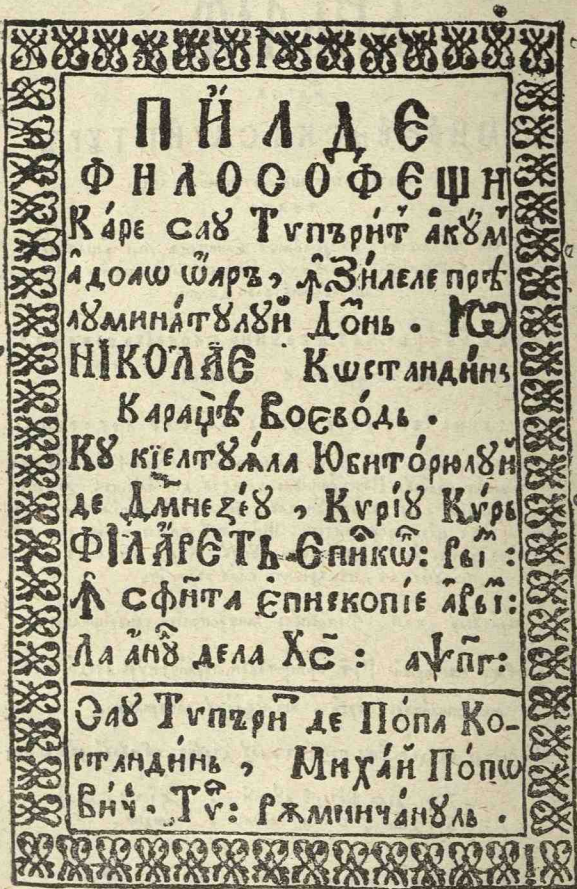
ДЛА НІЦЕРА Д МНАШІ ШІ
МАНІ ГЪНТОРМАШІ НОШТРЕ ІС ХО
АБЪТЪ АХІВЪ:

Viata și petrecerea svinților | acmu tipărite | întru dzătele prea luminatului întru Is. Hs. | Ioanů Duca Voevoda |
cu mila lu Dumndzău domnů țării Moldovei și Ucrainei | Cu porunca mării sale și cu poslușenia | smerenicii
noastre | a lui Dosofteii mitropolitului Suceavei | în tipărița svintei mitropolii în Iași la care tipăriță | ne au
agiuitorită de la Mosců svinția sa părintele nostru | patriarhulů Ioachim. *Vieto* de la începutul lumii | 7190
msfa Octovri 27 dni | De la nașterea Domnului și | mântuitorului nostru Is. Hs. —leat 1682.

Арт: 219. Німенї нѹ ва пѹтѢ фі жудекѹтор, сѹф прокуратор де нѹ ва авѢ черуга вѹрстѢ, де нѹ ва пі аѹдестѹла правїла пѢмѹнтѹлаѹї, шї де нѹ ва жѹра маї аѹнтаѢ кѢ ва фі кредїнчос правїлії шї нѹ сѢ ва авате річї одате дїн калѢ дрепѹтѹїї.

Ачест жѹрѹмѹнт се ва фаче асѹпра ефїнтї Евангелїї аѹсада жудекѹторїї, шї аѹаїнтѢ тѹтѹлор мѢдѹларїлор еї.

Арт: 220. Графієрѹла сѢ ва орѹнаѹї де кѹтрѢ Домн; даторїа лѹї са фі а алкѹтѹї анафоралеле, шї тоате челе лѹлате актѹрї шї аѹскрїсѹрї че прївеск ла жѹдекѹторїе лѹнгѢ каре есте ашезат прекум шї а адеверї кѢсклїтѹра са тоате ачесте хѹртїї.

Пе лѹнгѢ ачѢста, істе датор сѢ чїтѢскѢ аѹаїнтѢ жудекѹторїлор тоате жѢлбїле, тоате документѹрїле, шї лѹлате аѹскрїсѹрї але прїгонїтоарелор пѢрѹї; сѢ пѢстрїзе кѢ кредїнцѢ хѹртїїле че бор да оаменїї ла жудекатѢ, кѹтрѢ каре ва рѢмѹнѢ рѢспѹнѹѹтор пентрѹ орї че пагѹѢѢ, кѹнд се ва фѹра орї сѢ ва перлае вре о хѹртїе дїн грїшааа шї ленеѢрѢ са, сѹф дїнтр'а сѹпѹшїлор сѢї.

Нѹ ва пѹтѢ ел сѢ інтрѢ аѹ лѹкрарѢ слѹжѢїї самї де нѹ ва ла маї аѹнтаѢѢ вѹнѢ шї дестойнїкѢ кезѢшїе.

Арт: 221. Кондїкарѹла ва пѢстра кондїчїле, аѹнтрѹ каре ва ҃рече кѢ рѹндѹналѢ, шї лѹаре аамїнте тоате хотѢрѹрїле де жудекатѢ шї актѹрїле жудекѹторїї, рѢ-

РЪГЪ ЧОНЛЕ ДЕ СЕАРА

Дака се къвине а дпчеле вине зюа, нх де маі пхціпъ тревзінгъ есте а о ші сфърші вине.

Дархрїде ші вине-фачерїле Дзмнезеешї че ам прїіміт дп кърса зїлеї, ші апъраеа де каре авем тревзінгъ дп тіииял понгїт, сжлт нзое прїчїні д' а ле рза лзі къ зтїлінгъ прегъїндс-не прїн о серюасъ къреторе: Че сжлтем пої? шї бжт де таре есте Дзмнезеї дпайнтеа кървіа стѣт, шї черчетжнд фантеле поастре дїн зюа че а трекаї.

Ржндїреа ла фантеле зїлеї, дп фїе-каре сеаръ, се къвине а фї со-

КЪВЪНТ ПРЕАЛИМИНАРИУ

despre

ISBOAREAE ISTORIEI ROMÂNIAOR

’ Ромъниі аѣ тревъиуѣ астъзі съ се întemeieze în patriotismă mi în къралѣ, mi съ кѣщиѣ statornicie în характер. Aceste rezultate credem къ s’ar dovândi, кънд еі ар аве о възъ Istorie națională, mi кънд ачеста ар фі îndestăл рѣспъндитѣ. Privind ла ачел шр de бекърі іп каре пѣринуіі nostrі аѣ трѣит, mi ла кпѣл къ каре еі s’аѣ пѣртат іп віаѣа лор соѣиалă, поі ам къѣта съ dovândим virtăѣиле лор, mi съ не ферим де грешеліле іп каре аѣ шкат. Ам пѣрѣси, prin șрmare, ачел дѣх де partidă, mi де амбиѣіе мѣршавѣ. Ам зкъна де ачеле temerі de nimік mi d’ачеле пѣдежді дешарте. Ам dovândи адевъртеле принѣпе, каре трѣѣѣ съ не повѣѣѣіаскъ іп віаѣа нострѣ соѣиалă, ка съ не пѣтем мѣнтѣі. Istoria іпкъ не ар арѣта къ пѣринуіі nostrі съ афларѣ іп времі къ мѣлт маі греле де кът ачеле іп каре не афлѣм поі акѣм. Кѣлакаѣі дела іпчепѣѣл лор де атѣтеа полоаре варѣаре Гоѣі, Шпні, Генізі, Аварі, Бѣлгарі, Пачінаѣі, Кѣрмані, Тѣтарі, іпкъпѣѣраѣі апоі де наѣіі пѣтерниѣе към Шпѣрріі, Полоніі mi Тѣрѣіі, каре toate ѣнтеа аі роѣі,

АПРОБА ПУРИЧЕ.

Цюкърліа чеа воіосъ ін въздох се легна
Ш'інтернареа примъверіі прію дълі чіріпіі серва,
Плзгаріа къ хърніче с'анккесе де араі
Пъмінтѣа че ера ънкъ д'ал сеѣ стъце розраі ;
Дітас'акѣм Молдованѣа грекѣтеле лѣ невоі,
Ші къ флзверѣа ла гърѣ, пѣсторѣа не лѣгъ оі,
Кѣнтъ драгостеле сале. Ваі! ел нѣ пѣтеа гѣч
Кѣ връжмѣш нтр'а лѣі церѣ се гѣтеше а пѣвлі.

Ценералѣа чел маі фалнік а діржілор Днргрені,
Хроіот ') рос де 'нвершнрѣа че авеа не Молдовені-
Каре 'н маіте стъцеросе лѣнте 'іаѣ fost арѣлат,
Кѣ нѣме де вitez mare не недрент ш'а нѣштірат—
Лѣнѣд veste кѣм къ Стефан Доіннѣа лор атлнчі с'афла
Ін цінстѣрі депѣрлате, авѣнѣд къ ел оастеа са,
Сокоті къ фаворавіа прілеј аатѣа н-а гѣсі
Де Молдовені ші де Стефан де одаѣ а'ші рѣсплѣті,
Ка съ нотъ к'о ловіре ачеа рѣшіне спѣла,
'Че ромѣнѣшіте арме аѣ стѣнатѣ не фрѣнтеа за.
Аша дар адѣнѣнѣд нонтеа пре тогѣ офіцеріі сеі,
Ле еспѣсе а сале планѣрі, ші ле зисе : „Фраціі меі!

PARTEA III

ISTORIA LITERATURII

LITERATURA VECHIE

Ivirea literaturii la Români în limba slavă.

Literatura — în înțeles larg — a clasei culte se înfățișează, la Români, în haina unei limbi streine. Imprejurările politice și bisericești au hotărât astfel.

Creațiunea statelor române s'a întâmplat după o lungă conviețuire a Românilor cu Slavii (imperiul româno-bulgar). Limba slavonă a fost limba statului, întrucât și organizarea administrativă eră în mare parte influențată de a Slavilor.

Deși creștinați încă din epoca romană, Românii nu și-au organizat biserica decât prin secolul XIII-lea sub influența ierarhiei bulgărești, pe care au imitat-o și căreia i s'au supus, deoarece se vede că egumenii schiturilor noastre, cari formau atunci episcopatul din aceste ținuturi, se hirotonisiau peste Dunăre la episcopii bulgari, cum eră cel din Durostor. Din această pricină, limba bisericii fu limba veche slavonă, pe care o aveau și Bulgarii și Sârbii și care isbutise să înlătore, în țările balcanice, pe cea greacă, devenind a 4-a limbă sacră (ebraica, latina, elena, slava). Situațiunea aceasta are multe asemănări cu cea din Apusul Europei, unde diferite popoare (romanice și germanice) au avut ca limbă a statului și a bisericii limba *latină*. Ca și la acele popoare, la noi limba națională eră o limbă *vulgară*, păstrată numai în raporturile dintre particulari și pentru uzul zilnic.

Cultura aceasta slavonă a pornit din mănăstiri, în-

temeiate de călugări sârbi, fugiți din țările lor din pricina persecuției Turcilor și liniștei de la noi, unde puteau trăi în siguranță. Vodița, Tismana, Cozia sunt, probabil, cele mai vechi locașuri de închinăciune și de cultură bisericească. De atunci datează *Evangelhia slavonă* scrisă în 1404 (se găsește la Muzeul din București).

Dintre cărturarii acestor mănăstiri porniră unii în Moldova și astfel se întemeiă la Neamțu un centru asemănător cu cel din Muntenia. Bistrița și Pobrata, ale lui Alexandru cel Bun, Humorul, Voronețul și Putna, ale lui Ștefan cel Mare, deveniră centre noi și foarte active pentru scrisul bisericesc, pentru arta miniaturistică cu ajutorul căreia împodobiau numeroasele manuscrise religioase, cum este faimosul *Evangelhiar* din vremea lui Ștefan, care se găsește azi în biblioteca din Munchen.

Din mănăstirile moldovene ieșiră, de lângă lucrări bisericești, și primele opere istoriografice. Ele avură întâi forma unor însemnări anuale sau pentru evenimente mari; mai târziu, în vremea lui Petru Rareș, luară infățișarea unor scrieri cu mari desvoltări, influențate de istoricii bizantini, dar povestind în slavonește cu un ton de laudă plină de retoricism faptele domnitorilor noștri.

Nașterea literaturii în limba română.

Cele mai vechi manuscrise.

Stăpânirea limbii slavone începe a slăbi prin secolul XV, mai ales din două pricini:

a) pentrucă slavonismul, fiind o formă străină de închinare, trebuia susținut și alimentat, și această susținere scade pe măsură ce se împuținează mănăstirile slavone din peninsula balcanică și încetează imigrarea călugărilor sârbi în principate :

b) pentrucă relațiile culturale cu Grecii (începute cu mult înainte de influența lor politică) le dau prilej să lupte pentru înlăturarea influenței slavone.

Din această luptă a rezultat un ajutor pentru desvoltarea limbii românești.

Slăbirea aceasta a curentului slavon făcea, negreșit, din ce în ce mai grea întrebuițarea iimbii slavone între Români, iar numărul Românilor știutori de slavonește se împuțina din ce în ce. A trebuit deci să se nască în lumea preotească, în care eră pe atunci închisă toată învățătura vremii, |ideia unor traduceri în limba națională. Realizarea acestei idei o vedem în cele mai vechi manuscrise rămânești ce cunoaștem Traduse la finele secolului XV, au ajuns la noi în copii mai târzii, în secolul următor, |astfel că *din secolul XVI* se poate începe istoria literaturii românilor în *românește*.

Pe lângă aceste împrejurări, se adaugă încă una ; este prepaganda sectelor reformate, cari aveau ca principiu că fiecare popor trebuie să citească cărțile sfinte în limba sa. Cea mai veche influență de acest fel este — după multe probabilități — aceea a *Husiților*. Răspândită între Cehi, mai ales după ce Hus fu ars pe rug, erezia husită, se întinse în nordul Ardealului și de acolo influență pe Români, după ce câștigase pe unii dintre Unguri, cari avură în secolul XV cărțile sfinte în limba lor.

Mișcarea aceasta a venit din Maramureș în mănăstirile din nordul Moldovei. Acolo s'au găsit primele manuscrise românești :

a) psaltirea zisă scheiană.

b) psaltirea zisă voronețeană,

c) un apostol zis Codicele Voronețean.

Efectul acestor lucrări a fost foarte mic. Mișcarea această religioasă s'a sfârșit repede fără vreo urmare însemnată, dar ea reprezintă *primul moment* al desvoltării limbii românești ca limbă scrisă și unele manuscrise au servit tipăriturilor de mai târziu.

Al doilea moment este pe la mijlocul secolului XVI, când apar și primele tipărituri românești. În această vreme reforma religioasă pătrunde în Ardeal, pe de opărte prin Sașii luterani, pe de alta prin Ungurii calvini. Și unii și alții se silesc să facă prozeliți printre Români. În acest scop se tipărește la Sibiu în anul 1544 un Catehism. Incercarea se vede că nu face să se prevadă nici o isbândă, căci altă carte nu se mai tipărește la Sibiu. Tocmai peste 20 de ani o nouă ieșire în luptă se produse la Brașov, aci însă cu o mare forță și stăruință.

Judele săsesc din Brașov Hans Benkner stabilește tipografie, ajută pe tipograful Diaconul Coresi, venit dela Târgoviște, și tipărește cărți. Prin stăruințele lui apare la Brașov cea mai veche carte tipărită românește pe care ocunoaștem până acum: este *Evanghelia* dela 1560.

În acest timp Calvinii încearcă să revină la atac, și tot prin Coresi, Forro Micloș tipărește un *Tâlc al Evangheliilor* la 1564.

Aceste lovituri date limbii slavone nu produsură însă un efect prea mare; suntem departe încă de introducerea limbii române în Biserică, pentru că chiar aceia cari loviau slavonismul nu îndrăsniau să fie prea radicali și tot ei tipăriră în aceeași vreme și cărți slavone.

Astfel între anii 1508—1588 se tipăriră în țările române 38 de cărți (atâtea se cunosc), dintre cari 28 slavone, 2 slavo-române și numai 8 românești pe dea'n-

tregul. Oricât de mic să fi fost însă succesul luptei contra slavonismului, mișcarea aceasta are o importanță deosebită : că mare parte din traduceri și tipărituri s'au făcut decătore Coresi, care venia din Muntenia să trăiască [în Transilvania, și făcea cărți destinate a se citi și în Transilvania și în celelalte țări române; prin aceasta se întemeiază dela început unitatea de limbă.

A treia epocă de activitate literară se începe tocmai pe la 1633. Este momentul unui nou atac al Calvinistilor; dar acuma ei găsesc în față opoziția ortodoxilor și o reîmputernicire a slavonismului. Este epoca lui Matei Basarab (1632—1654) și a lui Vasile Lupu (1634—1653). Nici acum nu se poate vorbi despre introducerea limbii române în Biserică. Matei Basarab facea apel la lumea slavona și, prin Petru Movilă care eră Mitropolit la Kiev, aduce tipografi, întemeiază tipografiile la Câmpulung, la Govora, la Mânăstirea Dealului și la Târgoviște; este imitat în activitatea sa de către Vaile Lupu. Și unul și altul tipărește cărți slavonești, luptă în contra propogandei din Ardeal și sub auspiciile lor se ține sinodul ortodox dela Iași (1641).

După vreo 20 de ani de amorțire, urmează epoca lui Dosofteiu (1671—1686), mitropolitul Moldovei, a cărui acțiune s'a mărginit însă mai ales în Moldova și a fost cam risipită din cauza evenimentelor politice cari l au influențat și pe el.

Curând după aceasta, începe în principatul vecin o mișcare și mai puternică : este momentul culminant al luptei limbii *românești* pentru a deveni stăpână în țară românească. Este epoca lui Șerban Cantacuzino (1678—1688) și a lui Brâncoveanu (1688—1714), este epoca mitropoliților Teodosie și Antim. Aceștia au avut gloria ca în timpul lor să se desăvârșească introducerea limbii române ca limbă oficială a bisericii. În timpul lui Șerban se începe citirea în românește a Evangheliei și a Apostolului, iar la 1713, pentru prima

dată, se citește în bisericile muntenești Liturghia și Molitfelnicul în limba țării. În vremea aceasta se întemeiază tipografiile la Snagov, la Buzău, la Râmnic, la București.

Cu toate acestea nu se termină lupta pentru înțietatea limbii românești. Triumful este câștigat numai de biserică; pentru știința profană, înlăturarea slavonismului aduce stăpânirea limbii grecești. Școalele înființate și dezvoltate în vremea aceasta au ca limbă de predare limba greacă.

Care este valoarea cărților religioase ce ne-au rămas din acele vremuri? Constituesc ele literatură românească?

Negreșit că prima condițiune a unei literaturi este originalitatea: nu poate exista o literatură numai din traduceri. Și literatura religioasă a secolilor XVI—XVIII e reprezentată numai prin traduceri și prin prea puține prelucrări. Originale avem numai prefețele și epilogurile. În acestea autorii, ne mai fiind legați de fraza din originalul strein, vorbesc mai liber, cugetarea este a lor și expresia este tot a lor.

Dar pe de altă parte pentru existența unei literaturi se cere să existe o limbă literară.

Aci stă însemnătatea literaturii religioase. Ea a stabilit unitatea limbii. Același om traduce și pentru Românii din Transilvania și pentru cei din principate. Adesea ori același manuscris servă spre a se tipări o ediție în Țara Românească și alta în Transilvania. Ieromonahul Silvestru a tradus și Biblia publicată de Mitropolitul Simion Ștefan din Transilvania și Cazania tipărită la Govora de Mateiu Basarab.

Pentru ca asemenea comunicări de texte să fie cu putință, se cerea ca limba în care se traduceau aceste texte să fie înțeleasă de Românii din diferite provincii. Spre acest scop au lucrat scriitorii bisericești în mod conștient chiar, căci Simion Ștefan zice că a avut în vedere să facă un text pe care să-l înțeleagă Românii ori unde ar fi risipiți.

PRIMELE TEXTE

CODICELE VORONEȚEAN

Prin codice (*codex*) se înțelege un text vechiu care conține nu numai o singură lucrare, ci scrieri de cuprins variat. Pentru lucrările de scrieri slavonești, se întrebuințează termenul de *sbornic*.

Codicele voronetean este un manuscris incomplet, fără început și fără sfârșit, și fără câteva file dela mijloc. El a fost descoperit la mănăstirea Voroneț din Bucovina de către G. Crețu în anul 1874 și publicat de către I. G. Sbiera, profesor la Universitatea din Cernăuți, în anul 1885. Ediția aceasta are la fine un vocabular și un studiu asupra textului.

Manuscrisul se găsește acum la Academia Română. Scrisoarea este continuă, adică lipsită de intrepunțiune și cuvintele sunt nedespărțite; apoi sunt o mulțime, de abreviațiuni, ligaturi și aruncări de litere.

El cuprinde fragmente din faptele apostolilor, din epistola lui Iacob, din prima și a doua epistolă a lui Petru.

Sunt diverse păreri în privința vechimii acestui codice; dar cele mai multe îl așează pe la începutul secolului XVI. Este însă probabil că codicele nu este chiar traducerea primă, ci o copie după o traducere mai veche din slavonește, pentru că sunt însemnate deosebiri între limba din acest text și limba din celelalte texte despre cari știm pozitiv că datează din secolul XVI.

Pentru a se vedea limba din textul ce se consideră a fi cel mai vechiu din câte se cunosc până acum, dăm aci două pagine și cu note.

Și cinre¹ va amu² soju lumiei³ se
 fie, vrăjmașu lu Dnzeu⁴ *iaște*.⁵
 Au pare vă⁶ că în deșertu scri-
 ptura grăiaște : cătră zavistu
 jeluiaște dhulu cela ce se sălășlu-
 iaște întru voi ? Mai bunru⁷ e cela
 ce dă bunrătate. Deaci grăiaște :
 D-nzeu trufașiloru protivea-
 ște-se,⁸ e⁹ smerișiloru dă bunrătate.
 Supureți-vă¹⁰ amu lu
 Dnzeu și protiviți-vă dracu-
 lui și fugi-va de la voi. Apro-
 piiați-vă lu Drzeu și apro-
 pia-se-va voao. Curățiți-vă

¹ *Cinre* = *cine*, rotacism, grupul *nr* înlocuște pe *n* între 2 vocale.

² *Amu* = *acum*.

³ *Lumiei* = *lumii*. Articolul pus la sfârșitul cuvântului, dar încă necontopit, însă numai la substantive feminine.

⁴ *Dnzeu* = *Dumnezeu* (prescurtat).

⁵ *Iaște* = *este*.

⁶ *Pare vă* = *vă pare*.

⁷ *Bunru* = *bunu*. *U* de la sfârșitul cuvintelor se scrie întreg. E și rotacism.

⁸ *Protimeaște-se-se împotrivește*.

⁹ *E* : *iar*.

¹⁰ *Supureți-vă* = *supuneți-vă*.

mănrule¹, păcătoși, și vă cu-
 rățiți înremile² de doao sufle-
 te. Chenuiți și lăclămați!³
 plângeți! risulu vostru în plânge-
 re se întoarce se și bucuria
 întru milcuire⁴. Supunreți-vă
 înraintia⁵ Dnului⁶ și rădica-vă-va.
 No⁷ vă clevetireți⁸ urulu⁹ alaltu,
 frați! că cela ce clevetiaște¹⁰ fra-
 tele sau cinre¹¹ osândiaște
 fratele-său, leagă cleveteaște
 și leagă osăndește. Deaci se¹² leagă
 osăndești, nu ești făcătoru¹³
 toriu legiei, ce gîudeți. Urulu

¹ Mănrule = mănule = mănile.
 Cuvântul *mână* avea forma *mănu*
 (cu terminare de masculin) fiind
 însă de genul feminin; mai târziu
 din pricina genului i s'a dat și ter-
 minare de feminin. A ramas însă
 în unele texte forma cea veche,
 cum este: *mănrule*, iar din cauza
 rotacismului avem: *mănrule*.

² *Inremile* = inimile.

³ *Lăclămași* = lăcrămași. Desi-
 gur greșeală de copist.

⁴ *Milcuire* = amărăciune

⁵ *Inrainte* = înainte.

⁶ *Dnlui* = Domnului.

⁷ *No* = nu.

⁸ *Nu vă clevetireți* = nu vă cle-
 vetiți. O formă de imperativ ne-
 gativ care a dispărut din uzul
 limbii literare.

⁹ *Urulu* = unulu.

¹⁰ Lipsește prepoziția *pe* la
 obiectul direct.

¹¹ *Cinre* = cine.

¹² *Se: dacă*. În limba sec. XVI
 conjuncțiunea proprie a condițio-
 nalului eră: *se*. Vorba *dacă* a
 apărut mai târziu.

¹³ Copistul a scris de două ori
 ultimele silabe ale cuvântului.

DIACONUL CORESI

Coresi eră un diacon, fugit din Țara Românească pe la 1558, din pricina persecuțiilor lui Mircea Ciobanul. Adăpostit, cu alți pribegi, în Brașov, el fu însărcinat de către judele Brașovului Hans Benkner („Hanăș Beagneru“) să tipărească în românește un *Evangheltar* (Tetraevanghelul, colecția celor 4 evangheli). Pe cât se pare, Coresi se sluji de un manuscris anterior (exemplar pierdut) care seamănă foarte bine cu manuscrisul de Evanghelie al lui Radu Grămăticul, copiat din ordinul lui Petru Cercel (acest manuscris se găsește la Londra). Lucrarea se termină în 1561 și este prima a lui Coresi, tipărită în Brașov.

Se vede că această Evanghelie pe *românește*, care înlătura textul *slavon*, n'a fost primită de preoți în Țara Românească și în Moldova, căci peste un an de demăi Coresi dă la lumină un text *slavon*. Totuși ideea de propagandă protestantă n'a fost părăsită de către Sașii brașoveni. Sub impulsul și cu cheltuiala judeului lor, Coresi tipări un *Apostol* (sau Praxiul sau Praxapostol, faptele Apostolilor) în românește (1563), iar, sub impulsul calvinului Forro Micloș și cu blagoslovenia episcopului român Gheorghe, câștigat de propaganda calvină, dă la lumină un *Tâlc al evangheliilor (Cazanie)* în 1564 și două *Psaltiri româneșri* (1568, 1570).

În Cazania de care vorbim, se vede lămurit tendința propagandistă: creștinii să caute a ceti ei înșiși cuvântul lui D-zeu, să nu-l asculte dela popii cari adesea „boscorodesc“ în limbă străină; să nu se roage sfinților, căci ei sunt morți și nu aud rugăciunile, ci numai lui Hristos să se roage; să nu creadă că postul aduce „ispășenia“ sufletului; să nu creadă în pomeni, parastase etc.

Cu toate acestea pentru motive pe care le bănuim, dar nu le cunoaștem sigur, Coresi dă în acest timp la lumină și cărți slavonești (Psaltire, Triod, Octoih) și una cu text în două limbi (slavo-român) pentru a încheia, însă cu a doua Cazanie românească în 1581.

Cu vreaarea tatălvi și cu ajutoriul
fiului și cu sfârșitul dhului
sfântu, în zilele Măriei lu Ianășu
Crai, eu jupânul Hanășu Beagnăru de
în Brașovă amă avutū jelanie¹ pentru
sfintele cărți creștinești Tetroeva(nghelul)
și amă scrisū aceste sfente² cărți de
învățătură să fie popilor rumânești
să înțeleagă, să înveațe Rumâni cine-sū³
creștini, — cumū grăiaște și sftulū
Pevelū Ap(o)st(o)ū cătră Corinteani 14 cape-
te⁴: In sfânta besearecă mai bine e a grăi
cinci cuvinte cu înțelesū de cătū 10
mie de cuvinte neînțelease în limbă strii-
nă. După aceeaia vă rugămū toți sfen-
ți părinți, oare⁵ vlădici, oare episcopi,
oare popi, în căroră mână va veni acea-
stea cărți creștinești, cumū mainte să ce-
tească; necetindū, să nu judece, neci să să-
duiască⁶. Și cu zisa jupânului Hane-
șu Beagnerū, scris-amū eu diaconū Co-
resi ot⁷ Târgoviște și Tudor Diăcū.
Și s'au începutū în luna lu Maiu 3 zile și
s'au sfârșitū în luna lu Ghenuarie 30 zile⁸
7 mie 69⁹ în cetate la Brașovū.

¹ *Jelanie*: cerere.

² *Sfente*, Grupul en în loc de în.

³ *Cine* pentru care.

⁴ *Cătră Corinteni 14 capete*: cap
14 din Epistola către Corinteni.

⁵ *Oare*=ori.

⁶ *Săduiască* = *suduiască*: ocă-
rască.

⁷ *Ot*; d.n

⁸ БЗ АКТОВ! în anul Din aceste
două cuvinte slavone s'a format
cuvântul rămânesc *veleat*.

⁹ Anul 7069 este dela face-
rea lumii. Să se scadă 5508 ca
să se afle data dela Hristos.

Cu mila lu Dumnezeu eu diaconŭ Core-
si, deaca vazuŭ că mai toate limbi-
le au cuvântulŭ lu dumnezeu în lim-
ba, numai noi rumâniŭ navămŭ ¹ și hs ²
zise matheiu 109 ³ cine ceteaște să înțe-
leagă și pavelŭ apslŭ ⁴ încă scrie la co-
rintŭ 155 ⁵ că întru băsearecă mai vâr-
to(s) ⁶ cinci cuvinte cu înțelesŭ mieu să
grăescŭ ca și alalți să învățŭ de că-
tŭ untunearecŭ ⁷ de cuvinte neînțelease
întralte limbi. dereptŭ aceeaia fra-
ții miei preuților Scrisuvamu acea-
ste psaltiri cu otveatŭ ⁸ deamŭ scosŭ de
în psaltirea sârbească pre limbă rumânea-
scă să vă fie de înțelegătură și gră-
măticilorŭ și vă rogŭ ca frații miei
să cetiți și bine să socotiți că veți ve-
dea înșivă că e cu adevărŭ. vleato 7085.

¹ N'avăm=n'avem.

² Hs=Hristos.

³ Matheiu 109: Evanghelia lui Mateiu, 109. Este o greșeală: tre-
buie citit 99 ЧΘ nu 109 ΡΘ.
Aceasta corespunde cu cap. 24
dela stih 13 înainte, unde se gă-
sește fraza citată.

⁴ Apslu=apostol.

⁵ Corintu 155: epistola către Corinteni.

⁶ Grupul format dintr'o conso-
nantă, din vocala *o* și din con-
sonanta *r* și *l* se scria, în cărțile
vechi, punându-se întâiu cele 2
consonante și apoi vocala (*oră*).

⁷ untunearecu = întunearec,
mulțime.

⁸ otveatu=tălmăcire.

NOIUL SIPIAN

În timpul domniei lui Traian, s-a construit
un oraș nou în județul Sibiu, numit
"Civitas Ulpia Traiana Sarmizegetusa".
Acest oraș a fost construit pe ruinele
celui din secolul I î.Hr., care fusese
destrănat de dacii. Orașul nou a fost
construit pe o insulă dintr-un lac, în
județul Sibiu, și a fost numit "Civitas
Ulpia Traiana Sarmizegetusa".

NOIUL TRAIAN

În timpul domniei lui Traian, s-a construit
un oraș nou în județul Sibiu, numit
"Civitas Ulpia Traiana Sarmizegetusa".
Acest oraș a fost construit pe ruinele
celui din secolul I î.Hr., care fusese
destrănat de dacii. Orașul nou a fost
construit pe o insulă dintr-un lac, în
județul Sibiu, și a fost numit "Civitas
Ulpia Traiana Sarmizegetusa".

EPOCA LUI MATEIU BASARAB ȘI VASILE LUPU

În timpul domniei lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu,
s-a construit un oraș nou în județul Sibiu, numit
"Civitas Ulpia Traiana Sarmizegetusa".
Acest oraș a fost construit pe ruinele
celui din secolul I î.Hr., care fusese
destrănat de dacii. Orașul nou a fost
construit pe o insulă dintr-un lac, în
județul Sibiu, și a fost numit "Civitas
Ulpia Traiana Sarmizegetusa".

NOIUL TRAIAN

În timpul domniei lui Traian, s-a construit
un oraș nou în județul Sibiu, numit
"Civitas Ulpia Traiana Sarmizegetusa".
Acest oraș a fost construit pe ruinele
celui din secolul I î.Hr., care fusese
destrănat de dacii. Orașul nou a fost
construit pe o insulă dintr-un lac, în
județul Sibiu, și a fost numit "Civitas
Ulpia Traiana Sarmizegetusa".

NOIUL TRAIAN

În timpul domniei lui Traian, s-a construit
un oraș nou în județul Sibiu, numit
"Civitas Ulpia Traiana Sarmizegetusa".
Acest oraș a fost construit pe ruinele
celui din secolul I î.Hr., care fusese
destrănat de dacii. Orașul nou a fost
construit pe o insulă dintr-un lac, în
județul Sibiu, și a fost numit "Civitas
Ulpia Traiana Sarmizegetusa".

SIMION ȘTEFAN

Mitropolitul Simion Ștefan din Transilvania a dat mare îndemn tipăririi și traducerii de cărți în timpul cât a păstorit.

Voind să facă un *Nou Testament*, după îndemnul lui George Racotzi, principele Transilvaniei, se adresează Ieromonahului Silvestru, care, în Țara Românească, tipărise și tradusese mai multe cărți din slavonește.

Murind Silvestru, a cercetat lucrarea și găsind greșeli, le-a îndreptat însuși ori a pus pe alții să le îndrepteze și apoi să completeze lucrarea.

NOUL TESTAMENT 1648

Noul Testament sau împăcarea cu legea nouă a lui Is. Hs. Domnului nostru izoditū cu mare socotință den izvodu grecescu și slavonescu pre limba românească cu îndemnaria și purunca denpreună cu toată cheltuiala a Măriei sale Gheorghe Racotji. Craiul Ardealului *iprocia*. Tipăritusau întru a mării sale Tipografie dintăiu noou în Ardealu în cetatea Belgradului, anii dela întruparea domnului și mântuitorului nostru Is. Hrs. 1648 luna lui Ghenariu 20.

*Predoslavia*¹

Cetitorilor într această sfântă carte, milă, pace și sănătate dela Tatăl, Domnul nostru Ius Hristos.

Incepeniia aceștii sfinte cărți, trebuiaște să știți și să înțelegeți despre ceaste lucruri carele sânt scrise pre rândū.

1. Acest Testament l-au început a-l izvodi Ermonah Silvestru den porunca și chelșugul² Măriei Sale. Și elū s'au ustenit³ cât s'au putut și curând li s'au tāmplat⁴ lui moarte ;

¹ *Predoslovie* : prefață, precuvântare.

² *Chelșugul* = cheltueala.

³ *Ustenit* = ostenit.

⁴ *Tāmplat* = întāmplat. Lipsa prefixului *in* este până azi o caracteristică a graiului ardelenesc. Ei-zic *a pușcă* pentru *a împușcă*.

iară noi, socotind și luând aminte, găsim-amă multă lipsă și greșiale în scriptura lui pentru neînțelesul limbii¹ și cărții² grecești. Pentru aceea noi am început dintr'ău alu-posledui³ și unde n'au fost bine, am isprăvit și am împlit⁴ și am tocmit⁵ din cât am putut.

Ce numai aici să știți că noi n'am socotit numai pe un izvod, ce toate câte am putut afla, grecești și sârbești și lătimești carele au fost izvodite de cărturari mari le-am cetit și le-am socotit. Ce mai vărtos⁶ ne am ținut de izvodul grecescu și am socotit și pe izvodul lui Eronim⁷ carele au izvodit dintr'ău din limbă grecească și e tipărit în țara Moscului⁸ și, socotind această toate varea⁹ au îmblat mai aproape de cartea grecească despre aceea am socotit, însă de cea grecească nu ne am depărtat, știind că duhul sfânt au îndemnat evangheliștii și apostolii a scrie în limbă grecească Testamentul cel nou și cartea grecească iaste izvorul celorlalte..

3. De aici încă vom știți, că vedem că unele cuvinte unii le-au izvodit într'un chip, alții într'alt; iară noi le-am lăsat cum au fost în izvodul grecescu, văzându că alte limbi încă le țin așa, cum-i synagoga și poblican și gangrena și pietri scumpe, carele nu să știu rumănește ce sânt nume de oameni și de leamne¹⁰ și de veșmente și altele multe... noi încă le am lăsat grecește, pentru că alte limbi încă le au lăsat așa.

4. Aici încă vă rugăm să luați aminte că Rumânii nu grăescu în toate țările într'un chip, încă neci într'o țară

¹ *Limbii* = limbii.

² *Cărții*: articulare ca astăzi. Să se compare cu forma *limbii*

³ *A posledui* = a controla.

⁴ *Implutu* = umplut: împlinit.

⁵ *Tocmit* = întocmit.

⁶ *Vărtos*: Aci nu se mai scrie cu *ă* după ambele consonante, ca în secolul XVI.

⁷ *Eronim* = Sf. Ieronim (331 —

420), autorul ediției Evangheliei cunoscute sub numele de Vulgata.

⁸ *Moscului*: Sub numele de *Țara Moscului* se înțelege de vechii scriitori Rusia.

⁹ *Varecare* = oare-care din „voarecare” dela valet. Oare este vare trecut prin forma *uoare*.

¹⁰ *Leamne* = lemne: plante.

toți într'un chip. Pentr'aceaia cu nevoe poate să scrie cineva să înțeleagă toți, grăindū un lucru unii într'unū chipū alții într'altū chipū. Au veșmânt, au vase, au alte multe, nu le numescu într'un chipū. Bine știmū că cuvintele trebuie să fie ca banii: că banii aceia sânt buni carii împlă în toate țările, așa și cuvintele acealea sântū bune carele le înțelegū toți.

Noi dreptū aceaia ne am silit de încât am putut să izvodim așa cum să înțeleagă toți; iară să nu vorū înțeleage ¹ toți, nu-i de vina noastră, ce-i de vina celuia ce-au răsfirat Rumăanii printr'alte țărū de ș au mestecat cuvintele cu alte limbi de nu grăescu cu toți într'unū chipū.

---

¹ Să nu vor înțeleage = dacă nu vor înfelege.

MITROPOLITUL VARLAAM

Mitropolitul Varlaam, născut între 1590—1595, este unul din cei mai însemnați prelați ai Moldovei. Ocupând scaunul între 1632 și 1653 el a lucrat mult pentru introducerea în biserică a limbii românești. Când Vasile Lupu a fost răsturnat de Gheorghe Ștefan, Varlaam a părăsit mitropolia și s'a retras la mănăstirea Secu, unde a stat până la moarte, adică în 1657.

Mergând în Țara Românească, cunoscu, prin Udriște Năsturel, catechismul calvinesc al lui Racotzi și întorcându-se în țară convocă un sinod și publică „Răspunsurile“ sale.

Două lucrări ne-au rămas dela dânsul.

1. *Carte românească de învățătură duminicile preste an*, tradusă din slavonește, numită pe scurt *Cazonia lui Varlaam* ;

2. *Răspunsuri la Catechismul calvinesc*, lucrare tipărită la Suceava (1645) din care se cunoaște numai un exemplar (în bibl. Academiei). O găsim pomenită și în a doua edițiune a catechismului calvinesc.

Iată ce zice Varlaam în prefață între altele :

„Tâmplându-mi-se estimpu a fi în părțile Țerei Românești și vorbind mai vârtos cu oare-care boiarinu Udriște Năsturel carele în mijlocul altor cărți nouă ce mi-au arătat, adusu-mi-au și o cărțalue mică, Catechismul creștinesc, carea o am aflat plină cu otravă de moarte sufletească...pentru care lucru am chemat sobor dintr'amândouă părțile și din Țeara Rumânească și din țeara Moldovei... Am socotit că am o datorie mare să fac respuns și să arăt strâmbătura și tâlcul cel rău al lor ce tâlcuesc rău și strâmbează scr'ptuza sfântă“

Din prima edițiune a Catechismului calvinesc nu se cunoaște nic un exemplar. Din a doua (tip. 1567) este la Academie un exemplar. S'a retipărit într'o ediție modernă cu litere latine.

Acest catechism cuprinde două părți: 1) replică la răspunsul lui Varlaam și 2) catechismul propriu zis.

Replica este intitulată: *Scutul Catechismuşului cu răspunsul de scriptură svă împotriva răspunsului a doauă fără fără scriptură svă*“. Se adresează lui Varlaam și soborului adunat la Iași zicând că „nu se cuvine să lăsăm fără răspuns orbiciunea și neînțelepciunea celor ce au judecat catechismuşul nostru, neînțelegând dulceața și lumina scripturilor sfinte“.

La finele catechismului sunt câteva rugăciuni.

*Smeritulă Archiepiscopū Varlaam și Mitropolitul de Țara
Moldovei. Cuvântū cătră cetitoriu.*

De mare jeale și de mare minune lucru iaste, o iubite cetitoriu, cândū toate faptele ¹ ceriului și a pământului împlă și mângū toate careși la sorocul și la marginia sa, la carea înțelepciunea cia veacinică leau făcut, și nice puțin nu smentescū nice greșescū sămnel său.. Numai săngurī amărătulū omū, ce-ii făcut pre obrazul și pre chipul tvorețului ² său, cu mente și cu graiul său de la dānsu cinstitū domn și biruitoriu pământului și mării, pāsărilor și dobitoacelorū, peștilorū și tuturor fierilorū, cumū grāiaște și proroculū că cu puținelu ilu micșorā pri însū mai micu de cātū ingerii, adecā pre omū, numai căci-i cu trup, iarā cu sufletul iaste fără de moarte ca și ingerii.

Pentr'acea diintru întâiu cī-au fost bărbați purtători de duhulū svāntū unii după alții și până acmu toți au ustenitū scriindū și tălcuindū sventele scripturi de-au învățatū omului în toate chipurile calia carea duce acolo, cumū ca să nu greșascā hieși-te-cine marginea și săvrāșitulū acela, spre carele-i făcutū. Cătr-acea ș-altā ustenință s'au adaos acelorū bărbați purtători de duhul svāntū căci cā mǎrgāndu de susū în gios și impuțināndu-se diin oameni înțelesul sventelorū scripturi, le-au căotatū a pogorā și svānta scripturā tot mai pre înțelesul oamenilorū pān'au începutū a scoate așeași cineși pre limba sa, pentru ca să înțeleagā hiecine să sā înveațe și să mărturisascā minunate lucrurile lui Dumnedzāu.

Cu multū mai vārtos limba noastră romāneascā ce n'are carte pre limba sa, cu nevoie iaste a înțeleage cartea alții ³ limbi, și pentru lipsa dascalilor ș-a învățaturei; cātū a fost învățāndū mai de multā vreme, acmu nice atāta nime nu

¹ *Foptele* = făpturile.

² *Tvoreț* = creator.

³ *Alții* = altei.

învață. Pentr'acea de nevoie mi-au fost, ca un datornicu ce sintu lui Dumnedzau cu talantul ce mi-au datu să-mi pocî plăti datoriia macarū de cătū¹, până nu mă duc în casa cea de lutu a moșilorū miei. Adunat-am din toți tälconvnicii² sventei evanghelii dascali besearicii noastre; și deac'amū scris, arătat-am mării Sale pravoslavniculu¹ Domnū Io Vasilie Voivodul cu mila lui Dumnedzau Domnū¹ țării Moldovei.

Măriia sa, ca unū domnu creștin și blagocestivū³ și iubi-toriū de besearică, grijindū ca un stăpânū bun de folosul oilorū lui Hs., nu numai pentru ceale trupești, ce și pentru ceale sufletești, de unde sângurū Dumnedzau cu mâna sa cea puternică au arătatū mării sale spre acesta lucru îndreptătorū, preaosvențitulū părinte Petru Moghila⁴ feciorū de domnu de Moldova, Arhiepiscopū și Mitropolitū Kievului. Halicūlui și a toată Rosiia, carele pre pofta mării sale au trimis tipariul cu toate meșterșugurile căte trebuescū; spre care lucru măriia sa domnulū ce scrie mai susu Io⁵ Vasilie Voievodul cu darulū lui Dumnedzau domnuln țării Moldovei, cheltuială nesocotită⁶ spre totū lucrul tipăriei⁷ au datū. Și așea cu darul lui Dumnedzau după începutū am văzutū și svărșitul⁸.

*Palanca stia a stomei.
Comptu teologues si balcalista
comunitate unitate nationale
obrietat*

*S. D. S. S. S. S.
M. M. M. M. M.
I. I. I. I. I.*

¹ *Macar de cât = cât de pușin. Comp. expresia de azi:*

² *Tälconvnicii = tălcuitorii, traducătorii.*

³ *Blagocestiv = evlavios, pios.*

⁴ *Petru Movilă (1596–1646), Mitropolit al Kievului, autorul*

celebrei scrieri: Mărturisirea ortodoxă.

⁵ *Io = Ion.*

⁶ *Nesocotită: ce nu se poate socoti. Să se compare cu sensul ae azi.*

⁷ *Tipărie = tipărire.*

⁸ *Svrășit = sfârșit, e scris cu 0%.*

GRIGORE URECHE

Grigore Ureche, născut pe la 1590, a făcut studii în Polonia, și ocupând mai târziu funcțiuni înalte, între cari cea mai însemnată e cea de Vornic mare al Țării de jos, s'a socotit vrednic să facă pentru prima dată o istorie a poporului său. Luând cronicile slavonești scrise înainte (Azarie și Macarie), adunând informațiuni din scriitorii poloni (Bielski), el ne povestește, în 33 de capitole, Istoria Moldovei dela 1359 până la 1594. Povestirea e precedată de o prefață și o introducere în care vorbește despre originea latină a poporului român și a limbii românești. Înșirarea faptelor e întreruptă adesea prin reflexiuni de natură generală și prin caracterizarea personajilor.

Cronica cunoscută sub numele lui Grigore Ureche a fost publicată întâiu de M. Kogălniceanu (1853) sub titlul „Domnii Țării Moldovei și viața lor”. Mai târziu s'a atribuit această lucrare lui Nestor Ureche, tatăl lui Grigore; dar părerea aceasta (susținută de B. P. Hașdeu, Aron Densușianu) nu a fost primită.

În timpul din urmă s'a emis ideea că cronica lui Ureche în întregul ei s'a pierdut și s'a păstrat din ea câteva fragmente copiate în cronica lui *Simion Dascălul*, între cari și predosloviea lui Ureche, pusă în frunte; că printr'o confuziune, nu destul de bine explicată, toți cronicarii au atribuit lui Ureche întreaga compilație a lui Simion. Astfel, C. Giurescu a publicat-o, în ediția Comisiunii istorice, sub numele lui Simion Dascălul.

Macarie = Petru Rares (Polonia)
Ștefan = Al. Ștefan = Istoria

Din cronica lui Ureche

Predoslovie (Precuvântare)

Cartea ce se cheama si istoria ce intrinse spune cursul acelor si altele Tarii Moldovei si toate domnia

Mulți scriitori s'au nevoit de au scris rândul și povestea țărilor și au lăsat isvod pre urmă și bune și răle să rămâie ficiilor și nepoților, și să le hie¹ ceale bune de învățatură, iară ceale răle ca să se poată feri și să se socotească și celor bune să urmeaze. Și alții pizmuind,

¹. *Hie* = *fie*. Să se observe că în sec. XVII începe să fie frecventă schimbarea labialelor în textele moldovene,

tot ora

și înșămând, și scriind, cum și eu Grigorie Ureachie, care den mila lui Dumnezeu și a domnului meu, am fost Vornic mare, cu multă nevoiță, am cetit cărțile și izvoadele, și ale noastre și celor străine, și am aflat cap și începătură moșilor de unde au isvorât în țară și s'au înmulțit și s'au lățit, ca să nu se înece anii cei trecuți a toate țările; și apoi să nu se poată ști ce au lucrat, să se asemine hierelor și dobitoacelor celor mute și fără minte. Aceea urmând, și măcar că se află și de alții însemnate lucrurile țării Moldovei, apucatu-m'am și eu a scriere începătura și adaosul, mai apoi și scădearea, care să veade că au venit în zilele noastre, după cum au fost întâiul țării și pământului nostru a Moldovii. Că cum se tâmplă de sârg¹ și adaoage pohoiiul apei, și iarăși de sârg scade și se împuținează, așa s'au adaos și Moldova, care mai apoi dela alte țări s'au descălecat și s'au lățit de sârg și fără de zăbavă. Acele cercând, le am îndreptat cu nevoiță, că nu numai leatopisetul nostru, ce și cărți străine am cercat ca să putem afla adevărul, ca să nu mă aflu scriitori de cuvinte deșarte, ce de dreapte; că leatopisetul nostru cel moldovinesc așa scrie de pre scurt, că nice de viața Domnilor cari au fost toată cărma nu aleage, necum lucrurile den lăuntru să aleagă, și pre scurt scriind, și înșămând dela început până la Domnia lui Pătru-Vodă Rareș, și s'au stâns; că de aci încoace n'au mai scris nimene. Nice este a se mirare, că scriitorii noștri n'au avut de unde strânge cărți; că dela lăcuiitorii dentâi n'au aflat scrisori, că n'au lăsat, ca nește oameni neașezați și mai mult proști și necărturari, ce și ei au scris mai mult den basne² și den povești, ce au auzit unul de la altul. Iară scrisorile străinilor scriu prea larg³ și de agiuns, cari au fost râvnitori și hier-

tautale
a pleon

pleon

pleon

¹ De sârg: din nou. *cu grabă, cu sârguție*
² Basne=basme, adică lucruri nesigure, inventate.
³ Prea larg: pe larg.

binți nu numai ale sale să scrie, ce și ceale străine. Și de acolo luând multe, și lipindu-le cu ale noastre vremi potrivit, și am scris acest leatopiseț, carele de și nu se va potrivi pre la multe locuri, cel ce va hi cu minte, gândesc că nu-mi va vinui; că de multe ori omul însuși ceale ce veade cu ochii săi nu poate să le pue pre rând și multe smintește și au spune mai multe, au mai puține; dar ceale de demult și răsuflate de atâta vreme de ani! Ce eu, cum am aflat așa am arătat.

Sfârșitul lui Ștefan Vodă

In anul 7012⁴ ⁵⁵⁰⁸⁻¹⁵⁰⁴ nu multă vreme dacă s'au întors Ștefan Vodă dela Pocuția, la scaunul său, la Suceava, fiind bolnav și slab de ani, ca un om ce eră într'atâția ani, în patru-zeci și șapte, tot în războaie și ostenele și neodihnă, în toate părțile, de se bătea cu toți, și după multe războaie cu noroc ce au făcut, cu mare jele au răposat Marți, Iulie în 2.

Eră acest Ștefan-Vodă om nu mare la stat, mănios și lucrul său știa să-l acopere; și unde nu cugetai, acolo ospete omora fără giudeț; eră întreg la minte, nelenevos, și lucrul său știa să-l acopere; și unde nu cugetai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meșter; unde eră nevoie, însuși se vâra, ca văzându-l ai săi să nu îndărăpțeze. Și pentru aceea rar războiu de nu biruiă.

Așijderea și unde-l biruiă alții, nu perdea nădejdea; că știindu-se căzut gios se ridică deasupra biruitorilor.

Ingropat-au pre Ștefan-Vodă în mănăstirea Putna, cu multă jăle și plângere tuturor lăcuiitorilor țării, cât plângeau toți ca după un părinte al lor; că cunoșteau toți că s'au scăpat de mult bine și apărare. Ce după moartea lui îi ziceau sfântul Ștefan-Vodă, nu pentru suflet, că este în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fost om cu păcate, ci pentru lucrurile sale ceale vitejești, care nimeni din Domni, nice mai nainte, nice după aceae, nu l-au agiuns.

Domnit-au Ștefan Vodă 47 de ani, 2 luni și 3 săptămâni, și au zidit 44 mănăstiri și biserici; și eră însuși țiitor preste toată țara.

Iară înaintea săvârșirei sale chemat-au Vlădicii și sfetnicii săi, boieri mari și alții toți câți s'au prilejit, arătându-le cum nu vor putea ține țara, precum o au ținut el; ei socotind de cât toți mai putearnic pre Turc și mai înțelept au dat învățătură să să închine Turcului.

Învățătură și mustrare celor mai mari

In Moldova, au cei mai mici despre cei mai mari acest obicei, de pier fără giudeț, fără vină și fără samă. Singuri cei mai mari giudecători; singuri pârșiși și singuri plinitori legii! Și de acest obicei Moldova nu scapă, că mai mulți dintre capete sînt iubitori a vărsare sânge nevinovat. Apoi dau vina lăcuiitorilor că sânt vicleani. Deară cine ar iubi să moară? Cine nu dorește să viețuiască? Cu drag este celor mai mari să aibă viață; cei mai mici încă nu o ar lăpăda... Crez, mai bine ar hi den dragoste, decât den frică să-i slujească. Și de ș'ar învăța cei mai mari de pre neșce muște fără minte, cum se ține domnia! că toată albina își apără căscioara și hrana lor cu acele și cu veninul său; iară Domnul, adecă Matca, pre nime nu vatămă, ce toate de învățatura ei ascultă. Cum dară ar fi mai bine pentru blândețe să asculte pre cel mai mare, și să-l iubească și cu dragoste să-l slujească, decât de groază și de frică să i se plece. Pentru-că aceala ce poftește să se teamă de el atâta norod de om trebuiaște și aciala să se teamă de toți. Că tot vărsătoriu de sânge de frică face, ca să-i ia toți spaima și să se teamă toți de el, ce ar putea face cu blândețe.

EPOCA LUI BRÂNCOVEANU

MITROPOLITUL DOSOFTEI

Mitropolitul Moldovei Dosofteiu s'a născut cu câțiva ani înainte de 1630, căci cunoaștem anul când îl vedem episcop la Huși (1658). Se socotește că era de neam aromân dintr'o colonie venită din Galiția și numele familiei era Papană.

El ținea de partidul polon și era amic personal al lui Petriceico. La 1671 ajunge mitropolit, dar peste puțin — la căderea lui Petriceico — țuge cu acesie în Polonia. Intorcându-se, primește din nou păstoria și nu se mai ocupă de politică, dar e silit că plece în Polonia. Aci și-a petrecut restul vieții și a murit la Jolkow la 13 Dec 1693.

Dela Dosoftei avem un mare număr de opere, din cari cităm :

Parimiile preste anu... (tipărită Iași 1683).

Acatistul, tipărit la Uniev (1673).

Dzeiasca liturghie... tipărită la Iași, 1679.

Molitvânic, tipărit la Iași, 1681.

Psaltirea de înfeles sau Psaltirea slavo română. Iași 1680,

Psaltirea în versuri Uniev 1673.

Viața Sfinților, Iași 1682 86.

Din psaltirea în versuri

Psalmul XI.

Folosiaște-mi Doamne, și mă sprejiniăște
Cu a ta putiare de mă mântuiaște ;
Că scăzură cei buni și se 'mpuținară
De nu-i dereptate nice într'o țară.
Deșert cătr'aproape tot omul grăiaște
Și cu 'nșelăciune va de-l păgubiaște.
Cu buzde vicliane din inemi adânce
Grăesc răutate și cuvânt de price.
Des piiarde-vei Doamne budze 'nșelătoare
A limbă sâmață ¹ de rău grăitoare.
Să fălesc pizmașii că-ș vor mări limba
In cuvânt de svadă să mulțască scărba.
Că budzele noastre sînt cu noi de față,
Nu băgăm de samă Dumnezău ce 'nvață.
Vedzi mișelătate, vedzi suspin cu jiale,
A' lipsiți și measeri ² vedzi de durori ³ griale.
Acmu, pentru dâșșii scoală, Doamne svinte,
Să-ț împli cu izbânde svinteliă cuvinte
Și să-ț rădici sămnul cel de biruire,
Să cutedzi cu dânsul fără de 'ndoire.
Că cumu-i argintul lămurit cu focul
Ț-sînt svinte cuvinte curate cu totul.
Tu, Doamne, ne scoate și ne socotiaște
De ruda aceasta și 'n viaci ne feriaște,
Că 'mpregiurul nostru sînt gata s'aliarge
Cu rău necurații cei fără de liage.
Precum iaste ceriul mare de nălțime,
Pre pământ adaogi de oameni mulțime.

¹ Sâmața = semeață.

² Measeri = săraci. Formă păstrată din secolul trecut (lat. *miser*).

³ Durori : plur, dela *duroare* (dolorem), cuvânt dispărut ; se întrebuințează rar ca dialectal.

Cătră iubitul cetitoriu sănătate.

A sinaxariului¹ Dumnedzăiască și svântă carte scoasă de pre greciaște și eliniaște din 12 miniae² a svintei besiarici și din cărțile vistiariului³ besiaricii pre limbă rumânească cu lungă nevoință și cu lexicone⁴ deagăunsu tălmăcită, cu pohta blagocestviloru⁵ și lui Dumnedzău iubițu Domnii țărâi Moldovei Ioan Gheorghi Ghica Voevoda și Stefanu Vasilie Voevoda și Evstratie Dabija Voevoda și Ioan Duca Voevoda și Iliiașu Alexandru Voevoda și Ioan Stefanu Petru Voevoda și Ioan Dimitrie Ca(n)tacuzino Voevoda și Măria Sa Ioan Antonie Rusetu Voevoda și cu pohta dumiloru sale cinstițiloru boiariei țărâi într'atâta lungă vriame scriindū și tălmăcindū câte am pututu birui în acești viaci grei a țărâi abia cu mult greu am scrisu și această svântă carte... Caria iubiții lui Dumnedzău și cinstițu cetitori cu dragu să o priimiți și să o cetițu fără urātu, că nu spune într'insă de petrecaniile și puterile împărățiloru și a chesariiloru și a crailoru ș'a domniloru, nice de vitejiile și izbnădile hatmaniloru, nice de nevoințele vitiajiloru lumești, ce de nevoințele și biruințele și izbândile a itiajiloru împăratului și domnului cerescū, deacărora nevoințe ingerii să minuneadză cum ei putură de se nevoiră și biruiră a bate război așia de minunatu preste toată minunia și cinstițu preste toată cinstia.

Carile dumneavoastră cetindu-le, în toate dzâle, veț îndulci sufletiaște ca în raifulu adevăratu a svinției sale și îatâi să pomeniț și să mulțamiț blagocestviloru Domni și pre noi încâ nu uitațu dela svântă ruga dumniloru-voastre.

¹ *Sinaxariu*, cuvânt grec *calendar*; prin extensiune: viețile sfinților așezate după calendar.

² *Minia* = *minee* cuvânt grec; colecții de bucați de cetit la slujbă

în cursul lunilor. Sunt deci 12 minee.

³ *Vistiari* = *comoară*.

⁴ *Lexicon*: neologism interesant.

⁵ *Blagocestiv* = *evlarios, pios*.

La finele secolului XVII se face în Muntenia o lucrare de mare însemnătate. Șerban Cantacuzino, Domn cu visuri și cu ambițiuni mari, era și un mare susținător al culturii și al limbii naționale. Sub domnia lui se traduse și se tipări „Biblia“, terminându-se sub domnia lui Brâncoveanu în 1688.

Biblia lui Șerban din 1688 are format folio și cuprinde aproape 1000 de pagini. E prima ediție românească completă a slintelor cărți. Cuprinde :

Scriptura veche : Facerea, Ieșirea, Preoția, Numerele A doua lege, Iisus Navi, Judecătorii, Ruth, A împăraților, Ezdra, Noemia, Ester, Iov, Psaltirea, Pemeile lui Solomon, Eclasiastul, Cântarea cântărilor, Isaia, Ieremia, Iezechiil, Daniil, Iosia, Ioil, Amos, Iona, Naum, Avacum, Sofronie, Aggheu, Z-haria, Iudit, Iisus Sirah, Cartea Macaveilor, Iosip.

Scriptura nouă : Cele 4 evanghelii, Faptele apostolilor, Epistolele Apostolilor, Apocalipsul St. Ioan Bogoslovul.

Voind să tipărească această biblie, Șerban cheamă pe arhieru *Ghermano de Nisis* (dela Niș) și hoărăște să traducă textul elen tipărit la Frankfort. Murind însă arhierul, adună pe mai mulți oameni învățați din țară, cari desăvârșesc lucrarea, servindu-se și de alte traducțiuni. Cine sunt acești colaboratori? La finele cărți se pomenesc trei nume: frații Șerban și Radu Greceanu și episcopul *Mitrofan* dela Huși. Despre ei se spune însă că numai au deslușit și au îndreptat cuvintele românești. A trebuit deci să mai fie și alții. Cărți anume? Hașdeu crede că traducătorul întregii lucrări este Nicolae Milescu, dar părerea sa nu s'a putut impune.

Mai târziu d. Iorga a propus ca traducător pe *Stolnicul Constantin Cantacuzino*, ajutat de *Sevastos Kimenites*, directorul școlii grecești din București, și de *Desofteiv*, patriarhul Ierusalimului. D. G. Pascu a găsit câteva însemnări din care rezultă că traducătorul este Nicolae Milescu și că a făcut-o la Constantinopol, când era capuchehaia al lui Grigore Ghica, Domnul Munteniei.

În acest caz, Gherman, frații Greceanu și Mitrofan, pomeniți în prefața lucrării, ar fi revizuit textul lui Milescu.

Admițându-se acest punct de vedere, rămâne totuși de crezut și părerea că nu toată opera s'a tradus acum din nou, ci s'au utilizat și tipărituri mai vechi; astfel Biblia dela București rămâne ca un simbol al unității limbii și unității neamului nostru.

Și auzându eu smeritul Domnă den gura Domnului meu adease a zice : privegheați că nu știți în ce cîasă Domnul nostru vine, cunoscutu-mi-am datorie nepărăsită, mai înainte de a sosi sfârșitul nemerniciei mele, după darul ce mi s'au dat den mila lui Dumnezău să neguțitorescū duhovniceasca nguțitorie și să dau celor ce sântu suptă ascultarea noastră talandulū care m'au încrezut ¹ Domnulū.

Și aceasta am făcut la tălmăcirea aceștii sîinte scripturi. făcându multă nevoiță și destulă cheltuială. Despre o parte puindu dascali știuți ² foarte din limba elinească pe prea înțeleptul cel dentru dascali alesū și arhiereu Ghermano Nisisū ³ și după petreacerea lui pre alții care s'au întâmplatu și despre altă parte a noștri oameni ai locului nu numai pedepsiți ⁴ întru a noastră limbă, ce și de limba elinească avându știință ca să o tălmăcească. Cari luându și dintr'alte izvoade vechi și alăturându-le cu cel elinescū al celor 70 de dascali ⁵ cu vrearea lui Dumnezău o au săvârșit precum să veade. Și măcarū că la unele cuvinte să fie fost foarte cu nevoe tălmăcitorilor pentru strimtarea limbii românești, iară încăș avându pildă de tălmăcitorii latinilor și sloveanilor, precumū aceia așa și ai noștri le au lăsatū precum să citescū la cea elinească.

Din vechiul testament: Facerea lumii

Denceput au făcut D(u)mn(e)zău ceriulū și pământul, Iară pământul era nevăzutū și netocmitū și întunearec zăcea

¹ *Care m'au încrezut* = pe care mi l-au încredințat.

² *Știuți* = cunoscători.

³ Arhiereul Ghermano de Nisa (Niș). Aci fost un oraș roman (Naissus) patria lui Constantin cel Mare. distrus de Atila și rezidit de Justinian, In sec. XVI

există acolo un episcopat grec.

⁴ *Pedepsiți: învățați*. Cuvântul a rămas în limbă, dar și-a schimbat înțelesul.

⁵ *Isvodul cel elinesc a celor 70 de dascali*: editia biblică numită Septuaginta.

deasupra peste celū fără de fundū și d(u)hul lui Dumnezău să purta deasupra apei. Și zise Dumnezău să se facă lumină și să făcū lumină. Și văzū Dumnezău lumina că iaste bună și osebi Dumnezău între mijlocul luminii și între mijlocul întunecului. Și numi Dumnezău lumina zio și întunecul numi noapte și să făcū sară și să făcū dimineață, zi una. Și zise Dumnezău : facă-se întăritură în mijlocul apei și să fie osebitoare între apă și între apă, și să făcū așa. Și făcū Dumnezău întăritura și osebi Dumnezău între mijlocul apei care era suptū întăritură și între mijlocul apei ce era deasupra întăriturii. Și numi Dumnezău întăritura ceriu și văzū Dumnezău că iaste bine și să făcū sară și să făcū dimineață, zi a doa. Și zise Dumnezău : adune-se apa cea de suptū ceriu într'o adunare și să să ivească uscatulū. Și numi Dumnezău uscatul pământū și adunările apelorū numi mări și văzū Dumnezău că iaste bine. Și zise Dumnezău : răsară pământulū buruiană de iarbă semănătoare sămânță după fealiu-șū și după asemănare-ș și lemnū roditoriu făcândū roadă căruia sămânța lui într'insul după feliu-șū pre pământū, și fu așa. Și scoase pământulū buruiană de iarbă sămănătoare sămânță duple fealiu și duple asemănare și lemnū roditoriu care face roadă, căruia sămânța lui într'insulū duple neam pre pământū. Și văzū Dumnezău că iaste bine. Și să făcū sară și să făcū dimineața, zi a treia.

MIRON COSTIN

Născut la 1633, Miron Costin a ocupat sub mulți Domni diferite funcțiuni însemnate și a exercitat o înrăurire directă în conducerea afacerilor publice.

În timpul lui Petriceico, Costin fu trimis în interes diplomatic în tabăra Turcilor dela Nistru și cu acest prilej rosti către vizir acele faimoase cuvinte: „Suntem noi Moldoveni bucuroși să se lățească împărăția în toate părțile, cât de mult, iar peste țara noastră nu ne pare bine să se lățească“.

Tot sub Petriceico, Turcii intră în luptă cu Polonia și Domnul voește să treacă în partea acestora din urmă. Costin își convinge pe ceilalți boeri și cu toții se opun Domnului, pentru că vedeau că era mai bună unirea cu Turcii, iar nu cu Polonia, cari au și fost învinși.

Se înțelege că Dumitrașcu Cantacuzino, care vine la tron îndată după acest eveniment,—în urma căderii lui Petriceico,—caută să ia lângă sine pe Costin. Acesta deveni din ce în ce mai influent, era agent de frunte în tratativele diplomatice între Turci și Poloni și izbuti să răstoarne pe Dumitrașcu, socotindu-l un uzurpător. Anton Roset, care urmează în domnie, încarcă pe Costin cu cele mai mari onoruri, dar din motive pe cari nu le putem ști,—vedem că e răsturnat tocmai de Costin și înlocuit cu Constantiu Duca. Acest Duc, după spusa tuturor cronicarilor, era un domn foarte rău, și Miron Costin a avut să plătească scump greșeala, de care se căia acum. După ce Duca se întoarce dela împresurarea Vienei (1683), fu atacat de Poloni și luat prizonier împreună cu Miron Costin și cu alți boeri.

Costineștii stau de aci înainte retrași în Polonia și numai pe la începutul domniei lui Constantin Cantemir se întorc în țară, și vedem că atât Miron cât și fratele său Velicico Vornicul ocupă funcțiuni.

Intrigele dela curte, neînțelegerile dintre Costinești și Rosetești, cari aveau mare influență pe lângă Domn, făcură pe cei dintâi să devie

adversari ai lui Cantemir. Povestesc cronicarii că Miron îi zicea: „Mai des cu paharele și mai rar cu orânduile, că-i vrea să-ți dai Măria-Ta seama odată și n-ei putea“. În curând Costineștii fură scoși din funcțiuni și Velicico, luând parte la un complot, care avea de scop răsturnarea Domnului, fu prins, adus la Iași, bătut și omorât. Crezând atunci că și Miron va fi amestecat, Cantemir trimise la moșia acestuia să-l prindă—când se dusese ca să-și înmormânteze soția—și astfel în Decembrie 1691 acest mare bărbat al țării fu omorât.

Miron Costin a scris și proză și versuri.

Cele mai însemnate lucrări în proză sunt: Cartea primului descălecat și Letopisețul Moldovei. *De meanele Moldovenilor, dar și țării*

„Cartea pentru descălecatul de 'ntâiu a țării Moldovii și neamului moldovenesc de Miron Costin carele a fost logofăt mare în Moldova“ este o operă de polemică. Anotatorii lui Ureche explicau colonizarea Daciei într'un chip foarte ciudat. Pe baza ziselor unui cronicar ungar, spuneau că țările române au fost colonizate cu tâlhari din temnițele Italiei.

În contra acestei păreri insultătoare se ridică Miron Costin în lucrarea de care ne ocupăm și o respinge, spunând că „între Traian și între Laslău Craiul opt sute de ani sunt“ și declarând că asemenea idei sunt „basne și scornituri“.

„Letopisețul țării Moldovei dela Aron Vodă, de unde e părăsit de Ureachi Vornicul de țara de gios, izvodit de Miron Costin biv-vel Vornic țării de gios...“ este cea mai însemnată scriere a lui Miron Costin și cuprinde evenimentele dela 1594 până la 1662. Se ocupă în primul loc cu istoria patriei sale, atingând din timp în timp și lăptele din Muntenia și Transilvania. Miron Costin voia să scrie o istorie completă a Moldovei, dar împrejurările nu l-au lăsat să-și realizeze planul. *Moldavische Geschichte* *Landesgeschichte Moldaviens*

În limba polonă a scris un poem în care vorbește despre colonizarea Daciei și despre fundarea principatelor și o carte în proză cu același subiect. *Historia ziem moldawskich y mullanskich*

Costin a mai scris și „Viața lumii“ o lucrare poetică, în care dezvoltă vorbele Eclesiastului: Deșertăciunea deșertăciunilor, toate sunt deșertăciuni“.

Miron Costin era un om foarte învățat, știa limba polonă, latină și ungară.

Judecata lui Dimitrie Cantemir, care făcea pe Miron Costin cel mai mare istoric ai Moldovei, o aflăm și azi întemeiată, căci în adevăr el e cronicarul cel mai însemnat, cu care numai Niculcea se poate alătura. dar acestuia îi lipsia cultura pe care a avut-o Costin.

CARTEA DESCĂLECATULUI

Din Predoslovie

Inceputul țărâlor acestora și neamului moldovenesc și muntenesc și câți sunt în țările ungurești cu acest nume rumâni și până astăzi: de unde sunt și din ce seminție, de când și cum au descălecat întru aceste părți de pământ, a scrie, multă vreme la cumpănă au stătut sufletul nostru. Să înceapă osteneala aceasta după atâtea veaci, dela descălecatul țărâlor cel dintâiu, dela Traian împăratul Râmului, cu câteva sute de ani preste mie trecute, se sparie gândul. A lăsa iarăși nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o samă de scriitori, este inimei durere. Biruit-au gândul să mă apuc de această osteneală: să scot lumii la vedere feliul neamului, din ce izvor și seminție sânt lăcuitarii țării noastre Moldovei și țării Muntenesti, și Rumânilor din țările ungurești cum s'au pomenit mai sus, — că tot un neam și odată descălecați sânt. De unde sânt veniți strămoșii lor pre aceste locuri? supt ce nume au fost întâiu la descălecatul lor, și de când s'au osebit și au luat numele cest de acum de Moldoveani și Munteani? In ce parte de lume iaste Moldova? hotarele ei până unde au fost întâiu? ce limbă țin și până acum? cine au lăcuit mai înainte de noi pre acest pământ și supt ce nume? scot la știrea tuturor cari vor vrea să știe neamul țărâlor acestora.

Indemnatu-m'au mai ales lipsa de știința inceputului acestei țări den descălecatul ei cel dentâiu, toate alte țări știind inceputurile sale. Laud usărdia¹ lui Ureachi Vornicul, carele au făcut den dragostea țării leatopisețul său; însă acele dela Dragoș-Vodă... iară de descălecatul cel dentâiu cu Romani adecă cu Rămleani nemica nu pomeneaște, numai amelită² la un loc că au mai fost

¹ *Usărdie* = osărdia = silința.

² *Ameliță*: amintește, spune pe scurt.

țara odată descălecată și s'au pustiit de Tătari... Destul și atâta, cât poate să zică fiește cine că numai lui de această țară i-au fost milă să nu rămâie întru întunearecul neștiinței. Că celelalte ce mai sunt **adoaseturi** scrise de un Simon Dascălul și al doilea de un Misail Călugărul, nu leatopisețe, ce ocări sînt, care și acealea nu puțină îndemnare mi-au fost. Și mult mă mir de unde au luat aceste basne?³ Că și Urechie Vornicul scrie și el: patruzeci și cinci de ani, la domniile cele dentăiu nici o scrisoare nu se află de lucrurile lor ce s'ar fi lucrat, și nici străinii n'au știut nemică de dânșii până la Alexandru-Vodă cel Mare și Bun. Deacii au început istoricii leșești a scrie, mai ales Bielskie⁴ și Martin Pașkovskie⁵, pre cari i-au urmat răposatul Ureachi Vornicul. Deacă n'au fost dară dentăiu scrisoare în țară, și neci străinii n'au știut și nemică n'au scris, de unde sînt aceste basne, cum că să fie fost moșii țarei aceștia den temnițele Râmului, dați întru agiu-toriul lui Laslău craiul ungurese; și Români acum eră în Maramureș, în zilele acestui craiu, cești dincoace, unde este acum Moldova, iar cei de colea unde este acum țara Muntenească, iar în mulți pre Olt, unde și acum se pomeneaște țara Oltului, și Români cei descălecați de Traian în Ardeal, acum eră în Ardeal.

Eu, iubite cetitoriule, nicăiri n'am aflat, neci la un istoric, neci Latin, neci Leah, neci Ungur, — și viața mea. Dumnezeu știe cu ce dragoste pururea la istorie este și până la această vrăstă acum și slăbită; — de aceste basne să dea seama ei și de această ocară. Neci este șagă a scrie ocară veacinică unui neam; că scrisoarea este un lucru veacinic; când ocărăsc într'o zi

---

³ Pasagiul la care face aluziune aci este scris de Simion Dascălul
⁴ *Bielskie*. E vorba de Icachim Bielski (1540—1599) care a

prelucrat o scriere a tatălui său.
⁵ *Martin Pașkovski*, cronicar polon (pe'a 1550).

pre cinevã este greu a rãbda, dar în veaci? eu voiu da sama de ale mele câte scriu!

Fãcutu-ți-am isvod¹ dintãiași datã de mari și vestiți istorici, martori a cãrora trãesc și acum scrisorile în lume, și vor trãi în veaci. Și așã am nevoit sã nu-mi fie grijã, de ar cãdeã aceastã carte ori pre a cui mãnã, și din strãini cari deamãnuntul cautã smintelile istoricilor; pre dãnșii am urmat cari-i vezi în isvod; ei pavãza, ei sînt poveața mea; ei rãspund și pizmașilor neamului acestor țãri și zavistnicilor.

Putearnicul Dumnezãu, cinstite și iubite cetitoriule, sã-ți dãruiascã, dupã aceste cumplite vremi a anilor noștri, cãnd-vã și mai slobode veacuri, întru care, pre lãngã alte trebi, sã aibi vreame și cu cetitul cãrților a face iscusitã zãbavã; cã nu este alta și mai frumoasã și mai de folos în toatã viața omului zãbavã, decãt cetitul cãrților.

CRONICA MOLDOVEI

Voroavã cãtrã cetitoriu

Fost-au gãndul meu, iubite cetitoriule, sã fac Leatopisețul țãrei noastre Moldovei den descãlecatul ei cel dentãiu, carele au fost de Traian Impãratul, și urzisem și începãtura Leatopisețului. Ce sosirã asupra noastrã cumplite aceste vremi de acmu, de nu stãm de scrisoare, ce de griji și suspinuri. Și la acest fel de scrisoare gãnd slobod fãrã valuri trebuiãște; iarã noi privim cumplite vremi și cumpãnã mare pãmãntului nostru și nouã. Deci priimeãște aceastã datã atãta den truda noastrã, ca sã nu se uite lucrurile și cursul țãrei, de unde au pãrãsit a scriere rãposatul Ureachi Vornicul². Aflã-vei dela Dra-

¹ *Isvod*: listã. E vorba de lista de autori consultați, pe care opune Costin dupã prefața.

² De unde au pãrãsit Ureache : dela 1594.

goș-Vodă den descălecatul țării al doilea, la lea-
topisețul lui, pre rîndul său scrise domniile țării,
până la Aron-Vodă a doua domnie.

.....

Și priimește această dată această trudă a noastră care
am făcut să nu se treacă cumvâ cu uitarea, de unde este
părăsit ; cu această făgăduință, că și Leatopisețul întreg să
aștepti dela noi, de vom aveà zile, și nu va hi pus prea
veacinicul sfat al puternicului Dumnezeu țării aceștia
țeanchiu și soroc de săvârșire.

STOLNICUL CONSTANTIN CANTACUZINO

Stolnicul Constantin Cantacuzino s'a născut pe la 1650. A fost om foarte învățat, care a călătorit prin țări străine și a luat parte în multe ocazii la conducerea țării. Ar fi putut să devie chiar Domn, dar n'a voit, mulțumindu-se a fi pe vremea lui Brâncoveanu, un bun sfătuitor al acestui nepot. Certuri și intrigi de familie, în cari va fi avut și el partea lui de vină, îl depărtară de urmașul lui Brâncoveanu, de Ștefan Cantacuzino (1714—1716), ba de aci i se pricinui și moartea, fiind ucis din porunca Domnitorului în 1716.

DIN „ISTORIA ȚĂRII-ROMÂNEȘTI“

Așa dară sculându-se Traian cu toată puterea și mai în lăuntrurile țării intrând odată și altă dată, mare și tare rășboiu cu Decheval având, nu puțină dintr'amândouă părțile varsare de sânge s'au făcut. În cea de apoi însă, Decheval, biruindu-să, au fugit, trăgându-să către Beligradul Ardealului, căci acolo eră și Scaunul crăiei lui. Ci nici acolo nu s'au putut mântui, că iată oastea Romană, trecând munții Carpați (că așa acești munți toți carii curmează țara aceasta de către Ardeal să chiamă, duple cum scriu gheografii) și acolo arzând și sfărâ-mând, nici acel Decheval au mai putut scăpa; ci pre el prinzându-l, zic cum să-l fie omorât, alții zic cum el însuși să-și fie făcut moartea, duple atâtea nenorociri ce i să întâmplase și vedea că tot și cu totul să pierde,

și cum că tot va cădea în mâna lor pe urmă, ci viu să nu fie.

Atuncea deci începând mai vârtos și cu d'adinsul a cerca avuțiile lui, zic cum multă sumă și mare bogăție să să fie aflat acolo în cămărilor polatelor lui; și multe ascunse zic că au fost, care le-au descoperit și le-au ivit unul dintr'ai lui oameni, pentru că foarte ascunse le ținea. Acest feliu de meșteșug de a le ascunde varvarul aflând: adecăte, zic, că acolo, în apa ce trecea pre lângă polate, abătând întâiu apa de a cură, printr'alt loc, mare foarte groapă făcând, și cu lespezi pardosindu-o și pre de-asupra bine tocmind-o iar au dat apa peste acea groapă, ca o peștere mare făcându-o și acolo mult foarte într'însa aur, argint și alte scule ce știa că de apă nu să strică, au pus; care ascunzătoare foarte cu nevoie era să să afle, mai vârtos că nimeni nu o știa; pentru căci, când o au făcut, robi au adus de o au săpat, și apoi pre toți aceia au pus de i-au omorît, ca să nu iasă cuvântul și acea taină la nimeni afară. Ci iată că nici o taină, nici o ascunzătoare lumească, duple nemincinos cuvântul Domnului, la Luca, cap. 8, nu e, care să nu să afle și la iveală să iasă. Alții zic că le-au ivit acelea și le-au pus un boier mare Roman ce în mulți ani l-au fost fiind acel Decheval acolo rob. Aceasta dară poate fi, că, domirit și mare la minte om fiind, și ca acelea multe va fi iscodit, ca să știe și să poată cunoaște, până în câtă putere avea acea crăie de să punea așa tare împotriva romanii împărații de a să lupta și de a să apăra. Deci, și acelea spuindu-le și aflându-le, le-au luat Romanii și, câte au cunoscut că ar fi fost de zătienire lor toate le-au stricat și le-au dărâmat.

Așa deci Traian supuind și desăvârșit domolind toată Dachia și socotind ca să o tocmească într'acel chip de la care să nu mai aibă alte tulburări, nici să le mai vie alte griji, au poruncit de prin prejururile biruinților sale de au adus Romani lăcuitori, de i-au așezat aici, și din-

tr'a sa oaste au lăsat căți au trebuit de a-i lăsa, că să să așeze aici, rămâind lăcuitori acestor țări, carii și până astăzi să trag, cum vom arăta, dintr'aceia.

Insă nu că doară din Dachi nici unul n'au mai rămas, cât doar, pustiindu-să de tot și ne mai rămâind nimeni cine a lăcui aceste pământuri, au pus Traian și au așezat Romani, ce numai a lor crăie să nu mai fie, nici capete dintr'înșii poruncitori să nu mai rămâie, nici a lor nume de stăpânire să nu mai să auză, ci numai de Romani. Iar și din ei alții au mai rămas, că iată și Lichinie de neam Dac să trage, cum scriu mulți, însă de proști oameni era; iar mai apoi, la Roma mergând și mari oameni slujind, fiind poate fi și om de slujbă, așa au ajuns de mare cât și pre Constanția, sora lui Constandin împărat, celui Mare, au luat, pre carele și soț împărății l-au făcut, și împotriva lui Maximin tiranului l-au trimis cu oaste, și la Tars l-au biruit. Insă nici din pieptul acestui Lichinie au lipsit tirania, că și către alții crud era, iară către creștini nesățios gonitor și muncitor.

Caracterizare generală

Nu se cunoaște cu siguranță tot ce a scris acest stolnic Cantacuzino. Se pare că a lucrat mult și a adunat mult material istoric. I se atribue o Istorie generală a Românilor.

Din aceasta se cunoaște un fragment care tratează partea privitoare la colonizarea Daciei, până în timpul lui Atila. Publicat pentru întâia dată într'un volum de cronici vechi (Istoria Moldo-României" Editor G. Ioan'd, Buc. 1853) a fost retipărit de Kogălniceanu („Letopisețe" ed. 2-a, vol. I) care l-a atribuit lui Nicolae Milescu. Mai târziu s'au descoperit alte manuscrise ale aceleiași scrieri și discutându-se chestia autorului, s'a ajuns la concluzia că nu poate fi Milescu, iar domnul N. Iorga consideră pe Stolnicul Cantacuzino ca autor.

Titlul lucrării este „Cronica pe scurt a Românilor“.

Consultând istorici streini, autorul arată cu deamănuntul războaiele dacice, și ajunge la chestia colonizării și a părăsirii Daciei. Despre cea dintâiu ne spune că Traian „au poruncit de au adus Romani lăcuitori“ din cari se trag locuitorii de astăzi. În privința celei de a doua, se pronunță hotărât în contra, căci „urme de ale acelora Romani ce au fost în Dacia ca să fost mutați cu totul într'altă parte nu

este". Concepe totuși că vre-un împărat „va fi ridicat ostași" din Dacia pentru nevoile sale și astfel s'a format în peninsula balcanică grupul de Români cari se numesc „Cuțovlahi". Despre aceștia ne dă mai multe amănunte decât Miron Costin, fiindcă i-a cunoscut de aproape : „și încă cu dintr'inșii am vorbit". El găsește că seamănă și în chip și în obicei cu Românii din nordul Dunării, numai limba lor deși „românească ca a acestora" este „mai stricată" și „mai amestecată" cu vorbe turcești și grecești.

Restul lucrării care vorbește despre viața poporului român în timpul năvălirilor barbare, este puțin interesantă pentru noi, dar vremea când s'a scris, arată din partea autorului și cultură și cercetări serioase.

1. credințe politice, rediții în organizarea societății, p. de răzpis (ag)
2. religiozitate domnilor: Ștefan, V. Lupu, Ștefan mare
3. Războiul: Ștefan mare în Ștefanita pe boeri, Ștefan pe leși în pe boeri
4. Imoralitate vremii: spiciale, bono
5. Clasele sociale: boerii în poporul. Conflicte cu domnii (biolog)
6. Fantazicul, fictivul, miraculosul (calul lui Zamovski), justificați
7. Varietatea și nouitatea imaginilor, bogăția vocabularului, puterea
derea psihologică și stilul caligraficului. (Caracterul recesiv din țară)
creangă
8. Simba e bogată, melancolică ION NECULCE (mislita), melodioasă (mislita)
măcăturată) deșceia sufletul poporului: Nec, Creangă, Sadoveanu

reșea
politice
și m.
de răzpis

Ion Neculce a fost boier mare și a ocupat diferite funcțiuni însemnate. S'a născut la 1672. Sub Antioh Cantemir, a înaintat până la rangul de spătar și, după ce a stat retras câțeva vreme, a fost făcut mare hatman de către Dimitrie Cantemir, la trecerea acestuia în partea lui Petre cel mare, și a luat parte la războiul Rușilor cu Turcii. Pierzând Rușii războiul, Neculce a trecut cu Cantemir în Rusia și a stat acolo doi ani, după aceea, șapte ani în Polonia, până când i s'a îngăduit să se întoarcă în patrie. De atunci a trăit mai mult la moșia sa, ocupând numai puțină vreme funcțiunea de Vornic al țării de sus. A murit între 1745—1746.

Neculce a fost un militar distins și Petru cel mare l-a prețuit mult și i-a arătat o deosebită simpatie. Tot așa era privit și de familia lui Cantemir și de ceilalți boieri; de aceea, când a voit să se întoarcă în țară, cu multă greutate a scăpat de stăruințele lor. El însă a ținut cu orice preț să-și vadă patria și nu s'a temut că i se va întâmpla vre-o nenorocire, vre-o persecuțiune, ci — precum însuși zice — și a pus nădejdea în Dumnezeu, care din toate l-a scăpat.

Lucrarea de căpetenie a lui Neculce — în afară de compilarea cronicilor anterioare — este „Letopiseșul țării Moldovei dela Dabija Voevoda până la domnia lui Ion Mavrocordat Voevod“. Cuprinde evenimentele dela 1662 până la 1743, la cari a fost mai totdeauna părtaș sau pe cari le-a cunoscut de aproape.

Letopiseșul este precedat de câteva file ce poartă titlul „O seamă de cuvinte ce sânt auzite din om în om, de oameni vechi și bătrâni și în letopiseșe nu sânt scrise...“ Aci se cuprind o sumă de tradițiuni relative la diferiți do-mni și cari au format subiectele poeziilor istorice ale lui Bolintineanu și ale altor poeți. Aci se află, de exemplu, întâmplarea cu Daniil Sihastru, Aprodul Purice, ș. a. *C. Negrușu*

Deși nu se vede să fi urmat învățături în școli înalte, Neculce do-bândise multe cunoștințe și vorbiă grecește; apoi era om cu mult bun simț, cu pricepere de a judecă lucrurile, câștigată pr'n amestecul direct în afacerile statului, — și cu un deosebit talent de a povesti.

- Delavrancea: Trilogia istorică
- Alexandru: Noiua lui Buzul, Altarul mănăstirii Putna
- Negrușu C: Visul lui P. Rares; Dumbrova roșie
- Corbu: Viața lui Ștefan, Ștefanita
- Bolintineanu: Cetatea Noiiului, Daniil Sihastru, Mama lui Ștefan
- Aprodul Purice

Precuvântare

Acest pământ al Moldovei n'au fost așezat de demult de oameni, să fie fost trăit într'însul cu pace; ce în câteva rânduri au fost și pustiu. Deci pentru aceea nu se află letopisețe scrise de pământeni vechi.

Ce dela o vreme dela descălecatul lui Dragoș-Vodă târziu s'au apucat Ureachi Vornicul de au scris din istoriile a doi istorici leșești și l-au scris până la domnia lui Aron-Vodă.

Apoi au mai făcut după Ureachi Vornicul și un Simion Dascal și un Misail Călugărul și un Evstrati Logofătul și iar l-au scris cât au scris Ureachi Vornicul până la Aron-Vodă. Numai aceștia poate fi, au fost oameni neînvățați de n'au cetit bine la istorii, că au defăimat pre Moldoveni, scriind că sânt din tâlhari: pentru aceasta dar nimenea din scrisorile lor, nici cele ce ar fi fost adevărate, auzite sau văzute a lor, nu le pot oamenii a crede. Iară pre urma acestora s'au apucat Dămnealui Miron Costin, ^{a termina} vel logofăt de au făcut un letopiseț și cât n'au putut istovi Miron Logofătul l-au istovit fiu-său Neculai Costin biv vel Logofăt. Și l-au scris din începutul lumii, arătând cine au trăit pre acest pământ cu mărturii a istorici străini și l-au scris până la Dragoș-Vodă și dela Dragoș-Vodă l-au scris depre izvodul lui Ureachi Vornicul până la Aron-Vodă; însă mult l-au mai împodobit mai frumos și Miron Logofătul și fiu-său Neculai Costin. Iară mai înainte până la Dabija-Vodă s'au mai scris de Miron Logofătul. Iar mai departe nu se găsește scris: poate or fi, de or fi și scrise mai înainte de Neculai Logofătul, dar or fi poate tănuite și până acum la îvală n'au eșit.

Iară dela Dabija-Vodă înainte îndemnatu-m'am și eu, Ion Neculce, biv vel Vornic de țara de sus, a scriere

întru pomenirea domnilor; însă până la Duca-Vodă cel bătrân l-am scris de pre niște izvoade ce am aflat la unii și la alții și din auzitele celor bătrâni boieri; iară dela Duca-Vodă cel bătrân înainte până unde s'a vedé la domnia lui Ion Vodă Mavrocordat, nici de pre un izvod a nimănuî, ce am scris singur dintru a mea știință cât s'au tâmplat de au fost în viața mea. Nu mi-au mai trebuit istoric străin, să cetesc și să scriu, că au fost scrise în inima mea.

Deci vă poftesc, cetitorilor, pre unde ar fi greșit condeiul meu să priimiți, să nu gândiți că doară pre voia cuiva sau în pisma cuiva, ce precum s'au tâmplat cu adevăr s'au scris; doar niscai veleaturi a anilor de s'or fi greșit, iară celelalte întru adevăr s'au scris.

Mai socotit-am și din letopisețul lui Evstrati Logofătul și a lui Simion Dascalului și a lui Misail Călugărului nește cuvinte câteva, de nu le-am lăsat să nu le scriu; ce le-am scris, măcar că dumnealui Miron Logofătul și cu Neculai fiiu-său nu le-au scris, și-i ocărește, și se cade să-i ocărească, unde face că sânt Moldovenii din tâlhari; bine face că-i ocărește și zice că sânt basne.

Iar pentru Dumbrava roșie cumcă au arat-o Bogdan-Vodă cu Leșii, Miron Logofătul au lăsat de n'au scris, dar aceea zic să nu fie basnă. Pentru neamul Movileștilor și cum li s'au numit acest nume dintru Ștefan-Vodă cel Bun Moghila iară nu-i basnă; și altele multe n'or fi știut istoricii ca să le pomenească toate.

Deci o samă de istorii mai ales și noi nu le-am lăsat să nu le scriem; însă nu le-am scris la rândul lor, ce s'au pus de oparte, înaintea domniei Dabijeî-Vodă s'au scris; ce cine va vrea să le creadă, bine va fi, iară cine nu le va crede iarăși bine va fi: cine cum îi va fi voia așa va face. Că mulți istorici străini de alte țări nu le știu toate câte se fac într'alt pământ; tot mai bine știu cei de loc decât cei străini...

Deci fraților cetitorilor, cu cât vă veți îndemna a cetire pre acest letopiseț mai mult, cu atâtea veți și a

vă ferire de primejdii și veți fi mai învățați a dare
răspunsuri la sfaturi ori de taină ori de oștire ori de
voroave la Domni și la noroade de cinste.

Caracteristica lui Dosofteiu.

(La Domnia lui Constantin Cantemir 1685)

Acest Dosofteiu Mitropolitul nu era om prost de felul
lui, era neam de ^{lost boar, rașes-} mazil, prea învățat; multe limbi știa, eli-
nește, latinește, slovinește și alte. Adânc din cărți știa,
și deplin călugăr și blând ca un miel; în țara noastră
pre aceste vremi nu se află om ca acela. După ce au
mers la Jolcfa îl puneă Craiul Sobiețki de se îmbracă
cu veșmintele cele scumpe și odoarele Mitropoliei țării
noastre și slujia liturghie la zile mari și Iordan la Bo-
botează cu țeremonie după obiceiul țării noastre și să
miră Craiul și toți domnii leșești și laudă frumoasa țe-
remonie ce era în biserica țării noastre.

Tradițiuni = document oral, moștenire

^{proverbi epice, a narativii, ca izvor istoric.}
Ștefan-Vodă cel bun, vrând să meargă la biserică
într'o duminică dimineța la leturghie în târg la Vaslui
și eșind în ^{izvor balcon, cerdac} pălmar la curțile domnești ce erau făcute
de dânsul, au auzit un glas mare de om strigând să
aducă boii la plug. Și mirându-se ce om este acela că
ară duminica, îndată au trimis în toate părțile ca să-l
găsească pre acel om și să-l aducă la dânsul; și l-au aflat
pre om în sus pre apa Vasluiului, cale de patru ceasuri arând
la o movilă ce se chiamă acum movila lui Purcel; că
pre acel om încă îl chemă Purcel. Și ducându-l pre
acel om la Ștefan-Vodă, l-au întrebat Ștefan-Vodă, el
au strigat așa tare, și pentru ce ară duminica? El au
zis că au strigat el să aducă boii la plug, și ară dumi-
neca, că este om sărac și într'alte zile n'au vrut frate-său
să-i deie plugul, și acuma duminica i-au dat. Deci Ște-
fan-Vodă au luat plugul fratelui celui bogat și l-au dat
fratelui celui sărac să fie a lui.

Aci este izvorul baladei populare publicate de Alecsandri: Movila lui Burcel.

RADU POPESCU

Radu Popescu, fiul vistierului Hrizea din Popești, a fost om învățat, care știa și limbi streine, grecește, latinește și turcește. A ocupat funcțiuni importante sub Constantin Brâncoveanu, încă din 1689, dar nu i-a fost credincios, căci se vede că a luat parte la un complot contra Domnului, însă a scăpat de moarte pierzându-și boieria. A reintrat în funcțiune sub Ștefan Cantacuzino, dar numai Nicolae Mavrocordat l-a ținut de aproape și l-a făcut Mare Vornic. În 1722 sau 1723 se retrase la mănăstirea Radu Vodă din București, unde trăi vre-o 6 ani sub numele de Rafail Monahul.

E foarte probabil, ceea ce observă I. G. Sbiera, că din manuscrisul publicat de Bălcescu în „Magazin“ lipsește începutul, iar titlul este adăugat de un copist: *«De aicea sunt cele ce au scris Chir Rafail monahul, care pre nume mirenesc l-au chemat Radu Popescu biv-vel Dvornic.»* Acest manuscris povestește ultima parte a Domniei¹ lui Brâncoveanu (de pe la 1699), pe care l tratează cu multă severitate zicând că „nici o bunătate sufletească n'au arătat în viața și domnia lui“ și că după el a rămas „răutate și blestem“. Domnia lui Ștefan Cantacuzino (1714—1716) este povestită întreagă, dar atențiune deosebită se dă vieții lui Nicolae Mavrocordat (1716). Partea aceasta începe arătând „vișa prea luminatului neam al prea înălțatului și milostivului Domn Io Nicolae Alexandru Voevod“. Această vișă este foarte strălucită, căci Fanariotul se coboară — e drept, în linie femească — din Alexandru cel Bun. Restul cronicii este consacrat domniei lui Ion Mavrocordat (1716—1719) și celei de a doua domnii a lui Nicolae (1719—1730) până la 1728.

De aicea sânt cele ce au scris Kir Rafail Monahul, care pe nume mirenesc l-au chemat Radu Popescu biv vel Dvornik.

Trecându și aceste întristări ce venise lui Constantin Vodă, văzându că s'aũ dres lucrurile despre Poartă să nu mai aibă grijă de mazălie, se bucura, se veselia și se lăția în domnie, în avuție ce strângea din țară, (care altũ Domrũ n'au strânsũ nici saũ îmbogățit ca el de cândũ este începutul Țării), și altă grijă nu avea numai să se primble pe la sate, pe la vânatuĩ, pe la vii pe vremea culesului.

Câțiva anĩ dară trecându cu această odihnă a lui Constantin Vodă iată că vine un Imbrihor al Impăratului cu poruncă să-l rădice să-l ducă la Odriiũ unde era Impăratul, și pricina pentru ce nimica nu știa, deci el de inimă rea s'aũ bolnăvit, dar Imbrihorul tot aici aũ șezut pără s'aũ mai îndreptat din boală, deci l'aũ rădicat și l'aũ dus unde i-aũ fost porunca, și mergându la Odriiũ aũ șezut 30 de zile, și nu i-aũ dat nimica voie să se împreune cu cineva, și avea mare întristare că-l vor mazăli, pentru care umblându Kapikekaelile și boiariĩ pe la unii, pe la alții fãgăduindũ barĩ, nici un rãspunsũ nu putea să ia, în cea după urmă temându-se de vr'o primejdie să nu vie cum-va, a făcut adaus de haraciũ 240 de pungĩ peste 280 ce era țara mai nainte, numai să-ĩ dea domnia, și binele casii lui, iar pre sãraca țară o aũ îngreuiat cu atãta haraciũ care nu putea să rădice, ci era totdeauna în casne și în vaete, și în lacrãmi pentru greul care le venise.

Inșã după ce l-aũ slobozit de la Odriiũ, și au venit în țară, ș'aũ schimbat firea, saũ fãcut mai rãu, mai cumplit, împrumutãri aũ pus pre boiariĩ, pre mănãstiriĩ, biruri mari pre sãraca Țară, cât și avea putere să le îplineascã, ci se vãita și blestema. După aceasta iar liniște au venit Domnului, fãcându și altũ Hatișerif Impãrãtescũ, ca să fie domniũ

În viața lui, după cum fusese și celalaltu care s'au zis mai sus, și câți-va ani au trecut fără grijă, dar tot nu se odihnea Constantin Vodă, văzându pre Turci că sânt nestatornici, nu staū la vorbele lor ci unele zic și altele fac. Și văzându și pe nemți că s'au împăcat cu Turcii, de nu era nici un ajutor, nici un reazim despre dânșii, au început a se ajunge cu Muscalii, în vorbă, toldeaua trimitându oameni cu scrisori îndemnându ca să vie cu oști asupra Turcilor, ca să ia aceste Țări, țara Românească și țara Moldovei, ca să fie suptu stăpânirea lor, și s'au cerut și hrisoave, făcându-se și pe dânsul și pe feciorii lui Knezi de Moscovia, și le au dat. Și cu aceste făgădueli se lega către Țarul, că viindū spre părțile acestea îl va ajuta cu cele ce vor trebui oștilor, zaherile, lefi și oști ale lui, și străine cât va putea. Și așa prin multe rugăciuni și îndemnări ce făcea Constantin Vodă, saū pornit Țarul cu oști de aū venit asupra Turcilor, și viindū la Iasi în Moldova, Domnul Moldovei Dumitrașcu Vodă Kantimir s'au închinat Țarului, cu toată țara lui.

Turcii încă auzindū de aceasta, aū făcut gătire mare despre toate părțile și aū făcut pod peste Dunăre, și trecându Turcii Dunărea în mare frică era neștiindū slăbiciunea Moscalilor, gândind că vor fi oști multe Moschi-cești, și cu toate gătirile avândū de cele trebuincioase lor.

DIMITRIE CANTEMIR

Dimitrie Cantemir, născut la 1673, a fost fiul lui Constantin Cantemir, care a domnit în Moldova între 1685 și 1693. După ce învăță în țară cu un dascăl, renumit pe timpul acela, Ieremia Cacavelas, fu trimis la Constantinopol ca ostatic, în locul fratelui mai mare Antioch. Aci ascultă o sumă de învățați veniți din occident, învăță limba turcească, introduse notele de muzică la Turci și compuse chiar cântări religioase foarte prețuite de Turci. Cu chipul acesta își câștigă multă simpatie printre oamenii sus puși dela Poartă.

La moartea tatălui său fu ales domn de boieri, dar nu fu confirmat de Poartă, și continuă a ședeà la Constantinopol. Când la 1710 Petru cel Mare declară războiul Turciei, Cantemir primi domnia Moldovei, socotit ca destoinic în conducerea armatei cât și ca om de încredere al guvernului otoman. Contrar tuturor obiceiurilor, în loc să-i ceară bani, Turcii i-au dat un ajutor bănesc spre a se stabili la domnie.

El n'a fost însă mult timp devotat Turcilor, ci se uni pe ascuns cu Rușii. Pe când lucra la podul ce i se ordonase să facă peste Dunăre, el îndemnă pe Petru cel mare să tracă cu armata în Moldova, se vede însă că acesta nu l-a ascultat și a trecut mai târziu. Câtă-va vreme Cantemir s'a părut prieten ambelor părți, dar în curând a trebuit să ia pe față partea Rusiei, după ce făcuse un tractat prin care își asigură pentru familia sa domnia ereditară în Moldova.

Soarta armelor dete victorie Turcilor, și Cantemir, cu o sumă de boieri partizani, fugi în Rusia, unde împăratul îl primi cu toată cinstea, îl dăruie cu câteva moșii, îl investie cu funcțiuni și titluri înalte. Astfel petrecu el până la 1723, când muri.

Cantemir a fost un om foarte învățat: cunoștea multe limbi europene și orientale și prin lucrările sale se făcuse cunoscut în toată Europa, astfel că Academia din Berlin (*Societas Regia Berolinensis*) îl alese membru la 1714.

Cantemir a lăsat un mare număr de opere, dintre cari cele mai însemnate sunt următoarele ;

1. *Divanul lumii cu înțeleptul sau gâlceava sufletului cu trupul*, lucrare scrisă în românește și grecește, când era tânăr. Ne înfățișează o filozofie teologică ascetică, susținând că toate sunt pieritoare în lume, toate înșelătoare, că adevărata fericire e numai când omul se

retrage din lume și trăește în frica lui Dumnezeu. (Tipărită Iași 1689).

2. *Hronicul Romano-Moldovlahilor* este nu o cronică, precum ar arată titlul, ci o lucrare istorică, în care studiază stăruința Românilor

în Dacia, și viața lor până la întemeierea principatelor. După trei cărți de „prolegomena“, în care vorbește despre Daci, despre Români și despre originea Românilor, respingând, „basna unui Misail și Simeon“ (de care se ocupă și Miron Costin în cartea descălecatului) urmează cronicul „vechimei Romano-Moldovlahilor“, adică partea principiaă a operei. Aci vorbește de colonizarea Daciei și apoi, pentru epoca fiecărui împărat, arată dovezi de stăruința Românilor. Despre strămutarea lui Aurelian, zice că Românii chiar dacă s'au dus în „Misia“, dar curând s'au întors în „Dachia“. Face apoi istoricul năvălirilor barbare, al imperiului româno-bulgar și ajunge până la ceea ce numesc cronicarii „descălecarea a doua“, adică fundarea principatelor. Se înțelege că, față de cunoștințele istorice și arheologice de azi, scrierea lui Cantemir cuprinde multe erori; dar, față de premergătorii săi, care făceau simple cronici, el apare ca primul istoric, și primul Român care s'a gândit să] facă în comun istoria Românilor

3. *Istoria creșterii și scăderii imperiului otoman*, scrisă latinește dar publicată mai întâiu în traducere engleză după moartea lui, a fost cunoscută și renumită în toată Europa, și nu și-a pierdut însemnătatea decât după ce Hammer, istoric german, a publicat monumentală sa operă (*Istoria Turcilor*). Ed. 1-a: Londra 1634-1735. Ed. 2-a Londra 1746. Traducerea franceză: Paris 1743. Trad. germană: Hamburg 1755, Traducere română: București 1876.

4. *Istoria ieroglifică* este o lucrare istorică și o satiră politică, scrisă românește. Păstrată multă vreme în manuscris, ea a rămas multă vreme necunoscută.

Sub formă de alegorie ni se descriu intrigile politice dintre familiile boeresti din Moldova și din Muntenia dela finele secolului XVII și începutul secolului XVIII. Muntenia este numită împărăția vulturului, iar Moldova a leului: între acestea se începe o luptă pe care autorul o povestește în 12 părți, înșirând un mare număr de fabule, a căror deplină înțelegere este foarte grea, deși pune la urmă o listă, în care diferitele nume alegorice sunt explicate.

Stilul este foarte nelămurit: alcătuirea frazelor e greoaie; sunt lungi cu inversiuni neobișnuite în românește și cu foarte multe propoziții incidente.

În cursul povestirii intercalează diferite maxime, cari îngreuiază și mi mult silința cititorului de a urmări dezvoltarea ideii.

Manuscrisul original se păstrează la Moscova. Academia Română a tipărit în 1832, după copia scrisă de Gr. G. Tocilescu, o ediție completă cu ortografia cea veche, ceea ce îngreuiază citirea și redă cu puțină exactitate caracterele vechi slavone. Din această ediție s'a reprodus pasagiul ce urmează, însă s'a schimbat ortografia.

5. *Vita Constantini Cantemiri cognomento senis Moldaviae principis* povestește originea familiei sale și dă însemnate detalii asupra celor petrecute în timpul domniei tatălui său.

A rămas în ms, și s'a tipărit în 1883.

6. *Evenimentele Cantacuzinilor și Brâncovenilor*, scrisă rusește, tradusă în germană, apoi în grecește de G. Zavira 1795; tipărită în traducerea română a lui V. Vârnăv în „Arhiva Românească“, Iași, 1845; apoi a lui G. Sion, București, 1878, povestește în paragrafe scurte intrigile și luptele dintre aceste două familii. Ne arată cum Brâncoveanu a fost pierdut de către Constantin Cantacuzen, care avea dovezi despre relațiunile lui cu Rusia și Germania, dovezi pe care le-a arătat Porții, după care s'a trimes un agent să mazilească și să aresteze pe Brâncoveanu.

7. *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae (1716)* s'a tipărit întâiu în limba germană într'o revistă; apoi în volum: Frankfurt și Lipsca 1771: în trad. română a lui V. Vârnăv făcută în 1806 și tipărită la Neamțu 1825 sub titlul *Scrisoarea Moldovei*. Ed. 2-a 1851 ed. 3 a 1868; ed. 4-a trad. de Papiu Ilarian, Buc. 1775; ed. 5-a sub îngrijirea lui Miron Niculescu, Buc. 1872. Altă traducere de G. Pasu, București, 1923.

Descrierea Moldovei este o lucrare de geografie și de etnografie și cu însemnări istorice. Este alcătuită din trei părți. Prima cuprinde noțiuni despre geografia fizică și economică a Moldovei. Cea de a doua se ocupă de forma de guvern, datinile, legile, finanțele țării. A treia tratează despre religiunea Moldovenilor și despre literile de care se serviau în scris.

Ea trebuie să fie redactată curând după 1714 când autorul a fost primit în Academia din Berlin; dar s'a tipărit abia pe'a finele sec. XVIII.

Afară de acestea, Cantemir ne-a lăsat multe scrieri asupra muzicii și religiunii turcești și două scrieri filozofice după filozoful olandez Van Helmont.

Activitatea literară și istorică a lui Cantemir este foarte întinsă și foarte variată. El a fost un scriitor cunoscut și în apusul Europei și edițiile sale în limbi străine s'au publicat cu laude deosebite. Pentru dezvoltarea literară românească însă rolul său este mai redus, fiindcă multe din scrierile sale s'au tipărit în limbi străine și nu au circulat între compatrioții săi.

*Arată-să ciudat chipul basnii scornite pentru Laslău
cel scornit, și mincinos.*

O! omenite cetitoriiule! Cât de greu este adevărul a afla; și încă după ce o afli, mai cu greu cade știința ei, că aflând nu afli și știind nu știi; că precum viind întunericul, altă nu putem afla, fără numai că lipsește lumina, așa aflând minciuna, altă nu știm, fără cât că este lipsa adevărului, care nici ființă, nici supstare poate avea. Râde-va, poate cetitoriiul, de surdă osârdia noastră, căci chipul, a cărui ființă, în lucrurile firii nu se află, a zugrăvi ne apucăm, și corăbii în aer, stânci pre apă plutind; Lei și Smei, plugurile pe arături trăgând; și altele ca aceste fosturi de chiteală (lucruri, pe care le zămislește părerea) a arăta ne nevoim. Ce precum noi slobozenie la răs îi dăm, așa și el icoana, ce-i vom șeri, trebuie, nu de tot să o leapede, care măcar că de altă trebnică n'ar fi; însă răsul poate să clătească și oarecare chip de trecerea vremii, să-i dea. Pocitania aceasta a lui Laslău (ce-i zice Simion Măzacul Craiu Unguresc, și în Predoslavia Hronicului lui Ureache o au adaos). În capetele trecute atâta am înfruntat-o, și la gol am scos-o, cât mai mult, mai mult a o scutura, n'ar fi trebuit; ce căci prin multă vreme prin auzul cetitorilor, știm că s'au tăvălit; și oare ce chip de istorie adevărată a luat pentru aceia și mai tare a o scurta, și de toate încheeturile a o desnoda și a o destrăma, foarte de treabă și de adevărul istoriei de folos, a fi am socotit. Că precum cât este întunericul mai des, atât lumina să luminează mai tare și mai departe își sloboade razele; așa precât se dovedește minciuna mai tare pre atât știința adevărului se curățește și se luminează. Pocitania aceasta, zice dară Simion să o fi luat din istoricul cel Unguresc: iară din care istorie, anume, nu arată,

zice că în hronicul lui Ureache nu este scris, iar el socotind-o pe semne că va fi adevărată, n'a vrut să nu o scrie (o ce frumos jucătoriu asemenea aceluia, căruia zicându-i unul să găcească ce ține strâns în pumni, el au răspuns că de-i va spune numai forma lucrului aceluia, atunci va putea să judece, și anume să găcească ce ține în pumn. Celălalt spuindu-i că ține în pumn un lucru rotund, și în mijloc găurit, găcitru, după multă chiteală, i-au răspuns zicând că altă nu poate fi fără numai o piatră de moară, căci aceia iaste rotundă și în mijloc găurită. Tocmai așa iaste și socoteala judecătorului Simion socotind numai că este rotundă și găurită, iar nu ce poate pumnul cuprinde). Așisderea zice că acel Laslău să fi fost Vâlhovnic, care de pre limba slovenească, se înțelege vrăjitor, căutător în steale; zice c'au fost în legea Papistășească, și de la dânsul întâi, au început Ungurii a lăsa săc Marțea, și altele, câte buiguiaște, tuturor sunt știute. Ce acestea cât de crude minciuni să fie din istoria trecută s'au dovedit; iară el de unde au luat-o, iată aci vom arăta începătura și părintele basnii aceștia după multă trudă și ostenință, aflatam să fi fost un Sava, ce-i zic mitropolit Bolgăresc, și frate unui Ștefan, care întâi s'au numit Crai la Bolgari; însă basna aceasta în izvorul ei, precum acel Laslău să fie luat agiutor dela împăratul Râmului nu scrie, nici ceva pentru acei Români pomenește; ce numai cum și în ce fel i-au fost războiul cu Batie și cum singur, cu mâna lui să-l fi omorît, pre larg și amestecat povestește precum noi în ceale trecute pre larg am șeruit-o și cu negreața ei, nu puțină hârtie am muruit, însă acolo câte-va neatînse de dovadă trecând și nepomenite unele lăsând, aicea și cele pomenite, pe scurt poftorim și cele nepomenite vom adaoge; iară cetitoriul pentru adese pomnirea acestei basne iertare ne dea, căci noi socotim că cine iaste numai odată minciunos trebuie în veci, precum minciunos să fie să se arate.

ANTIM IVIREANUL

Dintre deosebiții episcopi și mitropoziți cari s'au ocupat cu tipărirea de cărți bisericești, cel mai însemnat este Antim Ivireanul.

Antim s'a născut în provincia Caucasiei numită Ivirea. În tinerețe căzuse sclav la Turci, dar prin inteligența și talentele sale, deveni liber și ajunsese la oarecare pozițiune în Constantinopol prin arta tipografiei.

Pe la 1690, Const. Brâncoveanu voind să perfecționeze tipografia Mitropoliei aduse în București pe Antim, numit atunci Andreiu. Acesta se călugări aci și organizează tipografia scoțând ucenici români. În acest timp s'a ocupat și cu studiul limbii patriei sale adoptive, pe care ajunsese în cele din urmă s'o cunoască întocmai ca un Român.

După ce fu egumen al Snagovului, unde stabili o nouă tipografie, ajunsese la 1706 episcop al Râmnicului și peste câțiva ani, murind mitropolitul Teodosie, fu chemat la Scaunul Mitropoliei.

El ură domnia turcească, și făcea parte din partidul care simpatiză cu Rusia. Din această pricină avea mulți dușmani în Țară și la Constantinopol. Aceștia îl acuzară către Brâncoveanu că face risipă cu banii statului și urmărește detronarea Domnului. Antim știu atât de bine să se apere, în două scrisori adresate lui Brâncoveanu, încât toate acuzațiile fură dovedite false și el rămase în cinste până la finele domniei acestuia.

După Ștefan Cantacuzino, venind la tron Nicolae Mavrocordat, pozițiunea lui Antim deveni foarte critică. Domnul căută numai un prilej ca să scape de dânsul. Răspândindu-se vorba că Austriacii au intrat în Țară, Mavrocordat fugi la Giurgiu, iar Antim rămase în Capitală. Indată ce se întoarse, Domnul — care aflase că știrea eră exagerată și avea și 200 de Tătari — acuză pe Antim de consorțator, obținând dela Patriarh degradarea lui și-l exilă. Pe drum, păzitorii, din porunca domnului, îl omorîră (1716).

Ce este dreptatea

(Din predica la duminica a doua a lui Luca)

„Precum vă este voia să vă faceți vouă oameni, faceți și voi lor așijderea“.

Cea dintâi și firească voe a prea bunului și întru tot milostivului Dumnezeu, au fost și este ca să se facă omul cât este cu patință asemenea lui Dumnezeu la toate faptele cele bune. Și de cât toate faptele cele bune mai mult dreptatea are putere a face pre om Dumnezeu, după dar, precum iarăși nedreptatea este cea mai mare răutate, care desparte pre om dela Dumnezeu, și-l face tovarăș cu satana.

Dreptatea este o măsură aleasă, pusă și așezată din dreptatea lui Dumnezeu, ca să fie toată lumea în starea ei; este o cale dreaptă pe care cine va umbla și va alerga nu se teme să se poticnească nici într'o parte și il duce tocmai în rai; este o cumpănă potrivită, în care nu primește nici mult nici puțin de cât se cade; precum este proșapul la car, așa este și dreptatea la om, iar mai mult la creștin, căci creștinul ce nu va umbla, nici va face dreptate, acela nu se chiamă creștin.

Socotiți acuma dară câtă putere are dreptatea, că pierde toate păcatele, și îndreptează viața omului la bine; iar vedeți acuma câtă putere rea are și nedreptatea, că șterge celelalte bunătăți ce le are omul și il duce pre om la pierzare, Pentru unii ca aceștia scrie Isaia marele glăsuitoriu prin duhul sfânt și zice: „înfricoșată este urgia lui Dumnezeu pentru ceia ce nu fac dreptate; toată jerifa și tămâia și laudele voastre le-am urât, și când veți ridica mâinile voastre cătră mine, eu mă voi întoarce cătră voi“.

Și ce este pricina de nu primește Dumnezeu jertifere norodului? Este că nu păzim cuvântul care ne învață: „dreptate vă învățați pre pământ“. Nevoiți-vă, zice, a face dreptate pre pământ, izbândind pre cel răpăstuit, ajutând cu lucrul și cu cuvântul aceluia ce are dreptate și n'are

ajutoriu, celui sărac și nemernic, care este străin și caută să-l înșele și să-i ia munca lui, tu, putând, fă-i dreptate și nu-l lăsa.

Acesta este cuvântul care zice sfânta Evanghelie: „Precum îți este voia să-ți faci oamenii, așa fă și tu lor“. Nici primești, nici poțtești să-ți faci cine-va nedreptate, nu face nici tu altuia; aceasta este dreptatea lui Dumnezeu, cu care voește Dumnezeu să ne asemănăm lui.

III.

ȘCOALA ARDELEANĂ ȘI CURENTUL LATINIST

ȘCOALA ARDELEANĂ

Imprejurările nenorocite în cari au trăit Românii de peste munți i-au exclus dela viața de Stat, căci în urma actului de unire a celor trei națiuni (1437), Transilvania se împarte în trei regiuni: Țara Ungurilor, Țara Secuilor și Țara Sașilor; iar Românii n'au existență legală, ci sunt socotiți numai ca *tolerați*, cât vor găsi cu cale stăpânitorii țării.

Odată cu națiunile ce au privilegii, se ridică bisericile privilegiate: catolică, luterană, calvină. Și din acest punct de vedere Românii se găseau în afară de stările recunoscute și erau astfel prizonieri de toată lumea.

Fiecare din cele trei confesiuni au căutat în diferite timpuri să atragă pe Români. Cu deosebire făcù aceasta catolicismul care după 1868, când Transilvania se anexă Austriei, aveà puțini credincioși în această provincie și se silià, prin sprijinul lui Leopold I, să-i înmulțească. Când Românii se plâneau de persecuțiuni, li se zicea totdeauna să se unească cu una din bisericile recunoscute și situațiunea lor se va schimba. Catolicii le oferiau școli și răspândiau cărți de propagandă, iar iezuiții căutau să convingă pe conducătorii Bisericii române să se alipească la catolicism. Unul din aceștia, Barany, ajutat și de guvernatorul Ardealului, izbuti să hotărască pe Mitropolitul Teofil să convoace în 1697 un sinod în Alba Iulia, spre a discuta unirea cu biserica papală.

Aci se subscrie actul de *unire*, prin care o parte din conducătorii Bisericii române ortodoxe se leagă să primească de aci înainte în dogmele lor următoarele patru puncte :

- a) Papa este capul întregii Biserici creștine ;
- b) În afară de Infern și Paradis, există și Purgatoriul ;
- c) Azima este suficientă pentru cuminicătură ;
- d) Spiritul sfânt purcede nu numai dela tatăl, cum se admite în biserica ortodoxă, ci și dela Fiul.

În schimbul acestei profesiuni de credință, clerul român cerea dela Împărat foloase reale : preoții uniți să aibă aceleași privilegii ca preoții celorlalte religii ; fiecare sat cu biserică să aibă și casă pentru preot ; toată ocârmuirea preoților să fie în mâna episcopilor ; etc.

În același an, în care se votă unirea, murî Teofil și veni în locu-i Atanasie. Acesta, după ce se întoarse din București, unde fusese sfințit de către Mitropolitul de acolo, cum eră obiceiul¹, convoacă un nou sinod în Iulie 1698. Acest sinod, la care nu a luat parte un număr prea mare de preoți, aprobă unirea și apoi Mitropolitul Atanasie se duse la Viena, unde fû confirmat, și se întoarse cu un decret de privilegii pentru clerul român ; sunt scutiți de robote și de lucru și de dări iobăgești, li se garantează proprietatea, li se făgăduște ajutor din partea autorităților.

Un nou sinod în 1700 întărește unirea, și de atunci Românii de peste munți se împărțiră în „uniți„ (cu Biserica Papei) sau „greco-catolici“ și „neuniți“ sau „greco-orientali“.

Fără îndoială, a fost un rău această despărțire între Români ; dar uniții sperau că au să capete multe ajutoare dela împărăție, că poporul nu va mai fi prigonit și că i se va înlesni învățătura. Numai o parte din aceste speranțe

---

¹ Acest obicei eră întemeiat pe faptul că din vechime Mitropolitul din București avea putere religioasă și asupra părților ardelene, după cum se vede din titlul păstrat până astăzi de : Mitropolit al Ungro-Vlahiei.

s'au împlinit și anume acelea numai prin cari catolicii sperau la rândul lor, că vor subjuga sufletește cu desăvârșire pe Români: i-au primit în școlile lor și au trimis tineri în streinătate ca să studieze teologia.

Un însemnat luptător pentru drepturile Românilor uniți este Inocențiu Klein ¹, o fire entuziastă și un aprig luptător pentru Mitropolia unită. El dobândește domeniul Blajului, unde s'a construit un palat și o mănăstire, și unde a rămas până azi centrul bisericii greco-catolice. Tot printr'insul s'au adus la unire un mare număr de preoți neuniți. Ca mulțumire pentru acțiunea sa, Impăratul l-a făcut baron și i-a dat drept a asistă la ședințele dietei transilvane. Aci însă avut să lupte cu reprezentanții celor-lalte națiuni, cari nu puteau vedea cu ochi buni prezența unui Român într'o adunare unde se obișnuise a nu vedea decât dintre ai lor.

În calitate de membru al dietei, se făcu ecoul plângerilor Românilor și merse la Viena, să convingă pe Impărat că dreptatea cere ca și ei să participe la guvernarea Ardealului.

Impăratul ² menține privilegiile care se recunoscuse mai înainte pentru clerul unit, dar trimite dietei să judece celelalte cereri ale Românilor. Dieta le respinge, firește, cu indignare; și tot așa de puțin isbuti Klein și când se sui pe scaunul împărătesc Maria Tereza. Invins în lupta pentru națiunea sa, el avu în curând să lupte pentru sine, într'un proces pus la cale de vrăjmașii lui și ai neamului nostru. Nepută id birui pe acuzatorii săi, merse să-și caute dreptate la Roma, dar nici aci nu-și putu recâștiga scaunul. Astfel, demisionă și rămase în exil până la moarte.

Catolicii sperau că toți tinerii cari învățau în seminariile catolice au să devină buni catolici și propagatori ai credinței în puterea Papei. De aceea ei primiră cu bucurie, după stăruința episcopului Grigore Maior ³ să se înființeze

---

¹ A păstorit între anii 1730—1744. A murit în exil la Roma în 1768

² Acum era împărat Carol VI care a domnit între 1711 și 1740.

³ A păstorit între 1773—1782.

la Viena seminarul Santa Barbara, unde se primiau și se țineau gratuit clerici de legea ortodoxă. Dar gândul catolicismului nu s'a împlinit întocmai. Cei mai însemnați Români cari au învățat în seminariile din țară, cât și cei cari mergeau la Roma în institutul iezuit „*pentru răspândirea credinții*”, (*De propaganda fide*), nu au devenit fervenți catolici, ci apostoli ai unei credințe nouă, ai credinței în viitorul neamului românesc, pentru a cărui deșteptare și ridicare ei luptă din răputeri o luptă plină de nevoi și necazuri, dar sfântă și roditoare pentru poporul nostru.

Centrul activității uniților a fost Blajul, de unde s'au răspândit binefacerile culturii la toată românia de peste munți și unde s'a fondat cea mai veche școală românească în 1754. Din școlile de aci au eșit, rânduri, rânduri, bărbați învățați și preoți, cari s'au risipit prin toate ținuturile românești și au contribuit să deștepte, fiecare în măsura puterilor lui, conștiința națională.

Reprezentanții de frunte ai mișcării provocate de școala din Blaj sunt: *Samuil Micu, George Șincai și Petru Maior.*

Ei dau o direcțiune nouă culturii și literaturii române, direcțiunea ce se cunoaște sub numele de *școala ardeleană.*

Școala ardeleană își dezvoltă activitatea sa pe două căi: în școale și în scrieri.

I. Incă dela primele lor legături cu catolicii, uniții fură încurajați să deschidă diferite școli inferioare și superioare. Asemenea instituții înfloriră întâiu în centrele Românilor uniți, cu deosebire în Blaj. Mai târziu și Românii neuniți căutară să urmeze pe frații lor și-și îmbunătățiră și înmulțiră și ei școalele din Sibiu, Brașov, ș. a.

Din Transilvania trecură mai târziu în principate numeroși profesori ardeleni, fie uniți fie neuniți, cari organizară școalele din București, Iași, Craiova ș. a.

Prin aceste școale, adică prin generațiile de elevi cari treceau prin ele, se răspândiau ideile și teoriile *școlii ardeleni.*

Dar ele se răspândiau și prin multe scrieri.

II. Activitatea scriitorilor ardeleni fu înoreptată mai ales în două direcțiuni : spre *studiul istoriei și spre studiul limbii*. Prin scrierile lor istorice și fiologice, ei năzuiau să dovedească originea latină a națiunii și limbii noastre, lucru pe care scriitorii streini, pe acele timpuri, îl cunoșteau. Spre o mai deplină atingere a scopului lor, ei caută să purifice limba de elementele nelatine și să depărteze scrierea cu litere slavone.

1. În istorie, Școala ardeleană inaugură un nou metod de cercetare, aproape neîntrebuințat de scriitorii noștri de istorie de până atunci : cercetarea bibliotecilor și arhivelor controlarea faptelor printr'un număr de izvoare cât mai mare. Eră începutul unei cercetări serioase și științifice, care trebuia să influențeze asupra dezvoltării de mai târziu a istoriografiei române,

E adevărat că cronicarii întrebuințase și ei diferiți autori pentru evenimentele la cari nu participase ; dar vedem puțină grijă în exactitatea citațiunilor. Scriitorii din școala ardeleană ne spun exact izvoarele indicând titlurile operelor, pagina sau paragraful. Pe lângă aceasta ei nu se mărginesc a consulta scrieri istorice propriu zise, ci recurg la acte și documente felurite.

Ceeace mai deosebește pe scriitorii și școala ardeleană de cronicari, e faptul că ei în genere studiază istoria popoului român *întreg, nu numai* a unei provincii românești. Acest fapt dovedește în mod netăgăduit un progres în cercetarea istorică, fiindcă el cere consultarea unui mare număr de izvoare și o deosebită pricepere în compunere, având a povesti evenimente mai complexe și fiind de multe ori nevoie de a se stabili legătura între evenimentele contemporane în mai multe provincii.

Dar ceeace mai ales caracterizează pe scriitorii ardeleni în deosebire de scriitorii de până acum e că ei ; cu deplină conștiință, nu fac știință pură, ci subordonează lupiei naționale și iubirei de neam, toată știința pe care o au ; ea

este pentru dânșii un simplu mijloc de luptă pentru a susține o mare idee națională, drepturile politice ale neamului românesc.

Această dorință porniă dintr'o nevoie; Românul trebuia să apere ceea ce vedeă că este atacat. O sumă de scriitori streini s'nsțineau că poporul român nu e de origine latină, ci este strein în propriile sale ținuturi. În contra acestora Ardelenii pornesc lupta și prin toate chipurile caută argumente ca să stabilească latinitatea neamului.

De aceea ei studiară cu predilecțiune originile; ei cei dintăiu luară în desbatere o serie de probleme de o importanță capitală pentru știința istorică: cari au fost elementele primitive ale constituirii naționalității române? în ce timp și în ce mod, din aceste elemente s'a încheiat noul popor român? etc.

Ca să răspundă la asemenea întrebări, ei întemeiară o întreagă teorie, care tindeă să rezolve problemele începuturilor istoriei române.

Venind Romanii cu puterea asupra Dacilor, i-au zdrobit cu desăvârșire; unii au emigrat, alții s'au sinucis. cei mai mulți au fost exterminați de armatele lui Traian. În țara rămasă pustie, se stabilesc coloniile cari vin din Italia și aduc aci limba latină, modul de traiu, cu un cuvânt întreaga viață romană. Când împrejurările silesc pe împărați să nu mai poată apăra provincia ce se numia *Dacia felix*, atunci se retrag legiunile, se retrag negustorii cari aveau legături cu armata; dar poporul continuă a sta pe pământul Daciei, se adăpostește în munți, împărțindu-se în grupe cu șefi ai lor, cari, după ce trece epoca năvălirilor barbare, se coboară la vale și constituiesc statele române. Cei trecuți peste Dunăre întemeiază acolo grupul macedonean. Astfel fiind, istoria Românilor este o continuare a istoriei romane.

Iată teoria școalei ardelenice în istorie.

2. Această tendință se găsește și în *studiile lor asupra limbei*. Și aci nevoia de luptă este temeiul. Se pare chiar

că această problemă este mai greu de rezolvit decât cea istorică. Vestmântul în care se înfățișă limba românească pe atunci—alfabetul slavon—cum și marele număr de cuvinte slavone ce se găseau în limbă lăceau ca dreptatea să pară a fi de partea adversarilor noștri.

Cei cari negau latinitatea limbii noastre se întemeiau pe aceste două fapte; ele trebuiau să fie centrul preocupării științifice ale învățaților noștri.

a) Astiel, mai întâiu, școala ardeleană duce lupta pentru introducerea alfabetului latin în locul celui slavon. Încercări de a se scrie românește cu litere latine se făcuse și mai înainte, dar numai de scriitorii acestei școli s'au făcut primele încercări cu adevărat sistematice de a se înlocui literile chirilice cu cele latine.

b) Pentru al doilea fapt ei stabiliră o teorie, pe care o susținură și o desvoltară, ca și pe cea istorică, până în cele mai mici amănunte.

Coloniștii fiind Romani curați, limba vorbită de ei a fost limba latină — după unii (Micu și Șincai), limba latină clasică, așa cum o cunoaștem din autori; după alții (Petru Maior) limba latină vulgară. Cu timpul s'a corupt această limbă primitivă a poporului român: pe deoparte, alterându-se sunetele; pe de alta, introducându-se cuvinte streine.

Față cu această situație, datoria gramaticului, după el, era să fie *purificarea* limbii și de sunetele și de cuvintele nelatine. De aceea s'a și numit teoria școlii ardelene, în privința limbii, *purism*, iar scriitorii *purști*.

III. Greșită de sigur după ideile noastre, — deoarece azi știința limbii studiază și explică vorbirea așa *cum e*, iar nu modifică, — teoria școalei ardelene a avut de rezultat încercări de a stabili principiile gramaticii române și a studia limba română în comparație cu cea latină.

Tot școlii ardelene datorim răspândirea cunoștințelor despre limba română printre streini. Tot ei datorim primele dicționare, între cari este marele *Lexicon de Buda* (1825).

Școala ardeleană are însemnătate pentru literatura română și din alte puncte de vedere. Cu ea se nasc genuri nouă. Se fac cărți de logică, de pedagogie; se fac calendare; se traduc opere literare din limbi streine; se încearcă poeme cu fond istoric; — într'un cuvânt se naște o mișcare literară mult mai intensă, mai vie și mai variată decât fusese până acum.

CURRENTUL LATINIST

Secolul XVIII, în istoria Românilor, este caracterizat de o parte — în principate — prin dominațiunea grecismului, de alta — în Ardeal — prin manifestările *școlii ardelenice*. Această școală, care-și găsește începutul în actul religios politic, cunoscut sub numele de „unirea cu biserica papală”, se manifestă prin scrieri și prin polemici în cari se susține latinitatea limbii și a neamului românesc. Ideile acestea nu-și mărginiră efectul în Transilvania, ci se propagară peste munți în ambele principate, dând naștere unui *curent literar*, care se numește *curentul latinist*.

Propagarea ideilor acestora s'a realizat prin oameni și prin scrieri.

Prin oameni s'a făcut :

a) prin tinerii cari au mers să studieze în școlile de peste munți ;

b) prin profesori cari au venit de peste munți în principate ;

c) prin raporturile personale între oamenii maturi, stabilite cu ocazia tipăririi în Transilvania a unor cărți scrise în principate.

a) La începutul secolului XIX în principate nu se putea dobândi în școală o cultură mai serioasă decât dacă se făcea în limba grecească : profesorii greci erau peste tot și mai bine plătiți, aveau și rol mai însemnat și erau și oameni mai învățați ; au fost unii cari au făcut lucrări importante

pentru știința limbii grecești, ca Lambru Fotiadi, Vardalah, Comita, ș. a. Invățătura românească eră redusă la citire și scriere și la lectura cărților bisericești, iar alte studii nu se făceau. De aceea cei cari voiau să dea fiilor lor o cultură mai îngrijită și nu-i puteau trimite prea departe în țările Apusului, îi trimeteau la școlile din Ardeal, mai ales la Brașov și la Sibiu. Putem cită ca exemplu pe *Grigore Pleșoianu*, fost profesor la Craiova, traducător vestit în epoca dintre 1830 — 1840, care și-a făcut studiile la Sibiu.

Mitropolitul Veniamin Costachi

Veniamin Costache vrea să organizeze seminariul dela Socola roagă pe Gh. Asachi să-i găsească profesori noi și acesta aduce din Transilvania pe *Vasile Pop*, *Vasile Fabian* (Bop), *Ion Cristea* și *Ion Manfi*

După 1821, numărul acestor profesori se face și mai mare. La 1826 *Florian Aaron* e chemat de boerul Dinicu Golescu și întemeiază la Golești o școală de băeți; iar după moartea acestuia trece la București la Sf. Sava, ocupă postul de revizor școlar și după 1849 din nou profesor la Sf. Sava și membru în consiliul superior al instrucțiunii. La

b) Se înțelege însă că numărul acestor tineri, trimiși departe de familiile lor, eră, relativ, mic, iar cei mai mulți părinți doriau să aibă chiar în țară școli organizate mai bine. De aceea au început unele familii bogate să aducă profesori din Ardeal, iar cârmuirea să cheme și ea asemenea cameni la școalele publice.

Astfel, la 1818 episcopii școalelor din Valahia așează la Sf. Sava profesor pe ardeleanul *Gh. Lazăr*, care venise cu doi ani mai înainte în țară.

La 1820, când mitropolitul *Ve-*

1830 vine în Muntenia *Moise Nicoară*; iar în Moldova *Samuil Botezat*, care rămâne până la moarte în Iași și e admis între boieri, dobândind titlul de serdar. La 1833 *Damaschin Bojincă* vine ca juriconsult în Iași și în două rânduri funcționează ca director la Seminarul dela Socola. La 1834 *Eftimie Murgu*, începe a predă filozofia la Iași, iar peste 2 ani trece la București, unde are prilejul să fie profesorul lui Nicolae Bălcescu. La 1835 vine în Muntenia *Nicolaie Bălășescu*, care ajunge profesor la seminarul din București. La 1836 vin *G. Fontanin* la Craiova, *Gavril Munteanu* la seminarul din Râmnic și *Ion Maiorescu* la școala primară din Cerneți. Cel dintâiu rămâne peste 30 de ani director al liceului, Munteanu se duce la Brașov și la înființarea societății academice, este numit membru al ei; iar Maiorescu trece la liceul din Craiova, apoi la Iași la seminarul „Veniamin“, în fine ajunge directorul Eforiei școalelor. La 1838 avem pe *David Almășeanul*, la seminarul din Râmnic, iar în 1840 vine *A. T. Laurian* în București, unde redactează în unire cu Bălcescu „Magazinul istoric“, trece la Iași după 1848, organizează școlile din Moldova și în 1858 revine la București și stă până la finele vieții în fruntea activității școlare, fie ca profesor la universitate, fie ca membru al consiliului permanent de instrucție.

Cum văzurăm, acești bărbați continuară opera lor și după 1848, în care vreme veniră și alți profesori și scriitori de peste munți, dintre cari cei mai însemnați sunt : *Simion Bărnuț*, care a fost profesor de drept și filozofie la universitatea din Iași, *Ștefan Micle*, care a fost profesor de matematici la aceeași universitate, *Dionisiu Marțian*, care a înființat serviciul statistic, *Al. Papiu Ilarian*, care a publicat documente și cronici și a fost chiar ministru de justiție în guvernul lui M. Kogălniceanu 1864.

c) La începutul secolului XIX erau puține tipografii în principate și rău înzestrate; de aceea mulți autori își tipăreau lucrările lor peste munți, fapt care a dat naștere la

călătorii sau măcar la corespondențe personale cerute de asemenea împrejurări. Astfel *Eufrosin Poteca* din București, tipărește la Buda traducerea unei cărți de logică și de etică; *G. Pleșoianu* din Craiova tipărește la Sibiu traducerea lui *Telemac* de Fenelon și alte scrieri; *Stanciu Căpățâneanu* din Craiova, de asemenea tipărește o parte din cărțile sale la Sibiu; *Simion Marcovici* din București tipărește o lucrare a sa tot la Sibiu; același lucru face călugărul din Iași *Ghermano Vida* cu gramatica sa [franceză, pe care o tipărește la Buda (1833). La Sibiu tipăresc scrieri de ale lor *Georghe Ioaniță* din București, *Ioan Gherasim Gorjan*, traducătorul *Halimalei*, *Gheorghe Săulescu* din Iași, *Anton Pann* din București; ba și un almanah al statului Țării Românești (pe 1836) este tipărit la Buda.

În legătură cu tipografia a fost comerțul cărților, care în primele decenii ale secolului XIX eră în mâna Ardelejenilor. Avem date în „Istoria școalelor“ de V. A. Ureche, de unde se vede că până la 1830, cărțile se vindeau la un loc cu mărfurile de brașovenie.

* * *

Să examinăm acum propaganda prin scrieri.

E adevărat că urmașii celor trei reprezentanți ai școlii ardelenice, Micu, Șincai și Maior, nu produc un număr prea însemnat de opere, dar ei au meritul de a fi popularizat unele din ideile marilor scriitori și mai ales de a fi pregătit prin școli legiuni de tineri cari să răspândească aceste idei.

Ideile privitoare la limba română și în genere studiul limbii au format obiectul de căpetenie al preocupărilor lor. Gramatica lui *Ion Morariu* (1788), a lui *Radu Tempea* (1797), a lui *Paul Iorgovici* (1799), a lui *Constantin Diaconovici-Loga* (1822), a Episcopului *Alexi din Gherla* (1826) a lui *A. T. Laurian* (1840) formează trecerea la

studiile însemnate ale lui *Timoteiu Cipariu*, care se poate socoti ca părintele filologiei române.

Problema pusă de întemeietorii școalei latiniste eră următoarea: limba noastră fiind de origine latină, să se găsească chipul de a arăta aceasta atât prin alegerea cuvintelor cât și prin scrierea lor. După ce întemeietorii discutase dacă limba română se trage din latina clasică sau din cea vulgară, după ce se admisesese de cei mai mulți ca mai temeinică părerea lui Petru Maior că în latina vulgară trebuie să căutăm prototipurile cuvintelor românești, se urmăria acum aplicația practică a principiilor. Această aplicațiune privia ortografia și vocabularul. Și pentru una și pentru alta s'au înfățișat multe și felurite teorii. Toate au avut ca bază ideia că filologul *poate și trebuie să potrivească limba vorbită și scrisă cu niște norme fixate de el*. Prin urmare din vocabularul românesc se vor înlătura cuvintele cari nu sunt de origine latină, pentrucă acestea strică fizionomia limbii, iar ortografia va căuta să înfățișeze etimologia latină a cuvintelor.

Această idee care a fost mult răspândită în secolul XVIII, când se credea că limba este o creațiune artificială a omului, s'a dovedit mai târziu a fi greșită, și oamenii de știință ai secolului XIX au stabilit că limba este o creațiune naturală și că viața ei este supusă unor legi cari scapă voinței omenești. Astăzi rolul filologului se mărginește la studiarea limbii așa cum se prezintă și la aflarea legilor după cari se îndeplinesc diferitele fenomene lingvistice.

Curentul latinist a rămas însă în ideile secolului XVIII și diferitele sisteme ortografice și lingvistice ce a produs au înfățișat diferite păreri individuale. Cele mai însemnate sunt: sistemul lui Laurian și sistemul lui Cipariu.

Și unul și altul căutau un punct fix unde evoluțiunea limbii să fie desăvârșită și să dea forma care să rămână păstrată pentru totdeauna. Acel punct trebuia să fie realizat într'o anumită epocă: Laurian credea că epoca aceea este secolul XII; Cipariu socotia că este secolul XVI. Cel dintâiu realiza acea formă a evoluției desăvârșite numai pe

baza unor raționamente filologice pentru că din secolul XII nu există nici o urmă de limbă românească. Cel alt se opriă în secolul XVI, fiindcă cele mai vechi texte de limbă română sunt din acel timp.

Și unul și altul înlăturau ideea că limba evoluează *necontenit* și niciodată nu se pot opri schimbările și nu se poate stabili forma care să rămână veșnică; toluși Cipariu, pentru a-și putea înfățișa teoria lui, avea nevoie să cunoască vechea limbă românească și dialectele limbii românești, pentru că pe baza acestora își clădiă construcțiunea, iar nu pe reconstruiri teoretice. El își propune: „a reduce limba la o formă mai omogenă și mai primitivă; a reînsufleți moartele forme, cuvinte și însemnări: a lepăda slovenismele și locul lor a-l împlini cu termeni luați din dialectele române; a întocmi pe cele împrumutate după formele ce înfățișează structura limbii, iar nu după ușurătatea buzelor sau plăcutul urechilor“¹.

Principiile școalei latiniste se găsesc aplicate în diferite scrieri, dintre cari cele mai însemnate sunt: *Gramatica* lui I. Cipariu și *Dicționarul* lucrat în numele Academiei de *Laurian* și *Massim*.

Sub impulsul acestei școale s'au dezvoltat și studiile istorice. În afară de faptul că ei se datorește cronica lui Șincai, acel tezaur de informațiuni despre trecutul neamului, mai observăm că alte ramuri ale istoriei se studiază pentru prima dată de ardeleni sau în unire cu ei. Astfel Laurian se întovărășește cu Bălcescu și stăruesc pentru adunarea tuturor felurilor de isvoare în cari se găsesc mărturii istorice. În „*Magazin istoric*“ se publică, pe lângă cronici, articole de arheologie, hrisoave, memorii de călătorie ș. a.

¹ Cu ortografia lui Cipariu aceste cuvinte se înfățișează astfel:

„A reduce limb'a la una forma mai omogenia, mai primitiva; a reînsufleți mortele forme, cuvinte și semnari; a lapeda slovenismii și locul lor a pleni cu termini luati dein dialecte romane; a togmi pe cele impromutate după formele ce ne infaciseza structur'a limbei, era nu dupa liusioritatea buselor seau placutul orechieloru“.

Cea dintâiu istorie universală e publicată de *Florian Aron* (1846).

Ideile școalei latiniste s'au propagat în principate și prin presă. Aceasta s'a făcut în două chipuri: răspândindu-se aci ziarele de peste munți și apoi colaborând la ele scriitorii din principate.

Presa de peste munți a luat naștere după câțiva ani după ieșirea la lumină a „Curierului” lui Heliade și a „Albinei” lui Asachi: 1838 a apărut *Gazeta de Transilvania* care trăește până azi, și *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, amândouă sub conducerea lui *George Bariț*, care mai târziu și a asociat diferiți colaboratori.

În ele, pe lângă partea de informații, se publicau articole asupra limbii și naționalității, scrieri literare și istorice. În paginile acestor reviste, în epoca dintre 1840—48, când censura severă împedica libertatea cugetării în principate, găsiră adăpost articole de istorie și de politică trimise de *Bălcescu*, *Heliade*, *Ion Ghica*, *C. A. Poseti*, *Gr. Alexandrescu*, *Costacne Negruzzi*, *Bolintineanu*, *Al. Donici*, *Alecru Russo*, *Cezar Boliac*, *Mihail Kogălniceanu*.

Se poate zice că în această revistă s'a făcut înfrățirea între luptătorii pentru libertate și naționalitate din cele două părți ale Carpaților; ea a fost un simbol al *unității culturale a tuturor Românilor dela nordul Dunării*.

Astfel s'au răspândit în principate ideile școalei ardelenene astfel s'a lăjit curentul latinist.

Prin acest curent s'a dezvoltat și îmbunătățit instrucțiunea publică, iar istoriografia a intrat într'o fază nouă de cercetări științifice; prin reprezentanții lui s'au făcut cele dintâiu cursuri și s'au tipărit numeroase cărți de filozofie; între ei s'au născut problemele cele mari ale limbii, precum și problema practică a ortografiei cu litere latine și ei au făcut posibile studiile asupra limbii române; în Ardeal în fine s'a produs un mare monument al elocuenței române. vestitul discurs al lui *Simion Bărnuț* din 1848.

În vremea când influența grecească făcuse să amortească

până și conștiința națională, pușinii Români cari nu puteau să se împace cu această stare de lucruri, „se uitau” — zice Negruzzi — cu dor spre Buda sau Brașov, de unde le venia pe tot anul calendare cu povești la sfârșit și din când în când câte o broșură învățătoare meșteșugului de a face zahăr din ciocalăi de cucuruzi sau pâne de cartofe“.

Mai puțin fecund în privința literaturii poetice, curentul latinist ne dă numai numele fabulistului bănățean *Dimitrie Cichindel* și al lui *Andrei Mureșianu*, autorul faimosului „Răsunset”, care a devenit cântul național al poporului. Totuși nu putem uita că printre scriitorii acelei epoci și din acele părți, au fost și *Vasile Aaron* și *Ion Barac* cari s’au inspirat din popor și au făcut scrieri în stilul popular ca și *Anton Pann*; iar *Ion Budai Deleanu*, printre scrierile sale istorice și de limbă, a compus o poemă eroi-comică (*Țiganiada*), în care se vede și apropiere de producțiunile poetice europene și inspirațiune din credințele și superstițiile poporului.

Prin aceștia, curentul latinist devine un element fundamental al dezvoltării literaturii românești în secolul XIX,

---

SAMUIL MICU

Maniu Micu (Klain) s'a născut la 1745, în satul Sad din Ardeal. Se călugări în 1762, luând numele de Samuil, sub care este de obicei cunoscut. Învăță la Blaj, apoi în colegiul Pazmanian din Viena și terminând învățăturile, fu numit profesor la Blaj, în 1772. Aci nu stete mult, căci plecă cu episcopul Grigorie Maior din Viena, unde deveni prefect (director de studii) al elevilor români în noua instituție clericală Sf. Barbara din acest oraș. Acolo avu prilejul să lucreze, împreună cu Șincai, o gramatică română pe care o tipări, în latinește în 1780.

Venind în Blaj, ceru să fie dispensat de călugărie și să fie numit paroh în Sibiu, însă episcopul Bob refuză. Pentru că se ducea des la Sibiu, unde avea familie, fu acuzat că uneltește contra bisericii unite și dat în judecata consistoriului, dar fu achitat.

Amărit de persecuțiunile lui Bob, părăsi Blajul și se duse în Buda unde fu revizor de cărți până la moarte.

Din „Acatist“

(Cu ortografia autorului)

Cantărea I

Deschide vói guraa mea, shi sevá umplea de duh, shi cu cuvent voi mari pre Maicaa Imperátului, shi me voi arătă luminát praznuínd, shi voi cantá minúnile Ei bucurandume.

Pre tine cărtea lui Hs. cea insufletzita cu dühul, au strigat catra Tine Curáta : búcurate lacáshul bucuriei pentru quarea se strica blastemul Evei.

Rogacioni de demanetia

Pentru rogaciunile santilor parentilor nostri Doamne Isusse
Christósse Diéu'l nostru milue ne. Amen.

Marire tie Diéu'l nostru Marire tie.

Sculandune den somn cadém la tene bonule, si cantare
angereasca aducem tie puternice : sant, sant, ești
Diéule ; pentru rogacionile angerilor Tai milue ne.

Caracterizare generală.

În lucrările sale istorice, Micu a avut de scop să scoată din uitare trecutul neamului său, care nu eră deloc cunoscut streinilor și să combată pe inimicii Românilor cari le tăgăduiau originea latină. El se sili a înlătură ideia ce începuse să aibă curs pe atunci, că pe vremea lui Aurelian, Dacia a fost deșertată cu totul de locuitori și că Români s'au așezat în Transilvania în urma Ungurilor.

În lucrarea sa filologică „*Elementa linguae daco-romanae sive vachicae*“, Micu caută să arate streinilor că limba noastră e de origine latină, și anume că este formată ceadreptul din limba latină clasică. Misiunea gramaticului, după el, este s'o scape de tot amestecul și să o facă iarăși pură cum a fost înainte de contactul cu popoarele streine !

Prin traducerea „Bibliei“ el contribui la îmbogățirea limbii.

Samuil Micu, prin scrierile și activitatea sa, este unul din inițiatorii „Școalei Ardelene“.

GEORGE ȘINCAI

George Șincai s'a născut la Șamșud. Primele învățături, el le dobândi în satul său. După ce studiază în mai multe orașe, între cari și la Blaj, se călugări la 1774, luând numele de Gabriel, deveni profesor la școala din mănăstirea Blajului. Fu trimis apoi de către Mitropolitul Grigore Maior, împreună cu Petru Maior, la colegiul pentru răspândirea credinței catolice la Roma, unde după cinci ani luă doctoratul în filozofie și teologie.

Aci, la Roma, culese de prin biblioteci documente relative la istoria Românilor.

Intorcându-se, stete la Viena în mănăstirea Sf. Barbara, unde Micu eră director de studii. Aci cercetă bibliotecile și colaborează cu Micu la gramatica română (Viena 1780).

După ce ocupă funcțiunea catichet și director al școalelor greco-catolice din Transilvania, Șincai cutreeră diferite orașe, căutând documente; fu corector la Tipografia Universității din Buda. El muri în anul 1816 la Comitele Vass, pe ai cărui copii îi educase.

Din „cronica Românilor și a altor Neamuri“

Anul 1504. Ștefan V. Domnul Moldovei, coroana vitejilor, în anul trecut luase Pocuția dela Poloni; ci¹, bătrân și bolnav fiind și apropiindu-se de moarte, iarăș o au dat îndărăpt în anul de acum; căci scrie Kromer²: „În vremea aceea Moldova s'au prigonit și năcăjit de Polonii noștri, așa cât Ștefan au trebuit să-și scoată oastea din țărîmile

---

¹ Ci în loc de *dar*, o particularitate a scriitorilor ardeleni până în anii din urmă.

² Kromer Martin, istoric polon (1512—1589).

Pocuției, mai vârtos că el aveã preã mare durere de picioare; din carea mai pre urmã, nu mult dupã aceea, au și murit. Fost-au bãrbat ca acela care pentru inima cea mare, înțelepciunea militãreascã, știința lucrurilor de rãsbou și faptele cele norocoase asupra Turcilor, Ungurilor, Polonilor și a Tãtarilor în veci trebuie sã se pomeneascã. Cãruia¹ i-au urmat în domnie fiul sãu Bogdan (al treilea) Luscul² adicã ponihosul, (nu orbul de un ochiu); la ai noștri destul le-au fost cã au câștigat înapoi Pocuția“.

Ioachim Cureu³ scrie: „În anul 1504 au murit și Ștefan Românul, ostașul cel vrednic de vecinicã pomenire, care cu mãrimea și cu tãrimea sufletului și cu norocul cel bun, au sprijinit toate nãvãlirile Turcilor, ale Tãtarilor, ale Ungurilor și ale Polonilor, pre carii toți i-au învins cu mari bătăi“.

Așisderea scrie Istvanfie⁴ și Brietie⁵ . . . . .

Anul 1505. Alexandru, craiul Poloniei, zãceã bolnav în târgul Radom, unde l-au cercat solii lui Bogdan III, Domnului Moldovei, despre care așã scrie Kromer: „Alexandru din Radom, dupã giuãmãtatea lui Iunie s'au purtat în Cracovia, unde l-au urmat solii lui Bogdan, Palatinului Moldovenilor, carii venise atunci la el în Radom. Iarã Bogdan poftẽã și e⁶ muiere pe Elisaveta sora Craiului, și, ca mai lesne sã-și poatã dobãndi pofta, fãgãduiã Craiului cã-i va da îadãrãt Tismenichia și Cesibiezu. Ci el au fost cuprins ținuturile acelea dela Poloni, dupã moartea tãtãne-sãu sau e ținuse ca de tatã-sãu luate, sau care nu le aveã încã în mãnã, darã le puteã aveã ca pre ale sale, acelea le

¹ Cãruia = acestuia: latinism; relativul în locul demonstrativului, întrebuintat în limba de azi.

² Luscul, latinism; *luscus*; noi zicem azi: șasiu sau încrucișat.

³ Cureus (I), medic și istoric german (1532—1573).

⁴ Isthvanfy (Nicolae) om de stat și istoric ungar (1535—1615).

⁵ Brietie: Filip Briet, învățat jezuit (1601—1668).

⁶ Șie = pentru sine.

dăruiă, nu se știe. Ci dăruiă tinuturile care el nu putea țineă, ca o facere de bine :ca aceea, carea lui nu în mult îi sta, cu atât mai tare să atragă inimile Leșilor și a Craiului spre sine. Se feriă fata și mumăsa (iarăși Elisaveta) de căsătoria cu omul ponihos, totuși n'au socotit să lepede cererea omului, ca nu cumvâ să-l mânia și din prieten să-l facă dușman. Drept aceea pentru dar i s'au mulțămît lui dar răspunsul ce i s'au dat au fost îndoit*.

.....
Așișderea scrie Miron Logofătul.

Caracterizare generală.

Opera de căpetenie a lui Șincai este :

„Cronica Românilor și a altor neamuri încât au fost ele așa de amestecate cu Românii cât lucrurile, întâmplările și faptele unora fără de ale altora nu se pot scrie de înșe'es, din mai multe mii de autori în cursul de 34 de ani culeasă și după anii dela nașterea Domnului nostru Is. Hs, alcătuită“. Această operă cuprinde evenimentele dela 86 până la 1739. Ea este o înșirare a faptelor an cu an, alcătuită mai ales din citațiuni dintr'un foarte mare număr de autori streini și din cronici românești însoțite din când în când de reflexiuni de natură mai particulară sau mai generală, în cari se pot vedea ideile și credințele sale.

Din cauza formei adoptate, legătura dintre fapte e slabă.

În judecățile sale se arată foarte independent și lipsit de prejudeții. Deși călugăr greco-catolic, el nu se dă la o parte de a arăta în ade-vărata lor lumină pe Iezuiți : deși unit, el cercetează faptul acesta al Unirii Românilor și îi arată nu numai rezultatele cele bune dar și pe cele rele.

Viitorul neamului îl preocupă foarte mult. Voește ca Românii din Transilvania să fie îndreptățiți la fel cu Ungurii, iar cei din Principate să scape de sub domnia streinilor și să se poată guvernă singuri.

Cât a trăit, Șincai n'a putut publică întreagă această lucrare, pentru că censura maghiară a găsit o periculoasă și-a pus această rezoluție : „Opera e vrednică de foc, iar autorul de furci“.

Grigore Gbica, Domnitorul Moldovei, a cumpărat manuscrisul și l-a tipărit în 1853. A doua ediție completă : București, 1886 (3 volume).

PETRU MAIOR

Născut pe la 1760, Petru Maior studiază la Cluj și la Blaj, unde se călugărește; apoi merge la Roma împreună cu Șincai, unde învață teologia și filozofia. Întorcându-se în Viena, rămase câțva timp ca să se ocupe cu dreptul canonic.

Petru Maior a fost, după terminarea studiilor, profesor la Blaj. După câțiva ani, părăsi răsăritul, se făcu preot de mir și deveni paroh și apoi protopop.

Murind Micu, direcțiunea tipografiei Universității din Buda, unde acesta fusese censor și corector, cere episcopului Vulcan să recomande alt bărbat pentru acest post. Vulcan propune pe Maior, arătând că are merite mari: cunoaște bine limba latină, greacă și italiană, e cunoscător adânc al limbii românești. În urma acestei propuneri, Maior fusese numit la 1809 corector la Buda, unde stete până la moarte (1821) dând studiilor de istorie și limbă românească tot timpul pe care funcțiunea i-l lăsa liber.

Dialog pentru începutul linbei Română

Intre nepot și unchiu.

Nepotul. Pre Români și numele și făptura împreună cu toate plecările îi vedește a fi viță de Romanii cei vechi, carii oarecând peste toată lumea domniã.... de aceasta nu

am indoeală. Ma¹, de unde se trage începutul țesiturii limbii care astăzi atât în gura Românilor se aude precum în scripturile lor se vede, nu escu² fără indoeală. Ma bucur unchiule, că te afli având puțin răgaz de către lucrurile cele multe ale diregătoriei tale... că săm³ incredințat cum toată indoiala mea o vi desface și o vi⁴ risipi.

Unchiul. Deoarăce asupra unui lucru așa frumos și mie pre plăcut este aieptată⁵ voia ta, cu atât⁶ mai bucuros mă învoesc și mă aplec a face destul dorirei tale, că mai nice unul nu aflu care deajuns să fi descurcat lucrul acesta.

Nepotul. Cu mulți am prins vorbă despre aceasta; ma nice cu unul nu m'am întărnit⁷, de care să mă fi despărțit mulțămit.

Unchiul. Două sunt părerile învățașilor cari fără de pismă voesc a cuvântare în lucrul acesta. Unii zic că linba română e linba latină stricată și căzută dela floarea linbei latine. Alții zic că la romanii cei de demult două limbi au fost, una care o grăia poporul, alta care o învățau la școală cu ajutorul gramaticiei.

Nepotul. De care dintră aceste două păreri se cade să ne ținem?

Unchiul. Părerea celor de ăntea de colo este pornită că văzând ei multe cuvinte latinești în linba română, iară țesitura ei cea din lontru destimptă⁸ de țesitura linbei care o cetesc în cărțile latine, se alunecară a crede că aceasta cu scăderea dela floarea linbei latine și cu stricarea ei s'au întâmplat. Ma, de vi întezi pre aceștia a răspunde: când, unde, pentruce, cu ce mijlociri s'au întâmplat scăderea aceasta și stricarea? au vor amuși, au, de nou, vorbe goale fără de nici o dovadă vor adaoge.

Nepotul. Se poate zice că stricarea aceasta s'a făcut în

¹ Ma : dar.

² Escu=sunt. Formă luată din dialectul macedo-român.

³ săm=sunt.

⁴ vi=vei.

⁵ aieptată=îndreptată.

⁶ atât=atât.

⁷ întărnit=întălnit.

⁸ destimptă=osebită.

Dacia prin amestecarea și lunga petrecere a Românilor cu multe ghinte seau popoară varvare.

Unchiul, Și aceasta e vorbă deșartă. Linba română nu numai în multe cuvinte care seau nicecum nu sunt în linba latină seau cu altă față se află ; ci și în țesitura ei cea din lontru se lovește cu linba spaniolă, cu a Frâncilor și mai vârtos cu linba italiană. Deci, dacă linbele acum zise împreună cu cea română, precum între sine în multe se lovesc, așa întru aceleaș se desclintesc de cea latină, pretinsa scădere seau stricare nu în Dachia s'au întâmplat, ci pricina neasemănării limbilor acestora cu cea latină acolo trebue să se cerce de unde au pornit aceste limbi ,adecă la Roma, în Italia...

Linba latină cea gramaticească chiar ' se vede că este linba nu firească, ci meșteșugită și care nu se poate învăța fără numai cu ajutoriu gramaticei... Chiar se culege aceasta din cuvintele cele ale lui Quintilian că alta e a vorbi latinește, alta gramaticește.

Nepotul. Nu poate fi îndoală că două limbi au avut Romanii de mult. Ma rogu-te, unde e azi linba cea populară a Romanilor ? au doară au pierit ?

Unchiul. Linba poporului Romanilor celor de demult vecheste până astăzi în gura Românilor noștri. Că cu această limbă au venit strămoșii Românilor dela Roma în zilele împăratului Traian, carele... despoind Dachia de lăcuiorii cei vechi, nemărginită mulțime de Romani din toată Italia au adus în Dachia.

Nepotul. Dacă linba românească linba poporului Românilor celor de demult, pentru ce Români puțin se pot înțelege cu Frâncii, cu Spaniolii, ba și cu Italianii ?..

Unchiul. Când s'au dus Romanii a lăcuire în Spania și în Galia, țările acele eră pline de lăcuiorii cei vechi a țărilor acelora ; pentru aceea linba romană, nu după lung

---

¹ *Chiar-clar.* E o formă care se află încă ici colo în scrierile Ardelenilor.

timp, s'au amestecat cu linba locuitorilor celor vechi. Iară după ce a intrat ghinte nemțești în Spania și în Galia, cu mult mai tare s'au strămțat linba romană. Linba Italiană s'au amestecat cu cuvinte de a Longobarzilor... Romanii, strămoșii Românilor când au venit la Dachia, au aflată această țară cu totul deșartă de lăcuitori; așa mai cu lesnire au putut să se țină întrăgimea linbei romană. Drept că, prin Dachia, după ce au descălecat Romanii acolo multe ghinte varvare au trecut, ba au și lăcuit acolo..., ci numărul cel cumplit a Romanilor precum și inima cea boierească a lor nu se mestecă în căsătorie cu muieri de soiu străin, au împiedicat ca să nu se schimonosească linba romană prin limbi varvare.

Din „Istoria pentru începutul Românilor în Dachia“

---

*Dachia cu pritejul războiului Romanilor se deșartă
cu totul de lăcuitori.*

Cine fiind cunoscătoriu și simțitoriu de lucrurile omeneste, va socoti mânia cea înflăcărată a Românilor asupra Dachilor pentru cele dese ale lor neodihne în curse și prăzi, care cu sălbătăcie le făcea în țările împărăției Romanilor... despre altă parte va luă aminte la urgia cea inveninată carea cocea Dachii în ficatul lor asupra Romanilor, la carea pre urmă se adaoase frica cea mare ce avea ei de Romani... cine zisei, fără prejudecare va socoti, lipsește să creadă cum că Dachii cu muieri și cu prunci cu tot au fugit, precum să și văd în columna lui Traian?

Care scăpare a Dachilor cu muierile și cu pruncii și deșertarea a toată Dachia de toată vița Dachilor cu atâta mai cu îndemână se putu implini că Romanii, cu atâta mai tare fierbea sângele în ei ca cu totul să prăpădească vița pururea neodihnișilor Dachii, cu atât mai pre încet și mai pre îndelete purtară războiul acest. De unde tocmai avură timp.

cei rămași ai Dachilor cu muierile și cu pruncii a fugi din Dachia și a lăsa Dachia de sine deșartă.

Și mărturii prea vechi încă putem să aducem spre aceasta. Că Eutropius zice: că Traian pentru aceea au adus în Dachia nemărginită mulțime de oameni Romani spre a lăcui orașele și satele, pentru că locurile Dachiei cu îndelungatul războiu a lui Decebalul eră deșertate, adică în zilele acelea Dachia și de lăcuiitori și de toate eră deșartă.

Romanii aceia trimiși de împăratul Traian în Dachia ca să stăpânească satele și orașele, cuprinseseră Dachia toată dela Tisa încoace prin Banat până în Dunăre, Ardealul, Țara Muntenească și Moldova până în Nistru și până la Marea Neagră. Dela acești ai Dachiei stăpânilor Romani este cel mult neam în zisele țări, carii prin linba sa se chiamă Români, adică Romani, iară limbile slavonești zic *Vlasi* și Grecii *Vlahi*, de unde latinește acum se numesc Valahi. Adică strămoșii Romanilor, după stingerea Dachilor, de la anul Domnului 105, au ținut și stăpânit Dachia: și Românii nu numai cei dincoace de Dunăre, ci și cei dincolo sânt Români adevărați din Romani adevărați.

Caracterizare generală

Principalele scrieri ale lui Maior sunt:

„*Istoria pentru începutul Românilor în Dachia*“ (1812, Buda) pornită din dorința sa de a combate pe cei ce nu recunoșteau originea latină a poporului său și obișnuiau „a vomii—zice el în prefață — cu condeii asupra „Românilor, strănepoții Romanilor celor vechi; ba „dela o bucată de vreme unii dela alții împrumutând defăimările fără „de nici o cercare a adevărului de isnov le dau la stampă și cu cât „Românii mai adânc tac, cu atâta ei mai vârtos se înpulpă pe Români „a-i micșoră și a-i batjocori“. Se hotărăște deci să scrie ca să dovedească continuitatea noastră în Dacia Traiană, „ca, văzând Românii din ce viță strălucită sunt prăsiți, toți să se îndemne strămoșilor lor într-o omenie și bunăvoință a le urmă“.

De sigur că astăzi, după trecere de atâția ani, după scoaterea la lumină a unui mare număr de argumente istorice și mai ales filologice, lucrarea lui Petru Maior ne apare defectuoasă în chestiunea

roesleriană ; dar el are meritul de a fi cel dintâiu istoric român care a căutat să răspundă în mod sistematic aceloră cari ne tăgăduiau originea romană,

„Istoria Bisericii Românilor” atît a celor dincoace cît și a celor dincolo de Dunăre” (Buda, 1821) a fost scrisă în ultimii ani ai vieții sale, iar tipărirea s'a întrerupt din cauza morții autorului. Dorința ce mărturisește că a avut de a cunoaște tot trecutul Bisericii române se explică prin faptul educațiunii clericale ce primise, dar desigur că și interesul istoric l-a preocupat. Mai mult decît pentru alte popoare, pentru Români, și mai cu seamă pentru cei de peste munți, fazele prin cari a trecut Biserica, viața și activitatea prelaților. au o importanță mare prin faptul legăturii strânse ce a fost între Biserică și cultura națională în curs de mai bine de trei secole.

„Ortografia română sau latino-valachică (1819) scrisă latinește. La finele acestei broșuri tipărește „Dialogul între nepot și unchiu”.

Aci el susține originea latină a limbii române ca și Micu și Șincai în Gramatica lor. dar se deosebește de dânsii, pentru că aceștia socoteau că limba noastră e formată din latina clasică, iar Maior spune că româna s'a format din latina vulgară. El crede că toți Dacii au fost exterminați și coloniștii au venit din Italia, au adus cu dânsii vorbirea lor vulgară și au păstrat-o așa cum a fost, astfel că, dacă nu s'ar fi adus împrumuturi dela streini, ar fi și azi tocmai ca la venirea lor în Dacia. Dacă dar s'ar învoi Românii să lase la o parte toate aceste împrumuturi, s'ar dobândi limba latină vorbită de popor în timpul republicei. Limba aceasta fiind anterioară evoluției literare din epoca de aur, urmează că limba română e anterioară limbii latine clasice.

Ca să aplice principiile ce expune în acest dialog, Maior face tratatul de ortografie care crede el că va fi o cheie cu care să se afle originea vorbelor. Sistema ortografică a lui este dar etimologică, pentrucă numai în acest sistem latinitatea limbii poate să se arate bine.

GEORGE LAZAR (1779 — 1823)

Născut în satul Avrig, lângă Olt în Transilvania, din părinți țărani, învătă în satul său natal, apoi în Sibiu, Cluj și Viena, unde urmărește științele fizico-matematice și teologia. Obținând titlu de doctor, se întoarce în țară și, după multe greutăți, fu numit profesor la seminarul candidaților de preoți din Sibiu și predicator.

Predicile sale erau foarte ascultate de poporenii și prin ele își stabilii reputațiunea de orator; dar permițându-și într-una să spuie că Românii au aceleași drepturi ca și celelalte națiuni ale Transilvaniei—Ungurii și Sașii—drepturi pe cari împăratul nu voește să le recunoască, fu aspru certat de episcopul Moga și atunci, în 1816, plecă la Brașov, unde deveni profesor într-o familie boierească din București, cu care trecu munții

Școli existau pe atunci în Țara Românească, dar limba română era lăsată pe al doilea plan. Ele se conduceau de o eforie, compusă din

mitropolit și trei boeri din divanul domnesc, între cari era și Constantin Bălăceanu. La acesta se adresă Lazăr cerându-i să-i dea însărcinarea predării științelor filozofice și matematice în limba română.

Boerul nu credeă nici că limba română este aptă pentru învățături înalte, nici că propuitorul are destulă pricepere. Ca să-l încerce, îi zise să-i măsoare un loc pe care i-l mai măsurase un inginer german. Deși n'avea toate instrumentele necesare, Lazăr reuși să mulțumească pe boerul neîncrezător și în curând sprijinitorii lui convinseră pe Domnitorul Caragea să aprobe deschiderea „Academiei“ într'o încăpere din clădirile mănăstirii Sf. Sava. Aci își începu cursul în Septembrie 1818.

Lecciónile lui nu putură fi un ce sistematic, pentru că școlarii veniți să-l asculte aveau cunoștințe neegale și nesuficiente; erau mai mult niște conferințe în cari se cuprindeau idei foarte felurite. Trebuia să-i învețe gramatică, geografie, aritmetică, desen; apoi filozofia și matematicile aplicate, mni ales topografia.

Lazăr lucrează în tihnă cu școlarii săi, răspândind pe lângă cunoștințele generale, și iubirea de patrie, care dete curând roade, căci, îndată ce Tudor Vladimirescu ridică steagul luptei, toți școlarii săi se făcură partizani ai acestuia și propagatori ai ideii de emancipare de sub domnia fanarioță.

Evenimentele nenorocite ce urmară pentru Români după această mișcare, aduseră și închiderea școlii lui Lazăr, care—bolnav—fu nevoit să plece la familia sa.

Murind după pușină vreme, fu îngropat în Avrig și pe piatra mormântală un școlar al său, Comitele Scarlat Rosetti, care vizită acele locuri, puse să se sape următoarele versuri:

*Precum Hristos pe Lazăr din morți a înviat
Așa tu România din somn ai deșteptat.*

Starea Românilor la venirea lui Lazăr în București

Petre Poenaru, în discursul său de recepție la Academie din 1872—reproduce un articol al lui G. Lazăr, din care dăm un fragment.

O! cum de bine au știut Grecii a se lingări cătră Români cât i-au făcut chiar împotrivitori limbii românești. Nu-i destul aceasta, ci încă și legile Țării le-au stricat și legi nouă au făcut, ba și năravurile Fanarioților s'au făcut de obște ca o datoria a le urmă Români întru toate. Legile Țării și năravurile românești încet, încet s'au părăsit; și de nu eră Prea sfințitul Mitropolit Dionisiu și cu alți aleși patrioți, și școala aceasta românească cu totul o derăpână: și de nu se trimetea fii de ai Patriei la învățături în Austria,

Germania și Franția rămâneam totdeauna cu via nelucrată, plină de știr și bozii, pentru că se încuibase atâtea nedreptăți în țară, cât de ar fi înviat un Radu-Vodă, un Mateiu-Vodă și un Ștefan-Vodă al Moldovei, să vadă legile și năravurile Românilor de acum, încă de s'ar uită și la portul și modele de acum, cu plâns și cu amar s'ar rugă de Dumnezeu a-i trimite în adâncimea pământului a nu mai vedea nedreptatea aceasta ce se face.

Ah! cu mare durere a inimilor simțesc aceasta unii stră-nepoți luminați, cari poartă numele și sângele strămoșilor Români, al căror neam oarecând² eră cel mai măreț al lumii, eră cel mai iscusit, eră cel mai înțelept înfrumusețat întru științe cel mai mare în suflete patriotești: căci la Romani asemenea eră îndemnul luminării neamului, precum a celor de jos și săraci și a celor de sus și bogați. Ba toți cu un cuget erau lucrând² pentru bunul cel de obște național; dar noi, Românii de acum, care sunt adevărați stră-nepoți ai Romanilor, avem în ochi o ceață, prin care nu putem vedea lumina soarelui! Au doară nu putem avea și noi doctori români ca să ne lumineze ochii din vrerea inimei, iară nu din interes? Au nu putem avea și noi filosofi ca să ne învețe filosofia în limba română? Toate putem a le dobândi, că și noi suntem născuți ca și alte neamuri, și nouă ne-a dat Dumnezeu acele daruri. Cine poate zice că fiii Românilor nu vor putea învăța toate învățăturile în limba patriei? Eu văd acum ce putere și vrere fiii Românilor au la învățătură.

Caracterizare generală

Dela dânsul ne-au rămas câteva cursuri pe cari le preda la școală aritmetică, trigonometrie, precum și două discursuri: unul la ridicarea ca mitropolit a lui Dionisie Lupu și altul la urcarea pe tron a lui Grigorie Ghica.

¹ Oarecând = odinioară.

² Erau lucrând = lucrau.

Spiritul în care scrie și vorbește Lazăr este aproape religios. Fondul scrierilor sale constă dintr'un entuziasm sincer, cald și concentraț pentru națiunea română; o milă plină de amar pentru poporul român asuprit de streini și neștiutor de noblețea propriei lui origini și un nesfârșit simț de jertfă pentru înaintarea și deșteptarea neamului. În privința formei, George Lazăr are, în deosebire de ceilalți scriitori, istorici și fiologi ardeleni contimporani, un stil curgător și plin de energie și căldură, deși pe alocurea prolix. Limba, deși arhaică în construcțiune, este în genere clară și pură, afară de unele particularități dialectale. Cu deosebire prin ardoarea sufletului său pentru binele neamului George Lazăr este un admirabil model vrednic de imitat și de alții.

T. CIPARIU

(1805–1887)

Timotei Cipariu (Țipar) s'a născut în 1805 în Transilvania și a murit în 1887. După terminarea studiilor, îmbrățișând cariera preoțească și profesorală, fu numit profesor la gimnaziul, apoi la seminarul din Blaj și canonic la catedrala greco-catolică din acelaș oraș.

La 1848 luă parte activă la toate evenimentele atât de importante pentru Români, fu membru al comitetului național, director al ziarului „Observatorul”, delegat al națiunii către Impărat la Viena.

Când politica nu-l mai chemă la lucru, el se dădea cu totul activității literare. Studiile lingvistice erau cu deosebire plăcute lui Cipariu.

A învățat mult și a scris mult, a fost membru a mai multor societăți culturale și vice-președinte al Academiei Române, S'ar putea zice chiar că a fost sufletul acestei instituțiuni în prima ei epocă. Se știe că actuala Academie, era la început o societate cu menire specială a lucra o gramatică și un dicționar. Dicționarul a fost făcut de Laurian și Massim, iar gramatica de Cipariu.

Principiul etimologic

Notiță introductivă. — La 28 August 1866 s'a ținut adunarea generală a Asociațiunii române transilvane („Astra“, cum se numește azi și care-și continuă activitatea). La această întrunire, în Alba-Iulia, Timoteiu Cipariu a ținut un discurs „despre unificarea ortografiei“, în care a susținut nevoia unei unificări a scrierii limbii române; din acest discurs e luat pasagiul de mai jos. El e publicat în „Arhivul pentru filologie“ 1867, pag. 7.

A scrie cu litere latine astăzi e dorirea tuturor Românilor, întâiu pentrucă suntem Români de viță latină, și totdeodată pentrucă limba ne e romană iarăși de origine latină, apoi pentru că toate celelalte națiuni din Europa câte sunt de aceiași viță romano-latină, scriu cu litere latine; numai noi Românii până ieri alaltăieri nu; la cari, însă în locul mai de pe urmă, se poate adăogi și aceea considerațiune că mai toate naționalitățile Europei scriu astăzi cu litere latine, au ¹ formate din cele latine, au cel puțin nețezite după forma celor latine, chiar și cele ce nu-s de viță romanolatină, precum Ungurii, Germanii cu toate subdiviziunile: Angli, Dani, Holanzi și Svezi, încă și o parte mare a națiunilor slavice, precum Polonii și Boemii, chiar și Rușii și Sârbii modernizându-și alfabetul cirilian după forma literelor latine. Numai Turcii, Grecii — și Românii, mai eră, cari scriu cu alt soi de litere, nu latine.

Lung timp se speriau ai noștri, ca nu cumvă adoptând literele latine, în urmă să fie strămtorați a adoptă și legea romano-latină.

Până ce scriam cu litere ciriliane, limba românească eră ca acoperită sub ele, așa cât în afară nu aveă față de limbă romană latină, ci de limbă slavică, măcar că e de recunoscut cum că, încât pentru principiul fonetic și pentru ușoritatea ortografiei, mai ales după ce o simplificară lepădând o sumă de litere superflue din alfabetul cirilo român, nu se puteă află alfabet mai apt și mai comod decât acest alfabet așă reformat.

---

¹ Cipariu întrebuințează de obicei forma *au* în loc de *sau*.

Însă acum, după ce începem a scrie cu litere latine, vălul ce acoperia fața limbii românești, cade de odată de pe ea.

Și vai de limba românească, — dacă lepădând vălul se înfățișează înainte, cu o formă urâtă, au cel puțin ridiculă!

Limba românească încă, desbrăcându-se de vechiul vestmânt slav, și voind a se prezenta înaintea publicului european, are întâia datorință de a se prezenta într'un costum cel puțin croit după natura și forma, cu care să nu fie rușine celorlalte surori ale ei.

Natura limbii românești e romană, ea e limba unei națiuni romano-latine, și soră dulce cu alte limbi europene romane latine.

De aceea și costumul ei nu poate să fie decât roman latin, — și croit după costumul limbilor romane.

Ortografiștii sunt croitorii aceluia costumul, — și noi încă ne numărăm între aceștia.

Noi nu ne-am mulțumit cu costumele ce le croiră alții până acum și acum.

De aceea crezând că suntem în stare de a crea un costum nou, mai cuviincios, ne-am apucat.

Noi am adoptat spre acest scop principiul etimologic, ca principiu primar, însă cu tot respectul ce se cuvine și principiului fonetic ca unui principiu secundar.

Caracterizare generală

1. Operele lui sunt scrise limpede și energic, dar fără alte calități literare: sunt importante din punctul de vedere al istoriei limbii. Limba română fiind latină de origine, trebuie ca și vestmântul ei — ortografia — să fie cât mai aproape de cel latin. Deci principiu primar al scrierii române este *etimologismul*, adică o scriere din care să se înțeleagă numai decât chiar de către un străin că această limbă este latină. Fonetismul este numai un principiu secundar, pe care numai *câte odată* îl poate lua în seamă. Cipariu este unul din cei mai însemnați propagatori ai *curentului latinist*.

2. Cipariu crede că misiunea gramaticului este să schimbe limba după regulele stabilite de dânsul, că nu „uşurătatea buzelor“ să se fie în seamă, ci principiile gramaticale.

În aceasta Cipariu greşeşte, căci nimeni nu poate da legi pe cari poporul să le urmeze în dezvoltarea limbii. Vorbirea este un organism viu, care trăieşte conform unor legi, pe cari nimeni nu le aşează; ele sunt condiţionate de o sumă de împrejurări, şi filologul nu poate face altceva, decât să observe fenomenele şi să formuleze legile la cari trebuie să se şupună scriitorii.

Teoriile lui Cipariu au fost aspru combătute de *T. Maiorescu*, criticul „direcţiunii nouă“ odată cu multe din din exageraţiile curentului latinist.

3. Dar Cipariu mai crede că legiferarea gramaticului trebuie să se bazeze pe studiul limbii din *dialecte* şi din *vechile documente*. Acest studiu făcut întâia oară în mod ştiinţific de Cipariu formează titlul lui de glorie şi, oricari-ar fi erorile, meritele lui sunt mari, cel puţin în această privinţă.

A. T. LAURIAN

August Trebouiur Laurian se născu la 1810 și muri la 1881. Terminând studiile la Sibiu, Cluj și Viena, unde și publică *Tentamen criticum*, veni în București, unde ocupă catedra de filozofie la Sf. Sava. La 1848 se duse în Transilvania, luă parte la adunarea dela 3 Maiu, fu ales vice-prezident, apoi delegat al comisiunii care aveă să ducă

dorințele Românilor la Impăratul în Viena. Când se făcu liniște în Transilvania, Laurian se duse în Moldova, unde fu numit inspector general al școalelor și unde publică *Cronica lui Șincai*, al cărei manuscris fusese cumpărat de principele Grigore Ghica. Venind în București, fu numit efor al școalelor, apoi profesor de limba latină la facultatea de litere; fu unul din fondatorii Academiei și mult timp ocupă demnitatea de prezident.

El a lucrat mult, mai ales pentru școală: cărți de geografie, de istorie, de filozofie, iar ca lucrări științifice a lăsat importanta revistă în colaborare cu Bălcescu „Magazin istoric pentru Dacia”; apoi dicționarul Academiei. El a scris pentru prima oară un articol de epigrafie în limba română.

Din activitatea lui Laurian pe terenul lingvistice, a rămas puțin din pricina teoriei sale, pe care noi o considerăm astăzi falsă.

El era un purist extrem și în tot dicționarul Academiei — lucrat cu Massim — se vede tendința de a decretă care cuvânt e bun, care e rău, și chiar de a propune cuvinte nouă în locul celor declarate „spurii”.

Autorii zic, — cu dreptate, — că un dicționar român trebuie să cuprindă „toate cuvintele câte vreodată s’au scris și câte se aud în gura poporului român din toate părțile”; ei adaugă însă o restricțiune: că numai elementele *curat romanice* au dreptul să intre în dicționar. Dar limba noastră are și cuvinte de origine străină; ce vei face cu ele? Acestea se vor adună deosebit într’un *glosar*. Deaceea se deosebesc două părți în opera Academiei:

a) *Dicționarul* cuprinde vorbele vechi de origine latină cari au păstrat forma regulată, pe cele cari s’au depărtat puțin dela forma regulată, și acestea sunt corectate, ca: *bubalu* (bivol), *buboniu* (buboiu), și neologismele corecte și introduse, sau bune de introdus.

b) *Glosarul* cuprinde neologisme introduse dar necorecte, apoi cuvinte vechi de origine străină, în fine vorbe a căror origine latină e aproape sigură, dar forma actuală împiedecă a se stabili derivația.

Greșeala autorilor nu stă numai în această clasificare cu totul arbitrară și fără nici un temei; ei mai modificau formele zicerilor de origine latină spre a le apropiă de original, ca *braciu* în loc de *braf* și cele citate mai sus; ei propuneau înlocuirea unor vorbe întrebuințate cu altele create de ei, ca *muciniu* în loc de *batistă*, ș. a. Eră apoi ortografia etimologică foarte complicată cu care se scriă cuvintele: *attengutoriu* (atingător), *bene* (bine), *connoscentie* (cunoștință), etc.

Cu toate erorile lui, Laurian a adus literaturii române servicii însemnate.

Limba lui Laurian la 1840.

Din Gramatica (Tentamen criticum).

Traianu imperatiu vinse Dacia’la e la suppose Romaniloru. — Temperantia’la, vertute primaria contra sene ensusi, nu e connoscuta de toti quali la predica. — Intellecti’li omini nu verbescu fora a cogitare. — Popilu’lu sali disculciu în neue. — Se convêne s’o faca siaquele debitoria ’la sea.

Mollinare — edia (cu 1 molliatu: moinare).

1. Ca unipersonale, a fi sau a se face mollina,

a) sub forma activă, *molinedia*: „molinedia afora și e tema ca va plouă mai tare”. 2. personale: *a mollima un agru*.

Momentosu, — a adj. momentosus, magni momenti; proprie, plenu de momentu: 1. forte scurtu, de forte scurta durata: „momentosele flori”; 2. ca mai desu, importante, grave: „casatori'a e o epocha momentosa în vieti'a omului”.

Monere, monui, monutu și monitu v. monere a aduce mente, a spune cuiva ceva.

Napu, s. m. napus (it napo, isp. port. nabo și naba fr. navet) genu de plante crucifere a căroră radecina, bona de nutrimentu și pentru omeni și pentru pecure, se chiama totu „napu” care se cultiva în gradine și e bene connoșcuta poporului vostru.

SIMION BARNUTIU

Simion Bărnui (1808—1864) a avut mai mult temperament de orator decât de scriitor, de aceea după lucrările sale nu poți să-ți explici admirațiunea ce aveau pentru dânsul ce-i ce-l cunoșteau de aproape. G. Panu ne spune undeva în „Amintirile“ sale că avea reputația de a fi peste măsură de învățat și exercită un prestigiu așa de mare încât se considera că e lucru extraordinar și de mare cinste să te poți apropia de dânsul.

Viața lui fusese foarte agitată. După ce învățase teologia la Blaj și se facuse preot și profesor, fu silit să părăsească această carieră și să devină iar student la o vârstă înaintată. Mișcarea din 1848 îl află în această situație la Sibiu; dar el

nu să-și facă evidente calitățile sale sufletești, astfel că deveni un factor de căpetenie între Români în acele momente critice. A lui este publicația anonimă care s'a răspândit în manuscris la 25 Martie 1848 (când s'a făcut o adunare preliminară la Sibiu) și care opriă pe Români de a se uni cu Ungurii dacă nu vor discuta cu ei „ca națiune liberă,

căci și *republica nu este decât un despotism afurisit fără naționalitate*“. Tot el rosti acel faimos discurs în catedrala din Blaj în preziua adunării dela 3 Maiu din câmpia libertății. Discursul acesta a ajuns astăzi foarte răspândit. Deși are multe scăderi, mai ales în privința compoziției, cuprinde însă pasagii minunate cari vibrează de o caldă iubire de patrie.

După revoluție, Bărnui se duse în Italia, deveni doctor în drept și astfel ajunse în 1885 profesor în Iași, întâiu la gimnaziu și apoi la facultatea juridică.

Oricât de curioase să-i fi fost opiniile, el le susținea cu atâta convingere și stăruință încât reușia să facă din elevii săi nu numai niște adepți, dar niște apărători fanatici.

După moartea lui, acești elevi începură a-i publica manuscrisele și astfel apărură: „Dreptul public al Românilor“ (1867), „Dereptul natural privat“ (1868), „Dereptul natural public“ (1870), „Pedagogia“ (1870), „Psihologia empirică“, „Logica“ (1871).

Simion Barnutiu

Discursul dela 3 Maiu 1848

(Începutul și sfârșitul)

Frați Români,

Cine să nu se închine înaintea înălțimii omenești, când se uită la această adunare măreață, care face să salte de bucurie inima fiecărui român bun, și insuflă respect și spaimă celor ce nu vor libertatea oamenilor și urăsc pe Români? Cine va mai putea zice că Românul nu dorește o stare mai fericită, că pe el nu-l mișcă nici viersul cel dulce de libertate, nici chiar sentința de moarte care i se prepară în adunările ungurești?

Ia judecați, fraților! au dacă presimțesc rândunelele apropierea verii și a iernii și animalele furtuna cea grea, și dacă unii oameni își spun mai nainte chiar ora morții, o ginte întregă să nu presimtă pericolul ce o amenință, un popor întreg să stea nemișcat ca piatra, când îi bate ora fericirii și să tacă ca un surd și mut, când i se trage clopotele de moarte? — Aceasta ar fi un lucru contra naturii și de tot cu neputință. Inima Românilor a bătut totdeauna pentru libertate și iacă-i vedem acum cu multă bucurie cum s'au deșteptat și cu ce unire minunată s'au legat că nu vor mai suferi ca să-i calce în picioare alte națiuni; ei se adunară cu cugetul de a-și revendica drepturile cari le uzurpă Ungurii, Secuții și Sașii de sute de ani, și ca să-și apere de perirea viitoare acel drept neînstrăinabil, de care nici Gotul nu cuteză a se atinge, nici Hunul cel sălbatic, nici Turcul necredincios; iar acum Ungurii liberali ne-o spun în față că vor să-l ia astăzi în epoca frăției și a libertății!

.....
In mâna acestei adunări e pusă viața și moartea, soarta prezentă și viitorul, nu al unui om, ci al națiunii întregi. Ce va răspunde Adunarea înaintea națiunii, a lumii și a posterității când ar subscrie sentința de moarte asupra națiunii sale?

Deci, fraților, nu vă uitați la pretențiile Ungurilor cele nedrepte, nici la acei puțini înșelați și înșelători dintre noi, cari, în speranța lefurilor ce așteaptă în împărăția ungurească, țin cu Ungurii și zic că apără onoarea și scăparea națiunii noastre. Considerați că aceștia sunt datori a lătră pentru osul ce li-l aruncă străinii ca să latre pe frații lor și să muște națiunea și mama lor însăși; feriiți-vă de ei, căci nu sunt Români. Căutați la această mulțime de Români, care strigă în numele - a toată națiunea: „Să nu ne ducem la masa libertății ungurești, căci bucatele ei toate sunt înveninate; să nu ne vindem țara și limba, căci, pierzându-se odată, nu se mai pot câștiga”. Uniți-vă cu poporul toți, preoți, nobili, cetățeni, ostași; învățați și vă consultați cu un cuget asupra mijloacelor revenirii naționale, pentru că toți sunteți fii ai aceleiași mame și cauza este comună. Ține-ți cu poporul toți, ca să nu rătăciți, pentru că poporul nu se abate dela natură, nici nu-l trag străinii așa de ușor în partea lor, cum îi trag pe unii din celelalte clase, cari urlă împreună cu lupii și sfășie pe popor dimpreună cu aceștia. Nu vă abateți dela cauza națională de frica luptei: cugetați că alte popoare s'au luptat sute de ani pentru libertate. Inșă când vi se va părea lupta cu neputință, când se vor ridica greutatea asupra voastră ca valurile mării turbate asupra unei nave, când va deslega stăpânul întunericului pe toți necurații și-i va trimite ca să rupă legăturile frăției voastre și să vă abată dela cauza și iubirea ginții noastre la idoli străini; aduceți-vă aminte atunci cu câtă însuflețire și bărbăție s'au luptat strămoșii noștri din Dacia pentru existența și onoarea națiunii noastre, precum ne-a lăsat scris *Bonfiniu* cu aceste cuvinte: „Coloniile și legiunile Romane, copleșite de barbari țin încă limba romană și ca să nu o piardă cu totul atât de tare se luptă, încât se pare că nu s'au bătut atât pentru ținerea vieții cât pentru neatingerea limbii. Căci socotind bine deseale inundațiuni ale Sarmaților și ale Goților, apoi erupțiunile Hunilor, Vandalilor și ale Gepizilor

incursiunile Germanilor și ale Longobarzilor, cine nu se va miră foarte că încă s'au ținut urmele limbii romane între Daci și Geți" ¹.

Așa fraților! aduceți-vă aminte atunci că vor striga din mormânt străbunii noștri: „Fiilor! Și noi am fost nu odată în împrejurări grele, cum sunteți voi astăzi; și noi am fost înconjurați de inamici în pământul nostru, cum sunteți voi astăzi; de multe ori am suferit chiar și mai rele decât voi; fost-am cu Goții, dar nu ne-am făcut Goți; fost-am cu Hunii, și nu ne am hunit; fost-am cu Avarii și nu ne am avarit; cu Bulgarii și nu ne am bulgărit; cu Rușii și nu ne am rusit; cu Ungurii și nu ne am ungarit; cu Sașii și nu ne am nemțit... ci ne am luptat ca Români pentru pământul și numele nostru ca să vi-l lăsăm vouă... Nu vă nemțiți, nu vă unguriți nici voi! rămâneți credincioși numelui și limbii voastre... vedeți cum ne am luptat noi pentru limba și romanitatea noastră! Luptați-vă și voi și le apărați ca lumina ochilor până se va restaura Capitoliul și va trimite la voi Senatul și poporul roman pe Traian ca să vă încoroneze cu laurii nemuririi pentru conștiința și bărbăția voastră”.

---

¹ Cuvinte reproduse din istoria Ungariei („*Rerum hungaricarum decades*“) scrisă de istoricul maghiar Anton Bonfinius (1427, — 1502).

ION BUDAI DELEANU

Budai Deleanu Român de peste munți, a trăit pe la sfârșitul secolului XVII și începutul secolului XIX. A ocupat funcțiuni însemnate în administrația austriacă și a scris multe opere istorice și filologice. Opera sa poetică „Țiganiada“ sfârșită cam pe la 1800, este cea dintâi în dată și cea mai frumoasă poemă epică românească.

NOTIȚA INTRODUCȚIVĂ

„Țiganiada“ se prezintă cu două versuri¹. Cea dintâiu, de pe la 1800, are defecte de compoziție; dar însușiri stilice foarte însemnate. Cea de-a doua² dela 1812, este mult mai bine compusă, deși nu e lipsită de defecte, dar e mai slabă din punct de vedere al stilului.

Versiunea mai veche, în ce privește compozițiunea, are mai întâi, defectul de a nu avea din capul locului un erou. Tandaler nu apare decât spre sfârșit. Până atunci, eroul e reprezentat prin întreg poporul țigănesc, care ne face să surădem, prin trăsăturile lui de caracter. Al doilea defect este că acțiunea principală este încurcată cu nu mai puțin de două acțiuni secundare, afară de episoade (cum e acela al vizitei Diavolului la mănăstire). Una din aceste acțiuni este în legătură cu fuga Romichii, iubita lui Parpanghel; a doua este călătoria donchișotească a boernașului Becicherec de Urom Haza care după treizeci de ani, pleacă să-și caute iubita lui, de care-și aducea abia acum aminte, împreună cu românul Haicul, care joacă rolul lui Sancho Pança. Dar aceste acțiuni, deși interesante și cu multe momente de humor, fac ca acțiunea principală să devină confuză și fără linie.

Versiunea mai nouă e mai diluată și mai discursivă, cu mai puțin humor în detaliu.

Lăsăm să urmeze mai jos variantele unui acelaș episod, unul dintre cele mai cu haz, în cele două redacțiuni, ca să se vadă deosebirea. Este episodul prin care Vlad Vodă, voind să încerce cinstea țigănească, se îmbracă turcește cu mai mulți ostași și le iese înainte, ca și când ar fi Turci.

¹ Publicată întâi de *Codrescu* în „Buciumul român“ 1875; apoi de *Oniș* și în fine de *Gh. Adamescu* în „Biblioteca pentru toți“.

² Publicată de Comisia literară a Casei școalelor, în versiunea copiată de pe manuscris de d. *Gh. Cardaș*.

1

Țiganii, dacă aproape văzură
Turcimea venind, de spaimă mare
Toți își uitară limbile 'n gură;
Ținându-se fără de scăpare,
Periși, acum armele-și uitase,
Și căuta numai la tufa deasă.

2

Insă, văzând că nu e cu puțință
Să dea fuga sau să se ascundă,
Fieștecare, cu năzuință,
Acolo se bagă și s'afundă
Unde vede grămada mai mare
Și unde alții se îmbulziau mai tare.

3

Țiganii, săracii, grămadă
Îmbulzindu-se, într'un loc s'adună
Și-și ascund capetele, să nu vadă
Cum Turcii vin în chip de furtună,
Hei! pe dânșii acuși, acuși să dea,
Dulcea viață ca să le-o iee!

4

După ce sosi vrăjmașul în față,
Toți la pământ căzând, își plecară
Grumazii și 'ntinseră brață,
Milă cerșind cu lacrimi amară:
„Valeo! valeo! (strigau plângând) iacă
Piere și țigănia săracă“.

5

Eră Neicul pe vremile acele
Unul din țigani, care osebite
Țări umblase, și avea socotele
Bune în sine; și la multe ispite
S'afłase. Acesta, luând cu sine
Oarecâte persoane bătrâne,

6

Oștilor merse întru 'ntâmpinare
Muntenii, văzând așa turburată
Țigănia și-auzind vuet mare,

1

Adunarea noastră prea înălțată,
De atâta zarvă, cu rebelie,
Abia în urmă și ea să dășteaptă
Ș'uitându-și de arme, de bătaie,
Apucă fuga cea sănătoasă
Năzuind la tufa cea mai deasă.

2

Insă acuma nu e cu puțință
Cineva să scape, să se ascundă,
Pentru aceia toți cu biziunță
Acolo să bagă și s'afundă
Unde văd că-i grămada mai mare,
Ș'unde oamenii să îmbulzesc mai tare.

3

Cum oile blânde prin ocoale,
Când aulmă lupul pe de aproape,
Ascunzându-și capetele sale,
Care de care pre cât încape
Intre celelalte să vărăște,
Iar de apărat nici una gândește,

4

Așa Țiganii săracii grămadă
Îmbulzindu-să într'un loc s'adună
Și-ascund capetele să nu vadă
Cum Turcii vin în chip de furtună
Hai, pe dânșii, acuși, acuși, să dea
Și dulcea viață să le-o iee.

5

Dar când sosi vrășmașul în față
Toți la pământ căzând, își plecară
Grumazul și întinseră brață
Milă cerșind cu lacrimi amară;
— „Vaileo, vai! strigă ei plângând — iacă
Perit-au țigănia săracă!“

6

Intr'acea un Turc la grămada întie
Țigănească deaproape sosisă
Care în mână ținând o hârtie

*Sleteră 'n loc. Iar, dacă bărbată
Solia veni, până ei se miră,
Așa Neicu pricina resfiră :*

7

*„Domnilor Turci, deh! fie-vă milă
De țiğănia noastră săracă! —
Nu dă voie bună, ci dă silă
(Ca mai rău doară să nu petreacă)
„Au trebuit armele să 'mbrace,
„Ne având de nevoie ce mai face.*

8

*„Iertați dară, luna să v'ajute,
Mahomet mulți ani să vă trăească!
Hie uitote h. le trecute,
Că zău! Dumnezeu să ne trăsnească!
Nu suntem noi vină într'ahastă,
Ci iacă au fost pă noi o năpastă.*

9

*„Tot Vlad Vodă e ahăstor de vină.
Numa Dumnezeu lui să-i plătească,
Căci el ne-a băgat în hastă tină;
Dară vișa noastră țiğănească
Cu toată lumea vreă să hie în pace,
Și zău! că bătălia nu-i place“.*

10

*Vlad Vodă, lucru fără ispravă
Țigănesc văzând și mișelie,
Poruncă dete fără de zăbavă,
Ca toți ostașii gata să fie:
Făcând să bucine de bătaie
Par'că pe toți ar vrea să-i taie.*

Intr'acest chip le citi și zisă :
— „Fiindcă voi, cioare blestemate,
Ați socotit cu noi a vă bate

7

Ș'armele cu neauzită ocară
Pe Turci a ridicat toată ordia
Voastră, acum dar ian ieșiți afară
S'alegem a cui e voinicia?
Care n'a eși este un calic,
Epure fricos, ș'om de nimic¹

8

Și pentru că au cutezat să poarte
Armele, ce a purtă se cuvine
La voinici, să va certă cu moarte,
Drept ce au făcut armelor rușine!...
Iar muerea lui și copiii
Nevinovați se vor da robii“.

9

Țiganii înțelegând acestea
Toți încremeniră de frică;
Cesta leșină fără de veste,
Cela amurte nu zice nimica,
Altul se vaită în gura mare.
Iar altul plânge cu suspinare.

10

Mai toți acum de sine-și uitasă,
Numai Neicul încă firea-și ține
Și, la întâmplarea cea mai jeloasă.
Socotindu-se puțin în sine,
Un bun cuget îi nimeri în minte
Să iasă Turcilor nainte

¹ Tocmai la locul acesta, am cetit la izvodul dela Cioara însemnarea prea învățatului Tălălău, care zice că a aflat și la alte scrisori această istorie, cu cevaș deosebire. Adică Vlad-Vodă vrând să ispitească pre Țigani, ce ar face ei când ar vedea venind Turcii asupra lor, a îmbrăcat pe a sa gardă turcește și a făcut năvală asupra Țiganilor; care văzând pe Turci, de departe au trimis și s'au închinat lor, zicând că Vlad-Vodă i-a silit spre aceasta! Iar Muntenii îmbrăcați turcește i-au dus până la Vlad, care după ce i-a ocărit pentru această a lor purtare, ei au răspuns că n'au știut că aceia erau Munten, că de-ar fi știut, nu s'ar fi supus. — (Nota lui *Budai Deleanu*).

*Țigani, înțelegând aceste,
Slăbiră la inimă de frică:
Cesta leșină fără de veste,
Cela amurte, nu simte nimica,
Altul se vailă în gura mare,
Iar altul plânge cu suspinare.*

12

*Mai toți acum de sine-și uitase,
Numa Neicu încă firea-și ține
(Adevărat) cu fața geloasă¹⁾
Și trăgând adânce suspine:
Dar totodată mai deschise
Rostul său și cu nădejde zise:*

13

*„Dăh! nu vă lăcomiți într'atâta
La țigane suflete mișele,
Luați-ne averea toată și pita,
Desbrăcați-ne pân' la cămașă,
Numa ne lăsați de mângâiere
Viață, copii și muere.*

14

*„Știți bine, că și la voi săracii
Țigani trăiesc numa din milă,
Făcând slujbă și plătind haracii,
Dar aceasta fu pe noi o silă:
Insă iertați-ne acum deodată,
Să vă ierte Maica Prea-curată!*

15

*„Și ce folos de acolo vă este,
Dacă ne luați dulcea viață,
Și a noastre vor rămâneă neveste
Cu miitei copilași în brațe.
Noi 'om murî (ce-i drept) dar' ele
Purta-vor după noi lungă jele.“*

15

*Vlad Vodă atunci nu mai poate
Să se fie ca să nu zâmbească;*

*Că doar vă putea ceva să facă
Prin rugăminte și plecaciune
Pentru cea țigătime săracă:
Deci, luând și-alte fețe bătrâne,
Mersă înaintea celui mai mare
Și ingenunchind grai cu plânsoare*

12

*Domnilor Turci deh! fie-vă milă
Dă țigănia noastră săracă!
Că zău, nu de voe, ci de silă,
Că mai rău doar să nu petreacă
Au trebuit armele să 'mbrace,
Neavând de nevoie ce mai face.*

13

*Tot Vlad Vodă e a hăstor de vină,
Numai Dumnezeu lui să-i plătească,
Căci el ne-a băgat în hastă tină
Dar viața noastră țigănească
Cu toată lumea trăește în pace
Și zău că bătălia nu-i place.*

14

*Dacă nu vă lăcomiți atâta
La țiganele suflete mișele,
Luați-ne averile și pita
Desbrăcați-ne până la pielea
Numai ne lăsați de mângâiere
Viață, copii și muere,*

15

*Știți bine că și la voi săracii
Țigani trăesc numai din milă,
Făcând slujbă și plătind haracii;
Nici la războiu merg numai de silă.
Deci ertați-ne acum deodată
Să vă erte Maica precurată!*

16

*O ertați-ne, luna să v'ajute
Mahomed mulți ani să vă trăiască*

¹ Jalnică.

*Cu dânsul, şiragurile toate
Râseră de această fiğănească
Intâmplare foarte minunată
Şi de vitejia prea lăudată.*

17

*Neicu încă eră să mai zică,
Când Vlad Vodă-l curmă zicând: „Dară
Voi mişei şi oameni de nimica,
Aşa vă bateţi voi pentru şară?!
Pentru aceasta v'am dat eu bucate
Şi vă hrănesc? Cioare blestemate!*

18

*„Iată, că vă iert acum deodată,
Dară d'Ńi mai face a doua oară,
Voiu porunci să spânzure toată
Ţigănia, nici să vă pară
Glumă! — Această Vlad Vodă vă zice,
Carele cu voi grăeşte aice,“*

19

*Ţiganii, ca din somn, se treziră,
Cunoscând atunci înşelământul,
Tofi caută unul la altul şi se miră
Cum şi-au schimbat Muntenii veşt-
[mântul!
Până ce tofi se miră de aceasta,
Iacă Neicul ridicându-şi creasta:*

20

*„Să ierte Măria Sa (el zise),
Noi suntem fără de nici o vină,
Că cine-ar fi socolit să ni se
Intâmple una că aceasta, şi să vină
Pe noi Muntenii îmbrăcaţi turceşte,
Insuşi Măria Ta socoteşte.*

21

*„Inşă, de-am fi priceput noi, cumcă
Nu sunteţi Turci: doar şi moarte
Se întâmplă; că de voi nici o pruncă
Nu s'ar fi temut; apoi ce soarte
Urmă între noi—încă nu se ştie,
Destul că s'alegea de voinicie!“*

His uitate hele trecute
Dumnezeu pe loc să ne trăznească,
Dă sântem noi dă vină într'ahastă,
Dar iaca a fost pe noi o năpastă.

17

Şi ce folos deacolea vă este,
Dacă ne luaţi dulcea viaţă,
Şi'a noastre vor ramâneă neveste
Cu mititei copilaşi în braţă?
Noi vom pieri adevărat, dar ele
Vor purtă după noi lungă jele“.

18

Aici Neicul eră să mai zică,
Când Răzvan fiind ochii la povaţă
Cu bucurie glasul ridică:
— „Eta, Domnul Măria Sa faţă!...
Căci cunoştea pe Vlad foarte bine
Măcar eră în hainele străine.

19

Ş'aievea cu călărime aleasă
Vlad eră, pe care ca mai lesne
Să poată cercetare, o îmbrăcasă
Turceşte din cap până în glezne
Intr'adins hotărând s'abată
La Ţigănimia noastră într'armată

20

Deci Vodă cu minie silită,
Căci abiă putea răsul să-şi fie
— „O! — strigă — prăsilă ticăloasă!
Aceasta-i a voastră vitejie!
Pentru asta v'am dat arme ş'olate
Şi vă hrănesc cioare blestemate? —

21

Ca în loc de a vă apăra dragi ţară
Ş'a vă bate cu Turcii păgâni,
Asupra mea să vorbiţi ocară?
După aceia să vă daţi în mâni
La câteva sute de vrăjmaşi,
Voi atâtea mării de mulţi ostaşi?

Iacă să știți că de acu bucate
Nu vă voi da, de nu-ți pune silință,
Cu Turcii încai odată a vă bate.
Făcând asupra lor biruință
Iar de vă veți plecâ Turcilor ca nouă
Pîn' la cel mai mic voiu tăia în două.

23

Să erți Măria Ta, Neicu zisă
Noi sântem fără de nici o vină
Căci cine-ar fi crezut ca să ni să
Intâmples una ca aceasta și să vină
Pe noi Munteni îmbrăcați turcești .
Insuși Măria ta socotește.

24

Dar totuși socotind pe dreptate,
Zău, nu se cădeă Măriei Tale
Să ne bagi atâta frică 'n spate
Cu cele blestemate cialmale,
Asta, Dumnezeu să te trăiască
Zău că nu fu glumă țigănească“.

1. **Istoric.** — Poezia românească se deșteaptă cu adevărat pe la 1800. E data capodoperei poetice a lui *Ion Budai Deleanu*, „*Țiganiada*“, care însă nu se tipărește decât în 1875. Apreciată întâi de *Aron-Densușianu*.

2. **Caracterizare.** — „*Țiganiada*“ este o capodoperă a poeziei române pentru că are:

a) o *idee generatoare* ingenioasă: nevolnicia ridiculă a unui popor din pricina mândriei tot atât de ridicule a *fiecărui individ*, de a-și alege voivod din sângele său.

b) o *atmosferă sufletească* limpede: hazul continuu al poetului față de situațiile în care-i încurcă, față de vorbele, ce pune în gura d feritelor personajii, și față de atitudinea ce-o are față de ele.

c) o extraordinară *putere plastică*, căreia i se subordonează atât ideia generatoare cât și atmosfera sufletească.

În virtutea acestei puteri plastice, poetul în „*Țiganiada*“ *creiază o lume nouă* — lume în care trăise alături: Vlad Vodă și sfinți ce-i vin în ajutor; Țiganii pe care, de frica spionajului, îi trimite, armați și hrăniți, la Spăteni, între Alba și Inimoasa, cum se cuvenea unor fețe cu inima vitează; Diavolul, care vine cu cetele lui în ajutorul Turcilor, apoi diferiți eroi țigani: Tandaler, Parpanghel, Neicu, Neagu și atâți alții.

3. **Istorie literară.** — Pentru întâiași dată limba românească face cunoștința a) cu versul de 11 silabe, italian; dar având un ritm *amorf* și rareori regulat; b) cu rimă variată și bogată; c) cu un stil *viguros* poetic; d) cu un fond genial poetic, original, adică frumos în toată puterea cuvântului.

4. **Clasificare.** — Este o epopee *eroi-comică*.

ANDREIU MUREȘIANU

(1816—1863)

Născut în orașul Bistrița, a învățat la Blaj și a fost profesor în Brașov (1838—1850) și ziarist, colaborator la „Gazeta Transilvaniei“ și la «Foaia pentru minte».

Legat cu toți frunțașii Românilor cari luptau pentru interesele națiunii române, a fost însuflețit de aceleași idei și a publicat sub titlul „Răsunset“ poezia sa care a devenit în împrejurările luptelor, dela 1848, imnul național numit de toți „Deșteaptă-te, Române!“

După evenimentele acestea, Mureșianu se mută ca funcționar în Sibiu, dar fu suspectat chiar de administrația austriacă și trăi zile grele, publicând puțin.

A mai locuit câțva timp la Brașov, unde a murit și a fost immormântat.

RĂSUNETUL

(Marșul anului 1848)

Deșteaptă-te, Române, din somnul cel de moarte
In care te-adânciră barbarii de tirani!
Acum ori niciodată, croește-ți altă soarte
La care să se 'nchine și cruzii tăi dușmani.

Acum ori niciodată să dăm dovezi în lume
Că 'n aste mâini mai curge un sânge de Roman;
Și că 'n a noastre piepturi păstrăm cu fală-un nume
Triumfător în lupte, un nume de Traian.

Înaltă-ți lata frunte și cată 'n jur de tine
Cum stau ca brazi 'n munte voinici sute de mii!
Ua semn ei mai așteaptă și sar ca lupii 'n stână:
Bătrâni, bărbați și tineri din munți și din câmpii.

Priviți mărețe umbre, Mihaiu, Ștefan, Corvine!
Româna națiune, ai voștri strănepoți,
Cu brațele armate, cu focul vostru 'n vine,
Viață 'n libertate ori moarte strigă toți.

Pe voi vă nimiciră a pizmei răutate
Și oarba neunire la Milcov și Carpați;
Iar noi, pătrunși la suflet de sfânta libertate,
Jurăm că vom da mâna să fim pururea frați.

O mamă văduvită dela Mihaiu cel Mare
Pretinde dela fiii-și azi mână d'ajutor,
Și blestemă cu lacrimi în ochi pe orișicare
Ce 'n ora de pericol s'ar face vânzător.

De fulgere să piară, de trăsnet și pucioasă
Oricare s'ar retrage din gloriosul loc,
Când patria-a sa mamă, cu inimă duiosă,
Va cere ca să trecem prin sabie și prin foc!

N'ajunse iataganul barbarei Semilune,
A cărei plăgi fatale și azi le mai simțim,
Acum se vără cnuta în vetrele străbune! —
Dar martor ne e Domnul, că vii nu o primim!

N'ajunse despotismul cu 'ntreaga lui orbie,
Al cărui jug de secolii ca vitele-l purtăm,

Acum se 'ncearcă cruzii, în oarba lor trufie,
Să ne răpească limba ; dar numai morți o dăm.

Români din patru unghiuri acum ori niciodată,
Uniți-vă în cuget, uniți-vă 'n simțiri!
Strigați în lumea largă că Dunărea-i furată
Prin intrigă și silă, viclene uneltiri!

Preoți — cu crucea 'n frunte ! căci oastea e creștină,
Deviza-i libertatea și scopul ei prea sfânt ;
Murim mai bine 'n luptă cu glorie deplină,
Decât să fim sclavi iarăși în vechiul nost' pământ!

---

¹ Nost' = nostru (provincialism).

III. LITERATURA POPORANĂ

Literatura poporană

Literatura poporană este totalitatea producerilor literare, cunoscute în masa poporului, fie că ele sunt ale lui proprii, fie că sunt introduse pe calea scrierii și devenite poporane.

Aceasta este definițiunea obișnuită a *literaturii* poporane. De și se pare a fi destul de precisă, totuș se vede adesea dându-se o întindere prea mare sferii acestei noțiuni și unii cuprind sub rubrica aceasta toate manifestațiunile spiritului poporan, chiar acele cari nu formează operă de literatură, cum sunt credințele, datinele, ș. a. În asemenea caz termenul de „literatură poporană“ se confundă cu cel de „folk-lore“. Acest cuvânt englezesc este nou în limba noastră.

Se poate afirma, cu oarecari dovezi, că în țările române, cu mult înainte de a se fi făcut cel dintâiu act de „folkloristică“, erau cunoscute și prețuite producerile literare ale poporului. Se citează în mai toate cărțile de literatură pasagii din cronicari cari spun că la mesele Domnitorilor sau cu prilejul primirii vreunui principe strein lăutarii cântau felurite cântece în românește. Faptul este confirmat și de unii călători în memoriile lor. Nimeni însă nu s'a gândit să pună pe hârtie asemenea cântece.

Culegerea producțiilor poporane s'a început foarte târziu, cam atunci când în Franța a devenit curentă această în-

deletnicire, căci Franța a rămas mult în urmă pe acest teren, de și unii critici consideră pe Montaigne ca precursor al folkloristicii moderne. E interesant să notăm că în Anglia în secolul XVIII se dau la lumină multe producții populare cari produc impresie în multe cercuri de cititori și că diferiți poeți iau teme din aceste producțiuni. Apoi, trecând preocuparea aceasta în Germania, vedem aci că ea dobândește un caracter științific, întâia oară prin publicațiile fraților *Grimm* (prima ediție a basmelor 1812—1815), după ce filozoful *Herder* la 1778 arătase valoarea poetică a acestor producțiuni, pe cari le numește *glasuri ale popoarelor*. Tocmai pe la 1840, prin culegerea, azi uitată, a lui *La Villemarqué*, publicul francez cunoaște pentru prima dată comoile geniului poporan francez. Această culegere nu prezintă nici o fidelitate în reproducere, dar e făcută numai cu un scop de a atrage atenția și simpatia cititorilor din lumea cultă.

Aceasta e epoca în care se publică pentru prima dată produceri ale poporului nostru. În 1845 apare la Stuttgart colecția de basme adunate în Banat și traduse în limba germană de frații *Schott*. În 1847 *Anton Pann* dă la lumină „*Povestea vorbeii*“, proverbe și anecdote, și de aceea am zis că eră „folklorist... sans le savoir“. În 1852 apar în broșuri baladele culese de *Alecsandri*. Acesta nu are punctul vedere al lui *Pann*, care spune că scrierile sale sunt „de prin lume adunate și la lume iarăș date“, ci voește să scoată lucruri dela o lume pentru a le înfățișa *altei lumi*.

Broșurile lui *Alecsandri* sunt primite cu multă bunăvoință, mulțumită atmosferei ce se crease prin articolele lui *Costache Negruzzi*, dela care avem o colecție de proverbe grupate într'un mod hazliu (*Scrisoarea XII*) și mai ales prin articolele lui *Alecu Russo*. Acesta găsește că numai în poeziile populare se află „geniul românesc“, pe când celelalte produceri sunt „o amestecătură indigestă, o sumă „de idei luate fără nici o sistemă de străini și fără caracter „original“.

Colecția lui Alecsandri s'a publicat întregită în 1866 într'un frumos volum închinat Doamnei Elena, care de curând întemeiasă azilul „Elena Doamna“. În frunte reproduce un vechiu articol în care, într'un stil poetic, arată însemnătatea poeziei poporane. Este acela care începe cu faimoasele cuvinte „Românul e născut poet“, cari au dat naștere la atâtea glume, adesea fără sare, fiindcă Alecsandri se raportase la sensul generic, iar nu la înțelesul individual.

Această colecție a fost salutăată printr'o recenziune elogioasă a lui *Titu Maiorescu* în tânăra pe atunci revistă „Convorbiri literare“, în care se scot la iveală însușirile estetice ale diferitelor bucăți. Mai târziu ea a întâmpinat critice foarte aspre și culegătorul a fost acuzat că a „falsificat“ opera poporului. Acuzația eră gratuită, fiindcă Alecsandri nu putea să aibă înaintea sa decât modelele franceze de culegeri din acel timp, cari urmăreau numai punctul de vedere literar. Apoi buna sa credință nu putea fi pusă la îndoială, întrucât însuș o spusese și în titlul cărții și într'o scrisoare, în care întrebuintează comparația cu cei ce caută diamantul în nisipul râurilor. Această scrisoare e reproducă de *I. Crăciunescu* în studiul său, „Le peuple roumain d'après ses chants nationaux“.

Multă vreme nici n'a fost la noi altă preocupare la culegători și în acelaș spirit sunt făcute colecțiile, viu criticate, de colinde și de balade ale lui *At. M. Marienescu* din 1859 și 1867. Dreptul de a schimbă și a înlătură unele versuri se socotește stabilit și de alți culegători, cari nu și-au atras critici severe, cum e *Miron Pompiliu*, *S. Fl. Marian*, *T. Burada* ș. a. O înfățișare mai științifică de colecției sale *Teodorescu G. Dem.*, dar nici el nu merge până acolo ca să reproducă particularitățile de limbă ale provinciei în care a cules fiecare bucată.

Dela 1885 colecțiile se îmulțesc, încep a se publică și studii asupra diferitelor ramuri de producții poporane și azi încă se realizează zilnic progrese pe această cale.

I.

LITERATURA POPORANĂ ORALĂ

Caracterele principale ale literaturii populare sunt următoarele: e anonimă, se transmite *din epocă în epocă, din țară în țară*, fie pe cale orală, fie pe cale scrisă.

De aci se vede că trebuie să împărțim produsele populare în două clase, după modul de transmisiune: literatură orală și literatură scrisă.

Vom studia întâiu pe cea orală, împărțind-o, precum am explicat, pe genuri.

Producțiuni de natură lirică

Doinele

Doina este poezia lirică a poporului nostru. Subiectele ei sunt foarte variate; ele exprimă aproape toată gama simțirilor omenești. Poporul însuș are conștiința acestei varietăți de subiecte și deci a însemnătății doinei. Ideia se află exprimată într'o poezie, cunoscută din colecția lui V. Alecsandri.

Din ea se vede că doina cântă *frumusețile naturii, nevoile și suferințele săteanului, voinicia* sub toate formele și în toate înțelesurile, apoi *talnele* sufletești. Cam acestea sunt și grupele principale ce s'au stabilit de diferiți culegători.

Versul doinelor este în genere format din 8 silabe (cu rimă penultimă) sau cu 7 (cu rimă ultiimă). Este mai regulat decât în alte producțiuni poetice ale poporului, deși succesiunea accentelor ritmice nu este cea păzită de poezia cultă de azi. Greșelile ce aflăm în versurile acestea le găsim și în versurile poeților din prima jumătate a secolului XIX și chiar la Vasile Alecsandri.

Doinele nu se recită, ci se cântă. Alecsandri reproduce aprecierea unui artist german: „Melodia lor e cu totul originală, câteodată sălbatică, și cuprinde uneori acordurile cele mai caprițioase, cele mai bizare și alteori foarte simple și monotone. Ele au însă o expresie dulce și chiar dureroasă. Sunt pasagii misterioase, cari fac să se presimtă dorinți înfocate și ascunse în fundul inimii“.

Horele

Acestea alcătuiesc poezia glumeață și satirică a poporului român. Sub numele de *horă* se înțelege și jocul și cântecul scurt, în cadența jocului, ce se zice de tineri. Cântecurile dela horă poartă și numele de *strigături* și *chituri*. Ele constau din strofe de câte 4, 6 și 8 versuri, întrerupte de șgomotoase onomatopei sau de chiote, cari afăță agilitatea și exprimă veselia, gluma și spiritul de satiră. Trebuie să recunoaștem însă, că sarea acestor glume este foarte groasă. Chiar în colecția lui Alecsandri, care a făcut alegere din acest punct de vedere, sunt puține cari să nu lovească bunul gust.

Colindele

Numele de „colinde“ ar trebui să se dea tuturor poeziilor populare, cari se cântă ori se recită de către grupe mai mari sau mai mici de tineri ori de copii, *colindând* pe la casele locuitorilor din sat. Poporul se servește de acest cuvânt numai pentru urările cari se cântă în noaptea dinspre Crăciun.

Aceste urări au subiecte foarte variate. În unele sunt amintiri istorice, în altele întâlnim credințe religioase, în altele se reflectă obiceiuri gospodărești ori vânătoarești. Ele sunt dintre cele mai vechi producții populare și tind să dispară. De aceea ele sunt mai numeroase în colecțiile vechi și foarte puține în ultima culegere, întreprinsă sub direcția lui Tocilescu.

Acțiunile sunt mult mai neregulate decât în doine. Ele nu sunt legate de un ritm al jocului, ca strigăturile, ci sunt mai mult recitate. Iată un pasaj dintr'un colind:

Voi patru colindători,
Vă alegeți doi
Din voi,
Doi din voi mai tinerei
Și săriți în cea grădină.
Rupeți fir

De calomfir
Și-o stebă de busuioc;
Treceți
Mergeți
La fântână...

Nu numai că avem versuri libere, dar rima e aproape nebăgată în seamă.

Bocetele

Acestea sunt elegiile poporului. Ele se mai numesc și „versuri la morți” și exprimă durerea ce simte familia pentru cel ce se duce. Interesant este însă de notat, că bocetele nu sunt spontanee, ci circulă variante din sat în sat și din om în om, iar variantele nu se rostesc de cei cari în adevăr simt durerea de a fi pierdut o ființă iubită, ci de femei, cari au anume rolul de a jeli, de a boci.

Datina de a se cânta la morți, e veche. O găsim la Evrei la Greci și la Romani. Aceștia obișnuiau să plătească anumite femei cari să jelească pe mort. E de toată probabilitatea că dela el s'a moștenit și la noi deprinderea. Lucrul e cu atât mai de crezut, cu cât și alte datine ale noastre la înmormântări se potrivesc cu cele romane.

Producțiuni de natură epică

Plugușorul

„Plugușorul“ este numele unei poezii ocazionale. Ea se recită în dimineața zilei de 1 Ianuarie. Grupuri de tineri cutreeră, colindă satul, conducând un plug tras de 2 sau 4 boi, plesnind din bice și sunând din clopote. Din când în când ei intră în curtea unui gospodar. Aici unul din ei „ură“ sau recită povestea care formează poezia plugușorului. Ea se compune din strofe neegale, despărțite între ele prin exclamațiuni ale grupului întreg :

Plecarăm într'o sfântă Joi	Cu coarnele de foc,
Cu plugul cu doisprezece boi	Boii de la roate
Boii din nainte	Cu coarnele belciugate...
Cu coarnele poleite,	Trosniți măi!..
Boii din mijloc	

și corul :

Hăi Hăi !

Versurile sunt neregulate : au diferite măsuri, diferite ritmuri.

Variantele nu sunt prea numeroase : în toate se găsesc înșirate ocupațiile agricultorului, dela ȧratul țarinei până la măcinatul grâului.

În varianta publicată de Alecsandri, aflăm că pe morar îl chiamă *Troian*, iar pe morăriță *Dochiana*.

Baladele

Aceste producțiuni poporane îndeplinesc cerințele genului epic. Ele sunt poeme epice mai scurte sau mai întinse, cari cuprind desfășurarea unui *fapt*. Poporul le numește *cântece bătrânești*. Noi le numim *balade*, pentru că așa li s'a zis de Alecsandri, care a publicat cel dintâi asemenea lucrări, dar unele din ele au întindere destul de mare, încât ar putea să fie numite chiar *poeme epice*. Câteva din ele,

cari povestesc originea poetică sau legendară a unei localități, a unei flori, etc., sunt *legende*.

Deși numărul lor trece de 50 în prima colecție a lui *Aleksandri*, acesta n'a simțit nevoie să le clasifice. *Teodorescu G. Dem.* însă a făcut patru grupe: solare și superstițioase, istorice, haiducești și domestice. Clasificarea lui a fost adoptată mai de toți culegătorii ulteriori.

Ce sunt baladele solare și cele superstițioase? *Teodorescu* numește astfel cântecele cari au de subiect legendele, moștenite chiar din vremea romană, despre soare și lună precum și pe cele cari poetizează diferite credințe superstițioase.

Astfel este balada „*Soarele și Luna*“, care se găsește în colecția lui *Aleksandri* sub acelaș titlu. Se spune că pământul eră luminat odată numai de soare, că soarele, fecior tânăr, volă să se însoare, dar nu găsiă altă fată potrivită pentru sine decât pe sora sa *Ileana*, că aceasta nu se învoia, și pentru a scăpă, se prefăceă în mreană și apoi *Dumnezeu* o aruncă pe cer și o făcù lună. De-atunci:

De atunci se trase
Și de-atunci rămase
Că ei se gonesc
Și nu se'ntâlnesc;

Luna când lucește
Soarele sfințește;
Soare când răsare,
Luna intră 'n mare.

Aceeaș temă a încercării de căsătorie între frate și soră este desvoltată și în balada *Iovan Iorgovan* (asemuitoare întru câțva cu cea intitulată *Erculean* din colecția *Aleksandri*).

Tema metamorfozelor, care se găsește și în aceste două poeme, formează fondul multor balade: astfel sunt *Trei lebede* (din col. *Teodorescu*), unde un fecior de împărat se duce la vânătoare și găsește trei lebede albe, cari erau trei fete de împărat, schimbate în păsări; *Cucul și Turturica* (în col. *Aleksandri*) sau *Mierla și Sturzul* (în col. *Teodorescu*), în care o pasăre iubește pe cealaltă și nu e iubită, iubită, ca să scape, se preface în diferite animale sau obiecte și aceeaș transformare o suferă și iubitorul cuc (sau sturz), schimbându-se în ceva apropiat.

În felul acesta urmează metamorfozele : mierla *turtă*, sturzul *vătroiu* ; mierla *vie*, sturzul *pândar* ; mierla *pânză*, sturzul *chirigiu* ; mierla *fântână*, sturzul *ciutură*.

Chestiunea transformărilor a fost studiată de *Hasdeu*, care a pus în legătură baladele noastre cu balade similare din literatura poporană franceză, provensală, retoromană, ș. a. și a urmărit izvorul acesta până în literatura persană (*Cuvente den betrani* vol. II).

A doua grupă o formează, în mod natural, baladele cu *subiecte istorice*. Și la noi s'au petrecut evenimente de acelea cari au sguđuit adânc societatea și cari, la alte națiuni, au dat naștere acelor mărețe epopei poporane, fala literaturilor lor ; dar nu avem nici vreo epopee, nici măcar nu avem cântece destul de numeroase asupra unui personaj, ca să se poată legă, măcar în mod artificial și să se poată formă o epopee.

Avem în cântecele noastre, amintiri din epoca romană ? Nu se pot dovedi.

În baladele câte s'au publicat până acum, numele istoric cel mai vechiu este al lui *Negru Vodă*, care ia locul lui *Neagoe* în legenda *mănăstirii Argeșului*.

Dintre Domnitori găsim pe *Mihnea Vodă* (în *Dobrișanu*, col. *Teodorescu*), pe *Radu Șerban* (balada cu acelaș nume, col. *Teodorescu*), pe *Matei Basarab* (*idem*), pe *Ion Vodă* cel cumplit (*Iancu Mare*, col. *Teodorescu*), *Lăpușeanu* (*Bogdan*, col. *Aleksandri*), *Ștefan cel Mare*, (*Movila lui Burcel*, col. *Aleksandri*), *Brâncoveanu* ș. a.

Mai dese sunt numele de boeri în balade : *Calomfirești*, *Buzești*, *Bălăceni*, ș. a.

E păcat că forma în care se înfățișează toate variantele câte s'au publicat despre *Bălăceanu* este în vădită decadență : nu numai că imaginile sunt palide sau banale, nu numai că versurile sunt rău construite, dar întâlnim expresii obscene.

Baladele *haiducești* sunt cele mai numeroase. Haiducii sunt eroii cei mai apropiați de popor. Ei nu sunt *hoți* sau *tâlhari*, în înțelesul de azi, ci sunt înfățișați ca niște luptători pentru drepturile poporului. Poezia poporană îi arată ca niște oameni puternici și generoși și admiră în ei hotărîrea de care poporul se simțea incapabil în acele vremuri când tirania îl plecase la pământ și când mulțimea de nenorociri îl făcea să creadă că e ursit să sufere veșnic. Vom observa că *miraculosul* nu figurează în aceste balade, dar *supraomenescul* caracteriză mai pe toți eroii aceștia; ei sunt oameni, însă cu însușiri de uriaș. Astfel *Mihu* se întâlnește cu o ceată de Unguri și, după ce învinge în luptă dreaptă pe căpetenia lor, cere tovarășilor acestuia să-i ridice șeaua și armele, dar nici unul nu poate, întocmai ca în episodul cu arcul lui Ulise din *Odiseea*, *Stanislav* este și mai minunat. Prins de Turci pe când dormea, e legat cu frânghii, ba i se atârna și o piatră de moară de gât și astfel este prăvălit în Dunăre. El doarme cât doarme; apoi se deșteaptă și izbutește să se ridice la suprafață cu piatră cu tot și astfel să fie văzut de cineva de pe țarm și ajutat să iasă.

Baladele haiducești se pot deosebi în două grupe: unele, cele mai vechi, arată pe haiduci luptându-se împotriva streinilor, mai ales împotriva Turcilor, altele cele mai noi, îi arată luptându-se împotriva bogăților.

Cuprinsul acestor balade nu prezintă o varietate mare.

Câteva înfățișează lupte ale haiducilor contra ciobanilor, cum sunt baladele *Dolca* și *Șalga* din col. *Aleksandri*, *Fulga* din col. *Teodorescu* ș. a.

Uneori se luptă haiducii între ei. Așa se întâmplă cu *Toma Alimoș*.

Luptele haiducilor contra străinilor sunt încercări de a scăpa din închisoare ori expedițiuni de răsbunare. Cei mai vestiți haiduci sunt *Badiul*, *Golea*, *Bâcul*, *Aguș Vâlcân*, *Stanislav*. E curios numele acesta străin între celelalte, dar colecțiile ne dau multe variante relative la acest erou.

Cele mai frumoase sunt în colecția Teodorescu. În toate se vede că a făcut incursiuni prin orașele turcești de peste Dunăre și acum o ceată de Turci vin să-l caute, pun mâna pe el prin trădarea unei slugi, un grec, și-l aruncă în Dunăre; el scapă și se duce în not la Dristor (Silistra), unde-și răsbună crud contra asupraitorilor săi.

Este interesant de relevat, că tipurile de haiduci cari se luptă cu boerii și cu funcționarii administrativi sunt cântați în poeme mai puțin reușite. Despre *Jianu* și *Tunsu* publică *Aleksandri* două bucăți, însă acestea sunt mai mult poezii lirice de cât epice, pe de o parte printr'o întindere restrânsă, pe de alta prin lipsa elementului narativ. Alte nume ce se întâlnesc mai des sunt: *Ghiță Cătănuță*, *Bolboceanu*, *Gheorghelaș*, *Bălan*, *Busuioc*.... Fondul baladelor îl formează mai puțin faptele haiducești propriu zise, cari sunt amintite sau lăudate în termeni generali:

Bate ciocoi la scară,
Cerând bani de cheltueală
Și haine de primeneală,

cât mai ales luptele cu potera, cari prezintă pentru imaginația poporului momentele cele mai interesante, întrucât aci se vede iscusința cea mai mare și vitejia fără seamăn a haiducului.

Cea mai izbutită baladă, cel puțin în unele variante (publicate de *Teodorescu*), este a lui *Corbea*.

B. Delavrancea a studiat într'o conferință a sa acest mic giuvaer, în care se pot întâlni cele mai frumoase exemple de imagini poetice.

În colecțiunea lui *Teodorescu* se găsește o categorie specială: a baladelor *domestice*. Prin acestea el înțelege acele cari „poetizează instituțiunile, modul de a trăi și fazele vieții“. În ele găsim, „alături cu veselie nunților, adevărate tragedii sângeroase, produse de pasiuni puternice“. El publică 24 bucăți de acest fel, cari sunt mai puțin interesante decât cele din grupele cealalte. Se poate cită

în mod deosebit *Chira*. Acî e vorba de o fată din Brăila pe care o răpește un Arap și pe care o scapă frații ei înnotând în Dunăre până ajung vasul cu care plecase răpitorul. Are și *Alecsandri* o bucată cu acelaș titlu, dar desnodământul e deosebit: acî vedem că frații ei oucid cu toate protestările ei, crezând-o că a fugit de bună voie cu Arapul.

B a s m e l e

Basmale (*basm* sau *basn*, din paleoslavicele BACHB) sau poveștile sunt narațiuni ale unor întâmplări închipuite, niște epopei în proză, în care miraculosul are întrebuintare excesivă, și care ne înfățișează o lume de superstițiuni strâns legate cu viața sufletească a țaranului. În ele vedem în toate amănuntele mitologia poporului nostru.

Eroul principal al basmului este omul. Acțiunile lui însă sunt provocate, ajutate sau împiedecate de ființe supranaturale, unele bune, altele rele. Desnodământul basmului este în genere favorabil celui bun, care, deși suferă la început, dar tot izbutește a-și arăta până la urmă dreptatea. Curiozitatea, neîncrederea în cuvintele cuiva, dorința de a izbândi mai cu înlesnire, căutarea unei ființe iubite, încercarea de a distruge pe un vrăjmaș, invidia: cam aceste pricinuesc acele peripeții complicate ale basmelor.

În marea număr al basmelor românești s'ar putea deosebi câteva categorii sau cicluri, cari la rândul lor sunt susceptibile de diviziuni, cuprinzând, se înțelege, fiecă diviziune o serie mai mult sau mai puțin întinsă de variante.

Iată o clasificare, propusă de *Lazăr Șăineanu* (1894) și aprobată de Academia Română (prin faptul că lucrarea a fost premiată): 1. basme pur fantastice, 2. basme etico-fantastice și 3. basme religioase.

Basmale pur fantastice sunt acelea în cari elementul fundamental este metamorfoza sau descinderea în infern și ridicarea în aer, sau dorința de isprăvi a unor voi-

nici extraordinari. Acî vedem ființe supra-umane (un sfânt, o zână) luând forme pământești, de obicei de animale (porc, șarpe, broască), spre a viețui cu o ființă iubită de pe pământ. (Ex. *Șarpele moșului* din colecția *Stăncescu*). Vedem ființe omenești transformate în plante în urma unui blestem. (Ex. *Fata din Dafin* din col. I. *Fundescu*). Vedem eroi cari suferă o serie de transformațiuni ca să scape de persecuțiunea unui dușman sau a unui smeu. (Ex.: *Pătru cel frumos* din *Șezătoarea*). Descinderile în infern, ideile pe care o întâlnim și la cei vechi, în *Odisea*, în *Eneida*, în isprăvile lui *Alexandru cel Mare*, se face de obicei, ca și ridicarea în regiuni aeriene, pentru căutarea unei ființe iubite. (Ex.: *Cei trei feciori ai babei* din *Șezătoarea*). Tot în gruparea descinderilor și ascensiunilor intră și așa numitele deceuri. *Deceul* este un basm care cuprinde o sumă de întrebări curioase și răspunsurile potrivite. (Ex.: *Vizor cratul șerpilor*, din colecția *Pop Reteganul*). Isprăvile eroice se îndeplinesc în genere de voinici, cari poartă numele de „Feți-Frumoși“, uneori și de femei războinice. Isprăvile acestea sunt felurite: sau se caută o apă miraculoasă care să redea viața, sau se caută o fecioară cu părul pe aur, ce se numește de regulă „Ileana Cosinzeana“. (Ex.: *Harap-Alb* din *Creangă*).

Basmele *etico-fantastice* cuprind, pe lângă partea minunată, pe lângă isprăvile eroice, ce se află și în celelalte basme, un învățământ etic.

Basmele *religioase* ne înfățișează pe Dumnezeu sau pe sfinți trăind printre oameni, ori pe Diavol cu spiritele infernale. Tema generală este facerea de bine de către ființele divine bune și persecuțiunea de către cele rele; însă pe când puterea celor dintâi ni se prezintă ca nemărginită, a celorlalte e pusă greu la încercare și mai totdeauna virtutea diavolească este învinsă de istețimea omului. (Ex.: *Azima mergătoare* din *Pop Reteganul*).

Producțiuni de natură dramatică

Orațiile de nuntă

Căsătoria este pentru țăranul nostru o împrejurare foarte însemnată din viață și pe care el o îndeplinește cu o sumă de formalități moștenite dela strămoși.

Cererea în căsătorie se face cu mare solemnitate. Mai mulți tineri călăreți ziși „colăceri” sau „conăcari” vin călări la casa miresei și recită o „orație” de peșit.

După aceea se face *logodna* (în unele regiuni se zice: „încredințare”).

Înainte de nuntă doi tineri numiți „chematori” merg din casă în casă ca să poștească pe săteni la nuntă. El poartă o ploscă cu vin și înainte de a da să bea ei recită o altă orație de chemare.

În unele localități orația de peșit se recită chiar în ziua nunții înainte de a merge la biserică.

Cu prilejul mesei după cununie (masa cu dar) un bătrân recită „orația iertăciunii” — mireasa își cere iertare părinților fiindcă are să plece din casă și cere a fi binecuvântată.

Dialogurile acestea și luptele simulate cari se dau între reprezentanții mirelui și ai miresei, alergările cu caii peste câmp, — iată slabul element *dramatic*, care ne îndreptățește a clasă în acest gen orațiile de nuntă.

Altfel, orațiile propriu vorbind sunt sau de gen epic (orația de peșit) sau de gen liric (orația iertăciunii).

Steaua

Cu toții am văzut, în serile dela Crăciun până la Bobotează, trecând seara pe stradă grupe de copii cu *steaua* și invitând lumea să-i cheme:

Cine primește steaua frumoasă
Și luminoasă
Cu colțuri multe și mărunte
Dela nașterea lui Hristos dăruite ?

Intrând în casă, ei intonează diferite *cântece*.

Elementele principale din cari se compun cântecele de stea sunt trei : 1) Cântece despre persoane și evenimente biblice, de exemplu : Versul lui Adam, Trei crai dela Răsărit ; 2) Psalmi versificați ; 3) Cântece numite eshatologice, despre moarte, iad, raiu, etc. Acestea din urmă sunt mai noi și introducerea lor între cântecele de stea se explică prin legătura stabilită de religiune între păcatul original al lui Adam și între Hristos, care vine în lume ca s'o mântuească și să-i asigure un traiu bun după moarte.

Anton Pann a publicat în numeroase edițiuni colecții de cântece de acestea, pe de o parte versificând cântecele auzite de el, pe de alta copiind și modificând versuri din manuscrise anterioare și însoțindu-le cu note muzicale.

Vicleimul

Cu acesta ne aflăm pe deplin în genul dramatic, căci sub numele de *Vicleim* (Betleem) se înțelege o reprezentațiune dramatică în toată forma, în care se înfățișează scene din istoria Nașterii lui Hristos și a creștinismului, cum și din șirul persecuțiunilor îndurate de primii creștini. Acest nume se dă și totalității actorilor cari joacă și cari merg pe stradă cântând.

În Moldova și Transilvania numele de „Vicleim“ e înlocuit prin „*Irozi*“.

Vicleimul are o parte religioasă și una profană.

Partea religioasă este o acțiune, în care intră ca persoane principale : Irod împăratul, un ofițer și cei trei crai dela Răsărit. În unele variante e și un prunc, în altele un *cioban* și un *arap*.

Mersul acțiunii e următorul :

Irod primește dela ofițeri vești din împărăție. I se raportează că s'au prins trei oameni streini, cari se și aduc înaintea lui și, la întrebările făcute, răspund că sunt trei crai : Gaspar, Melchior și Baltazar. cari au plecat, călău-

zifi de o stea, să caute pe împărat: După aceea Irod le spune cunoscutele versuri despre tăierea celor 14.000 de prunci:

Toți prunci, mărunței copii
De doi ani și mai în jos
Impreună cu Hristos.

După o mică sfadă, împăratul poruncește să-i ducă la închisoare, dar — speriat de blestemele lor — le dă drum și ei pleacă să se închine lui Hristos.

Acî se finește actul I.

În actul II se aduce un copil care profetizează împăratului tot ce are să se întâmpile lui Hristos: botez, răstignire, înviere, înălțare.

Reprezentajia se sfârșește cu *mărturisirea lui Irod că nu are nici o putere față de Hristos.*

Partea profană este *jocul păpușilor*. Într'o cutie mare, pe care o poartă doi băeși, este înfățișată grădina palatului lui Irod. Moș Ionică, îngrijitorul curții și Paiața stau tot timpul în scenă și pe acolo defilează diferite tipuri, cari dau naștere la o serie de scene în cari se satirizează deosebite întâmplări sau obiceiuri din localitatea de unde e culeasă varianta. Așa, vedem o bătaie între un iurgiu și un bragagiu, privești ce se întâlnește des prin București; vedem o satiră la adresa vieții orășenești din timpul trecerii Rușilor; vedem satira contra Țiganilor hoji, contra Evreilor fricoși, contra popilor și dascălilor cari nu-și îndeplinesc bine datoria, contra groparului beat, contra femeilor ce se suliminesc, etc.

Neapărat, satira nu e nicidecum fină. Acele glume nerafinate, dar lipsite și de obscenitate, sunt caracteristica spiritului poporan, nu numai la Români, dar la toate popoarele, pentru că aproape identică cu a noastră este originea teatrului poporan la celelalte națiuni.

Producțiuni de natură didactică

Anecdotele și satirele

Poporul are numai vorba *snoavă*, ca să numească și *anecdota* și *satira*, dacă e în proză. Satirelor în versuri le zice *glume*. În unele părți se întrebuițează vorba *povești* în loc de *snoave*.

În poporul nostru circulă puține anecdote *istorice*; cele mai multe sunt *satirice*. Ele cuprind povestirea scurtă a unui fapt, cu o încheiere în care scânteiază gluma sau înțepătura (*la pointe*). *Ispirescu* le-a dat în proză, căutând să se apropie cât mai mult de forma în care se zic. *Anton Pann* le-a pus în legătură cu proverbele și le-a versificat, publicându-le sub titlul de „povestea vorbeii”. Tot în versuri le-a scris și *T. Speranță*, dar el le-a dat o dezvoltare mai mare decât au în gura poporului și a introdus sau episoade secundare sau descrițiuni de amănunte. De aceea trebuie să socotim colecțiunile lui ca lucrări personale, deosebite de spiritul poporului, mai ales că în volumele din urmă se introduc și subiecte de prin cărți și ziare. Din punctul de vedere al unei fidelități *relative* de reproducere se pot lua colecțiunile publicate de *Dumitru Stănescu* și de *S. Fl. Marian*.

Cu privire la fond, se pot forma două grupe:

- a) Satire la adresa popoarelor conlocuitoare.
- b) Satire sociale.

Dintre toți streinii cu care poporul nostru a fost în contact în cursul vremilor, desigur că Țiganii ocupă locul de căpetenie în producerile spiritului satiric poporan.

Țiganul este înfățișat ca isteț din fire, dar voind uneori să se arate prost. Rătăcitor, el n'are respect de proprietate, de aceea nu stă la îndoială și fură oridecâteori i se prezintă ocazia. Dela fapte rele nu-l oprește nicio considerație morală sau religioasă, mai ales că odată și-a mâncat biserica.

După anecdotele și satirele privitoare la *Țigani*, cele mai numeroase sunt cele despre *Evrei*. Punctele de plecare ale acestor povestiri sunt trei: deosebirea fundamentală între religionea Evreului și a Românului; spiritul comercial și de economie, care a contrastat cu nepăsarea Românului; frica.

În al treilea rând vin *Sârbii* și *Bulgarii*. În genere poporul confundă aceste două neamuri și le satirizează în acelaș mod. De obicei, Sârbul sau Bulgarul se consideră tipul prostiei. Ei pornesc să ia Țarigradul cu prazul, ei vor să scoată luna din puț, ș. a.

Satirele cu privire la *Unguri* și *Sași* se găsesc la Românii de peste munți. Ungurul e prost, e fricos și foarte fudul. Sasul e un tip analog cu al Sârbului din poezia populară de dincoace.

Despre *Nemți* sunt foarte puține anecdote. Trăsătura caracteristică este beția; de acolo și expresia metaforică despre cel ce se îmbată: „A luat luleaua Neamțului!”

Grecii se întâlnesc în unele balade ca tipuri de intriganți și trădători ai stăpânului (Stanislav Viteazul din col. *Teodorescu*), dar în colecțiile publicate până acum se află puține anecdote relative la ei.

Satira *socială* este foarte bogată. Trebuie să notăm însă că pentru a o cunoaște nu ne putem mărgini la anecdote și la glume în versuri, ci trebuie să cuprindem și multe strigături, cari au în vedere defecte și vicii de ale diferitelor categorii sau grupuri sociale.

Proverbele.

Proverbele sunt producțiunile populare cele mai întrebunțate și cari intră foarte des în vorbirea și scrierea orășeanului știutor de carte.

Definițiunea proverbului nu e ușor de dat. Se zice de obicei că e o sentință scurtă, care a devenit populară,

trecând în uzul comun și în care se vede înțelepciunea unui popor. Așa fiind, el e sinonim cu *adagiul*, *apostegma*, *aforismul*, *preceptul*, *moxima*.

Cea mai veche colecțiune de proverbe este cea cuprinsă în Vechiul Testament și atribuită lui Solomon. Aceasta și alte colecțiuni de acelaș fel au fost cunoscute în vechea noastră literatură; parte din ele au intrat și în popor, dar el le-a numit cu numele grecesc de *parimii* (παροιμία) sau cu cel slavon de *pilde*. Cuvântul din urmă însemnă și *alegorie*, ca și în expresia „Hristos vorbiă în *pilde*“. Pentru ceea ce se înțelege în literatură prin „proverbe“, poporul întrebuintează mai adesea vorba *zicătoare*. Zic „mai adesea“, fiindcă se aude câteodată și vorba „*pildă*“ și alte expresiuni mai complicate.

În ce privește pe scriitori, *I. Zane* (în prefața primului volum al colecției sale de proverbe) înșiră peste 10 numiri deosebite. Din acea înșirare se vede că primul autor care a întrebuintat cuvântul *proverb* este *Dimitrie Tichindeal*, fabulistul bănățean, ca unul care a fost în contact cu cultura latină.

Proverbele sunt o parte foarte prețioasă a literaturii poporane, pe de-o parte, pentru că vedem în ele ideile strălucitului poporan, pe de altă, fiindcă se păstrează nemodificate ca formă și ne dau exemple vechi de limbă.

Din construcția sintactică, se deosebesc *proverbe propriu zise* și *locuțiuni proverbiale*. Proverbele propriu zise sunt fraze sau propozițiuni întregi:

Nu aduce anul, ce aduce ceasul.

Obrazul subțire cu mare cheltuială se ține.

Locuțiunile sunt frânturi de propozițiuni, compuse dintr'un verb care se schimbă după numărul și persoana cerută de convorbire. În colecțiuni ele se scriu cu verbul la infinitiv:

A fi lup bătrân,

A avea urechi de lup,

A sta drept, ca funia în traistă.

După stil, iarăși avem de o parte *pildele* și de alta *maximele*.

Maximele sunt proverbe, cari formulează un adevăr sau o constatare de fapt ca și maximele din literatura cultă și uneori sunt chiar introduse din aceasta în popor :

Cu cine te aduni, te asemeni,
Fă bine să-ți auzi rău.

Pildele sunt adevărate numai în sens figurat și acestea sunt cele mai numeroase din proverbele poporului nostru :

Lemnul strâmb focul îl îndreaptă.
Mai bine azi un ou decât la Paști un bou.

Nu orice proverb este o regulă de purtare. Unele sunt simple constatări de fapt ; altele sunt satire concentrate ; altele sunt prescurtări ale unor anecdote.

Când se zice :

Capul plecat de sabie nu e tăiat.

Linge mâna pe care nu poți să o muști.

Caprelor, vedeți voi mugurul de colo ? Tot voi o să-l mâncați.

nu trebuie să se înțeleagă că poporul *recomandă* să fii umilit, să fii lingușitor și vânzător, să fii înșelător ; el a văzut faptele, le-a judecat și a formulat asupra-le aprecieri exprimate în stilul plastic al proverbelor.

Ghicitorile

Dacă ne luăm după înțelesul cuvântului, *ghicitoare* înseamnă : „ceea ce trebuie ghicit“. În popor se mai întrebuițează și expresia de *cimilitură*. D. Artur Gorovei, în prefața colecțiunii sale publicată de Academie în 1898, susține că trebuie să se deosebească bine cele două cuvinte ; că *ghicitoare* este orice fel de chestiune pusă spre a fi deslegată, deci acesta e un nume generic ; și ghicitorile se împart în ; *întrebări* și *cimilituri*. În Moldova și în Ardeal, d-sa a aflat expresia de *cimilitură*, pentru o categorie de ghicitori, dar afirmația d-sale e contestată, între alții, de d. G. Pascu, care susține că în Muntenia și chiar

În unele județe moldovene nu se observă distincția aceasta și cei doi termeni sunt echivalenți.

Intrebările cu răspunsuri sunt de natură religioasă și au pătruns, desigur, în popor pe calea scrierii. Un exemplu :

Cine nu s'a născut și a murit ? (Adam)

Ce este unul ? (Unul este Dumnezeu care stăpânește cerul și pământul)

Cimiliturile (sau ghicitorile propriu zise) sunt produceri poporane, unele originale, altele venite, cine știe cum, din alte literaturi. Ele sunt jocuri ciudate, cu cari petrec tinerii, mai ales iarna, la șezători : sunt metafore sau grupe de metafore, a căror însemnare nu e evidentă, pentru că comparația pe baza căreia se construiește metafora este, în mod voit, incompletă.

Când zicem :

Săcșori albi
Sub streășină roșie

și înțelegem *dinții*, vedem că se compară *dinții* cu niște *saci*, iar *gingiile* cu o *streășină*. Aproximarea aceasta de elemente ale văzului, adică comparația din punct de vedere al *culorii* (*albi-dinții*, *alb-sacul*, *roșie-gingia*, *roșie-streășina*), este neobișnuită, pentru că dacă sacii sunt de obicei *albi*, *s'reășina* foarte rar e *roșie* :

În ghicitoarea care arată *biserica* :

Tună văgăună
Ciorile s'adună,

comparația constă din apropierea de elemente ale auzului amestecate cu ale văzului : a) Precum *răsună* *văile*, *văgăunile*, când *lună*, tot așa *răsună* *satul* când se trag *clopotele* (element al auzului) ; b) Precum se *adună* *ciorile* pe câte un arbore, așa se *adună* *credincioșii*, când sună *clopotele* (element poate vizual, poate și auditiv, întrucât *ciorile* și *credincioșii* se întrunesc cu oarecare șgomot).

Câteodată ghicitoarea adună câteva însușiri de natură

fizică zi morală, ale obiectului ce trebuie ghicit, ori se fac comparații foarte complicate și din sfere de cugetare foarte depărtate. Așa *cărbunele* este arătat prin următoarea :

Pe apă înnoată
Și'n pământ nu putrezește.

Ceara trebuie s'o ghicești prin următoarea chestiune :

Am o rochiță,
O spăl în foc
Și-o usuc în apă,

pentru că *ceara* se întărește în apă și se îmmoale în foc.

Cea mai veche colecție de ghicitori este a lui *Anton Pann*, intercalată în povestirea *O șezătoare la țară sau călătoria lui Moș Albu* din 1851. D-l *Gorovei* citează o broșură contemporană publicată de Doctor *T. Stamati* în Iași. De atunci multe culegeri separate sau amestecate cu alte producțiuni poporane au văzut lumina tiparului până la cea din urmă a d-lui *Gorovei*, despre care am pomenit de mai multe ori. Acest gen ciudat de literatură distractivă a fost studiat, de către d-l *G. Pascu* în două volume (1909, 1911), din cari ultimul e publicat de Academia Română.

D e s c â n t e c e l e

În genere, speciile de poezii poporane cari alcătuiesc grupul *didactic* ce depărtează puțin câte puțin de poezia propriu zisă și acest ultim paragraf cuprinde un fel de lucrări, cari sunt poetice numai prin faptul că se exprimă în versuri, în niște versuri foarte libere și foarte neregulate.

Poporul, precum are poezia sa, modul său propriu de a-și exprima nevoile și bucuriile, tot astfel pentru boale are medicina sa specială. Această medicină constă în întrebuințarea unor anumite ierburi, unor masaje și mai cu seamă unor versuri cari se recită cu ocaziunea aceasta și se numesc *descânțece*.

Cu aceste mijloace poporul socotește că se poate vindeca de diferite boale trupești și sufletești. Tot prin ele se poate apăra de efectul farmecelor și de persecuțiunea duhurilor rele, în existența cărora are o mare credință.

Recitarea descântecelor este însoțită de anumite obiceiuri, ce trebuie neapărat să se practice căci altminterea scade puterea descântecului. Așa, de exemplu, pentru brâncă, babele țin în o mână cârpă aprinsă sau câlți și recită descântecul de trei ori.

Obișnuit, zicem *descân-tece* tuturor producțiilor poporane cari sunt în *legătură* cu boalele trupești sau sufletești și prin cari se cheamă un duh bun sau un duh rău în *folosul* sau în *potri-va* unei persoane. Răposatul S. Fl. Marian, în comunicarea făcută Academiei Române la 24 Martie 1893, atrage atențiunea că această întrebuițare dă termenului un înțeles prea general și în parte greșit. Poporul înțelege prin *descântec* numai poezia prin care se urmărește *vindecarea* unei boale trupești a unui om sau a unui animal. Așa: descântec de *bubă rea*, de *albeață*, de *bube dulci*, de *brâncă*, ș. a. Pentru *deochi* sunt, mai ales, foarte multe variate. Vom da, ca exemplu, pe cea culeasă de Alecsandri :

Fugi, deochiu,
Dintre ochiu,
Că te-ajunge o vacă neagră,
Cu coarnele să te spargă,
Să te asvârle peste mare,
În pustiu, în depărtare.
Acolo să pieri,

Ca ziua de ieri,
Ca roua de floare,
Ca spuma la soare,—
Iar capul cel deochiat
Să rămâie luminat și curat,
De boală scăpat.

Dar afară de boalele trupești, cari vin dela Dumnezeu, omul trebuie să se apere și de rele cari vin din răutatea semenilor săi: prin *vrajdă*, prin *fapt*, prin *dătătură* sau *făcătură*. Aceste cuvinte sunt întrebuițate de popor, ca să arate lucrarea unui *vrăjitor* sau a unei *vrăjitoare*. Lucrarea are de scop să silească pe cineva a face un lucru pe care nu-l voește și care folosește altei persoane sau

să despartă pe doi soți ori pe doi iubii sau să aducă boală vitelor cuiva, cu o vorbă, să-l nenorocească. Cea mai curioasă din vrăji este *înfigerea cuțitului* :

Eu nu înfig acest cuțit

Nici în lut, nici în pământ,

Ci-l înfig în inima celui ce mi-i împărțit.

zice fata părăsită de iubitul ei, înfigând cuțitul în pământ și recită un lung șir de versuri de acest fel.

Farmecele sau *fermecele* sunt poezii cari au de scop să facă pe cineva a părea frumos și a fi plăcut de o anumită ființă.

În privirea vrăjilor și a farmecelor luptă poporul prin alte descântece numite *desfaceri*, cari trebuie să desfacă ceea ce s'a făcut de vrăjitor sau de dușman.

De aci urmează că S. Marian făcea patru grupe, cu patru numiri deosebite: *descântece* — *vrăji* — *farmece* — *desfaceri*; socotesc totuș că pentru înlesnire se poate da primului cuvânt și sensul generic pe care l-am avut în vedere, când l-am pus în fruntea acestui paragraf.

II.

CĂRȚILE POPORANE

Cărțile poporane alcătuiesc literatura poporană scrisă. Ele călătoresc din limbă, în limbă nu traducându-se verbal, ci transformându-se; sunt și ele anonime, dar de multe ori poporul le atribuie unor persoane fictive sau reale; ele s'au conservat în manuscrise, iar dela introducerea tipografiei se tipăresc.

Se deosebesc trei categorii de asemenea cărți poporane.

Unele au fost numite ¹ *romantice*, adică povestiri despre fapte eroice ale unor persoane reale ori închipuite; altele *religioase* conținând povești despre viața diferitelor persoane din vechiul și noul testament ori tratând diferite chestii religioase ori prevestind viitorul și norocul oamenilor; altele *etice*, cuprinzând culegeri de proverbe sau de fabule.

Din aceste cărți, unele au dispărut din uz; altele însă s'au păstrat și urmează se tipări până azi în ediții noi.

1. Literatura romantică

Din cărțile de literatură *estetică sau romantică* sunt mai însemnate următoarele:

1. *Alixandria*, care pe vremea lui Miron Costin începuse a se răspândi și despre care ne vorbește cu entuziasm Heliade Rădulescu, căci pe ea a învățat să citească românește.

Faptele lui Alexandru cel mare au avut un nemărginit ecou la popoarele Orientului, dela cari s'au răspândit apoi

---

¹ Clasificarea e făcută de M. Gaster în scrierea sa: „Literatura populară română”, Buc. 1885.

și în Occident. La noi povestirile despre Alexandru s'au introdus pe două căi: printr'un izvor slav și printr'un izvor bizantin, dar redacția întrebuițată de traducătorii primelor texte românești a fost (după constatările D-lui *Cartoian*) una sârbească. Probabil că amândouă acelea s'au inspirat dintr'o mai veche legendă egipteană, căci Alexandru este înfățișat ca fiu al lui „Netinav, împăratul Egiptului“. Copilăria lui se arată foarte minunată și mai minunate încă războaiele. Il vedem luptându-se cu inimici cari aveau obraz de om și trup de șarpe, cu Darie, cu Cris împărat; ajunge chiar la Raiu.

2. *Halima*. E o colecțiune de povești populare de origine arabă, dar îmbogățită în cursul veacurilor cu anecdote din alte izvoare deosebite. Europa apuseană a cunoscut-o mai întâiu la începutul secolului XVIII (1704) prin traducțiunea lui *Galland*. La noi s'a introdus pe două căi: 1) printr'un izvor grec, după care se găsesc traduceri manuscrise de pe la 1783; iar în secolul XIX avem o traducere tipărită de *Gherasim Gorjan* (1825); 2) printr'o traducere mamească după *Galland*, prelucrată de *Ioan Barac* (1836).

Fondul acestei cărți e foarte simplu. Un împărat își omorâ totdeauna nevasta a doua zi după nuntă, fiindcă cea dintâiu nu-i fusese credincioasă. Cea din urmă, numită „*Halima*“, cere voie împăratului să-i spună o povestire și trece din una în alta și astfel trec 1001 de nopți, după care timp împăratul o iartă și trăește cu ea în fericire. Partea importantă însă o formează tocmai acele povești.

3. *Varlaam și Ioasaf*. Romanul despre aceste două persoane celebrează triumful creștinătății asupra păgânității și s'a răspândit foarte mult la popoarele Europei, mai ales din pricina parabelor felurite ce conține.

Povestea este atribuită Sf-tului Ioan din Damasc, care a scris-o în sec. VIII în limba siriacă, din care s'a tradus în grecește și în slavonește și astfel a ajuns la noi, unde cea mai veche redacțiune e din mijlocul secolului XVII (1648) făcută de *Udriște Năsturel*.

Traducerea aceasta s'a tipărit de *Generalul P. V. Năsturel* în 1904.

Iată cuprinsul : Impăratul Avenir din India dobândi un copil, Ioasaf, și vrăjitorii citiră în stele că se va face creștin. Impăratul vrea să-l crească depărtat de orice influențe exterioare, dar un glas de sus îndemnă pe pustnicul Varlaam, care petrecea în pustie, să se ducă să convertească pe Ioasaf. El pleacă și izbuteste. Impăratul, înfuriat, voind să-i schimbe credința, pune pe doi filozofi ai împărăției să discute, în fața unui sobor, unul susținând, celălalt combătând creștinismul și susținătorul să se dea învins în fața argumentelor celuilalt. Se întâmplă însă că susținătorul apără cu atâta căldură creștinismul, încât rezultatul acestei încercări fu chiar creștinarea împăratului. Bătrânul lăsă tronul lui Ioasaf, dar acesta se duse în pustie și trăi cu Varlaam.

Cine sunt acești sfinți ? Din studiile făcute de specialiști, rezultă că cele mai multe momente ale vieții lui Ioasaf reproduc biografia lui Budha. *Dr. Gaster* observă însă, că nu atât această parte biografică a interesat pe cititori, ci mai mult diferitele episoade și pilde, cari au dobândit cu timpul existență individuală și, cu modificări de amănunt, au trecut în povestirea faptelor atribuite altor eroi ai imaginațiunii populare.

4. *Istoria Sindipii filozofului*, o poveste indiană, care cuprinde pe lângă fondul narațiunii și o sumă de pilde despre femei.

Un împărat avea un fecior. Filozoful Syndipa s'a legat că-l va învăța în șase luni toate învățăturile. La sfârșitul studiului, filozoful trimise pe tânăr la tatăl lui, recomandându-i să tacă șapte zile. Mușenia fiului miră pe împărat, care însărcină pe cea mai vicleană din cele șapte femei ale sale să-l decidă a vorbi. Ea îi propune să omoare pe bătrân și să-i devie soție. Băiatul zise că-i va răspunde peste șapte zile. Atunci ea se sgârie pe față, își rupse hainele și acuză pe tânăr de criminal, din care cauză

împăratul îl condamnă la moarte. În această împrejurare intervin cei 7 filozofi sfinici ai împărăției și în fiecare zi spune unul o pildă, la care răspunde femeia. Astfel trec șapte zile, tânărul vorbește și soția e pedepsită.

5. *Archir și Anadam*. Aceasta face parte din ciclul de povești al Halimalei, dar a venit la noi independent, printr'un izvor slav.

Un împărat avea un sfetnic, Archir. Acesta crescù și învăță pe nepotul său Anadam și-l duse la împărăție în locul lui. Nepotul se gândi într'o zi să piarză pe unchiu, ca să-i moștenească averea. De aceea, printr'o scrisoare, cu pecete împărătească, făcù pe Archir să vie, din orașul în care sta, în capitală, cu un număr de trupe. Atunci Anadam îl acuză că s'a răsculat și nenorocitul fu osândit la moarte, dar armașul împărătesc nu-l omorî, ci-l ascunse în casa sa. Peste câțeva vreme împăratul din Egipt dete știre împăratului cestuilalt să i trimeafă niște meșteri, cari să facă o cetate, nici în cer, nici pe pământ și meșterii să vie, nici îmbrăcați, nici desbrăcați, că dacă n'o face așa, îl răpune cu oastea. Atunci Archir se arătă și îl scoase din încurcătură. Imbrăcă niște meșteri cu plase, merse la Eghipt și puse într'o cutie un copil, căruia îi dete o frigare cu carne în mână, legă cutia de picioarele a doi vulturi și astfel se ridică în sus și cerința împăratului fu satisfăcută.

Povestirea cuprinde la fine *întrebări și răspunsuri*, de acelea care se găsesc în literatura orală :

După aceasta împăratul Faraon începù să întrebe pe Archir, zicând : — Cu cine mă potrivesc eu întru slava împărăției mele ? — Cu soarele. Il întrebă iarăși : — Dar boierii mei ? Răspunse el : — Cu razele soarelui. — Bine, îi zise împăratul, dar ce copac este acela, care are de dousprezece ramuri, fiecare ramură având câte patru cuiburi și în cuiburi câte câte șapte ouă, pe o parte albe și pe o parte negre ? Archir răspunse : — Copacul este anul, cele dousprezece ramuri sunt lunile lui, iar ouăle pe o parte albe sunt zilele săptămânii

și pe o parte negre sunt nopțile. Impăratul îl întrebă iarăși:— În care lună omul bea și mănâncă mai puțin? Archir răspunse:— În luna lui Februarie, că este mai mică decât toate. Impăratul zise:— Să te mai întreb una: Ce este aceea, dintr'un însuflețit iese un neînsuflețit și dintr'un neînsuflețit iese un însuflețit? Archir răspunse:— Este oul, când îl ouă găina este neînsuflețit și când îl clocește iese un însuflețit.

2. Literatura religioasă

Sub această rubrică se cuprinde așa numita literatură bisericească *apocrifă*, adică povești anonime despre diferite întrebări, la cari nu răspunde biblia și așa numitele *pseudepigrafe*, cărți atribuite persoanelor biblice. Ele ne-au venit prin Slavi, cari le-au luat de la Bizantini și multe din ele au fost răspândite de secta religioasă a Bogomililor.

Iată în câteva cuvinte în ce constă bogomilismul:

Dumnezeu a avut doi fii: pe Satanail și pe Mihail (identificat cu Cristos). Fiul cel mare, Satanail, s'a răsculat contra Tatălui și a devenit elementul rău. Cristos l-a învins, l-a aruncat în Iad și i-a luat terminațiunea „*il*” lăsându-l „Satană”. Pământul și cu tot ce se află pe dânsul împreună cu omul, este creațiunea lui Satanail; dar Dumnezeu a dat omului și o parte dela dânsul, adică sufletul. De aceea în om sunt două elemente veșnic în luptă.

Religiunea ortodoxă cu toate dogmele eră considerată ca operă a Satanei. Cine e cu adevărat credincios trebuie să respingă toate acestea și să caute a întări elementul divin. De aceea bogomolicii primiau numai pe „Tatăl nostru” dintre toate rugăciunile și încolo aveau altele ale lor, duceau viață ascetică, mâncau numai vegetale, nu admiteau liturghia, postiau Lunea, Miercurea și Vinerea, și fiecare credincios se considera preot.

Acolo în Asia secta aceasta s'a format sub numele de *secta Manicheilor* sau *Prilictanilor*, numită așa după fondatorul Manes și după apostolul Pavel, ale căror învățături

le aveau ei în cea mai mare cinste. De acolo s'a strecurat în Tracia prin sec. VIII și a intrat într'o nouă fază devenind *doctrina bogomilică*, dela popa Bogomil (călugărește Ieremia), care trăia pe timpul împăratului bulgar Petre (927—968) și care „a răspândit în Bulgaria eresul manicheic“.

Epistolia Maicii Domnului.

E una din cărțile poporane cele mai răspândite la noi până în ziua de azi, pentrucă se crede că ea are putere de talisman, așa că au obișnuit s'o cumpere chiar oamenii cari nu știu celi, de vreme ce, pentru a-și face efectul, e destul s'o pui sub perna unui copil sau unui bolnav.

În cele mai multe edițiuni, se cuprind sub acest titlu, trei cărți deosebite: *Călătoria Maicii Domnului la Iad*, *Visul Maicii Domnului* și *Epistolia lui Hristos*. Ele se află tipărite și separate fiecare.

a) Cea mai veche redacțiune românească a *Călătoriei* este cea publicată de Hașdeu în „Cuvente den befrani“ și datează din secolul XVI.

Sf. Maria se rugă de Dumnezeu să trimită pe arhanghelul Mihail pe pământ. Când se coborî îl întrebă: câte munci sunt și unde muncesc oamenii? Arhanghelul o duse în Iad, ca să vadă unde și cum se muncesc oamenii. Urmează descrierea muncilor: unul spânzurat de picioare și mâncat de viermi, pentrucă a cumpărat aur prin înșelăciune; o femeie spânzurată de urechi pentru că a ascultat pe la vecini și a învrăjbit oamenii: spânzurați de limbă mincinoșii și clevetitorii, ș. a. Maica Domnului s'a rugat lui Dumnezeu să-i ierte și li s'a îngăduit să locuiască în Raiu din ziua de Paști până la Duminica mare.

b) Redacțiunea cea mai veche a *Visului* se găsește într'un manuscris nepublicat încă și citat de dr. Gaster ca datând din 1784. E o povestire *scurtă*, în care se vede

că Maica Domnului adormind, a văzut în vis pe fiul său judecat, bătut, răstignit, iar Hristos i-a spus că toate acestea are să le pătimească pentru norodul omenesc.

c) *Epistolla iul Hristos*, numită și *Legenda Duminicii*, înfățișează cea mai veche redacție în citata colecție, studiată de Hasdeu.

Intr'o zi a căzut o piatră din cer, mică la vedere, dar grea la ridicare. Patriarhul Ierusalimului a adunat Vlădicii și a făcut rugăciuni ca să afle ce este. Un glas din cer le-a spus să desfacă piatra. Desfăcând-o, au găsit închisă epistola prin care Hristos ceartă pe oameni pentru că nu respectă ziua Duminicii. Le cere deci să se îndrepteze și făgăduiește răsplată celor ce vor urma sfatul și pedepse grozave celor ce nu vor ascultă.

Minunile Sf. Sisoe

Tot așa de răspândită ca Epistolia Maicii Domnului este povestea sfântului *Sisoe* sau *Sisîn*.

E compusă din două legende: *Avestița*, *aripa Satanei* și *Minunile Sf. Sisoe*.

Avestița, *aripa Satanei*, este întâmpinată de Arhanghelul Mihail, tocmai în momentul când vrea să se ducă să omoare pruncul ce avea să nască Fecioara Marie. O apucă de păr o bale și o silește să-și spună cele 19 nume și să dea încredințare că unde se vor găsi scrise aceste nume nu se va apropiă.

Sfântul Sisoe avea o soră, mamă a șase copii, dintre cari pe cinci îi luase Diavolul. Când intră sfântul în casă, se strecură și Diavolul și peste noapte fură și celălalt copil. Sfântul alergă după el, și aflându-l, îl sili să dea pe cei șase copii; ba chiar îl făcu să dea încredințare că, unde se va citi povestea aceasta și se va pomeni numele lui Sisoe, nu se va apropiă.

Se vede, că aceste legende au un element comun: încredințarea ce dă Dracul că nu se va apropia de un anumit loc. Acest element comun explică contopirea celor două legende.

Redacțiunea veche, din sec. XVII pe care o publică Hasdeu, cuprinde povestea simplă a Sf. Sisoe. Redacția modernă este contopită. Acî vorbește sf. Sisoe, care a văzut cum a pedepsit Arhanghelul pe Avestița. Reproducem încheierea :

„Eu mă fac muscă — zice duhul necurat, — eu mă fac paianjene, eu mă fac ogar și toate nălucirile, văzute și nevăzute și merg de smintesc femeile și iau copiii și am 19 nume... Dar, unde se vor găsi, numirile mele scrise, nu mă voi apropiia de 7 mile de loc de acea casă, nici de nimeni câți vor fi în acea casă, până va fi cerul și pământul“.

Inrudite cu aceasta sunt *cărțile de prevestire și de noroc*. Mai toate și-au dobândit forma în Egipt, rezultate din credințele chaldeene și egiptene. În Bizanț, unde eră un amestec de rămășițe din mitologia antică și idei orientale aduse de creștinism și de diferiți sectari, fu un tărâm potrivit pentru răspândirea credințelor superstițioase. Din Bizanț, prin Slavî, au ajuns la noi.

3. Cărți de prevestire și noroc.

Principalele cărți de prevestire și de noroc sunt ; 1. *Astrologhia* ; 2. *Gromovnicul* ; 3. *Trepetnicul* ; 4. *Zodiile* ; 5. *Cărțile de visuri*.

Astrologhia

Astrologhia cuprinde prevestiri de natură metereologică și relative la temperatură. Toate aceste împrejurări depind de planeta care stăpânește anul. Fiind șapte planete (în cari intră și soarele și luna), se înțelege că se va forma un fel de cerc, astfel că după o perioadă de 6 ani se vor repeta împrejurările climaterice și meteorologice.

Aceste astrologii nu se răspândesc în formă izolată, ci ca anexe la calendare.

Gromovnic

Gromovnicul (dela cuvântul slav *grom*, tunet) explică ce anunță tunetul și fulgerul în diferite luni și în diferite împrejurări. Textul cel mai vechiu e din secolul XVII.

Iată câteva exemple :

De va tună în numărul (zodia) Leului, în oameni mari va fi moarte și grânelor stricăciune, iar într'altă hrană va fi rodă. Și în laturea despre apus va fi durere în oameni și mai vartos zgaibe, pecingeni și râie și în oamenii cei mai mari foarte rău va fi. Iarna va fi mare și ploioasă și cei înțelepți vor avea pagubă.

Iarna de va tună sau va fulgeră spre amiază zi, atunci ploi vor fi multe, și va fi foamete; văile și pâraele se vor umple de apă, și marea se va turbură și în boeri va fi beteșug; celor ce vor merge la Roma pe apă, pământul își va da roade. Intre acele lature, unde va tună, va fi pâne multă, unt de vacă și alte fructe vor fi multe.

Trepetic

Trepeticul arată întâmplările viitoare după *bătăile membrilor corpului*. Câteva exemple :

Ochiul drept de se va clăti, ce vei gândi pe voie-ți va fi.

Ochiul stâng și sprânceana stângă de se vor clăti, odată amândouă, o mânie iute despre o parte îți va veni și apoi iar se va potoli.

Coadă ochiului stâng de se va clăti, o voie rea sau o gâlceavă vei avea.

Geana stângă de se va clăti, ceartă și gâlceavă vei avea.

Coadă ochiului drept de se va clăti, dobândă vei avea.

Părul genii deasupra la ochiul drept de se va clăti, veselie vei avea.

Părul genii deasupra la ochiul stâng de se va clăti, un prieten neștiut îți va veni.

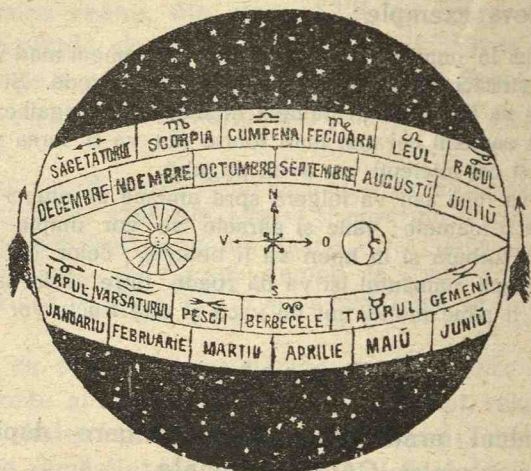
Părul genii la ochiul stâng dedesubt de se va clăti, vei avea cinste dela un puternic.

Zodii

Sunt 12 semne ale zodiacului, corespunzătoare pentru cele 12 luni.

În figură alăturată, care e reprodusă de pe o asemenea carte, se vede raportul dintre luni și zodii.

După ce vei găsi în ce zodie ești născut, vei citi pagina cuvenită și vei afla viitorul. Iată, de exemplu, ce se prevestește celui născut între 13 Septembrie și 13 Octombrie, adică în zodia *Cumpeni*:

„Va fi de treabă, frumos, curat, iubitor de dreptate, grăitor de adevăr, *dacă obiceiurile cele rele nu vor schimba firea*; milostiv, iubitor de mueri, vesel și iubitor de muzică; cu inima deschisă; viața lui plină de tot darul; sângeros, iute la mânie și îndată se va întoarce...

Cărți de vise

Dr. Găster pune explicările viselor între cărțile de *no-roc*; cred că s'ar putea socoti tot așa de bine ca fiind de prevestire.

Din vremuri foarte vechi visul a impresionat pe om și vedem, în nenumărate povestiri istorice sau legendare, cazuri despre valoarea viselor, ca anunțare a faptelor ce au să vie. Am putea începe cu visul lui Faraon, pe care-l explică Iosif. De aceea s'au născut, de timpuriu, producțiuni cari să înlesnească pe om a pătrunde în această lume a viselor.

La noi, poate vor fi circulat oral asemenea explicații, dar nu găsim nici un manuscris vechiu și cea mai veche tipăritură e din 1830: *Tâlcuirea viselor*, tradusă din rusește, de *Lesviodax*.

Iată câteva exemple :

Capre — întristăciune până la sulet,

Cap (tăiere) — moartea unei rude,

Cărbune — bani.

Carne de pasăre — dobândă, folos,

Carte de joc — neplăcere,

Căruță cu 2 roate — boală,

Casă — căsătorie,

Caș, brânză — nenorocire.

IV. LITERATURA MODERNA

I. PREGATIREA LITERATURII MODERNE

Inceputurile poeziei lirice în principate. Influența literaturii poporane, a literaturii neo-anacreontice și a literaturii franceze.

Poezia lirică se dezvoltă în principate la începutul secolului XIX (1800—1830) sub influența literaturii grecești și celei franceze, la care se adaugă, într'o mai mică măsură, și a poeziei populare românești.

Grecismul este mult mai vechiu decât epoca fanariotă; se poate zice că, la venirea lui N. Mavrocordat, preponderanța culturii grecești era asigurată. La începutul secolului XIX ea începe să scază, fie din împrejurări politice (reintroducerea domniilor pământene), fie din cauza răspândirii ideilor școlii latiniste, care pune ca dogmă că orice operă literară sau științifică se poate scrie *în românește*. Pentru întărirea și răspândirea acestei idei contribuie în primul rând școlile cu învățături înalte, deschise în Iași de Veniamin Costache și George Asachi (Seminariul dela Socola și Academia Mihăileană) și în București de George Lazăr (Sf. Sava) urmat de Heliade, Eufrosin Poteca, C. Aristia, Simion Marcovici, ș. a.

Se poate zice că dintre profesorii și elevii acestor școli se ridică primii poeți alături de câțiva boieri

mai vârstnici, amici ai școalelor și sprijinitori ai curentului creat de ele. Așa au fost: Iancu Văcărescu, Costache Conachi, Alecu Beldiman, V. Cârlova, B. Paris Momuleanu, C. Aristia, alături de Heliade și Asachi.

Ei scriu, îndemnați de iubirea de țară și de anume sentimente personale, dar și de opere în alte limbi cari le servesc drept model. Traduceri din franțuzește și grecește, unele tipărite, altele rămase în manuscris, ne arată preferințele lor. Acestea se îndreptează pe deoparte mai ales spre clasicismul francez, puțin spre cel italian, iar pe de alta spre literatura greacă nouă. Atanasie Cristopulo, care a fost numit noul Anacreon al poeziei grecești, devine modelul unora cari se adăpau și din tragediile lui Racine.

Pe baza acestor constatări, s'ar putea zice că avem a face numai cu o literatură de imitație. Și în adevăr asemenea severă observație a făcut Kogălniceanu asupra literaturii din acest timp, socotind-o alcătuită din traducții sau imitații rele după originaluri streine. Totuși este și o parte proprie în această literatură: patriotismul românesc, manifestat prin regretul pentru un trecut măreț și prin oarecari, deși timide, îndemnuri spre rededeptare. Se reia, astfel, firul afirmării unității și al romanității neamului, urzit de cronicarii secolelor trecute. Dar mai este ceva nou: este influența poeziei poporane. Poezia aceasta, care trăia de veacuri în sufletul poporului, transmisă pe cale orală din om în om, din generație în generație și din loc în loc, nu eră prețuită la adevărata ei valoare. Nimeni, pe atunci, nu se gândia să fixeze prin scris vreuna din diferitele variante ale doinelor, cântecelor bătrânești, horelor, etc. Se mulțumiau boierii să le asculte din gura lăutarilor la petreceri, la nunți și cumetrii. În deosebire de cele ce se petreceau în Ardeal — unde sătenii nu lăsau pe seama lăutarilor vorbele cântecului, ci le rostiau ei, însoțite de cobză, de nău sau de vioară — în principate lăutarii

erau în bună parte păstrătorii acestor comori ale imaginației și sufletului norodului. Dela ei le aflau mai ales orășenii și de acești lăutari se serviau tineri boieri ca să facă serenade pe sub ferestre, punându-i să cânte cu glas răsunător ori poeziile altora — și adesea doine din popor — ori poezii proprii, când erau poeți și n'aveau cum să aducă la cunoștința vreunei tinere producția sentimentelor lor.

Aceste împrejurări explică prezența numeroaselor elemente din poezia poporană ce se găsesc în operele literare din acea epocă.

VĂCĂREȘTII

Familia Văcăreștilor este vestită în istoria noastră prin faptul că a dat în sec. XVIII și XIX, mai mulți scriitori însemnați.

Ienăchiță Văcărescu (1740—1799) om învățat, care a ocupat func-

țiuni însemnate sub diferiți domni, a scris o gramatică (1787), o istorie a împăraților turci și un număr de poezii.

Iancu Văcărescu

Alecu Văcărescu, fiul lui Ienache, a trăit pe la sfârșitul secolului XVIII și în prima jumătate a sec. XIX. De-a el a rămas câteva poezii.

Nicolae Văcărescu, mort pe la 1818, a lăsat asemenea un număr de poezii.

Iancu Văcărescu, (1792—1863) e cel mai însemnat din tre toți. Primii ca tânăr, o instrucțiune deosebită, cunoștea bine literatura clasică greacă și în parte literaturile moderne, în special cea franceză. Intrând în viața publică,

se arată în toate ocaziunile mare sprijinitor al ideilor de progres și a tot ce privea ridicarea țării sale. Astfel el fu printre cei dintâi prieteni ai lui Lazăr, și întrebuiță situația sa și simpatia de care se bucură, pentru a face mai lesnicioasă izbânda noului profesor. De asemenea sprijini ideia înființării teatrului românesc și traduse însuși câteva piese.

Precum se purtă în mișcarea culturală se purtă și în împrejurările politice. Când Tudor Vladimirescu se ridică împotriva domniei grecești, el se declară partizan al acestuia. La introducerea Regulamentului Organic, Iancu Văcărescu fu singurul boer care protestă în contra impunerii rusești, și unul dintre cei șase cari refuzară semnarea acestei legiuri.

AMĂRÎTĂ TURTUREA

de Ienăchiță Văcărescu

Notiță introductivă. — Această poezie este de origine poporană; poetul doar a potrivit-o cum i s'a părut mai bine și i-a adăugat cele două strofe finale¹. E publicată în „Observări asupra regulilor gramaticii românești”, 1787.

Amărîta turturea,
Când rămâne singurea,
Că soția și-a răpus
Jalea ei nu e de spus.
Cât trăește, tot jelește
Și nu se mai însoțește!
Trece prin flori, prin livede
Nu se uită, nici nu vede
Trece prin pădurea verde
Și se duce de se pierde;
Sboară până de tot cade,
Dar pe lemn verde nu șade.
Și când șade câteodată
Tot pe ramură uscată;
Umblă prin dumbrav'adâncă,
Nici nu bea, nici nu mănâncă.

Unde este apă rece,
Ea o turbură și trece.
Unde e apa mai rea,
O mai turbură și bea,
Unde vede vânătorul
acolo o duce dorul
Ca s'o vadă, s'o lovească,
Să nu se mai pedepsească.
Când o biată păsărică
Atât inima își strică
Incât dorește să moară
Pentru a sa soțioară;
Dar eu om de 'naltă fire,
Decât ea mai cu simțire,
Cum poate să-mi fie bine?
Oh! amar și vai de mine.

INTR'O GRĂDINĂ

de Ienăchiță Văcărescu

Notiță introductivă. — Această poezioară este imitată după prima parte a celebrei poezii de Goethe „Gefunden“.

Intr'o grădină
Lâng'o tulpină
Zării o floare ca o lumină

S'o taiu, se strică;
S'o las, mi-e frică
Că vine altul și mi-o ridică!

¹ Poezia poporană la care ne referim se găsește în multe colecții, între cari și în a lui V. Alecsandri sub titlul: *Turturica*.

Caracterizare generală.

Ienăchiță Văcărescu poate fi considerat ca premergător al poeziei lirice române culte.

În poeziile lui găsim influență poporană, influență germană și greacă modernă. Trăsătura caracteristică a versurilor lui sunt simplitatea și gingășia.

CÂNTEC

de Nicolae Văcărescu

Notiță introductivă. — Această poezie s'a publicat pentru întâia dată de către Heliade în „Curierul de ambe sexe“ vol. II, cu însemnarea că a fost scrisă în preziua revoluției lui Tudor Vladimirescu.

Pomina să-și fericească.
Primăvara se ivește.
Ia vezi, mugurul frunzește
Și iabra cum încolțește.
Codrul, iată, se 'ndesește,
Inima-mi zburdă și crește.
Cucul a 'nceput să cânte
Nu pe crăci uscate, frânte;
Micșuneaua cam plăpândă.
Miros altor flori comândă¹,
Daleo Doamne! ce orândă!
Roibul meu iarna mai toată
N'a văzut vifor nici sloată,
Că-l țineam tot pe cătare,
Pe bere și pe mâncare.

Vai de draga lui spinare!
Roibule, mi te gândește,
Șalele-ți înțepenește,
Să mă duci peste pripoare
Văi și coaste, la strâmtoare,
Pe potecă fără soare,
Daleo, daleo, dragă durdă²,
Fă-te'ncoace, nu fii surdă!
C'a 'mpuiat greerii 'n tine.
Daleo, durdo, vai de mine!
Oleoleo, vremea'nvitează
P'ai cu inima vitează
Să nu stea să se clocească
Ci'n sânge să bălăcească.

Observare literară. — Deși scrisă de un boier, și deși originală, această poezie are curat caracteristica poeziilor poporane. Energia și căldura ei sunt remarcabile.

LA PRAVILA ȚĂRII

de Iancu Văcărescu

Notiță introductivă. — În secolii trecuți, și până peste mijlocul secolului XIX cărțile ce ieșiau sub ocrotirea Domnitorului purtau stema țării însoțită de câteva versuri, de regulă laude la adresa Prințului. Cu ocazia publicării condicii lui Caragea (1818) Iancu Văcărescu scrie poezia ce urmează, care însă nu s'a tipărit în condică.

¹ Comândă = comendă :

² Durdă = pușcă.

Șaptesprezece înconjur
Semne ¹ de rodnicie
Acvila ce a venit în sbor
Din Roma la Dacie.

Pajere sfântă Ea ș'aici.
Ca 'n multe provincii,
Lesne a supus pe Daci voinici
Cu dreptul biruinții.

Iar începând a s'odihni
In multa 'ncredințare
Că soarta-i d'a tot stăpâni,
Margini, hotară n'are,

Românul suflet s'a adus
Singur la moleșire,
Știind tot Neam a-i supus
A izbândi el, fire !

Încet s'adoarme câțiva ani
Toate se dau uitării,
Români se fac acei Romani
„ Acvila, corbul Țării :

Corb, ce'n pecete odihnit
A sta se mulțumește ;
C'un semn de lege dăruit
In gură-i se păzește.

Românul împărat cel sfânt,
Stând la Mitropolie,
De Romanie c'un cuvânt
Ii dă lui mărturie,

Cu aste semne ori la ce
Pecetea când s'așează
Ea pentru vremi chezașe e
Și martură, și pază,

D'aceea asemenea ș'acum
La pravilă se pune ;
Românilor deschide drum
De multe nădejdi bune

Temeiul cel mai neclintit
Al omului păzește,
Nou românește — alcătuit
Din scrise 'mpărătește.

Cele ce-avem, a le păzi
Pravila e datoare,
Și cumpăna a nu porni
Spre cap nici spre picioare.

Ah ! d'ar putea-a ne dobândi
Și câte-avem pierdute,
Atunci ce duhuri n'ar gândi,
Ce guri ar mai fi mute ?

Atunci și acest corb sărman
Iar acvilă s'ar face ;
Și-or ce Rumân ar fi Roman
Mare'n războiu și'n pace.

Sfânta dreptate s'arătând
La suflete romane
Stări ar da lor dup'al lor gând
Nu 'nșelăciuni viclene.

Iar, nedreptatea p'ăst pământ
N'ar fi Dumnezeire,
Spaimă făcând cu orice vânt
La rumâneasca fire.

¹ Semne : mărcile județelor.

Caracterizare generală

Iancu Văcărescu, este cel dintâi poet român la care inspirațiunea patriotică are un rol de frunte și se manifestă prin lucrări de valoare. Între acestea este „La Pravila țării“, în care se exprimă nu numai convingerea despre latinitatea poporului român, dar și dorința de a vedea ridicându-se neamul său până la strălucirea Românilor. Ea e în același timp și cea mai originală dintre poeziile lui Iancu Văcărescu. Stilul concis, simțirea largă și pe alocurea concentrată, precum și origina'itatea versificației (întrebuințată mai târziu de Eminescu în „Luceafărul“) sunt calități rare, mai cu seamă pentru timpul când a fost scrisă (1818).

2. Iancu Văcărescu a scris și poezii erotice. Cea mai însemnată e poema „Primăvara amorului“, imitată după *Anacreon*, în care cântă farmecele iubirii în mijlocul frumusețelor naturii și în care găsim sinceritate în simțire, concisie în exprimare, finețe în analiza psihologică și ingeniozitate în combinarea și plăsmuirea momentelor.

3. Iancu Văcărescu e un poet gânditor. Adesea inspirația lui e filozofică, precum se vede de pildă în poeziile „Ceasornicul îndreptat“, „Tânărul“, „Cei gata la toate“, etc.

4. Iancu Văcărescu, influențat atât de literatura greacă veche cât și de cea modernă, este în același timp puternic influențat de literaturile occidentale. E unul din inițiatorii *influenței franceze*.

COSTACHE CONACHI

(1777—1849)

Conachi a învățat în școalele din Moldova și, pe lângă studiul limbilor, s'a ocupat și de studiul matematicilor, devenind un bun inginer

hotarnic. În această calitate era chemat de către o sumă de proprietari cari aveau procese de delimitare.

El se coborâ dintr'o veche familie boierească avută: ocupă funcțiuni înalte și se interesă de aproape de mersul instrucțiunii în Moldova.

JALOBĂ MEA

.....
De nouă ori până astăzi pământul colindătoriu
Au călătorit¹ pe crugul² soarelui nemișcătoriu,
De nouă ori primăvara cu veștmântul înflorit

¹ *Au călătorit*: forma la fel cu pluralul dela persoana 3-a sing. a auxiliarului. Particularitatea aceasta se găsește chiar după 1850 la scriitorii bătrâni.

² *Crugul*: orbita, cercul.

Și iarna cu cărunteța pe pământ s'au învățit,
De când am văzut cu ochii o muritoare a ta¹
Cu frumusețea și nurul² vărsate în fața sa.—
Am văzut-o și îndată cu săgeata pe ascuns
O simțire de iubire în inimă m'au pătruns.
M'au pătruns... dar nu cu focul acel înfierbântătoriu.
Ce-l fulgeră și-l aprinde numai aprigul amoriu;
Ci cu para acea lină, acea dulce la simțiri,
Ce viind din potrivirea ce pot avea două firi,
Trage, pleacă și supune pe om, fără vicleșug,
La o singură ființă de curat prieteșug.
Prieteșugul dar din ceruri, harul sufletelor mari,
Ce străluciți împărați, slăviți, puternici și tari,
Sunt într-o nenorocire că nu te pot dobândi,
Tu, ce ne'i mângâia poate și după ce vom muri,
Ai fost singura putere între mine și 'ntre ea...
Ah! maică, cum să-ți spun oare ce-au gustat inima mea?

Dar vai nouă, maică lume! că pe-a roții tale scări
Nu primești statornicie, ci prefăceri și schimbări...
Fost-au mare vreodată și să n'aibă turburări?

Dar pentru încredințare că astăzi mă despărțesc
Nu de nestatornicie, ci de câte-ți jăluesc,
Iată parola cinstită: că de-acum cât oiu trăi
Dintr'a tale muritoare pe alta n'oiu mai iubi!

Caracterizare generală

„Jaloba mea“ este una din rările poezii ale lui Conachi în care obișnuita sa vulgaritate și sentimentalismul exagerat nu înăbușe cu desăvârșire delicateța simțirii. Ca și în celelalte bucăți ale acestui poet, ceea ce trebuie să admirăm în această poezie e limba românească literară, firească și, afară de mici pete, curată și mlădioasă.

¹ Se adresează Lumii.

² *Nurul* — grația. Cuvânt ieșit din uz. De obicei scriitorii din acea epocă îl întrebuițeau sub forma plurală: *nuri*.

Deși influențat de anacreonticul grec Hristopol, el scrie de obicei poezie lirică erotică, darul său propriu nu stă în acel fel de poezie, ci în cea *didactică*. Felul cum definește prieteșugul ce devine amor și analiza stării sufletești a ființei de care se plânge arată în mod clar această apucătură. Tot în aceasta, și anume în stil și în cadența frazei, se vede clar influența poeziei clasice franceze pe care Conachi o cunoștea și o gustă. Aceasta se vede și din natura „tălmăcirilor sale“, cari sunt sau din franțuzește sau din alți scriitori streini puternic influențați de clasicismul francez (cum e englezul Pope, a cărui poemă tradusă în franțuzește „Essai sur l'homme“, Conachi o traduce în românește, fără însă s'o sfârșească).

E unul din inițiatorii *influenței franceze*.

VASILE CÂRLOVA

Vasile Cârlova s'a născut la 1809. A început să facă versuri la 17

ani. Scie mai întâiu grecește ; apoi sub influența prietenului său Ion Voinescu II, începù să scie românește. El compuse astfel în 1827 *Păstorul întristat*, în 1828 *Ruinele Târgoviștei*, *Răsunetul unui fluer*, *Rugăciunea*, iar la 1830 *Marșul Românilor*, *Inserare*, *Ero și Leandru* și începe traducerea *Zairei* de Voltaire. În 1831 intră în miliție ca ofițer, dar înainte de sfârșitul anului și fiind în vârstă numai de 24 de ani, moare plâns de toată lumea, căci toți aveau impresiunea că țara noastră pierduse un mare poet.]

RUINURILE TÂRGOVIȘTEI

(Fragment)

O ziduri întristate, o monument slăvit !
In ce mărire naltă ați strălucit,
Pă' când un soare dulce și mult mai fericit
Iși revărsă lumina p'acest pământ robit !...
Dar încă, ziduri triste, aveți un ce plăcut,
Când ochiul vă privește în liniștit minut
De milă îl pătrundeți, de gânduri îl uimiți !
Voi încă în ființă drept pildă ne slujiți
Cum cele mai slăvite și cu temeiu de fier

¹ Pă=pe : particularitate dia'lectală muntenească.

A omenirii fapte din fața lumii pier ;
 Cum toate se răpune ¹ ca urma îndărăt
 Pe aripele vremii, de nu se mai arăt ² ;
 Cum omul, cât să fie în toate săvârșit,
 Pe negândite cade sau piere în sfârșit...
 Eu unul, în credință, mai mult mă mulțumesc
 A voastră dărâmare pă gânduri să privesc,
 Decât zidire 'naltă, decât palat frumos,
 Cu strălucire multă, dar fără un folos.
 Și 'ntocmai cum păstorul ce umblă pre câmpii
 La adăpost aleargă, când vede vijălii,
 Așa și eu acuma, în viscol de dureri,
 La voi, spre ușurință, cu triste viu părerii...
 Nici muzelor cântare, nici milă voiu din cer,
 O patrie a plânge cu multă jale cer !
 La voi, la voi, nădejde eu am de ajutor,
 Voi sunteți de cuvinte și de idei izvor.

Caracterizare generală

Deși în „Ruinurile Târgoviștei“ influența poeziei franceze e vizibilă, totuși originalitatea fondului (adoranța și regretul trecutului nostru istoric) nu-i poate fi contestată. E aproape o nouă specie de poezie lirică, în care se întâlnesc oda eroică și elegia : însemnătatea și avântul sentimentului este al odei eroice, iar melancolia intimă este de natură elegiacă. E un tip de poezie, pe care l-a imitat cu deosebire Heliade și Gr. Alexandrescu. Noutatea acestei scrieri poetice a izbăt și mai mult pe contemporani, și iată cu ce entuziasm vorbește mai târziu despre el Nicolae Bălcescu :

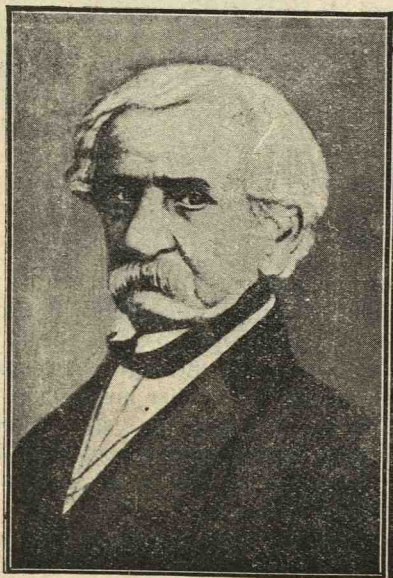
„Dar nimeni n'a simțit aceasta mai puternic și n'a exprimat în cuvinte mai frumoase simțirea sa, ca tine, Cârlova ! floarea poeziei „june cu inima de foc. Ca o cometă trecătoare tu străluciși un minut „peste România uimită și încântată de lucirea ta. O moarte crudă „te răpi fără vreme ; dar apucași a ne lăsa o lacrimă fierbinte pentru „gloria trecută și o scânteie dătătoare de viață pentru viitor. Cântarea ta sublimă asupra ruinelor Târgoviștei puse pecetea veșniciei „asupra-le și ni le va păstra chiar când pustiirile anilor le vor șterge „cu totul de pe pământ“.

¹ Toate se răpune (p. răpun) : Greșeală particulară Muntenilor dela orașe. ² Se arăt se arată.

GEORGE ASACHI

(1788—1869)

Născut la Herța, fiu al unui preot învățat, făcù studiile în Lemberg (1797—1804) unde învătă filozofia și ingineria. Se duse apoi la Viena (1805) unde învătă astronomia și pictura și la Roma (1809), unde se ocupă cu literatura și arheologia. Fiind la Roma, scrise versuri în italienește, cari se publicară într'o revistă, și fù admis într'o societate literară de acolo.

Intorcându-se în țară (1813), fù numit profesor la Academia dela Mitropolie, unde ținù, în vreme de cinci ani, un curs pentru ingineri hortarnici și la sfârșit organiză o expozițiune cu lucrările elevilor săi.

Sprrijinit de Mihail Sturdza și Veniamin Costache, el putù să ție piept dascălilor greci și să păstreze cursurile sale predate în limba românească; ba, în 1820, fu trimis chiar în Ardeal să găsească profesori pentru seminariul dela Șocola. Astfel deveni tovarșul de muncă al Mitropo-

litului și în curând dobândi un rol de frunte în mișcarea culturală a țării.

După ce se urcă pe tron Ioniță Sandu Sturdza (1822), Asachi fù trimis de noul Domnitor ca agent diplomatic la Viena, unde stete cinci ani.

După încheierea păcii dela Adrianopol, el fù secretarul comisiunii pentru redactarea Regulamentului Organic și, în această calitate, se duse la București, și mai târziu la Petersburg, astfel că lăsă câțva timp la o parte interesele școalei. Indată însă ce se puse în aplicare

„Regulamentul“, căută să organizeze cât mai bine instrucțiunea după noua lege.

În 1829 Asachi înființă cea dintâiu gazetă în Moldova. „Albina Românească“. Tot lui se datorește „Conservatorul filarmonic“ din Iași (1839), care a pregătit reprezentații de operă în românește.

În timpul domniei lui Mihail Sturza, el lucră pentru întemeierea Academiei Mihăilene (1835) și pentru desvoltarea învățământului de toate gradele.

În vreme de peste 40 de ani el ocupă funcțiunea de „referendar“ (director) al școalelor din Moldova și în acest timp publică mai multe dări de seamă, cari sunt prețioase documente pentru istoria instrucțiunii la noi.

După 1850 Asachi se retrase din postul său și se ocupă cu literatura până la moarte.

BROASCA ȘI BOUL

Asachi a publicat un mare număr de fabule, cele mai multe traduse după La Fontaine. Urmează aci una din acestea.

Broasca mică cât un ou
A văzut pascând un bou
Și mirându-se prea tare
De-o făptură atât de mare,
Cugetă c'ar fi noroc
Ș'a familiei laudă, dacă
Ar putea să se prefacă
Din mic mare dobitoc !
Deci d'ambție s'aprinde.
Mereu s'umflă, se întinde
Ș'apoi zice : „Surioară.
Nu-s ca boul bunăoară ?...“
Dar aceasta i a zis : ba !
Broasca urmând a se umflă,
Zis-a iar : „Ia vezi, Ielică ?“
— „Soro-ți spun că ești tot mică !
— „Oare acuma l-am agiuns ?“
— „Încă nu“ ia s'au răspuns,

Broasca atunci s'a mai umflat
Foarte așa... cât a crăpat.

Vrea ca astă broască mică,
Pe mai mari cel mic s'ajungă.
Tot se umflă, se ridică,
Făr' a-și cere sfat la pungă.
Se așează la Paris,
Unde, de nu este închis,
Rolul joacă de baron
Fără bani, dar cu bun ton.
De mii planuri îngânfat
Casa și schimbă în palat
Și'n princesă pe a sa doamnă,
Vrând apoi a mai întinde,
Creditoriul pe a lui samă
Toate pân' și pe el vinde.

Primul ziar ce a apărut în Moldova a fost „Albina Românească“ al lui Asachi. Cel dintâiu număr a ieșit la 1 Iunie 1829. Urmează aci principalele poezii din articolul din fruntea acestei foi.

Epoha, în care trăim, poartă semne însușite și vrednice de mirare.

Dorul învățăturilor nu numai că înfrățește pe lăcuiitorii unei țări întru câștigarea acestei moralice avuții prin care o nație se face puternică și fericită, ci încă și oamenii neasemănați cu religia, cu limba și cu legile sunt insuflați tot de aceeași simțire lăudată de a pofți unul altuia gradul deplinei moralice al învățăturii și al măiestriei. În zilele de acum oricare îmbunătățire și aflare a vreunei nații se trece în posesia tuturilor, spre folosul omenirii. De asemenea cugetări povățuiri, se văd în Europa mulți învățați, cari sub umbrirea guvernului și cu agiutoriu celor avuți, unii lucrează în patria lor pentru sporul bunelor învățături; alții fără a se teme de ostenele și primejdii, petrec luciul mării, călătorește țări necunoscute, împărtășind pretutindeși razele moralului, al politicei și al științelor. Prin asemenea mijloace în Egipt, în India, în America, carile odinioară erau întunecate de negura varvariei, vedem astăzi pe acei sălbatici lăcuiitori domesticiți politiciându-se, învățându-se și supunându-se dreptelor legi. Oare putem noi privi la aceste bune urmate înaintea ochilor noștri, fără a ne întrista că numai nația noastră în cea mai mare parte este lipsită de aceste îmbunătățiri și înapoiată decât toate neamurile Europei, și decât multe altele ce lăcuesc pe celelalte părți ale pământului? Cine nu simte în țara noastră lipsa așezământurilor prin a căror lucrare, precum suntem politicește, să ne putem face și moralicește mădulări folositoare ale familiei Europene, a cărei rază de învățătură de atâtea veacuri se răsfrâng pe orizontul nostru.

În asemenea înapoiere, dacă astăzi ne povătuim de **mai** multe cugetări, dacă voim a urmă în lucrarea noastră paradigmei aducătoare statului de folosuri și de nume strălucit, și care revarsă îndestularea asupra fiește-căruia, se cuvine cu îndoite pasuri și sânguințe a ne porni spre câștigarea în parte a celor întârziate.

Precum măestriile îndeplinesc lipsa vântuței omului, asemenea și noi, spre a putea sporî în scopul nostru, trebuie a ne folosi de uneltele, ce spre aceasta s'au cunoscut și se mărturisesc a fi cele mai nimerite. Dorința celor ce de mult poftese înființarea unui mijloc înlesnitoriu prin carile să poată nația noastră cunoaște îmbunătățirile și înaintările minții omenești, precum și cursul întâmplărilor lumii de carile tot omul atârnă astăzi, se plinește prin publicația acestei gazete, ce sub prea puternica pavază a împărăției Rosiei s'au privilegiat și prin agiutorii evgheniștilor compatrioți s'au înființat. Numele binevoitorilor prenumeranți, păstrate în filele acestea, vor fi cunoscute în Europa și în toată lumea politică și trăitoare în istoria nației; iar nepoții noștri, cari deplin vor gustă rodul acestei bunătăți, vor binecuvântă laudatul lor nume.

„Albina Românească“ astăzi întâiu vede lumina zilei și tinerele sale aripi le cearcă în ostenitoarea sa călătorie. Mii și mii de flori cu felurite văpsele și mirezme împodobesc câmpul, pe carile ea va să sboare, însă numai acele flori îi vor fi plăcute care aduc mană și vindecare; de însăși a ei blândă fire povățuită, se va feri de cele ce sub amăgitoare frumusețe ascund farmec și venin în sânul lor.

Asemenea și redacția gazetei nu se va abate dela acele ce privesc cătră îmbunătățirea inimei și a minței; dogmele sfintei noastre religii ortodoxe, sevas către ocârmuire și legile țării, o vor povățui întru a sa lucrare; înștiințări adevărate, pre cât vor ajunge la cunoștința sa și învățături folositoare vor cuprinde filele sale.

Fiind însă că tot lucrul la începutul său nu poate avea deplinătatea care se câștigă numai prin o delungată praxis, drept aceasta și binevoitoriul cetitoriu va îngădui la neagiunsurile ce pot întâmpina în această gazetă, și spre a ei întocmire redacția pururea va primi cu recunoștință înțeleptele îndreptări atât ale acelor din launtrul țării, cât și acelor străini, ce, prin chipurile cuviincioase, le vor împărtăși redacției.

Caracterizare generală.

Valoarea scrierilor lui Asachi este, în genere limitată; puține din operele lui pot fi citite azi cu emoție sau cu interes; totuși însemnătatea lui pentru dezvoltarea literaturii noastre este foarte mare.

Deși lipsit de talent poetic, a fost un om cu numeroase cunoștințe enciclopedice, dobândite în mari centre de cultură europeană. Insflețit de dorința de a-și vedea țara propășind pe toate terenurile, dând de vezi vădite de puterea sa de muncă, el inspiră încredere conducătorilor Statului și fu pus în pozițiune de a deveni promotorul tuturor schimburilor mari din Moldova dela 1813 până la 1848.

Toate manifestațiunile culturale din acest timp — presa, școala teatrul, literatura — se găsesc legate de numele lui. El încurajează și călăuzește pe scriitorii tineri, le înlesnește însăși creațiunea poetică și le dă la lumină operele în diferitele lui ziare și reviste.

Din nenorocire, spiritul lui n'a fost destul de suplu pentru a înțelege transformările politice, sociale și literare ce se produceau sub ochii săi; pe unele nu le-e încurajat, pe altele le-a stânjenit.

Cu toate acestea, istoria literară nu poate uita pregătirea pe care chiar această dezvoltare literară ulterioară o datorește muncii și sforțărilor lui.

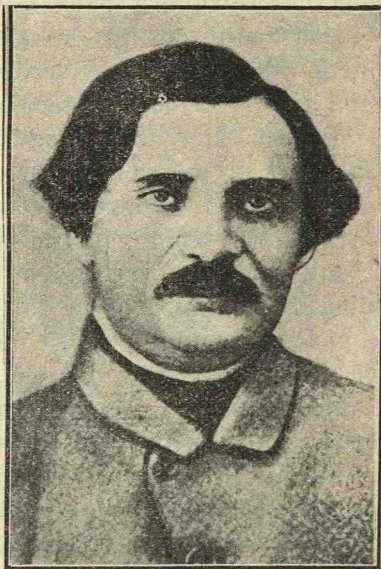

I. HELIADE RĂDULESCU

(1802—1872)

I. Heliade Rădulescu s'a născut în Târgoviște; a venit de copil în București, unde a învățat cu un dascăl grec, apoi cu Lazăr. După plecarea acestuia, a ajuns profesor în locul lui, a fost obligat să predea

singur toate cursurile și să compună cărți; aritmetică, gramatică, istorie. După 1825, el începù să se ocupe de toată mișcarea culturală și apoi deveni om politic. În 1829 fondează cel dintâi ziar „Curierul românesc”; în 1836, cea dintâi revistă: „Curier de ambe-sexe”. În 1834 întemeiază cu Ion Cămpineanu „Societatea filarmonică”, având de scop să ajute răspândirea culturii și în special să înființeze un teatru: a reușit să dea reprezentații și să organizeze o mică școală de declamațiune și cânt. Heliade a fost unul din conducătorii revoluției din 1848 și membru al guvernului provizoriu. După căderea revoluției, el fu exilat rătăci mai mulți ani prin Tur-

cia, prin Franța și prin alte țări. În 1866 fu membru al Constituanței. Membru fondator și prezident al Academiei, își dăte demisiunea din cauza unor chestiuni ortografice.

DISPOZIȚIILE ȘI INCERCĂRILE MELE DE POEZIE

În „Curierul de ambe sexe“ Heliade a publicat și câteva articole originale. Dintre ele, cel mai însemnat (în periodul II) este acesta care se reproduce mai jos. El arată ce talent literar de povestitor avea Heliade și ce frumos știa să scrie limba românească curată și cât trebuie să deplângem teoriile lui de mai târziu despre limbă, cari au avut o influență păgubitoare asupra stilului său.

Învățam grecește, cum se învăța pe atunci, Octoin și Psaltire; nu înțelegeam nimic. Într'o Duminecă, am văzut la poarta bisericii Krețulescului lume multă adunată; am stat și eu să văz ce este: un fecior sau vizitiu citi în gura mare Alexandria, și câți trecea pe drum se opri și ascultă. Când m'am oprit eu, citirea venise împreună cu Alexandru până la Ivantie Impărat.

Nu mă putui deslipi de acolo, ascultând descrierea acelui loc de răcoare, de verdeață și adăpat de fântâni cu apă vie. A trebuit să tacă acel om, minunat pentru mine (vizitiul zic), că să fug și eu de acolo. Am venit acasă vesel și am cerut foarte rebel, plângând, să-mi dea doi lei să-mi cumpăr o carte. Eram rău când plângeam; sculam vecinii în picioare. A trebuit să mi se dea banii și alergai îndată și-mi cumpărai cartea prețuită și plină de minuni. Dar ce să fac cu dânsa? că în mâinile mele era muță. Vruî să citesc; câteva slove se potrivii cu cele grecești; dar mă împiedecă o grămadă de alte încurcături ce semănă¹ unele turnuri altele caracatițe sau scorpii altele țesturi și ciuperci ♣ ♣. Tata nu era în București să-mi spuie, mama știa carte numai grecească; în via grădinei lucră câțiva Olteni; vreo doi dintr'înșii era cu călimările la brâu și știa carte. Mă rugai de unul, care mi se părù mie mai procopsit, și pe care-l recomandă către mine și numele lui (îl chemă Alisandru). El îmi spuse pe picior, lângă un dud favorit al meu, ce-l găurisem de mai 'nainte și prin care petre-

¹ *Semăna(u)* = păreau.

cusem o funie cu mare meșteșug, ca să învăț să sar pe funie ca comedianții ce văzusem că jucă la dulap în Cișmigiu. Acolo, lângă acel dud, începui a sloveni românește: „Impărățio la Răsărit, ș. c. l.“. Intr’o jumătate de ceas, nu mai aveam trebuință de dascăl, începui a citi, și în patru zile isprăvii Alexandria din scoarță până în scoarță. Se înțelege însă, că în acele patru zile dascălul de grecește nu m’a văzut prin școala lui. Plecam dimineața să merg la școală, dar mă întorceam pe altă uliță, intram prin grădină și pe după casă, pândind să nu mă vadă nimeni, mă urcam în pod, mă băgam sub un coș și acolo citiam vitejiile lui Alexandru cel Mare, cum s’a bătut cu racii, cu furnicile și cu Por împăratul, ș. c. l. Tot sub acel coș am învățat să scriu și numerele arabice, până la 100, cum și să scriu slovele românești de tipar. Imi făcusem niște foite, pe cari scriam și prescriam; dar vream ca cu dănsule să-mi rămâie și numele nemuritor. Așa, făcui altele cărora le didei formă de carte cu titlul ei după orânduială. Mă luai după titlul Alexandriei și făcui și la compoziția mea un titlul foarte înscusit și însemnător după cum urmează:

ACEASTA CARTE
făcută de mine
NIȚĂ SAU ION RĂDULESCU¹
în zilele
POLCOVNICULUI ILIE (Tata)
și cu blagoslovenia
SFINȚIEI SALE FRUSINA (Mama)
1811

Astfel, în patru zile învățai a citi românește, scriam numere și mă făcui și autor al vestitei compuneri: *Acea-*

¹ Până atunci nu intrasem în școlile elenice, ca să mă numesc Heliade, zice autorul. Noi vom observă că el și-a scris numele în trei feluri în cursul vieții: Eliad, Eliade, Heliade. Acesta din urmă s’a adoptat în manualul de față.

stă carte. Mă gândiam eu că, dacă fac la cărți când sunt de nouă ani, dar când m'oiu face mare! Eram incredințat în mine că o să mă fac un mare cărturar, dar nu mă credea nimeni.

Procopseala însă și autorlăcul mi-a dat prin piele, că o drăcoaică de slujnică s'a suit a patra zi în pod să dărăcească la in, fiind vremea cam ploioasă. Eu a trebuit să ies odată din coș, dar mă primejduiam să mă vază și să mi se dea pe față îndărătnicirea mea de a merge la dascăl; îmi luai inima în dinți, ieșii din cabinetul meu de lectură (din coș) și făcui să țipe biata Ilinca cât alergară toți din casă. Mă deteră binișor din pod, mă puseră în cărucia lui moș Măinea și mă trimiseră la școală. Dascălul mă primi în bătai și mă puse iar la psaltirea grecească. Eu uram cartea grecească, dar din ziua aceea o urâi și mai mult; ș'a trebuit s'o sufer până când dete Dumnezeu ciurma dela Caragea din 1812. Toată lumea eră tristă atunci; numai eu eram vesel c'am scăpat de Alexe și de psaltirea lui, pentrucă fugiam la moșie, afară. Mai un an am fost slobod, și nu-mi petreceam vremea decât la o stână de oi, unde păstorii aveau felurimi de cărți. Acești oameni veniau sărbătoarea în sat și căutau la zodiacii fetelor și flăcăilor cu un călindar ce eră tipărit nu știu unde, că semănă slova rusească. Li se duse vestea în sat și fură chemați și la curtea boierească (cum am zice, la noi acasă). De aci mă cunoscu cu dânșii și nu mă mai putu ține în frică nici căinii dela stână ce eră să mă rupă odată. Intr'o vară citii cu ei împreună Poarta Pocăinței, Epistolia ce a căzut din cer, Vieața părintelui Macarie, Avestița, fata Satanei, Pogorîrea Maicei Domnului la Iad și alte vieți ale Sfinților ¹.

Mai pe urmă veni din Brașov acestor păstori și istoria lui Arghir ². Eu până atunci din câte citisem, știam pe-

¹ Diferite cărți de literatură poporană scrisă.

² Povestea „Arghir și Elena” de Ion Barac.

din afară numai Epistolia ce căzuse **din** cîer la Palestina; îmi plăcea unde zice că se jură Cristos pe brațul său cel drept, și când declamam pe din afară, ardicam și eu brațul.

Când văzui însă pe Arghir, eram în ceruri de bucurie; învățai mai într'o săptămână cîntarea întăiu. Mă încurcă însă că nu știu nimeni să-mi spuie ce este *muză*; într'un cuvânt eram de minune în casă, când mă auzia fetele spuindu-le pe din afară în stihuri istoria frumosului Arghir și a prea frumoasei Elene. Când ziceam: „Hip! hop! la a mea iubită“, aveam și biciul în mână, plesniam cu dânsul și săriam în sus, dar mi-eră necaz de ce n'are și biciul meu puterea aceea de farmec (să mă facă să sbor).

Pe toamnă dete un guturaniu mare în toată casa, și eu, deprins cu versificația lui Arghir, făcui versuri guturaniului care încep astfel:

O guturaniu, guturaniu!
Mulțumește-te încai
Că te odihnești prin nasuri
Și prin gâturi faci taifasuri...

În vremea ciumei învățasem multă carte, că eu țineam citirea în biserica satului. Alde țârcovnicul ajunsese nimic pe lângă mine (o spuneau toți sătenii).

Întorcându-ne la București după încetarea boalei, auzii că se plîngea părinții că trebuie să fi uitat eu tot ce învățasem mai din nainte, și cu adevărat uitasem, căci pe psalmul cel dintăi citiam tot atăt de încet ca și psalmul cel din urmă.

Bietul dascăl Alexe murise și peatunci se dusesse veștea unui dascăl călugăr la Sf. Nicolae, părintele Naum. Eră cam departe până la Sf. Nicolae, dar hotărîri părinții să mă dea acolo.

Începui la Naum. Acesta știu elinică; dar eră Român și zise părinților să-mi ia cartea lui Papazoe or Poli-

zoe¹. Mă puse la istoria Sfântă prin întrebări și răspunsuri; din grecește îmi tălmăciă românește. Din ziua aceea nu-mi mai fu urită cartea. În scurtă vreme mă puse la gramatică, la Esop. Chipul, mergeam bine, că înțelegeam ce învățam, pentrucă bietul Naum tălmăciă băieților săi din elinește în grecește și în românește.

Trecui de aci la școala grecească dela Măgureanul; eram de vreo 19 ani atunci, ș'am învățat acolo până a venit G. Lazăr, în anul 1818.

La deschiderea școalei românești, am vrut să fac versuri, care n'au plăcut conșcolarilor mei; eu însă credeam că de pismă nu le place. Incepeam astfel:

Muzele la Olimp cântă,
Săltând ucunni împletesc,
Dup'a lor dar pildă sfântă
Veniți să mă veselesc...

Când n'are cinevă ce să spuie, când capul e sec și inima rece, atunci poate alergă la dușii de pe lume să vorbească de muze, de Olimp, de Apolon, de Cerber, de Pluton, să grămădească vorbe d'alde astea câte veste, că potrivește și versul și seamănă a poet. Bieții conșcolarii mei râdeă de poeziile mele, dar eu, după cum zisei, credeam că rîd de pismă, și paguba eră a mea că mă necăjiam să nu se atingă nimeni de liră.

La moartea mamei am vrut să fac o tragedie, pe care, am intitulat-o *Ion țel zalnic*, pentrucă eram peltic pe lângă celelalte. Pelticia nu știu de eră firească sau câștigată din limba grecească. Cu intrarea în școala românească, slavă Domnului că m'am dres, pentrucă eram prea fricos de răsul dracilor de băeți. P'atunci să mă fi pus cineva din câți zic ca să scrie Românul cum pronunță, p'atunci zic să mă fi pus să fac o ortografie românească, că s'ar fi dus pomina de dânsa, de le-ar fi

---

¹ Heliade nu-și aduce bine aminte de numele acesta. E vorba de gramatica grecească tipărită de un preot grec numit Polizoi Contu-

rămas și dumnealor numele nemuritor și mie; n'aș fi rămas un om așa neînsemnat ca acum.

Făceam, cum zic, versuri pe moarte, zece d'o pară, dar eu nu le-aș fi dat nici pe zece parale unul, pentru că le aveam dimpreună cu mine la mare ipolipsis (după cum se vorbea pe atunci). Mi se părea că pe mine m'a osândit Dumnezeu să luminez neamul; dar când îmi intră în mână Liricele lui Atanase Christopol¹, mi se tăie tot cheful de a mai face versuri din capul meu. Le învățasem pe din afară și într'o vară mi-aduc aminte că le-am tradus pe toate.

Le-am dat d-lui Carcaleki², ca să le tipărească la Buda când venise aci d-lui, la anul 1820; dar pe semne că au rămas netipărite, căci eu gândiam că cum l-or vedeà la tipografie, făcute mai vârtos de mine, și apoi cu litere latinești, numai decât o să le tipărească fără parale, pentru că eu nu dădusem nici o pară d-lui Carcaleki. Din mila lui D-zeu s'au pierdut acele traducții și începutul mai totdeauna îl ține cineva minte pe din afară. Iată cum erà poema dintâiu:

Intr'o zi primăvăroasă
Cântând prea de dimineață,
Se coboar'o drăgăstoasă
Muză dulce cântăreață
Ce Erato o numesc...

Și celelalte... că am uitat.

---

¹ Atanasie Christopol, poet grec, preceptorul fiilor lui Alex. Moruzi.

² Carcaleki erà un autor de calendare și mai târziu ziarist, mort 1856.

CÂNTAREA DIMINEȚEI.

Cântarea dimineții
Din buzi nevinovate
Cui altul se cuvine,
Puternice părinte,
Decât ție a da ?
Tu ești stăpân a toate,
Tu ești prea bunul Tată ;
A ta putere sfântă
Făptura ține 'ntreagă,
Ne ține și pre noi,
În inimă 'n tot omul
Tu ai sădit Dreptatea,
Unirea și frăția,
Tu conștiință scumpă,
Tu bun ce-avem ne-ai dat.
P'aceste saduri sfinte
Răcoritoare ploaie
De adevăr să pice,
Să crească, să dea rodul,
Să fim prea fericiți.
Indreptătorul lumii,
Tu ai slăvit noroade
Le-ai dat tu legi prea sfinte,
Ce țin aceste saduri ;
Slăvește și pe noi !

Ș'aceste legi prea drepte
Orice norod le calcă
Sau care nu le știe,
Cade, ruin' rămâne,
Se face neștiut.
Din slava strămoșească
De am căzut, ne 'nalță ;
De am uitat unirea
Ce-i întăria în toate,
Acum ne fă uniți.
Să știm c'avem dreptate,
Să știm ce, cine suntem,
Ș'așa să nu se uite
O nație slăvită
Ce-am fost și ce-am fi noi.
Cu toții dară Ție
Cântăm cântare nouă ;
În flacăra unirii
Intindem mâini la tine,
Rugăm să ne 'nsoțești.
Ne luminează mintea,
Să te cunoaștem, Bune,
Să știm că ne ești Tată,
Să te cântăm mai bine,
Ș'așa să ne 'mpăcăm.

S E A R A

Un fragment din poezia „Sburătorul“ («Curier de ambe sexe»).

Eră 'n amurgul serii și soarele-asfințise.
A puțurilor cumpeni țipând, par'că chemă
A satului cireadă ce greu, mereu sosise.
Și vitele, cu muget, la jghiab întins pășia:

Iar-altele-a jăpate, trăgea în bătătură,
În gemete de mumă vițelii lor strigă ;

Vibra al serii aer de tauri grea murmură,
Sglobii sărind viței la uger alergă.

S'astâmpără ăst sgomot ș'a laptelui fântână
Incepe să s'audă ca șoapte în susur,
Când ugerul se lasă sub fecioreasca mână
Și prunca vițelușă tot tremură 'mprejur.

Incep a luci stele, rând una câte una,
Și focuri în tot satul încep a se vedeà ;
Târzie astă seară resare-acum și luna
Și cobe, câteodată, tot cade câte o stea.

Dar câmpul și argeaua câmpeanul ostenește.
Și după-o cină scurtă, și somnul a sosit
Tăcere prefutindenî acuma stăpânește
Și lătrătorii numai s'aud necontentit.

E noapte naltă, naltă din mijlocul Tăriei
Vestmântul său cel negru, de stele semănat,
Destins cuprinde lumea ce'n brațele somniei
Visează câte-avea deșteaptă n'a visat.

Tăcere este totul și nemișcare plină.
Incântec sau descântec pe lume s'a lăsat' :
Nici fronza nu se mișcă, nici vântul nu suspină
Și apele dorm duse și morile au stat.

LIMBA ROMÂNĂ ESTE LATINĂ

În cartea sa „Paralelism între dialectele român și italian“, Heliade susține că limba română și cea italiană sunt în realitate două dialecte ale aceleiași limbi. Ideia este greșită, dar sunt multe pagini interesante în scrierea sa. Reproducem aci pasagiile în cari arată latinitatea limbii românești.

Scrierea cu literele cuviincioase a vorbelor românești și pronunțarea lor cea adevărată atât este de familiară, firească, cunoscută Românului, încât lui literele cuviincioase nu i se par o învățare nouă, ci curat o aducere aminte. Par'că ar vedeà cine-va Sufletul sau Geniul cel vechiu al Romei strămutat din generație în generație,

și ca un înger tutelar, nepărăsind pe Român nici în cele mai de pe urmă zile ale întunecimii lui, nici atunci când el, orb de tot, par'că ar voi de sine să părăsească tot ce a fost strămoșesc și să se arunce în abisul uitării, spre a se stinge cu totul din registrul națiilor! E destul, Române, deschide ochii, caută împrejurul tău, întreabă-ți inima, cercetează costumele tale, auzi limba ta; întreabă-te ce ești, și Geniul acesta ce a fost nedeslipit de tine, acesta care, întrupat și personificat în limba ta, te învață a zice: *naștere* și *mărire*, a numi aceste două margini ale vieții în limba părinților tăi; care stând pe aceste două însemnătoare hotare te învață a articula cea dintâiu vorbă și cel de pe urmă suspin; care hrana ta cea dintâiu te învață a o numi *lapte*, și masa cea călduroasă *sân*, *piept*, și mâncarea *sugere*; care, legănându-te, îți cântă cea dintâiu melodie a dragostei cerești, coborîte în sânul mamei tale, *adormindu-te cu pace*; care îți spune numele *părinților* tăi, trebuințelor tale, a ființei tale; care pune pe buzele tale numele cele mai drage, care pe tovarășul vieții tale ți-l numește *muiere*, pe tine și pe ea *om* și pe rodul dragostei voastre *fiu*, acest Geniu îți va spune că *sufletul*, *inima*, *sângele* tău sunt *romane*; îți va arăta că ești *nepot* al Bruților, al Cațonilor și al Marcilor Aurelii, al lui Pavel Apostolul și al Traianilor, și te va învăța a *jertfi* tot pentru interesul și binele public, a fi virtuos, blând și *filozof*, a cunoaște pe Dumnezeu și a împinge din hotarele patriei tale pe tot vrăjmașul ce va cugeta a-ți lua cele strămoșești, și a te face străin la căminul tău; într'un cuvânt a fi cetățean și creștin, dând Cesarului ce este al Cesarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu, adică Universul întreg, Patria și inima ta, pe care de veacurile-ai lăsat în prada vrăjmașului omenirii. Acest Geniu îți va spune în sfârșit că cu elementele limbii tale s'au slujit cei mai mari Apostoli și Mucenici; cu aceste litere scria Apostolul *Pavel* epistolele sale când pe aripele

christianismului se răpiă până la al treilea cer; limba lui atunci nu eră necultă și părăsită ca a ta; el aveă nație, și își adoptase de patrie Roma, și se făliă când ziceă: „sunt cetățean roman“. Și tu cum strigi, poate, când îți arată cineva literele și limba moșilor tăi, că nu sunt ale tale, și te fălești în groasa neștiință, ce veacurile blestemului a grămădit pe mintea și cugetarea ta.

Prin limbă dăm și luăm cunoștințele, și prin limbă lămurită dăm și luăm cunoștințe lămurite. Eu îți dau această gramatică, și tu, în curăția inimei întrebă-ți sufletul tău, și el îți va spune și ce să primești și ce să lepezi; și cât am veghiat și am ostenit și am suferit pentru tine.

LA SCHILLER

La 28 Octomvrie (10 N, s. n.) 1859 colonia germană din București a serbat împlinirea a 100 de ani dela nașterea lui Schiller. S'a jucat actul I din *Vilhelm Tell*; s'au declamat poeziile: *Ibycus*, *Calea la făurire*, *Impărfirea pământului*. Cu ocazia aceasta Heliade a scris poezia „La Schiller“. Noi o reproducem aci după „Echilibru între antiteze“. (Buc. 1859—1869) pag. 127.

Autorul pune înainte o notiță din care extragem rândurile următoare: „Milioane s'au cheltuit în ziua aceasta în Europa și America, celebrând nașterea lui Schiller: milioane după moarte, iar cât trăi omul n'avu parte pe pământ decât privația și neaverea, amarurile ce-i aduseră lenta sau oftica și care foarte prematur îl luară dintre cei vii sau mai bine dintre cei.. morți“.

Este o viață moartă, precum ș'o moarte vie;
Ci este și viață ce nu mai are moarte.
Unii prefer pe una și alții și-aleg alta.
E trist-a omenirii fatală, crudă soarte!

Prin chinuri și privații, și lupte și amaruri,
Și deziluzii crude, pațienț' adamantină,¹
Prin forță-asalt eroic să ia cetatea Sântă,
Al cerului Imperiu, cea veră² libertate.

¹ Pațiență adamantină = răbdare tare ca diamantui.

² Veră = adevărată.

Mult suferiși, o Schiller, și luptă avuși mare,
Căci lungă e durerea și fericirea scurtă!
Și strimtă, și spinoasă e a Cerului cărare,
Și greu, inert e corpul! greu dreptul la viață!

Du sarcina, o suflet, du corpul după tine
In sus pe calea strimtă cu filii¹, cu consoarte;
Te luptă cu ananga², cu aspra neavere,
Cu limbile de șarpe, cu ochi de vasilisci
(Calumnia, Minciuna, Invidia, Trădarea).
Cu forța împilării, cu reaua tiranie!
In sus! pe calea strimtă, nici apă, nici merinde,
Nici unde să-ți pleci capul la frigurile Lentei.³

Avuși de adversariu pe om ș'atât ajunge.
Te iartă să-i faci răul, iar binele nici mort:
Îți iartă pe Baraba, pe Christ îl crucifică;
Insultă-l, te omoară; strivește-l, te adoră;
Dă-i glorie, onoare, te-'mpilă de ultragiu;
Dă-i patrie, dă-i nume, exilul te așteaptă;
Dă-i adevăr, dreptate, calumnia ți-e parte.
E orb și-i dai lumină; el vede câte n'ai.
E mut și-l faci cu limbă; te mușcă ca vipera.
Dă-i viitor, viață, că-ți ia el și trecutul.
Renalță-l pân'la ceruri; de viu te-afundă 'n iad.
Acesta e păcatul sau omul cel căzut!

Mai mult decât eroic ți-a fost, Schiller, asaltul,
O luptă de Arhanghel, triumful de Martir.
A! rece este piatra încinsă de coroană!
Ci mâinile de virgini îi dau astăzi viață
Și-o încălzesc atâta cât flăcărează inimi
Și lacrimile curg...

¹ El zice *filii* (singular *filio*).

² Ananga=nevoia, sila.

³ Frigurile ofticei.

Cântați, virgini, Dreptatea,
Ș'a Terei¹ împărțire;
Dați partea la poet!
Cântați azi libertatea
Ș'a omului unire.
Onoare la profet!

Și repetați în coruri, prin mii de miriade,
Germania întreagă, America, Anglia;
Răsune tot pământul, ori unde e om liber.
Cântați patria, onoarea, virtutea, libertatea,
Tot ce adoră Schiller cântați pe Dumnezeu
Ce scapă inocența și focului dă crima.
Suspinele lui Schiller în coruri repetați.

Caracterizare generală.

Activitatea literară a lui Heliade, privită în întregul ei, este de o mare importanță pentru istoria noastră culturală și fără să o cunoaștem, ar fi peste putință să înțelegem o mare parte a acestei istorii.

Învățând singur și cunoscând singur operele scriitorilor mari ai popoarelor streine, el pricepă cât de trebuincioasă este această cunoștință pentru progresul unei națiuni. De aceea își propuse să traducă pe toți autorii greci, latini, francezi, italieni, etc., pentru ca în scurtă vreme să aibă patință or ce Român a citi în limba sa tot ce spiritul omenesc a produs mai strălucit. Pentru o asemenea vrednică de toată lauda, dar uriașă încercare, forțele unui om erau de sigur neîndestulătoare; dar știu să găsească destui tovarăși, adunând în jurul său o mulțime de tineri doritori de cultură și îndemnându-i la muncă. Alături cu ei, traduse din Voltaire, Molière, Lord Byron, Lamartine, Dante, etc. Scopul lui nu a fost pe deplin ajuns, pe de o parte pentru că nici el nici tovarășii săi nu s'au consacrat exclusiv acestei întreprinderi, pe de altă parte pentru că nimeni în urma lui nu a luat în mână conducerea lucrării, astfel că până azi n'avem încă traduse toate capod'operele streine.

Heliade nu s'a mulțumit a fi traducător, ci a publicat și lucrări originale. Cele mai multe din poeziile lui lirice sunt traduse sau imitate de pe autori streini (V. Hugo, Lamartine, Schiller). Afară de câteva

¹ El zise *Teră* în loc de *Pământ*. Aluzie la poezia lui Schiller „Împărțirea pământului“.

publicate la începutul carierei sale literare, cari sunt scrise într-o limbă românească frumoasă, majoritatea au defectul de a fi foarte greoaie ca limbă: peste măsură de multe italianisme și exprimarea obscură. Dintre originale, de sigur, cea mai frumoasă e «Sburătorul»: model de scriere românească, importantă ca studiu, asupra superstițiilor țărănești și perfectă în partea descriptivă.

Principală încercare epică este «Mihaida», poemă în versuri albe, în care își propune să cânte faptele lui Mihaiu Viteazul.

Mai toate poeziile fură reunite de el pe la 1868 în câteva volume intitulate „Curs întreg de poezie generală“, precedate de o introducere în care studiază chestiunea latinității limbii române, și de un tractat de versificațiune.

Mai multe din satire sunt scrise în proză și au ori scop literar (Poetul dinastic, Poetul urlător, D. Sarsailă autorul) ori scop politic (Figaro și Don Pascale, Danciul).

Ca fabulist, Heliade a lăsat un însemnat număr de lucrări în versuri de diferite măsuri, corecte ca rimă, dar uneori greșite ca ritm. În genere acțiunea e condusă bine și interesant, dar lipsește simplitatea fabulei, căci el întrebuițează forma aceasta numai ca să nu puie numele persoanelor ce vrea să atace. Mai toate sunt politice. Vom cită: „Măceșul și Florile“ îndreptată contra încercării lui Trandafilof de a aduce Ruși lucrători de mine. „Corbul și Vulpea cum a fost“, tractând tema obișnuită, „Cerbul și Vulpea cum este“, în care corbul a prins minte și nu se mai înșeală de lingușirile vulpii.

Scrierile istorice și politice sunt numeroase. Afară de edițiunile elementare de Istoria Românilor, trebuie să cităm încercarea de istorie universală critică, din care însă a publicat în cursul vieții sale numai câteva părți. Cele mai importante din această categorie sunt: „Memoriu asupra istoriei regenerării române“, în care se ocupă de mișcarea din 1848 și „Aduceri aminte și impresii ale unui isgonit“ care tratează aceiași parte a istoriei noastre, însă din punct de vedere mai personal. Alături de acestea trebuie să cităm cartea intitulată „Spiritul și Materia sau Equilibru între antiteze“ o colecțiune de articole politice și istorice pe care voește a le reuni într'un tot, legându-le de o idee generală: ideea antitezelor. În ordinea politică, spre a merge bine un stat trebuie ca antitezele să se echilibreze. Nu trebuie să fie nici prea multă libertate, nici prea multă restricțiune, ci moderație în tot. Dacă autoritatea sau guvernul va fi prea puternic, se va naște tirania; dacă din contra poporul va fi mai puternic, se va naște, anarhia. Prin urmare nu numai progres, nu numai conservare, ci progres și conservare totdeauna. Cine conservă are, zice dânsul, și cine are poate progresa mai repede. Deși scrise cu patima politică, articolele acestea sunt importante prin amănuntele ce ne dau despre revoluția din 1848,

despre societatea filarmonică și ne arată modul cum s'au privit de o parte din oamenii noștri politici diferite chestiuni, cu unirea, împrietărirea țăranilor, ș. a.

Între scrierile filozofico-religioase, vom pune în primul rând *Traducerea Bibliiei*, însoțită de comentării (lucrare neterminată).

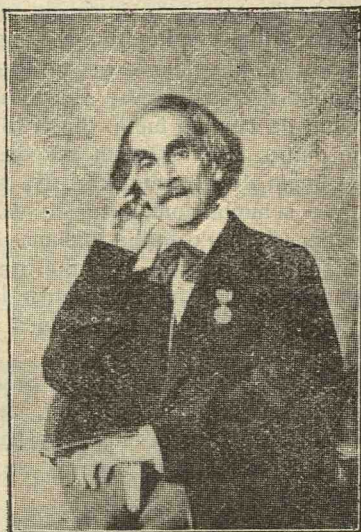
Ideile lui Heliade cu privire la limba românească s'au schimbat mult în cursul timpului. Se pot deosebi două perioade: a) înainte de 1840: sunt ideile pe care le vedem expuse în prefața gramaticii din 1828; b) după 1840: sunt ideile lui italianiste. Comparând limba română cu cea italiană, găsește așa de multe asemănări între ele, încât le socotește că sunt nu două limbi, ci două dialecte. Pentru a-și ilustra teoria, compune o gramatică și un vocabular. Conduc de aceste idei, adică de dorința de a stabili cât mai multe asemănări între cele două limbi, introduce în scrierile sale o seamă de cuvinte luate direct din limba italiană, astfel că scrierile sale dintre 1860—70 sunt așa de mult împestrițate cu vorbe de acest fel, încât devin neînțelese. De aci în fine decurge ideea foarte ciudată de a schimba toate poeziile sale vechi, scrise în adevărata limbă românească, într'o formă italiană-română. Credințele lingvistice ale lui Heliade fură primite de multă lume, din cauza autorității de care se bucură el, fură introduse chiar în școli; dar după câțiva ani dispărură, fiindcă erau greșite, și fiindcă greșeala se putu lesne observa.

Cum se vede, Heliade desfășură o activitate prodigioasă. Cu natura lui vie și entuziastă, cu spiritul pătrunzător, cu stilul plăcut și presărat cu ironii fine, el câștigă mulți amici și partizani cu cari determină o adevărată mișcare literară și de aceea i se dăte numele de „părinte al literaturii române“.

GRIGORIE ALEXANDRESCU

(1812—1885)

Născut la Târgoviște, relevat și susținut la început de *Eliașe*, cu cari intră în polemici, violente mai cu seamă din partea acestuia.

Prieten cu *Bibescu Vodă*, funcționar în Ministerul de externe, membru în comisia centrală dela Focșani, în 1863 se îmbolnăvește și nu mai poate scrie.

Epistolă către Văcărescu

(1836)

Tu care ai fost din pruncie al Muzelor favorit
Și ca strămoșească-avere geniul ai moștenit,
Cântător al primăverii, ce ai darul a plăcea,
A fi 'nalt cu deslușire, simplu fără a cădea!
Care lucruri mici de sine știi să le mărești frumos
Și să nu zici niciodată cuvânt ce-ar fi de prisos,
Dacă mai gândești și astăzi cum atuncia socoteai,
Făr'a-ți vorbi de folosul bunelor tale poveți,

La a mea nedeslușire alerg încă să mă 'nveți. —
Când ne'nțeleasa natură, din sânu-i cel roditor,
Cu talentul poeziei naște pe un muritor,
(Fără să mergem departe, atât aș dori să-mi spui)
Hotărăște deodată și felul scrierii lui?..
Eu dar, ce din cruda-mi vârstă de când ochii am deschis,
Când a'nceput pentru mine al vieții amar vis,
Am iubit de o potrivă tot ce mi-a părut frumos,
Tot ce sufletul înalță și e minții de folos,
Poet cum pot a mă crede, când al lirei Dumnezeu
Încă nu vrea să-mi arate care este felul meu?
Tot ce-mi place mă aprinde și'n minutul ce citește
A putea lucra întocmai, deocamdată socotesc.
Apoi vine cugetarea. Pe-al meu spirit întreb: știi
Dacă tu în felu-acesta ești născut sau nu să scrii?
Câte planuri astă aspră idee mi-a stânjinit!
Și din ce cărări plăcute cu putere m'a oprit!
Eu aseamăn a mea stare cu a unui călător
Care, neștiindu-și calea, fără povățuitor,
Se oprește pe-o câmpie și, cu totul întristat,
Drumuri vede, dar nu știe care e adevărat.
Pleacă, se întoarce 'ndată și pornește iar pe loc,
Pierde vremea prețioasă și aleargă 'ntr'un noroc.
Astfel sunt și eu ca dânsul totdeauna rătăcit,
Ca să nu-l pierd, lăsând drumul, poate când l-am nemerit.
Apoi nu ajunge-atâta, ci și chiar când mă pornesc
A lucra cu hotărîre pe un plan ce îmi croesc,
Nu pociu păzi cuviința, nici c'un umblet măsurat
La sfârșit s'ajung deadreptul, fără să mai mă abat.
Dacă descriu o pădure, sumă de copaci îi las
Și la un stejar mai mare trec cu un repede pas.
Dacă sunt într'o grădină, pe la flori de rând nu merg,
Ci la trandafiri îndată și apoi la crin alerg.
Depărtarea cea mai mare și ocolul cel mai lung
Un ceas nu mă zăbovește, fac trei pasuri și ajung.
Mărunțișurile-mi scapă și ideile ce-mi vin,

Dacă 'ncep cu o zâmbire, se sfârșesc cu un suspin.
 Aplicarea îmi lipsește și n'am darul însemnat
 A strică și a preface câte sunt de îndreptat.
 Fără astă slăbiciune ceva tot ași izbuti:
 Osteneala și răbdarea pot orice a dobândi.
 Inșă eu, ca să mă apăr, las un lucru început
 Și 'ntr'un sfert stric câteodată ce 'ntr'o lună am făcut,
 De pământ trântesc condeiul, meseria o urăsc
 Și să nu-l mai iau în viață, eu mă jur și hotărăsc.
 Dar, precum Boileau zice: un astâmpăr ne'nțeles
 Ne'ncetat se'mpotrivește hotărării ce am ales.
 De urechi par'că mă trage, din somn noaptea mă deștept
 Și cu multă plecăciune rima mândră o aștept.
 Patima inimei mele, chiar și străine nevoi
 A le pune pe hârtie, sunt silit fără să voiu.
 Apoi, când în elegie destul nu pociu să vorbesc
 Și s'arăt fără sfială toate, câte socotesc,
 Vreun dobitoc îndată vine înaintea mea
 Și-mi ridică cu lesnire sarcina oricât de grea:
 Lupii, urșii îmi fac slujbă, leii chiar mi se supun,
 Adevăruri d'un preț mare, când le poruncese, ei spun.
 Socotesc că putem zice, fără să ne îndoim,
 Că e prea bun pentru fabuli secolu 'n care trăim,
 Măcar că se află oameni care nu pricep de loc
 Cum a putut să vorbească un sălbatec dobitoc
 Și care vin să te 'ntrebe dacă e adevărat
 Că în vremea veche căinii au vorbit așa curat?
 Inșă, cum știi foarte bine, adevărul desvălit,
 Fără mască, între oameni lesne nu e primit
 Și sub feluri de podoabă dacă nu îl tăinuești,
 Ne'nțeleapta lui ivire poate scump să o plătești.
 Tu dar, care-ai zis odată¹ cum că națiile 'ncep
 Prin poezie, ființa și-a lor stare de-și pricep,

¹ Aluzie la poezia lui I. Văcărescu „Cununa în Cârlova”: „Căci orice neam începe întâiu prin poezie ființa de-și pricepe”.

Slăbiciunea muzei mele, vino a o îndreptă;
Căci, de scriu astăzi în versuri, asta este vina ta.
Tu amorul poeziei mie mi l-ai insuflat
Și exempluri îndestule de ce e frumos ai dat.

Așa când viitorimea, al nostru judecător,
Care fără de sfială, aspru nepărtinitor,
L'al său tribunal **supune** pe rășboinicii vestiți,
Pe despoți și pe miniștri, scriitorii străluciți,
Va voi să cerceteze pe acei care întâiu
Stătură începătorii româneștii poezii, —
În rândul celor de frunte, numele tău va găsi
Și a 'ntemeierii cinste dela ei vei dobândi.
Sunt mult mai vrednici de slavă acei care au făcut
În științe sau în arte fericitul început,
Decât cei ce după dânsii și de dânsii îndreptați
Au ajuns desăvârșirea de exempluri ajutați.

OBSEKVARI

1. **Istoric.** A fost compusă în 1836, după ce *Gr. Alexandrescu* se certase cu *Eliade*. S'a publicat în a doua colecție de poezii a poetului din 1838.

2. **Caracterizare.**—Epistola către Văcărescu este o capod'operă a literaturii române. Ea are:

a) O idee generatoare ingenioasă: poetul își descrie felul său de a fi prefăcându-se că proslăvește pe alt poet, căruia îi cere sfaturi. Ea nu e atât de puternică și vastă ca cea din „*Țiganiada*“, dar e mai realizată decât aceea.

b) O atmosferă sufletească abstractă, amabilă uneori severă, alteori de haz.

c) Plasticizarea limpede și cu conturul unui sentiment de rugăciune respectuoasă și de autocontemplație caracteristică.

Atât ideea generatoare, cât și atmosfera sufletească, se subordonează plasticității sentimentului încorporat în poemă.

3. **Clasificare.**—Este o poemă iirică și anume o meditație sub formă de scrisoare.

4. **Istorie literară.**—Print'r'insa poetul *Gr. Alexandrescu* 1) face viabil în limba română versurul iambic de 14 silabe; 2) Se ia ca izvor de inspirație poetul francez Boileau 3) E prima meditație în literatura română.

Anul 1840

„Să stăpânim durerea care pe om supune,
Să așteptăm în pace al soartei ajutor;
Căci cine știe oare și cine îmi va spune,
Ce o să aducă ziua și anul viitor?”

„Măine, poimâne, poate, soarele fericirii
Se va arăta vesel pe orizon senin:
Binele ades vine pe urmele mahnirii
Și o zâmbire dulce dup'un amar suspin“.

Așa zice tot omul ce'n viitor trăește,
Așa zicea odată copilăria mea;
Și un an vine, trece, ș'alt an îl moștenește,
Și ce nădejdi dă unul, acelălalt le ia.

Puține-aș vrea, iubite, din zilele-mi pierdute,
Zile, ce'n veșnicie-și iau repedele sbor;
Puține suvenire din ele am plăcute:
A fost numa'n durere varietatea lor!

Dar pe tine, an tânăr, te văz cu mulțumire!
Pe tine te dorește tot neamul omenesc!
Și eu sunt mică parte din trista omenire,
Și eu a ta sosire cu lumea o slăvesc!

O an prezis atâta, măreț reformator!
Incepi, prefă, răstoarnă și îmbunătățează,
Arată semn acelor ce nu voesc să crează;
Adu fără zăbavă o turmă ș'un păstor!

A lumii temelie se mișcă, se clătește,
Vechile-i instituții se șterg, s'au ruginit;
Un duh fierbe în lume și omul ce gândește
Aleargă către tine, căci vremea a sosit!

Ici umbre de noroade le vezi ocârmuite
De umbra unor pravili, călcate, siluite
De alte mai mici umbre, neînsemnați pitici.
Oricare simțiminte înalte, generoase
Ne par ca niște basme de povestit frumoase
Și tot entuziasmul izvor de idei mici.

.....

An nou aștept minunea-ți ca o cerească lege
Dacă însă păstorul ce tu ni l-ai alege
Va fi tot ca păstorii de-care-avem destui
Atunci... lasă în starea-i bătrâna tiranie!
La darurile tale eu nu simț bucurie:
De'mbunătățiri rele, cât vrei, suntem sătui.

Ce bine va aduce o astfel de schimbare?
Și ce mai rău ar face a stea, un comet mare,
Care să arză globul și ai lui locuitori?
Ce-i pasă bieteii turme în veci nenorocită
Să știe de ce mână va fi măcelărită
Sau dacă are unu sau mulți apăsători!

Eu nu fiți ceiu în parte nimica pentru mine.
Soarta-mi cu a mulțimii aș vrea să o unesc:
Dacă numai asupra-mi nu poți s'aduci vr'un bine,
Eu râz d'a mea durere și o disprețuesc.

După suferiri multe, inima se'mpietrește;
Lanțul ce'n veci ne-apasă uităm cât e de greu;
Răul se face fire, simțirea amorțește
Și trăesc în durere ca'n elementul meu.

Dar aș vrea să văz ziua pământului vestită,
Să răsuflu un aer mai liber, mai curat;
Să pierz ideea tristă de veacuri întărită,
Că lumea moștenire despoților¹ s'a dat!

Atunci dac'a mea frunte palidă, obosită,
Dac'a mea privire s'o'ntoarce spre mormânt,
Dac'a vieți'mi tristă făclie osândită
S'o'ntunecă, s'o stinge d'al patimilor vânt,

¹ În „Dacia literară“ în locul acestui cuvânt es' e „*tiranilor*“; în ediția din 1852 este vorba *întâmplărilor*. Numai în ediția din 1863 se află vorba *despoților*.

Pe aripele morții celei mântuitoare,
Voiu părăsi locașul unde-m nădăjduit;
Voiu lăs'ă fericirea acelui ce-o are
Și a mea suvenire acelor ce-am iubit.

OBSERVĂRI

1. **Istoric.** S'a publicat în «Dacia literară a lui Kogălniceanu (4 Maiu 1840) semnată—U din B.

2. **Caracterizare.**—Este o capodoperă a liricii române și universale. În nici o altă poezie nu se întâlnește un sentiment mai altruist și mai umanitar, și în acelaș timp mai variat, mai sănătos. Ea are toate elementele necesare într'o capodoperă:

a) **Ideia generatoare** prin care poetul e gata să-și sacrifice propria fericire, pentru fericirea omenirii.

b) **Atmosfera sufletească** abstractă cu note variate: aci severă, aci ironică, aci elegiacă, aci satirică.

c) **Plasticizarea.** Cu ajutorul acestor două elemente, și a sentimentului puternic, care are o existență de sine stătătoare și care se poate sălășlui în sufletul or'cui, se realizează sentimentul de aspirațiune către fericirea universală.

3. **Clasificare.**—Este o poezie lirică; și anume o *odă eroică*.

4. **Istorie literară:** — 1) Impământeneste definitiv în limba română versul iambic de 14 silabe — alexandrinul românesc; 2) Este prima odă eroică în literatura română; 3) Având ca isvor de inspirație romantismul lui *Lamartine*, „Anul 1840“ are mai mult mersul clasic.

TOPORUL ȘI PĂDUREA

I

Minuni în vremea noastră nu văz a se mai face,

Dar că vorbea odată lemne și dobitoace

Nu rămâne 'ndoială; pentrucă de n'ar fi,

Nici nu s'ar povesti.

Și caii lui Achil care prooroceau,

Negreșit că au fost, de vreme ce-l trăgeau.

Intâmplarea ce știu și voiu s'o povestesc,

Mi-a spus-o un bătrân pe care îl cinstesc,
Și care îmi zicea,
Că și el o știa
Dela strămoșii lui,
Care strămoși ai lui zicea și ei c'o știu
Dela un alt strămoș ce nu mai este viu,
Și p'ai cărui strămoși, zău nu pociu să vi-i spui.

Intr'o pădure veche, în ce loc nu ne pasă,
Un țăran se dusese să-și ia lemne de casă.
Trebue să știți însă, și pociu să dau dovadă,
Că pe vremea aceea toporul n'avea coadă.
Astfel se încep toate: vremea desăvârșește
Orice scornește omul, și orice duhul naște,
Așa țăranul nostru numai cu feru 'n mână,
Incepù să slujească pădurea cea bătrână.
Tufani, palteni, ghindari, se îngroziră foarte:
„Tristă veste, prieteni, să ne gătim de moarte“,
Incepură să zică: „toporul e aproape!
„In fundul unei sobe țăranu-o să ne'ngroape!“
— „E vreunul d'ai noștri cu el ca să-i ajute?“
Zise un stejar mare ce avea ani trei sute,
Și care erà singur ceva mai la o parte?
— „Nu“. — „Așa fiți în pace: astă dat'avem parte;
„Toporul și țăranul alt n'o să izbutească,
„Decât să ostenească.
Stejaru-avù dreptate.

După multă silință, cercări îndelungate,
Dând în dreapta și 'n stânga, cu puțină sporire,
Țăranul se întoarse fără de izbutire.
Dar când avù toporul o coadă de lemn tare,
Puteți judecă singuri ce tristă întâmplare.

Istoria aceasta d'o fi adevărată,
Imi pare că arată,
Că în fieși ce țară
Cele mai multe rele nu vin de pe afară;
Nu le aduc streinii: ei ni le face toate
Un pământean d'ai noștri, o rudă sau un frate.

OBSERVĂRI

1. **Istoric.** — A fost publicată pentru întâiași dată în colecția din 1838, a doua, a poetului.

2. **Caracterizare.** — Este o capodoperă a literaturii române și universale. Este superioară fabulei analoage a lui *La Fontaine* „*La forêt et le Bûcheron*“, prin faptul că *Gr. Alexandrescu* își motivează fabula admirabil, ceea ce nu are grija de a face poetul francez, care pune pe tăetorul de lemne ce-și perduse coada dela topor, să se roage respectuos și umilit de pădure, ca să-i dea un lemn pentru altă coadă? *Gr. Alexandrescu*, mai întâi, motivează faptul că pune copacii să vorbească. Al doilea, nuanțează vorbirea copacilor tineri, deosebind-o de-a copacului bătrân. Al patrulea, pune în relief o idee mai nouă și mai interesantă decât *La Fontaine*.

Această capodoperă are o meteahnă: nu ne arată pe copaci vorbind când țăranul vine având la topor coadă și astfel fabula sfârșește brusc. Fabula conține:

a) *Ideia generatoare* că răul ne vine, nu din afară, ci dela unul de-ai noștri.

b) *Atmosfera sufletească* humoristică și vioae.

c) *Plasticizarea variată* 1) a existenței minunilor; 2) a convorbirii copacilor și a tăerii lor și 3) a moralității finale. Fabula, deci, din punctul de vedere al compozițiunii trebuie să aibă trei părți.

3. **Clasificare.** — Este o *fabulă* cu elemente de *apolog*, fiindcă apare într'însa și omul, și, în locul animalelor, apar plante.

4. **Istoria Literaturii.** — Este prima operă poetică în care poetul român întrece cu evidență modelul francez. Este prima întrebuintare izbutită, în limba română, de versuri grupate în mod liber. Este împreună cu „*Rugăciune*“, prima operă poetică în care versul iambic abundent de 7 silabe ia viață.

LA FORET ET LE BUCHERON

de *La Fontaine*¹

Un bucheron venait de rompre ou d'égarer
Le bois dont il avait emmanché sa cognée.
Cette perte ne put sitôt se réparer
Que la forêt n'en fût quelque temps épargnée.
L'homme enfin la prie humblement
De lui laisser tout doucement
Emporter une unique branche
Afin de faire une autre manche.

Il irait employer ailleurs son gagne pain ;
Il laisserait debout maint chêne et maint sapin
Dont chacun respectait la vieillesse et les charmes.
L'innocente forêt lui fournit d'autres armes.
Elle en eut du regret. Il emmanche son fer :
Le misérable ne s'en sert
Qu'à dépouiller sa bienfaitrice
De ses principaux ornements.
Elle gémit à tous moments,
Son propre don fait son supplice.

Voilà le train du monde et de ses sectateurs.
On s'y sert du bienfait contre les bienfaiteurs.
Je suis las d'en parler. Mais que de doux ombrages
Soient exposés à ces outrages,
Qui ne se plaindrait là-dessus ?
Helas ! j'ai beau crier et me rendre incommode,
L'ingratitude et les abus
N'en seront pas moins à la mode.

NOTĂ. — Fabula reprodușă aci are de scop a pune în comparație fabula lui Alexandrescu cu originalul pe care l-a avut în vedere.

¹ Poetul francez *La Fontaine* (1621—1693) este cel mai mare fabulist. El a scris 12 cărți de fabule, remarcabile prin firescul și simplitatea povestirii, prin finețea observațiilor și cu deosebire printr'un sentiment de liniștită și filozofică privire a faptelor omenești.

SATIRA SPIRITULUI MEU

—„Trageți toți câte-o carte! Domnule, ești cu mine.
Șezi mă rog, împotriva, și vezi de joacă bine!“

—„Dar ți-am spus coconiță, că eu, din întâmplare,
Nici bine, nici nebine nu pocia să fac cercare.
Am cuvintele mele: aste jocuri plăcute,
Cu voia dumitale, îmi sînt necunoscute“.

—„Nebun, cine te-o crede: vrei să te rugăm, poate!
Astăzi chiar și copiii știu jocurile toate.
Veacul înaintează, Carò : vezi că ți-e rîndul!
Dar ce făcuși acolo! Unde îți este gîndul?
Cînd eu am dat pe Riga, bați cu alta mai mare?
Astfel de neștiință e lucru de mirare!“

Așa-mi zicea deunăzi, cu totul supărată,
O damă ce la jocuri e foarte învățată.

Apoi, șoptind pe taină cu câteva vecine :

—„Vedeți, zise, ce soartă și ce păcat de mine?
Două greșeli ca asta, zău, sufletul mi-l scot:
A! ce nenorocire, *ma chère*, ce idiot!“

—„Vino acum de față și stăi la judecată,
Tu, care le faci astea, ființă prea ciudată,
Ce vrei să joci o rolă în lumea trecătoare;
De ce treabă mi-ești bună, puterea gînditoare,
Cînd nu pociu nimica să mă ajut cu tine,
Cînd nu te-ai deprins încă nici vistul să-l joci bine!“

Nu mai ești tu acela care 'n copilărie
Știai pe dinafară vestit' Alecsăndrie,
Și viața ciudată a unui craiu cu minte,
Care lasă pe dracu' fără încălțăminte? ¹

¹ Arghir, eroul poemei ce poartă numele lui, a furat dela dracul o pereche de papuci, care slujeau drept aripi acelui ce se încălță cu dînșii.

Tu care, mai în urmă, răsând d'aceste toate,
De rost puteai a spune tragedii însemnate,
„Meropa“, „Atalia“, și altele mai multe,
Declamându-le toate cui vrea să te asculte ?“

— „Negreșit“, îmi vei zice, „țin minte ce îmi place,
Dar cărțile cu mine e greu să se împace ;
Mai lesne pociu a spune hoțiile urmate
La zece tribunale, sub nume de dreptate ;
Mai lesne pociu să număr, pe degetele mele,
Câți slinți avem pe lună și câte versuri rele,
Decât să bag de seamă ce cartu nu e dată,
A cui este mai mică, și cine o să bată.

Când sunt în adunare, n'am altă mulțumire,
Decât să se deschiză subiecturi de vorbire ;
Atunci, sunt gata, slobod, ascult și, cu plăcere,
Tușesc, zâmbesc, mă leagăn, și-mi dau a mea părere“.

— „Frumos răspuns ! Ascultă ; pe cât mie îmi pare
De lume, de năravuri ai slabă încercare.
Trebue să știi jocul și danțul, ce-ți lipsește,
Și niște mici petreceri ce se zic românește

„Jocuri nevinovate“. Nevinovate fie,
Măcar că vini destule din ele pot să vie.
Trebue să faci pasuri complimente bune ;
La vorbe serioase, când alții se vor pune,
Să n'ascuți, — să spui glume, să scoți la jucării.
Și, pân'a râde alții, să râzi tu mai întâi.

— „Vezi domnișorul cela care toate le știe,
Căruia vorba, duhul, îi stă în pălărie,
In chipul d'a o scoate cu grații prefăcute ?
Hainele depe dânsul sunt la Paris cusute :
Surgur ne incredințează. Lorneta atârnată

Este și mai străină, d'o formă minunată :
Vrea s'o cumpere Prințul, dar ca un om cu minte,
Dumnealui o tocmise ceva mai înainte.

Când le-a spus astea toate, o ia la ochi, privește
Chiar pe dama aceea cu care-atunci vorbește :
I-o dă în nas, se pleacă, și, însfârșit, o lasă,
Zicându-i : „Ce lornetă: te-așată mai frumoasă !“

„Fieși cine cunoaște ce cap tânărul are :
Dar, pentru că dă bine din mâni și din picioare,
Și trântește la vorbe fără să se gândească,
Am văzut multă lume cu duh să-l socotească.
Iată de ce talente avem noi trebuință !

„Dar tu, care uiți lesne, duh fără de știință,
Socotești că poți oare, prin altfel de mijloace,
Arătându-te' n lume, vre o figur' a face ?
Pretenția aceasta mi s'ar părea ciudată.

„Când pe la nunte, baluri ne ducem vreo dată.
Căci, din nenorocire, puternica natură
Ne-a unit împreună cu-o strânsă legătură,
Râz, văzându-te singur și într'un colț d'o parte,
Par'c'ai fi mers acolo ca să compui o carte,
Iar nu ca să te bucuri cu lumea dimpreună.
Dacă vreo coconiță, frumoasă, dulce, bună,
Crezând că ne prefacem, ne'ndeamnă, ne poștește,
Ne ia la joc,— greșala-i îndată și-o plătește:
Rar să se afle damă de mijloc așa tare,
Ca să n'o fac să cază la cea d'ântâi mișcare.
Asta îți e talentul și darurile toate !

„Cât pentru darul vorbei, ce crezi că îl ai poate,
E numai o părere; îți ceiu și ertăciune,
Că nici pentru prieteni minciuni nu voiu a spune.
Adevărat, se 'ntâmplă să zici, pe la soroace,

Câte o vorbă două, care la unii place ;
In câte rânduri însă, distracțiile tale
Te fac să scoți cuvinte ce nu ar fi cu cale,
Să superi din greșală persoane însemnate,
Ba încă câteodată și dame delicate :
Râzând d'acele două, statornică pereche,
Care își petrec seara șoptindu-și la ureche,
De celelalte patru contese ideale,
Umflate de pretenții și vrednice de jale,
Pe care, dacă prințul le ia la bal de mână,
Nu mai vorbesc cu nimeni câte o săptămână,
Astăzi râzi d'o pedantă, mâine d'o prețioasă ;
Zici de una ajunsă în vârsta cuvioasă,
Că atestatul vremii nu va să-l primească ;
Și d'alta ce iubește de cinste să vorbească,
Ce laudă virtutea și'n veci ți o pomenește,
Zici că e virtuoașă cât știm noi evreește.

„Greșelile acestea îți fac un urît nume.
Tu știi ce se întâmplă, când se aude 'n lume
Că cinevași s'apucă cursuri să arate, —
Mulți scot subț al lui nume minciuni nenumărate :
S'a vorbit într'o casă de un fanfaron mare,
Declarând sentimente ce sigur nu le are,
Care la lot ar pune suflarea omenească,
Când cineva cu dânsul ar vrea să o tocmească ?
S'a zis ceva de Iancu, de Stan, de Lăurescu ;
Cine le-a scos acestea ? — Le-a scos Alexandrescu.
Făr'a zice nimica, singura ta zâmbire,
De te'i află de față, e o 'nvinovățire.
In zadar te porți bine și lauzi câteodată :
Chiar lauda în gură-ți de satiră-i luată.

„Așa, în loc să critici greșalele străine,
In loc să râzi de altul, mai bine râzi de tine :
Invață danțul, vistul și multe d'al de alea,
Iar, de vrei să faci versuri, ia pildă dela Pralea“.

1. **Istoric.** — A fost publicată mai întâiu în ediția „Pcezii“, Iași 1842.

2. **Caracterizare.** — Este o capodoperă a genului satiric. Ea conține :

a) *ideia generatoare* ironică la adresa societății omenești, care, goală în fond de orice ideal superior, ba chiar meschină în mijloace și năzuințe, își lustruește o existență exterioară pretențioasă și ridicolă ;

b) *atmosfera sufletească* humoristică, brăzdată uneori de o ironie caustică, ce innăbușe sentimentele de revoltă. Mai puțin abstractă ca în alte scrieri ale lui *Gr. Alexandrescu*.

c) *Plasticizarea sentimentului* ironic față de nulitățile sociale prin invențiunea unei puneri față în față a autorului cu spiritul său, pe care-l dojenește pentru insuficiențele închipuite.

3. **Clasificare.** — Din cauza plasticizării lipsite de contur, este o *satiră* mai mult *literară* decât *poetică*.

4). **Istorie literară.** — Este cea mai caustică satiră a lui *Gr. Alexandrescu*.

Caracterizare generală

Gr. Alexandrescu, în mișcarea noastră literară, este întemeietorul poeziei române moderne, după îngănările armonioase dar prolixie ale lui *Vasile Cârlova*.

Pe lângă multe versuri erotice slabe, influențate de romantismul la modă, *Gr. Alexandrescu* are trei capodopere lirice „Anul 1840“, „Rugăciune“ și „Umbra lui Mircea la Cozia“, al căreia cadru n'a fost de nimeni întrecut până acum ; meditațiunea-scrisoare „Epistolă către Văcărescu“, precum și satira plină de un umor usturător, „Satira spiritului meu“.

În afară de acestea este un maestru al fabulei, în care scrie capodoperele : „Boul și Vițelul“, „Câinele și Cățeul“ și „Toporul și Pădurea“ „Elefantul“ și „Vulpea liberală“ sunt numai fabule de talent.

În aceste lucrări, el se arată poet original în toată puterea cuvântului, cu toate că se inspiră din clasicii *Boileau* și *La Fontaine* și din romanticul *Lamartine*. El nu e atât influențat cât întrebuițează modelele franceze ca izvoare de inspirație.

Cald și sever în odă, umorist în satiră, plin de natural voioșie și haz în fabulă *Gr. Alexandrescu*, scriind capodoperele sale, a contribuit la intrarea literaturii române în literatura universală.

NICOLAE BĂLCESCU

Născut în Băcuirești (1819), Bălcescu, luă lecții dela un arhimandrit grec, termină învățăturile la Sf. Sava și apoi studiază filozofia cu bănațeanul Murgu.

După ce servi câțeva vreme în armată cu rangul de cadet în cavalerie, părăsi această carieră și se devotă cu totul mișcării politice ce se începuse pe la 1838 de către „partida națională”. Pentru aceasta suferi și o lungă închisoare în mănăstire.

Carierea ca scriitor și-o începî publicând studiul intitulat „Puterea armată a Românilor”, lucrare foarte bine primită dn lumea cititoare și salutată cu mare laudă de Heliade, care prezise începătorului o carieră strălucită.

La 1845 începî să redacteze, împreună cu A. T. Laurian, revista intitulată „Magazin istoric pentru Dacia”.

Fu unul dintre fruntașii revoluțiunii dela 1848 și, când se constituie guvernul provizoriu, i se dăde însărcinarea de secretar al statului, alături de C. A. Rosetti și I. C. Brătianu.

După căderea revoluțiunii în Septembrie, exilat, se duse în Transilvania, unde tocmai se începuse lupta Românilor, aliați cu Austria, contra Ungurilor. El lucră pentru împăcarea Românilor cu Ungurii, dar nu izbuti, pentrucă puținele concesiuni făcute de Unguri nu putură fi primite de comitetul național român și în cele din urmă, re-

cunoscù însuși Bălcescu că conciliațiunea nu se putea îndeplini și că Transilvănenii au dreptate.

După aceste evenimente, atins de oftică din cauza vieții sdruncinate ce dusesse, trăi când în Franța, când în Italia și muri la Palermo într'o extremă sărăcie. Singur și departe de Țară, el s'a stins cu numele ei pe buze (1852). Induioșător ne-a povestit Alecsandri unele momente ale vieții nenorocitului exilat în poezia „Nicolae Bălcescu murind“.

Din „Istoria Românilor sub Mihai Viteazul“.

Introducere.

Deschid sfânta carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun dinaintea ochilor fiilor ei câteva pagini din viața eroică a părinților lor. Voiu arăta acele lupte uriașe pentru libertatea și unitatea națională, cu care Românii, sub povața celui mai vestit și mai mare din voevozii lor, încheiară veacul al XVI-lea. Povestirea mea va cuprinde numai opt ani 1593—601, dară anii din istoria Românilor cei mai avuți în fapte vitejești, în exemple minunate de jertfe către patrie. Timpuri de aducere aminte glorioasă! timpuri de credință și de jertfire! când părinții noștri, credincioși sublimi, înge-nunchiau pe câmpul bătăliilor, cerând dela Dumnezeu armatelor laurii biruinței sau cununa martirilor, și astfel îmbărbătați ei năvăliau unul împotriva a zece prin mijlocul vrăjmașilor, și Dumnezeu le da biruința, căci el e sprijinitorul pricinilor drepte, căci el a lăsat libertatea pentru popoare și cei ce se luptă pentru libertate, se luptă pentru Dumnezeu!

Moștenitori ai drepturilor pentru păstrarea cărora părinții noștri s'au luptat atâta în veacurile trecute, fie ca aducerea aminte a acelor timpuri eroice să deștepte în noi simțământul datorinței ce avem d'a păstră și d'a mări pentru viitorime această prețioasă moștenire!

Vadul Călugărenilor.

Drumul care merge dela Giurgiu spre București trece printr'o câmpie șeasă și deschisă, afară numai dintr'un

loc, două poștii departe de această capitală, unde se află strâns și închis între niște dealuri păduroase. Intre aceste dealuri este o vale largă numai de un pătrat de milă, acoperită de crâng, pe care gârla Neajlovului o înneacă și pâraele ce se scurg din dealuri o prefac într'o baltă plină de nămol și mocirlă. Drumul acolo trece în lungul acelei văi, parte pe o șosea de pământ, parte pe un pod de lemn, care amândouă sunt așa de strimte încât d'abiă poate cuprinde un car lărgimea lor. Această strimtoare, pe care locuitorii o numesc *Vadul Călugărenilor*, fu aleasă de Mihaiu-Vodă spre a sluji de Termopile Românilor. Astăzi această vale se află întocmai după cum ne o descriu analiștii acelor timpuri. Nici un monument nu ne arată că acolo fu lupta cea crâncenă pentru libertate! Atât suntem de nesimțitori la gloria națională! Românul trece acuma cu nepăsare prin acele locuri sfinte, fără ca nimic să-i aducă aminte că pământul ce calcă e frământat cu sângele părinților săi și acoperă oasele vitejilor!

Vai! scriam aceste rânduri în anul 1846. Cine mi-ar fi zis atunci că abiă un an va trece și inima îmi va fi și mai crud de durere ispitită. Eră în vremea unei frumoase deșteptări naționale, atunci când un popor întreg jurase că va muri pentru Patrie și Libertate. Turcul, veșnicul dușman, se pornise tot dela Giurgiu spre a ne răpi aceste bunuri scumpe. Mă aflam într'o adunare populară, când sosi vestea că păgânul a tăbărit la Călugăreni, călcând cu picior de batjocură sfânta țărână a părinților noștri, glorioși martiri ai libertății naționale. O amar mare! atâta fu uitată religia suvenirilor, atâta fu încrederea tuturor în vorbele necredincioșilor sau atâta fu mișelia lor, încât această veste îi lăsă reci și în nepăsare. În zadar glasu-mi, unit cu al unui mic număr, strigă „*răsboiu și răsbunare!*“ Niciun echou puternic nu-i răspunse în mulțime. Imi ascunsei atunci ochii cu mâinile mele ca să nu mai văză această umilitoare

priveliște și din inima-mi zdrobită scăpără aceste cuvinte: „Zeul părinților noștri ne-a părăsit! părinții noștri ne-au blestemat!“

Mihaiu-Vodă voi a se folosi de poziția și de strâmtoarea Vadului Călugărenilor, în care nu se putea destinde în front mai mult de doisprezece oameni, ca să facă mulțimea Turcilor nefolositoare, și ca să se poată astfel lupta cu puteri deopotrivă. Pentru aceea el tăbări acolo cu oștile sale, puind strajă în deosebite părți ca să vadă de nu vor umbla Turcii a trece prin alt loc. Dar Sinan, voind a înainta spre București, erà nevoit a trece pe la Călugăreni, fiind acesta drumul cel mai scurt și temându-se ca dând prin altă parte, să nu lase în urma sa un vrăjmaș așa de întreprinzător și îndrăzneț ca Mihaiu. Ingâmfarea sa și mulțimea oștilor sale îl făcea a crede că va birui lesne. Intr'adevăr, armata lui erà, cum știm, de 180 de mii ostași, mai mult decât de zece ori mai mare ca a lui Mihaiu-Vodă care, cu toate ajutoarele ce primi din Moldavia și Ardeal, d'abia se urcă la 16 mii oameni și 12 tunuri. Sinan poate nu bănuia că numărul creștinilor erà așa de mic, dar știa că armata lui e mult mai mare decât a lor.

Deși puțini, ostașii creștini erau însă plini de foc și de dorința de a se măsură cu dușmanul. Exaltația și înfurierea soldaților crescù atât, încât, înțelegând că unii din căpitani lor, cătând la mulțimea, puterea și rânduiala păgânilor, erar de părere a se retrage înapoi spre a nu primejdui în norocul unei zile gloria și reputația cu greu dobândite, începură a face multă larmă în tabără, strigând că în orice chip ei vor să încerce o bătălie, ca să scape odată, cum ziceau ei, prin prăpădirea oștirii dușmane, ce se află acum adunată toată la un loc, de acest răsboiu, și să sdrobească de tot jugul nesuferitei tiranii turcești. Vrând nevrând, trebuiră și capii oștirilor cu toți a se învoi de a se aștepta acolo sosirea dușmanului.

(Cartea II Cap. VIII)

1. **Istoric.** „Puterea armată“ a Românilor a fost publicată în „Magazinul istoric“ pe care *Bălcescu* îl redactă împreună cu *Aug. Treboniu Laurian*. „Istoria Românilor sub Mihaiu Viteazul“ a fost publicată de *Alexandru Odobescu*, împreună cu traducerea din „Cântarea României“ a lui *Russo*.

2. **Caracterizare.** Este o lucrare de talent, care are totuși unele trăsături geniale, ca d. ex. adâncă simțire caldă, care merge până la misticism, în „Introducere“ și limba armonioasă.

3. **Clasificare.** Este o operă în genul literar propriu zis, și anume din genul istoric.

4. **Istorie literară.** Prin scrierile lui *Bălcescu* se întemeiază stilul în proza istorică. Căldura stilului și uneori măreția lui sunt calități care pentru prima oară se simt în așa grad în proza română.

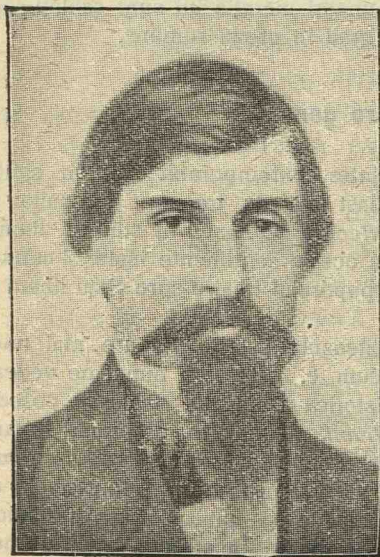
Caracterizare generală

Pătruns, mai mult ca oricare dintre contemporanii săi, de simțimântul libertății patriei sale, entuziast față de trecutul Românilor și iubind fără rezerve neamul său, *Nicolae Bălcescu* a știut să ilumineze toate scrierile sale istorice cu aceste sentimente înalte și curate. E un simbol al întregii mișcări a poporului nostru spre viața liberă și națională pe care o avem astăzi.

„Istoria Românilor sub Mihaiu Viteazul“ este o lucrare mai mult retorică decât științifică; dar, așa cum e, este, din punct de vedere literar, cea mai însemnată operă istorică a noastră. *Bălcescu* posedă într'un grad foarte înalt *arta narațiunii*, puțința de a urmări într'un grad complex mare de fapte un fir conducător sigur, care ne pune la îndemână toate faptele fără să ne rătăcească un moment. În al doilea rând, *Bălcescu* are un stil limpede și natural, fraza periodică și plină de armonie și mai presus de toate sinceritatea caldă a unui suflet mare care nu se îndoiește niciodată că spune adevărul și care adevăr, așa cum îl vede el, nu e niciodată strein de interesele mari ale neamului românesc. *Bălcescu* având aceste calități, trebuie considerat ca întemeietorul prozei istorice în Muntenia.

ALEXANDRU RUSSO

S'a născut, probabil, în Basarabia într'un sat de pe țărmul Băcului,

pe la 1817. Trece împreună cu părinții săi pe la 1826 în Moldova, studiază în Elveția, petrece câțva timp la țară și rămâne cu o nemărginită dragoste pentru viața satelor. E câțva timp magistrat la Paris. Exilat odată din pricina ideilor sale liberale de Mihaiu Sturdza Vodă la mânăstirea Soveja (1846), el ia parte la încercarea de revoluție de pe câmpiile Blajului, iar la întoarcere din țările Apusului, avu neplăcerea de a cunoaște închisorile ungurești. Reintors în Moldova, el se ocupă cu advocatura până la moarte, care din pricina constituției sale slabe îl surprinde de timpuriu (1859).

CUGETĂRI

Notiță introductivă. — In 1855 A. Russo publică în „România literară“ a lui V. Alecsandri o serie de articole critice întitulate „Cugătări“ și în care tratează chestiunea limbii literare românești, combătând curentul latinist și susținând că baza limbii literare trebuie să fie limba poporană, limba obișnuită, limba întrebuintată în viața zilnică, așa cum s'a plămădit în mod spontan și cum a ieșit din sufletul românesc. Aci reproducem partea III a acestei scrieri.

Intr'un ținut al Ardealului se ivi la 1848 o zi frumoasă pe un câmp întins unde patruzeci de mii de Români sta să asculte sub aripile unui steag în trei colțuri, cuvântul *Inteligenței* ardeleni. Moldoveni și Munteni, pribegi ai tulburărilor din Țări, privia cu bătaie de inimă adunarea, oștită gramadă către gramadă, după satele și ținuturile de unde veniseră oamenii. Un popor întreg de acelaș port și de aceeași limbă ca și a poporului nostru, sta măreț în lumina soarelui, și printre sucmane se vedeă amestecate multe surtuțe; aceste surtuțe acoperia piepturile tineritului de frunte eșit din Blajiu și din școalele Ardealului, tinerit cu mare curaj și mare iubire de neamul românesc. Multă mirare însoflă pribegilor spectacolul frăției curate între surtuțe și sucmane; frăție nu numai de sânge, dar frăție în traiu și în obiceiuri, și în toate relațiile. Societatea în Principate, ca toate societățile vechi, este întemeiată pe nepotriviri, pe interesuri ce se prigonesc, și pe ierarhii; Ardelenii tolerați numai pe pământul ce-l ocupă până la 1848, și privind cu duioșie de peste munți la Țări, adică la Moldova și Valahia, alcătuită numai o familie, și o familie patriarhală. Noi Moldovenii, treptați de întâmplările istoriei, mazili, neamuri, bresle, gloate, boieri și feciori de boieri, vițe prăpădite în întunericul descălecării, nu puteam formă o familie patriarhală ca acea ardeleană dela 1848. Pribegii dar, înfățișătorii luptei în Principate, a egalității drepturilor, iar nu a oamenilor, urmară cu ochii plini de mirare uimitoare frăția aceasta, și mai că într'un minut de înfocare, ar fi dorit să nu se fi născut feciori de boieri.

In ziua aceea frumoasă un lucru însă lipsia pe câmpul Blajului... limba!.. Inteligenții, frați și fii a miilor de Români adunați, de pe tribunele câmpului libertății, nu vorbiă românește, și vântul înviator al acelei zile mărețe purtă pe deasupra capetelor o babilonie de cuvinte stropșite și smulse din latinește pe cari bieții Români nu le

înțelegea nicidecum, deși le primiă ca semne de mântuire, zicând: o fi, dar... așa o fi!

Intr'o sută sau două de inteligenți ce se află atunci la Blaj, numai pe doi bărbați i-am auzit grăind românește ca României, și aceștia, când îi ascultă vorbind, strigă; *așă! așă e!* iar nu; *o fi... așă o fi!* — Unul din acei doi zicea: „Ungurii vreau Unio!.. știți ce vrea să zică Unio? Vra să zică că pân'acum ei ne-au încălicat pe păr, și acum vreau să ne puie șaua pe spinare!“. Al doilea strigă: „Uitați-vă pe câmp, Românilor! suntem mulți ca cucuruzul brazilor; suntem mulți și tari, că Dumnezeu e cu noi!“. Dintre acești doi români care grăia românește, Ungurii l-au spânzurat pe unul, iar pe celălalt României l-au numit cu fală Impăratul Munților¹!

Frații Ardeleni se fălesc că au fost deșteptătorii României și restauratorii limbii; adevărat este că sistemele limbistice s'au născut în școalele latine din Ardeal; de acolo, peste munți, ca un *puhoiu*, s'au revărsat în șesurile noastre și au dat mâna cu pedantismul Moldo-Român. Pedantismul Moldo-Român, mult mai superficial, au produs o literatură fără viață expusă criticei, și care niciodată nu va câștiga dreptul de împământenire în sânul unui neam ce au improvisat minunatele balade (cântice bătrânești) culese și scoase la lumină de V. Alecsandri. Gramaticii Ardeleni socotesc că scăparea și fericirea României stau numai în sistemele limbistice; de aceea Ardelenii s'au osândit a se împărți desăvârșit în două nații: una latinească, al doilea românească: de aceea nici o carte nu se tipărește în Ardeal care să poată fi citită și înțeleasă de toată Româniea.

Preveliștea adunării dela Blaj, auzirea cuvintelor româno-latine ce s'au rostit pe câmpul libertății, și cetirea scrierii d-lui A. Papiu (Istoria Românilor din Dacia superioară) ne-au întemeiat în ideia că sistemele lim-

¹ Sigur că se gândește la Buteanu și la Avram Iancu.

bistice au ameuțit capetele multor Români cu cap, încât aceștia par a nu mai ști nici serie nici grăi.

Istoria d-lui Ilariu e personificația unui sistem: această istorie nu poate sluji, de învățătură Românilor, căci sistemul limbii înneacă sufletul. Dacă șefii nu vorbesc limba soldaților, dacă învățații și autorii nu scriu pentru popor, apoi de ce mai pierd vremea în vorbe și în scrieri neînțelese?

Nu zic nimica despre spiritul dușmănos al istoriei Românilor... socot însă că e vreme ca să ne oprim pe această cale de partide; de mult ce ne vom lăuda, de mult ce vom huli celelalte neamuri, Românii vor socoti că sunt buni și mari din născare și se vor acufundă iarăși în somnul lor adânc.

Observări literare. — Fără compozițiune, pline de digresii și repetiții într'o limbă ades provincializată și cu întorsături arhaice și greoaie (defecte ce se resimt, însă, mai puțin în pasagiul ce cităm) *Cușetările* sunt totuși însuflețite de o convingere concentrată și caldă cum rar se găsește în literatura noastră. Afară de aceasta, ele dovedesc că Russo, cunoscător adânc al modului cum s'a dezvoltat literatura franceză și stăpân pe teoriile filologiei științifice, a știut să aducă exemple și temeieri hotărftoare în favoarea tezei sale, ca nici un alt scriitor român până la dânsul, în această chestiune.

CÂNTAREA ROMÂNIEI

I

Domnul Dumnezeuul părinților noștri, înduratu-s'au de lacrămile tale (*norod nemângâiet, înduratu-s'au de durerea plămâilor tale*), țara mea? Nu ești îndestul de smerită, îndestul de chinuită, îndestul de sfâșiată? Văduvă de vitejii tăi tu plângi cu părul smuls și despletit pe mormintele lor precum femeile se jelesc (*despletite*) pe mormântul mut al soților lor.

II

Neamurile auziră țipătul chinuirii tale, pământul se mișcă. Dumnezeu numai să nu-l fi auzit? Răsbunătorul prevestit nu s'a născut oare?

Notă. *Textul lui Russo* : de feciorii cei viteji, plâng fără încetare pe mormintele lor precum plâng și se jălesc... *In loc de* : mormânt este : săcriu.

III

Care e mai mândră decât tine între toate țările semănate de Domnul pre pământ? Care alta se împodobește în zile de sărbătoare cu flori mai frumoase, cu grâne mai bogate?

Notă. *Textul lui Russo* : zile de vară, *în loc de* : zile de sărbătoare.

IV

Verzi sunt dealurile tale, frumoase sunt pădurile și dumbrăvile spânzurate pe coastele (*dealurilor*) tale; limpede și dulce e cerul tău; munții tăi se înalță trufași în văzduh; râurile ca un brâu pestrițat ocolesc câmpurile; nopțile tale încântă auzul (*ziua farmecă văzutul*). Pentru ce zâmbetul tău este așa de trist, mândra mea țară?

Notă. *Textul lui Russo* : Al doilea sunt de primul rând suprimat. *In loc de dulce este* : senin. *In loc de brâu*, pestrițat este brâe pestrițe. *In loc de trist este* amar.

V

Pe câmpiile Tinechiei răsărit-au florile? N'au răsărit forile, sunt turmele multe și frumoase ce pasc văile; soarele înrodește brazda; mâna Domnului te-au bucurat cu bunuri felurite, cu pomete și cu flori, cu avuție și cu frumusețe. Pentru ce gemi și țipi, țară bogată?

VI

Dunărea bătrână, biruită de părinții tăi, îți sărută poala și îți aduce avuții din ținuturile de unde soarele răsare și de unde soarele apune; vulturul din văzduh cată la tine cu dragoste ca la pământul său de naștere; râurile cele frumoase și spumegoase, pâraele cele repezi și sălbatică cântă neîncetat lauda ta... O, țară falnică ca nici una, pentru ce fața ți-e îmbrobodită?

VII

Nu ești frumoasă? Nu ești înavuțită? N'ai feciori mulți cari te iubesc? N'ai cartea de vitejie a trecutului și viitorului înaintea ta?.. Pentru ce curg lacrămile tale?..

.....

VIII

Deșteaptă-te, pământ român! Birue-ți durerea. E vreme să ieși din amorfie, seminție a Domnitorilor lumii! Aștepți oare, spre a înviă, ca strămoșii tăi să se scoale din morminte? Intr'adevăr, într'adevăr, ei s'au sculat și tu nu i-ai văzut... ei au grăit și tu nu i-ai auzit. Cinge-ți coapsa ta, cată și ascultă!.. Ziua dreptăței se apropie... toate popoarele s'au mișcat... căci furtuna mântuirii au început. Vezi că cu cât mai mult pleci capul, cu atât cei nelegiuți își bat joc de tine și sug sângele tău... Din dreapta și din stânga piticii și urieșii râvnesc la tine, oricât de slabă și sdruncinată ești.

LVIII

Să nu ne scârbim de vremea trecută când bătrânii ne povestesc bătăliile cele urieșe și ne arată dărămăturile cetăților, când ne spun lupta, sgomotul, sângele și căm-

piile acoperite de morți, ciurma și văpaia focului, foamea, războiul, și, pe câmpiile pârjolite, cetele tătarești târând în fuga mare, legați de coadele cailor, pe femei, copii și bătrâni! Eră acea vreme a luptei... eră viață, bărbăție și putere, vitejie și jertfe... Cei ce făceau faptele mari aveau o moșie... și erau umărul drept al moșiei, și țara eră o țară de fală și zidul cel tare al credinței!..

LIX

Orașele s'au întemeiat din nou, dărămăturile turnurilor și a curților nu se mai văd... alte curți și alte turnuri s'au ridicat în locul lor... Copiii robiți întorsu-s'au iarăși... Dar oamenii sânghiurilor nu-ți deteră înapoi voi-nicia, pământ al grelelor dureri... și copiilor tăi le-au rămas robia!.. Pe câmpul de bătaie, se văd oameni cu brațele goale, cu piepturile desvelite, svârlindu-se peste ascuțișul paloșelor... și, în locul oricărui om ce cade, în locul oricărui piept ce se despică, alt piept și alt om se pune în rând... carnea tocește fierul... bătrânii robiți cântă... femeile blestemă pe cei mișei... Și, în orașele tale cele nouă, țară română, nu se mai aude de vitejie... ci de lăcomie și nedreptate!.. Pe câmpiile tale și pe drumuri trec niște fețe serbede și veștede, fluerând doine dureroase.

LX (64)

Deci timpul sosit-a!.. Semne s'au ivit... pe cer... pământul s'a clătinat de bucurie... un blăstem grozav s'a auzit despre Apus și toate popoarele s'au deșteptat!..

Notă. Textul lui Russo: In loc de grozav este înfricoșat.

Cinge-ți coapsa, o țara mea... și-ți întărește inima... Miazănoapte și Miazăzi, Apusul și Răsăritul (*Lumina și Intunericul. Cugetul disbrăcător și Dreptatea*) s'au luat la luptă... urlă vijelia (*de pe urmă*). Duhul Domnului trece pe pământ.

OBSERVĂRI

1. **Istoric.**—„Cântarea României“ a fost scrisă în franțuzește, în genul lui *Lamenais*, dar cu mai multă forță sentimentală, de *Alecu Russo* și-apoi a fost tradusă în românește de *Nicolae Bălcescu*. După cinci ani în 1855, *Alecu Russo* a luat întreaga traducere și-a îndreptat-o pe ici-colea, de cele mai multe ori în rău, și-a publicat-o în „România liberă“ a lui *Alecsandri*. Textul cel bun e al lui *Bălcescu*.

2. **Caracterizare.**— Este o operă ce are de scop să exalteze patriotismul român. Este o simplă operă de talent, din pricină că nu e nici simbolică, nici reală: de aci confuziunile ce întâlnim într'nsa.

3. **Clasificare.**— Este o operă în proză poetică, de natura contemplativă.

4. **Istorie literară.**— Sub forma cea frumoasă a fost publicată de *Odobescu* odată cu „Istoria Românilor sub Mihai Viteazul“. Și ea e remarcabilă prin armonia stilului; pentru prima dată în limba română s'a scris o astfel de limbă.

Caracterizare generală

Prieten de aproape cu *Alecsandri* și *Bălcescu*, și însuflețit de același liberalism și naționalism ca și dânsii. *Alecu Russo* se arată din vreme un iubitor conștient și entuziast — mai entuziast și mai conștient de cât toți — de limba și literatura românească poporană și de întreaga viață istorică, dar mai cu seamă tradițională, a poporului român. Deși scriind din vreme, însă în franțuzește (de pe 1840), el nu ia parte în mod activ la mișcarea literară decât dela 1855, când publică în „România literară“ condusă de *Alecsandri*, *Cugetările*, *Amintirile* și *Cântarea României*, și duce, anume în *Cugetările* sale, și în mod clar, temeinic și cu inimă, lupta în contra curentului latinist, pe care *Alecsandri* căută numai să-l ia în bătae de joc.

Russo este în istoria literaturii noastre, din punct de vedere filologic, ceea ce Nicolae Bălcescu, este din punct de vedere istoric. Amândoi au același entuziasm cald și energic pentru poporul român, aceeași temeinicie în studiile lor, deosebindu-se numai prin faptul că Russo ține mai mult la „norod“ decât la „neam“ și prin faptul că el ne interesează, după cum spune însuși Alecsandri, mai mult prin idei decât prin stil, mai mult prin fond decât prin formă, prin știință decât prin artă literară.

Căldura convingerii și entuziasmul neînfrânt pentru țară și pentru poporul român dela sate dau un farmec literar deosebit lucrărilor sale românești.

În cele franțuzești, pe care el desigur cu vremea le-ar fi tradus, întâlnim, pe lângă descrieri puternice aceeași căldură comunicativă și mult umor (ca d. ex. în „Soveja“).

COSTACHE NEGRUZZI

(1808—1868)

Născut în Iași (1808), Negruzzi își începù învățătura grecește cu unul din dascăli mai cu renume pe atunci în Iași, iar românește învăță singur pe o carte a lui Petru Maior, precum însuși povestește într'un articol intitulat „Cum am învățat românește“.

Izbucnind revoluțiunea în 1821, poetul fugi în Basarabia cu tatăl său. La Kișinău făcù cunoștință cu poetul rus Pușkin care-i deșteptă gustul pentru literatură, și cu un emigrat francez, dela care luă lecțiuni de limba și literatura franceză.

Murind tatăl său, el intră copist la visterie, începând astfel viața politică, cum făceau toți fiii de boer pe atunci.

În acest timp publică câteva traduceri de poezii, câteva nuvele care avură mult efect. Îndemnat de scrierile patrioților de peste munți, studiază istoria și dete la lumină „Aprodul Purice“ ca un fel de protestare indirectă la adresa Domnului și boerilor din timpul său.

Fu deputat în „Obșteasca obișnuită adunare“ instituită de Regulamentul organic, apoi funcționar superior și director al Teatrului.

Negruzzi nu luă parte la mișcarea din 1848 și mult timp rămase retras din afacerile statului, reintrând numai mai târziu ca judecător, și apoi, sub domnia lui Cuza, ca director al departamentului finanțelor, ca deputat și ca episcop la Sf. Spiridon. Muri în 1868.

ALEXANDRU LĂPUȘNEANU

1564—1569

I

*Dacă voi nu mă vreft
eu vă vreau.*

Iacob Eraclit, poreclit Despotul, pierise ucis de buzduganul lui Ștefan Comșa, care acum cârmuia țara, dar Alexandru Lăpușneanu, după înfrângerea sa în două rânduri, de oștile despotului, fugind la Constantinopol, izbutise a luă oști turcești, și se înturnă acum să izgonească

pre răpitorul Tomşa, şi să-şi ia scaunul, pe care nu l-ar fi pierdut, de n'ar fi fost vândut de boieri. Intrase în Moldavia, întovărăşit de şapte mii spahii¹ şi de vre-o trei mii oaste de strânsură. Insa pe lângă aceste aveà porunci împărăteşii către Hanul Tătarilor Nogai, ca să-i dea oricât ajutor de oastea ce va cere.

Lăpuşneanul mergeà alături de Vornicul Bogdan, amândoi călări pe armăsari turceşti şi înarmaţi din cap până în picioare.

— Ce socoţi, Bogdane, zise după puţină tăcere, izbândi-vom oare ?

— Să nu te îndoeşti, Măria Ta, răspunse curtezanul, Ţara geme sub asuprirea Ţomşei. Oastea toată se va supune, cum i se va fãgădui mai mare simbrie. Boierii, căşi i-au mai lăsat vii, numai frica morţii îi mai şine ; dar, cum vor vedeà că Măria Ta vii cu putere, îndată vor alergà şi-l vor lăsa.

— Să dea Dumnezeu să n'am nevoie a face ceeace a făcut Mircea-Vodă la Muntent ; dar, şii-am spus, eu îi cunosc pe boierii noştri, căci am trăit cu dânşii.

— Aceasta rămâne la înalta înşelepciune a Măriei Tale. Vorbind aşà, au ajuns aproape de Tecuciu, unde poposiră la o dumbravă.

— Doamne, zise un aprod apropiindu-se, nişte boieri, sosind acum, cer voie să se înfăşşeze la Măria Ta.

— Vie ! răspunse Alexandru.

Curând intrară sub cortul, unde şedeà înconjurat de boierii şi căpitanii săi, patru boieri, din care doi mai bătrâni, iar doi ijuni. Aceştia erau vornicul Moşoc, postelnicul Veveriţă, spătarul Spancioc şi Stroici.

Apropiindu-se de Alexandru-Vodă, se închinară până la pământ, fără să-i sărute poala după obicei.

— Bine aşi venit, boieri ! zise acesta silindu-se a zâmbi.

— Să fii Măria ta sănătos, răspunseră boierii.

— Am auzit, urmă Alexandru, de bântuirile Ţării şi am venit s'o mântuiu ; ştiu că Ţara m'aşteaptă cu bucurie.

¹ Spahii : un fel de oştire turcească.

— Să nu bănuiești, Măria Ta, zise Moțoc. Țara este liniștită, și poate că măria Ta ai auzit lucrurile precum nu sunt; căci așa este obiceiul norodului nostru, să facă din fânțar armăsar. Pentru aceea, obștia ne-a trimis pe noi să-ți spunem că norodul nu te vrea, nici te iubește, și Măria Ta să te întorci înapoi, că...

— Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau, răspunse Lăpușneanul, ai căruia ochi scânteiară, ca un fulger; și dacă voi nu mă iubiți, eu vă iubesc, și voi merge cu voia ori fără voia voastră. Să mă întorc? Mai de grabă își va întoarce Dunărea cursul îndărăpt. A! nu mă vrea Țara? Nu mă vreți voi, cum înțeleg?

— Solului nu i se taie capul, zise Spancioc; noi suntem datori a-ți spune adevărul. Boierii sunt hotărâți a pribegii la Unguri, la Leși și la Munteni, pe unde au toți rude și prieteni. Vor veni cu oști străine, și vai de biata Țară, când vom avea războaie între noi, și poate și Măriei Tale nu-i va fi bine, pentru că Domnul Ștefan Tomșa...

— Tomșa! El te-au învățat a vorbi cu atâta dârzie? Nu știi cine mă oprește să nu-ți sfărâm măselele din gură cu buzduganul acesta, zise apucând măciuca de arme din mâna lui Bogdan. Ticălosul acel de Tomșa v'au învățat?

— Ticălos nu poate fi acel ce s'au învrednicit a se numi Unsul lui Dumnezeu, zise Veveriță.

— Au doar nu sunt și eu Unsul lui Dumnezeu? Au doară nu mi-ați jurat și mie credință, când eram numai Stolnicul Petre? Nu n'ați ales voi? Cum a fost oblăduirea mea? Ce sânge am vărsat? Care s'a întors dela ușa mea, fără să câștige dreptate și mângâere? Și însă acum nu mă vreți, nu mă iubiți? Ha! ha! ha!

Rădeă; mușchii i se suciau în râsul acesta, și ochii lui hojma clipiu.

— Cu voia Măriei Tale, zise Stroici, vedem că moșia noastră a să cadă de isnoavă în calea păgânilor. Când astă negură de Turci va prădă și va pustii Țara peste cei domni Măria Ta?

— Și cu ce vei sătura lăcomia acestor cete de păgâni, ce aduci cu Măria Ta? adăugi Spancioc.

— Cu averile voastre, nu cu banii țăranilor, pe care-î jupuiși voi. Voi mulgeți laptele Țării, dar a venit vremea să vă mulg eu pe voi... Destul, boteri! Intoarceți-vă și spuneți celui ce v'au trimis, ca să se ferească să nu dau peste el, de nu vrea să fac din ciolanele lui surle și din pielea lui, căptușală dobelor mele.

Boierii eșiră mâhniți; Moțoc rămase.

— Ce-ai rămas? întrebă Lăpușneanul.

-- Doamne! Doamne! zise Moțoc, căzând în genuchi, nu ne pedepsî pe noi după fărădelegile noastre! Adu-ți aminte că ești pământean, adu-ți aminte de zisa Scripturii și iartă greșelilor tăi! Crușă pe biata Țară, Doamne! Sloboade oștile aceste de păgâni; vină numai cu câți Moldoveni ai pe lângă Măria Ta, și noi chezășuim că un fir de păr nu se va clăti din capul Înălțimii Tale; și de-ți vor trebui oști, ne vom înarmă noi cu femei și cu copii, vom ridica Țara în picioare, vom ridica slugile și vecinii noștri. Incredete în noi!

— Să mă încred în voi? zise Lăpușneanul, înțelegând planul lui. Pe semne gândești că eu nu știu zicătoarea moldovenească: „Lupul părul schimbă, iar năravul ba”? Pe semne nu vă cunosc eu, și pe tine mai vartos? Nu știu că fiind mai mare peste oștile mele, cum ai văzut că m'au biruit, m'ai lăsat? Veveriță îmi este vechiu dușman, dar încăi niciodată nu s'a ascuns; Spancioc este încă tânăr, în inima lui este iubirea de moșie; îmi place a privi sumeția lui, pe care nu se silește a o tăinuî. Stroici este un copil, care nu cunoaște încă pe oameni, nu știe ce este îmbunarea și minciuna; lui i se par că toate pasările ce zboară se mănâncă. Dar tu, Moșoace? învechit în zile rele, deprins a te ciocoi la toți Domnii, ai vândut pre Despot, m'ai vândut și pe mine, vei vinde și pe Tomșa; spune-mi n'aș fi un nătărău de frunte, când m'aș încrede în tine? Eu te iert însă, că ai îndrăsnit a crede că iar mă vei putea înșelă, și îți fegăduesc că sabia mea nu se va mânji în sângele tău; te voi crușă, căci îmi ești trebuitor ca să mă

mai ușurez de blestemurile norodului. Sunt alți trântori de care trebuie curățit stupul.

Moșoc îi sărută mâna, asemenea cânelui care, în loc să musce, linge mâna care-l bate. El eră mulțămît de făgăduința ce câștigase; știa că Alexandru Vodă o să aibă nevoie de un intrigant, precum eră el. Deputații erau porunciți de Tomșa, ca, neputând înturna pe Lăpușneanul din cale, să-și urmeze drumul la Constantinopol, unde, prin jalobe și dare de bani, să mijlocească mazilia lui. Dar, văzând că el venia cu însuși învoirea Porții, pe de altă parte, știindu-se a se întoarce fără nici o ispravă la Tomșa, ceru voie să rămâe a-l întovărăși. Acesta eră planul lui Moșoc, ca să se poată lipi de Lăpușneanul. Voia li se dete.

II.

Ai să dai seamă, Doamnă!...

Tomșa, nesimțindu-se în stare a se împotrivi, fugise în Valahia, și Lăpușneanul nu întâlnise nici o împiedecare în drumul său. Norodul pretutindeni îl întâmpină cu bucurie și nădejde, aducându-și aminte de întâia lui domnie, în care el nu avusese vreme a-și desvelî urîtul caracter.

Boierii însă tremurau. Ei aveau două mari cuvinte a fi îngrijiiți; știau că norodul îi urăște, și că Domnul nu-i iubește.

Indată ce sosise, Lăpușneanul porunci să umple cu lemne toate cetățile Moldovei, afară de Hotin, și le arse, vrând să strice prin aceasta azilul nemulțumiiților, care, de multe ori sub adăpostul zidurilor acestora, urziau comploturi și ațâțau revolte. Ca să sece influența boierilor și să stârpească cuiburile feudalității, îi despuia de averi, sub feluri de pretexte, lipsindu-i, cu acest chip, de singurul mijloc cu care puteau ademeni și corupe pe norod.

Dar, nesocotind de ajuns planul acesta, îi omorâ din când în când. La cea mai mică greșeală dregătorească, la cea mai mică plângere ce i se arătă, capul vinovatului se spânzură în poarta Curții, cu o fidulă vestitoare greșalei

lui, adevărate sau plăsmuite, și el nu apucă să putrezească, când alt cap îi luă locul.

Nimeni nu îndrăsnia a grăi împotriva lui, cu cât mai vârtos a lucră ceva. O gvarde numeroasă de lefegii albanezi, sârbi, unguri, izgoniți pentru relele lor fapte, își aflaseră scăparea lângă Alexandru, care, plătindu-i bine, îi avea hărăziți; iar oștile moldovene, sub căpitani, creaturi ale lui, le ținea pe margini; slobozind însă pe ostași pe la casele lor, le mărginise în puțin număr.

Intr'o zi, el se plimbă singur prin sala palatului domnesc. Avusese lungă vorbă cu Moșoc, care intrase iar în favor și care ieșea, după ce îi înfățișase planul unei noi contribuții. Se părea neastâmpărat, vorbea singur, se cunoștea că meditează vreo nouă moarte, vreo nouă daună, când o ușă lăaturalnică deschizându-se, lăsă să intre Doamna Rucsanda.

La moartea părintelui ei, a bunului Petru Rareș, care — zice cronica — cu multă jale și mahniciune a tuturor s'au îngropat în sfânta mănăstire Probota, zidită de el, Rucsanda rămăsese în fragedă vârstă, sub tutoratul a doi frați mai mari, Iliăș și Ștefan. Iliăș, urmând în tronul părintelui său, după o scurtă și desfrânată domnie, se duse la Constantinopol, unde îmbrățișă mahometanismul, și, în locul lui, se sui pe tron Ștefan. Acesta fu mai rău decât fratele său.

Intr'o zi, pe când se află la Țuțora, boierii — ce erau cu dânsul, au tăiat frânghiile cortului, sub care el ședea și dând năvală, l-au ucis.

Acum numai Rucsanda rămăsese din familia lui Petru Rareș, și pe dânsa boierii ucigași o hotărîseră a fi soție unui oarecare numit Joldea, pe care îl aleseră de Domn-Dar Lăpușneanul, ales de boierii pribegi, înfămpinând pe Joldea, îl birui și, prinzându-l, îi tăie nasul și-l dete la călugărie, și, ca să tragă inimile norodului în care viaă încă pomenirea lui Rareș, se însură și luă el pe fiica lui.

Astfel gingașa Rucsanda ajunse a fi partea biruitorului.

Când intră în sală, ea eră îmbrăcată cu toată pompa cuvenită unei soții, fiice și surori de Domn.

Peste zobonul de stofă aurită, purtă un benișel de felen-dreș albastru, blănit cu samur, ale căruia mânice atârnavu dinapoi; eră încinsă cu un colan de aur, ce se închidea cu mari paftale de matostat, împrejurate cu pietre scumpe; iar pe grumazii ei atârnavă o salbă de multe șiruri de mărgăritare. Șlicul de samur, pus cam într'o parte, eră împodobit cu un surguciu alb și sprijinit cu o floare mare de smaragde. Părul ei, după moda de atunci, se împărția despletit pe umerii și spatele sale. Figura ei aveă acea frumusețe, care făcea odinioară vestite pe femeile României, și care se găsește rar acum, degenerând cu amestecul națiilor străine. Ea însă eră tristă și tânjitoare, ca floarea expusă arșizei soarelui, ce nu are nimic s'o umbrească. Ea văzuse murind pe părinții săi, privise pe un frate lepădându-și religia și pe celălalt ucis; și mai întâiu hotărâtă de obște a fi soția lui Joldea (pe care nici îl știă), acum fusese silită de aceeași obște, care dispunea de inima ei, fără a o mai întrebă, a da mâna lui Alexandru-Vodă, pe care, cinstindu-l și supuindu-i-se ca unui bărbat, ar fi voit să-l iubească, dacă ar fi aflat în el cât de puțină simțire omenească.

Apropiindu-se, se plecă și-i sărută mâna. Lăpușneanu o apucă de mijloc și ridicând-o ca pe o pană, o puse pe genunchii săi.

— Ce veste, frumoasa mea Doamnă? zise el sărutând-o pe frunte; ce pricină te face astăzi, când nu-i sărbătoare, a-ți lăsa fusele? Cine te-au trezit așa de dimineață?

— Lacrămile jupâneselor văduve, care se varsă la ușa mea, și care strigă răsplătire la Domnul Hristos și la Sfânta Născătoare, pentru sângele care verși.

Lăpușneanul, posomorându-se, desfăcù brațele: Rucsan-da căzù la picioarele lui.

— O bunul meu Domn! viteazul meu soț! urmă ea, destul! ajunsă atâta sânge vărsat, atâtea văduve, atâția

sărmani. Gândește-te că Măria ta ești preaputernic și că niște săraci boieri nu-ți pot strică. Ce-ți lipsește Măriei tale? N'ai cu nimeni războiu; țara este liniștită și supusă. Eu, Dumnezeu știe cât te iubesc! și copiii Măriei tale sunt frumoși și tineri. Judecă, că după viață este și moarte, și că Măria ta ești murtor și ai să dai sama! Pentru că cu mănăstirile nu se răscumpără sângele, ci mai ales ispitești și înfrunți pre Dumnezeu, socotind că făcând biserici îl poți împăcă, și...

— **Muiere nesocotită!** strigă Lăpușneanul sărind drept în picioare, și mâna lui prin deprindere se rezemă pe junghiul din cingătoarea sa; dar îndată stăpânindu-se, se pleacă, și ridicând pre Ruxanda de jos:

— **Doamna mea!** îi zise, să nu-ți mai scape din gură astfel de vorbe nebune, că, zău, nu știu ce se poate întâmpla. Mulțumește sfântului mare mucenic Dimitrie izvoritorul de mir, al cărui hram se prăznuiește la biserica ce noi i-am făcut la Pângărași, că ne-au oprit de-a face un păcat, aducându-ne aminte că ești mama copiilor noștri.

— **De aș ști că mă vei și omori, nu pot să tac.** Eri, când voiam să intru, o jupâneasă cu cinci copii s'au aruncat înaintea rădvanului meu și m'au oprit arătându-mi un cap întuit în poarta curții. Ai să dai sama, Doamnă! îmi zise, că lași pe bărbatul tău să ne taie părinții, bărbatii și frații... **Uită-te, Doamnă, acesta-i bărbatul meu, tatăl copiilor acestora, care au rămas săraci!** Uită-te — și îmi arată capul sânger, și capul se uită la mine grozav! — **Ah stăpâne!** De atunci neîncetat văd capul acela și mi-e tot frică! Nu pot să mă odihnesc!

— **Și ce vrei?** Intrebă Lăpușneanul zâmbind.

— **Vreau să nu mai verși sânge, să încetezi cu omorul, să nu mai văd capete tăiate, că sare inima din mine.**

— **Îți făgăduesc că de poimâine nu vei mai vedea, răspunse Alexandru Vodă; și mâine îți voi da un leac de frică.**

— Cum ? Ce vrei să zici ?

— Măine vei vedeà. Acum, dragă Doamnă, du-te de-ți vezi copiii, și caută de casă cum se cuvine unei bune gospodine, și pune la cale să ne gătească un ospăț, căci mâine dau masă mare boierilor.

Doamna Rucsanda ieși după ce iarăș îi sărută mâna. Bărbatul său o petrecù până la ușă.

— Ei ! pus-ai toate la cale, întrebă el, viind grabnic către armașul său, care intrase atunci ?

— Tot este gata.

— Dar oare vor veni ?

— Vor veni.

III.

Capul lui Moțoc vrem...

De cu seară se făcuse de știre tuturor boierilor să se adune a doua zi, fiind sărbătoare, la Mitropolie, unde erà să fie și Domnul, ca să asculte liturghia și apoi să vie să prânzească la Curte.

Când sosi Alexandru Vodă, sfânta slujbă începuse și boierii erau toți adunați.

Impotriva obiceiului său, Lăpușneanul în ziua aceea erà îmbrăcat cu toată pompa domnească. Purtà coroana Paleologilor, și peste dulama poloneză de catifea stacojie, aveà cabanița turcească. Nici o armă nu aveà alta decât un mic junghiu cu plăselele de aur ; iar printre bumbii dulămii se zăreà o zea de sârmă.

După ce a ascultat sfânta slujbă, s'a coborît din strană, s'a închinat pe la icoane, și apropiindu-se de racla Sf. Ioan cel Nou, s'a plecat cu mare smerenie, și a sărutat moaștele sfântului. Spun că în minutul acela el erà foarte galben la față, și că racla sfântului ar fi tresărit.

După aceasta, suindu-se iarăș în strană, se înturnă către boieri și zise :

— Boieri d-voastră ! Dela venirea mea cu a doua dom-

nie și până azi, am arătat asprime către mulți : m'am arătat cumplit, rău, vărsând sângele multora. Unul D-zeu știe de nu mi-a părut rău și de nu mă căiesc de aceasta ; dar d-voastră știți că m'au silit numai dorința de a vedea contenind gâlcevile și vânzările unora și altora, care ținteau la risipa țării și la pieirea mea. Astăzi sunt altfel treburile. Boierii și-au venit în cunoștință ; au văzut că turma nu poate fi fără păstor, pentru că zice Mântuitorul „Bate-voiu păstorul, și se vor împrăștia oile“.

Boieri dumneavoastră ! să trăim de-acum în pace, iubindu-ne ca niște frați, pentru că aceasta este una din cele zece porunci : *Să iubești pe aproapele tău, ca însuși pe tine și să ne iertăm unii pe alții, pentru că suntem muritori, rugându-ne Domnului nostru Isus Hristos* — și își făcù cruce — „să ne ierte nouă greșelile precum iertăm greșiților noștri“.

Sfârșind această deșănțată¹ cuvântare, merse în mijlocul bisericii, și, după ce se închină iarăși, se înturnă spre norod, în fașă, în dreapta și în stânga, zicând :

— Iertați-mă, oameni buni și boieri d-voastră.

— Dumnezeu să te ierte, Măria Ta ! răspunseră toți, afară da doi juni boieri ce sta gânditori rezemați de un mormânt lângă ușă ; dar nimeni nu le-a luat seama.

Lăpușneanu ieși din biserică, poftind pe boieri să vie să ospăteze împreună, și, încălecând, se înturnă la palat. Toți se împrăștiară.

— Cum îți pare ? zise unul din boierii pe care i-am văzut că nu iertase pe Alexandru-Vodă.

— Te sfătuesc să nu te duci astăzi la dânsul la masă, răspunse celalalt ; și se amestecară în norod. Aceștia erau Spancioc și Stroiici.

La Curte se făcuse mare gătire pentru ospățul acesta. Vestea se împrăștiasă că Domnul se împăcase cu boierii ; și boierii se bucurau de o schimbare ce le da nădejde că

¹ Deșănțată = fără rușine, nerușinată.

vor putea ocupa iarăși posturi, ca să adune nouă avuții din sudoarea țaranului. Cât pentru norod, el erà indifereent. El din împăcarea aceasta nu așteptà vreun bine, nici prepuneà ¹ vreun rău. Norodul se învoia cu oblăduirea lui Alexandru Vodă : cârtia numai asupra ministrului său Moțoc, care întrebuișă creditul ce aveà la Domn, spre împilarea gloatei. Căci deși erau necontenite jalobele obștei pentru jafurile lui Moțoc, Lăpușneanu sau nu răspundeà sau nu le ascultà.

Ceasul prânzului apropiindu-se, boierii începură a veni călări, întovărășiți fiecare de câte două-trei slugi. Luară seama însă că curtea erà plină de lefegii înarmați și că patru tunuri stau îndreptate spre poartă, dar socotiau că sunt puse pentru a serbà, după obicei, ceremonia prin salve. Unii poate că-și prepuneau vreo cursă, dar, odată intrând, nu se mai puteau înturna, căci porțile erau străjuite și păzitorii porunciți ² a nu lăsa să iasă nimeni.

Adunându-se boierii, 47 la număr, Lăpușneanu se puse în capul mesei, având la dreapta pe logofătul Troțușan și la stânga pe Moțoc. Incepură a zice din surle, și bucatele se aduseră la masă.

În Moldova, pe vremea aceea, nu se introdusese încă moda mâncărilor alese. Cel mai mare ospăț se cuprindeà în câteva feluri de bucate. După borșul polonez, venia mâncări grecești fierte cu verdeață cari plutia în unt : apoi pilaful turcesc, și, însfârșit, fripturile cosmopolite. Pânza și șervetele erà de filaliu ³ țesut în casă. Tipstiile pe care aduceau bucatele, talgerele și paharele erau de argint. Pe lângă pãrete stau așezate mai multe ulcioare pântecoase pline cu vin de Odobești și de Cotnar, și la spatele fiecãruia boier dvoria câte o slugă, care „dregeà“. Toate aceste slugi erau înarmate.

¹ *Prepunea* — bănuia.

² *Porunciți* : acest participiu are aici sensul de instruiți.

³ *Filaliu* : o pânză cu țesătură fină.

În curte, pe lângă doi junci și patru berbeci fripți, erau trei boloboace desfundate, pline de vin; slujitorii mâncau și beau; boierii mâncau și beau. Acum capetele începură a se inflerbântă; vinul își făcea lucrarea, boierii închi-nau și urau pe Domn cu vivate sgomotoase, la care răspun-deau lefegiii prin chiote și tunurile prin bubuit.

Acum era aproape a se scula dela masă, când Veveriță ridică paharul și închinând zise: „Să trăiești întru mulți ani, Măria Ta! Să stăpânești țara în pace, și milostivul Dumnezeu să te înlărească în gândul ce ai pus de a nu mai strică pe boieri și a bântui norodul..

N'apucă să sfârșască, căci buzduganul armașului, lo-vindu-l drept în frunte, îl doborî la pământ.

— A! voi ocăriți pe Domnul vostru? strigă acesta; pe ei flăcăi! — În minut, toți slujitorii de pe la spatele bo-ierilor, scoțând junghiurile, îi loviră; și alți ostași, aduși de căpitanul de lefegii, intrară și se năpustiră cu săbiile în ei. Cât pentru Lăpușneanul, el luase pe Moșoc de mână și se retrăsese lângă o fereastră deschisă, de unde privia măcelăria ce începuse. El râdea; iar Moșoc, si-lindu-se a râde, ca să placă stăpânului, simțî pârul sbâr-lindu-i-se pe cap și dinții săi clănțănind. Și cu adevărat era groază a privi aceasă scenă sângeroasă. — Inchi-puiască-și cineva, într'o sală de cinci stâneni lungă și de patru lată, o sută și mai mulți oameni ucigași și hotărîți spre ucidere, călăi și osândiți, luptându-se unii cu furia desnădejdei și alții cu aprinderea beției. Boierii, neavând nici o grijă, surprinși mișelește pe din dos, fără arme, cădeau fără a se împotrivi. Cei mai bătrâni muriau fă-cându-și cruce; mulți însă din cei mai junci se apărau cu turbare; scaunele, falgerele, tacâmurile mesei se făceau arme în mâna lor; unii, deși răniți, se încheștau cu furie de gâtul ucigașilor, și, nesocolind rănile ce primiau, îi strângeau până îi innăbușiau. Dacă vreunul apucă vreo sabie, își vindea scump viața. Mulți lefegii pieriră, dar, în sfârșit, nu mai rămase niciun boier viu. Patruzecisăapte

de trupuri zăceau pe parchet! În lupta și trânta aceasta masa se răsturnase și vinul amestecat cu sânge făcuse o ballă pe lespezile sălii.

Odată cu omorul de sus, începuse uciderea și în curte. Slugile boierilor, văzându-se lovite fără de veste de soldați, plecară de fugă. Pușini, cari scăpară cu viață, apucând a sări peste ziduri, dase larmă pe la casele boierilor; și, invitând pe alte slugi și oameni boierești, burzuluișeră norodul, și tot orașul alergase la poarta Curții, pe care începuse o a tăia cu securile. Gloata se întărâtă din minut în minut mai mult.

Lăpușneanul, pe care îl înștiinșase de pornirea norodului, trimise pe armașul să-i întrebe ce vor și ce cer? Armașul ieși.

— Ei, vornice Moșoace, zise apoi, înturnându-se spre acesta, spune, n'am făcut bine că m'am mântuit de răii aceștia și am scăpat Țara de o așa râie?

— Măria Ta, ai urmat cu mare înțelepciune, răspunse mârșavul curtezan; eu de mult aveam de gând să sfătuesc pe Măria Ta la aceasta, dar văd că înțelepciunea Măriei Tale a apucat mai înainte, și ai făcut bine că i-ai tăiat; penrucă... fiindcă... eră să...

— Văd că armașul întârzie, zise Lăpușneanul curmând pre Moșoc, care se învălmășă în vorbă. Imi vine să poruncesc să dea cu tunurile în prostimea aceea. Ha, cum socoji și dumneaata?

— Așa, așa, să-i împroaște cu tunurile; nu-i vreo pagubă c'or muri câteva sute de moșici, de vreme ce au pierit atâția boieri. Da, să-i omoare de istov.

— Mă așteptam s'aud asemenea răspuns, zise cu oțărare Lăpușneanul, dar să vedem întâiu ce vor.

În vremea aceasta, armașul se suise pe poarta Curții și făcând semn, strigă: „Oameni buni! Măria Sa Vodă întreabă ce vreți și ce cereți? Și pentru ce ați venit așa cu zurba* 1.

* Cu zurbă = cu scandal, cu răscoală.

Prostimea rămase cu gura căscată. Ea nu se așteptă la asemenea întrebare. Venise fără să știe pentru ce a venit și ce vrea. Incepù a se strânge în cete-cete, și a se întrebă unli pe alți, ce să ceară. În sfârșit, începură a strigă :

— Să micșoreze dăjdile ! — Să nu ne mai zapciască !

— Să nu ne mai îplinească¹ ! — să nu ne mai jefuiască !

— Am rămas săraci ! — N'avem bani. — Ni i-a luat toți Moșoc ! El ne belește² și ne pradă ; el sfătuește pe Vodă — Să moară !

— Moșoc să moară ! Capul lui Moșoc vrem !

Acest din urmă cuvânt gășind un ecou în toate inimile fu ca o scântee electrică. Toate glasurile se făcù un glas, și acest glas strigă : „Capul lui Moșoc vrem“.

— Ce cer ? întreabă Lăpușneanul, văzând pe armașul intrând.

— Capul vornicului Moșoc, răspunse.

— Cum ? ce ? strigă acesta sărind ca un om ce calcă pe un șarpe ; n'ai auzit bine, fârtate. Vrei să șuguești, dar nu-i vreme de șagă. Ce vorbe sunt aceste ? Ce să faci cu capul meu ? Iți spun că ești surd ; n'ai auzit bine !

— Ba foarte bine, zise Alexandru-Vodă, ascultă singur. Strigătele lor se aud de aci.

În adevăr, ostașii ne mai împotrividu-se, norodul începuse a se cățăra pe ziduri, de unde strigă în gura mare : Să ne dea pe Moșoc ! Capul lui Moșoc vrem !

— Oh ! păcătosul de mine ! strigă ticălosul. Maică Prea Curată Fecioară, nu mă lăsa să mă prăpădesc !...

Dar ce le-am făcut eu oamenilor acestora ? Născătoare de Dumnezeu, scapă-mă de primejdia aceasta, și mă jur să fac o biserică, să postesc cât voiu mai aveă zile, să ferec cu argint icoana ta cea făcătoare de minuni dela mânășlirea Neamțului ! Dar, milostive Doamne, nu-i ascultă

¹ A împlini = a încasa dări (arhaism).

² Belește = jupoaie.

pe niște proști, pe niște mojici. Pune să dea cu tunurile într'inșii... Să moară toți! Eu sunt boier mare; ei sunt niște proști!

— Proști, dar mulți, răspuse Lăpușneanul cu sânge rece: să omor o mulțime de oameni pentru un om, nu ar fi păcat? Judecă dumneata singur. Du-te de mori pentru binele moșiei dumitale, cum ziceai însuși, când îmi spuneai că nu mă vrea, nici mă iubește Țara. Sunt bucuros că-ți răsplătește norodul pentru slujba ce mi-a făcut, vânzându-mi oastea lui Anton Secheli și mai pe urmă lăsându-mă și trecând în partea Tomșei.

— Oh! nenorocitul de mine! strigă Moțoc, smulgându-și barba; căci, de pe vorbele tiranului, înțelegea, că nu mai este scăpare pentru ei. Incai lăsați-mă să mă duc să-mi pun casa la cale! Fie-vă milă de jupâneasa și de copilășii mei! Lăsați mă să mă spovedesc! Și plângea, și țipă, și suspină.

— Destul, strigă Lăpușneanul, nu te mai bocî ca o muiere! Fii Român verde. Ce să te mai spovedești? Ce ai să spui duhovnicului? că ești un tâlhar și un vânzător? Asta o știe toată Moldova. Haide! luați-l, de-l dați norodului și-i spuneți că astfel plătește Alexandru Vodă celor ce pradă Țara.

Indată armașul și căpitanul de legegii începură a-l târâi.

Ticăitul boier răcniă, cât putea, vrând să se împotrivescă; dar ce puteau bătrânele lui mâni împotriva celor patru brațe sdravene care îl trăgeau? Vrea să se sprijinească în picioare, dar se împiedecă de trupurile confrăților săi și alunecă pe sângele ce se închegase pe lespezi. În sfârșit, pulerile îi slăbiră, și sateliții tiranului ducându-l pe poarta Curșii, mai mult mort decât viu, îl îmbrânciră în mulțime.

Ticălosul boier căzù în brațele hidrei acesteia cu multe capete, care într'o clipă îl făcù bucăți.

— Iată cum plătește Alexandru-Vodă la cei ce pradă Țara! ziseră trimișii tiranului.

— Să trăiască Măria Sa Vodă! răspunse gloata. Și mulțumindu-se cu astă jertfă, se împrăștie.

În vreme ce nenorecitul Moșoc peria astfel, Lăpușneanul porunci să se ridice masa și să se strângă tacâmurile; apoi puse să reteze capetele ucișilor, și trupurile le aruncă pe fereastră. După aceea, luând capetele, le așeză în mijlocul mesei pe încet și cu rânduială, punând pe ale celor mai mici boieri dedesubt și pe ale celor mai mari deasupra, după neam și după ranguri, până ce făcù o piramidă de patruzeci și șapte de căpășani, vârful căreia se încheia prin capul unui logofăt mare. Apoi, spălându-se pe mâni, merse la o ușă lăturalnică, trase zăvorul și drugul de lemn, care o închideă, și intră în apartamentul Doamnei.

Dela începutul tragediei acesteia, Doamna Rucsanda, neștiind nimic de cele ce se petreceau, eră îngrijată. Ea nu putea află pricina sgomotului ce auzise, căci, după obiceiul vremii de atunci, femeile nu ieșiau din apartamentul lor, și slugile nu se puteau riscă în mijlocul unei oștimi ce nu cunoșteă ce este disciplina. Una din ele, mai îndrăzneată, ieșind, auzise vorba că este zurbă asupra lui Vodă, și adusese aceasă veste stăpânei sale.

Buna Doamnă, temându-se de furia norodului, eră speriată și, când a intrat Alexandru, a găsit-o rugându-se dinaintea icoanei, având copiii pe lângă dânsa.

— A! strigă ea, slavă Maicii Domnului, că te văd. Mi-ai fost tare frică.

— Pentru aceea, precum ți-am făgăduit, ți-am gălit un leac de frică. Vino cu mine, Doamnă!

— Dar ce țipete se auziă?

— Nimic. Slujitorii s'au luat de sfadă, dar s'au liniștit. Zicând aceasta, luă pe Rucsanda de mână și o aduse în sală.

Întru vederea grozavei priveliști, ea slobozi un țipăt strașnic și leșină.

— Femeia tot femeie, zise Lăpușneanul zâmbind; în loc să se bucure, ea se sperie, și, luând-o în brațe, o duse

în apartamentele ei. Apoi, întorcându-se iarăși în sală, găsi pe căpitanul de lefegii și pe armașul așteptându-l.

— Tu spune să arunce peste zid hoiturile cânilor acestora, iar titvele lor să le înșire pe zid, zise lefegiului. Iar tu să pui mâna pe Spancioc și pe Stroici.

Însă Stroici și Spancioc eră acum aproape de Nistru, Gonașii îi ajunseră tocmai când trecea hotarul.

— Spuneți celui ce v'au trimis, strigă către ei Spancioc, că ne vom vedeà până a nu muri.

IV

După ce mă voiu sculă, pe mulți am să popesc și eu.

Patru ani trecuseră dela scena aceasta, în vremea că- rora Alexandru-Vodă, credincios făgăduinței ce dase Doamnei Rucsandra, nu mai lăiasse nici un boier. Dar pentru ca să nu uite dorul lui cel tiranic de a vedeà suferinți ome- nești, născoci feluri de schingiuri.

Scoteà ochi, tăia mâini, ciuntia și secà pe care avea prepus; însă prepusurile lui erau părelnice, căci nimeni nu mai cutezà a cârli cât de puțin.

Cu toate acestea eră neliniștit, că nu putuse pune mâna pe Spancioc și pe Stroici, care ședea la Camenița, așteptând și pândind vreme. Deși avea doi gineri grafi, cu mare influență la Curtea Poloniei, eră îngrijit de acești doi boieri, să nu invite pe Poloni, care nu căutau decât pretexte pentru a intră în Moldovă; dar acești doi Ro- mâni erau prea buni patrioți, ca să nu judece că războiul și venirea oștilor străine ar fi fost peirea Patriei.

Lăpușneanul le scrisese în mai multe rânduri ca să vie, legându-se prin cele mai mari jurăminte, că nu le va face nimic, dar ei știau cât prețuește jurământul lui. Ca să-i privegheze mai de aproape, se mută în cetatea Hotinului, pe care o întări mai cu osebite; însă aci se îmbolnăvi de lingoare. Boala făcu repezi înaintări și în curând tiranul se văzù la ușa mormântului.

În delirul frigurilor, i se părea că vede toate jertfele cruzimii sale fioroase și amenințătoare, îngrozindu-l și chemându-l la judecata Dumnezeului dreptății. În deșert se învârtia în patul durerii, căci nu putea afla răgaz.

Chemând pe mitropolitul Teofan, pre episcopi și pre boieri, și spuindu-le că se simte sosit la sfârșitul vieții, își ceru iertare dela toți, umilindu-se; pe urmă îi rugă să le fie milă de fiul său Bogdan, pre care îl lasă moștean Scaunului, și să-l ajute; căci fiind în fragedă vârstă, înconjurat de puternici vrăjmași, nu se va putea apăra nici pre sine nici pre țară, de nu va fi unire între boieri și de nu vor avea dragoste și supunere către Domn. „Cât pentru mine, urmă a zice, de mă voi și ridică din boala aceasta, sunt hotărît a mă duce la călugărie în mănăstirea Slatina, unde să mă spășesc, câte zile îmi va mai lăsa Dumnezeu. Deci vă rog, părinți arhieriei, de mă veți vedeă aproape de moarte, să mă tundeți călugăr“...

Nu putu vorbi mai mult Convulsivul îl apucară și un leșin grozav, ca moartea, îi îngheță trupul, încât Mitropolitul și Episcopii, crezând că se sfârșește, îl călugăriră puindu i nume Paisie, după numele Petru, ce avea până a nu se face Domn.

După aceasta, salutând pe Doamna Ruxanda de regenă în vremea minorității fiului ei, proclamară pe Bogdan de Domn. Apoi îndată porniră stafetele pe la boierii din țară și emigrați, și pe le căpitaniii oștilor.

Abia amurgise, când Stroici și Spencloc sosiră.

Descălecând pe la gazde, alergară cu pripă la cetate. Cetatea eră mută și pustie, ca un mormânt de uriaș. Nu se auzi decât murmura valurilor Nistrului, ce isbia regulat stâncoasele ei coaste, sure și goale, și strigătul monoton al ostașilor de strajă, care, întru lumina crepusculului, se zăriau rezemați pe lungile lor lănci.

Lăpușneanul se trezise din letargia sa.

Deschizând ochii, văzu doi călugări stând unul la cap și altul la picioarele sale, neclintii, ca două statui de bronz;

se uită pe dânsul și se văzù acoperit cu o rasă; pe căpătâiul său sta un potcap. Vru să ridice mâna și se împiedecă de niște metanii de lână. I se părù că visează și iarăși închise ochii; dar, redeschizându-i peste puțin, văzù aceleași lucruri, metanile, potcapul, călugării.

— Cum te mai simți, frate Paisie? îl întrebă unul din monahi, văzându-l că nu doarme.

Numele acesta îi aduse aminte de toate cele ce se petrecuseră. Sângele într'însul începù a fierbe; și, sculându-se pe jumătate:

— Ce pocilăniți sunt aceste? strigă. A! voi vă jucați cu mine! Afară boaitel¹! Ieșiți, că pe toți vă omor! Și căută o armă pe lângă el, dar negăsind decât potcapul, îl asvârli cu mâinile în capul unui călugăr.

Intru auzul strigărilor lui, Doamna cu fiul ei, mitropolitul, boierii, slugile intrară toți în odaie.

Chiar atunci cei doi boieri veniseră și sta ascultând la ușă.

— A! voi m'ați călugărit, strigă Lăpușneanul cu glas răgușit și sperios; gândiți că veți scăpa de mine? Dar să vă lasă din minte! Dumnezeu sau dracul mă va însănătoșă, și...

— Nenorocite, nu huli! îl curmă mitropolitul; uii că ești în ceasul morții! Gândește, păcătosule, că ești monah; nu mai ești Domn! Gândește, că prin hulele și strigările tale, sparii pre astă femele nevinovată, și pre acest copil în care reazămă nădejdea Moldaviei...

— Boaită fățarnică! adăugă bolnavul, zbuciumându-se a se sculă din pat, tacă-ți gura; că eu, care te-am făcut mitropolit, eu te desmitropolesc. M'ați poposit voi, dar, de mă voi îndreptă, pe mulți am să popesc și eu. Iar pe cățeaua asta voi s'o taiu în patru bucăți împreună cu jâncul ei, ca să nu mai asculte sfaturile boaitelor și dușmanilor mei. Minte acel ce zice că sunt călugăr! Eu nu sunt călugăr, sunt Domn! Sunt Alexandru-Vodă!... Săriți, flăcăi! Unde-s voinicii mei? Dați! Dați de tot! Eu vă poruncesc! Uci-deți-i pe toți!... Nici unul să nu scape... A! mă innăduș.

¹ Boaitel: nume de ocară dat călugărilor.

Apă ! apă... Și căzù pe spate orcând de turbare și de mânie.

Doamna și Mitropolitul ieșiră. La ușă îi întâmpinară Stroici și Spancioc.

— Doamnă, zise Spancioc, apucând de mână pe Rucsanda, omul acesta trebuie să moară numai decât. Iată un praf, pune-l în băutura lui...

— Otravă ! strigă ea, înfiorându-se.

— Otravă, urmă Spancioc. De nu va muri îndată omul acesta, viața Măriei Tale și a copilului acestuia este în primejdie. Destul au trăit și destule au făcut. Moară tatăl ca să scape fiul !

O slugă ieși.

— Ce este ? întrebă Doamna.

— Bolnavul s'a trezit și cere apă și pe fiul său. Mi-a zis să nu mă duc fără el.

— Oh ! vrea să-l omoare, răcnì duloasa mamă, strângând cu furie copilul la sân.

— Nu-i vreme de stat pe gânduri, Doamnă, adăugă Spancioc. Adu-ți aminte de Doamna lui Ștefăniță-Vodă¹ și alege între bărbat și fiu.

— Ce zici, părinte ? zise șărmana femeie, înturnându-se cu ochii lăcrămători spre Mitropolit.

— Crud și cumplit este omul acesta, fiica mea ; Domnul Dumnezeu să te povățuiască. Iar eu mă duc să gătesc tot pentru purcederea noastră cu noul nostru Domn ; și pe cel vechiu Dumnezeu să-l ierte și să te ierte și pe tine.

Zicând acestea, cuviosul Teofan se depărtă.

Rucsanda luă un pahar de argint, plin de apă pe care-l aducea sluga ; și apoi mașinalicește, și silită mai mult de boieri, lăsa să cadă otrava în el. Boierii o împinseră în camera bolnavului.

— Ce face ? întrebă Spancioc pre Stroici, care crepase ușa și se uită.

¹ E vorba de doamna Stana, fiica lui Neagoe Basarab și soția lui Ștefăniță, care a domnit în Moldova între 1517 - 1527.

— Intreabă de fiul său — zice că vrea să-l vadă — cere de băut — Doamna tremură — îi dă paharul — nu vrea să-l ia :...

Spancioc sări și scoase junghiul din cingătoare.

— Ba, îl iea, bea... Să-ți fie de bine, Măria ta!

Ruxanda ieși tremurândă și galbenă, și rezămându-se de părete :

— Voi să dați samă înaintea lui Dumnezeu, zise suspinând, că voi m'ați făcut să fac acest păcat.

Mitropolitul veni : Să mergem, zise Doamnei.

— Dar cine vă căută de nenorocitul acesta ?

— Noi, răspunseră boierii.

— Oh ! părinte, ce mă făcuși să fac ! zise Doamna către mitropolitul, și se duse cu el plângând.

Amândoi boierii intrară la bolnav.

Otrava încă nu începuse a-și face lucrarea. Lăpușneanul se întinse cu fața în sus, liniștit, dar foarte slab. Când intrară boierii, el privi îndelung și, necunoscându-i îi întrebă cine sunt și ce voesc ?

— Eu sunt Stroici, răspunse acesta.

— Și eu Spancioc, adăugă celălalt ; și aceea ce voim e să te vedem până a nu muri, cum ți-am făgăduit.

— Oh ! vrăjmașii mei ! suspină Alexandru.

— Eu sunt Spancioc, urmă acesta, Spancioc pe care ai vrut să-l tai, când ai ucis 47 de boieri, și care a scăpat din ghiarele tale ! Spancioc, a cărui avere ai jefuit-o lăsându-i femeia și copiii să cerșească pe la ușile creștinilor.

— Ah ! ce foc simt că mă arde, strigă bolnavul, apucându-se cu mâinile de pânțe.

— Zi : „Acum slobozește“, căci ai să mori. Otrava lucrează.

— Oh ! m'ați otrăvit, nelegiuitorilor ! Doamne, fie-ți milă de sufletul meu ! O ce foc !... Unde-i Doamna ? Unde-i copilul meu ?

— S'au dus și te-au lăsat cu noi.

— S'au dus și m'au lăsat... m'au lăsat cu voi ! Oh ! omorâți-mă să scap de durere ! Oh ! înjunghie-mă tu, tu ești mai

tânăr, fie-ți milă ! Scapă-mă de durerile ce mă sfâșie ! Injunghie-mă, zise el, întorcându-se spre Stroici.

— Nu-mi voiu sourcă vitejescul junghiu în sângele cel pângărit al unui tiran ca tine.

Durerile creșteau. Otrăvitul se sbuciumă în convulsii.

— Oh ! strigă, îmi arde sufletul ! oh ! dați-mi apă.. dați-mi ceva să beau !

— Iată, zise Spancioc, luând paharul de argint de pe masă ; au rămas drojdiile otrăvii. Bea și te răcorește !

— Ba, ba ; nu vreau, zise bolnavul, strângând dinții.

Atunci Stroici îl apucă și-l țină neclintit ; iar Spancioc, scoțând cuțitul din teacă, îi descleștă, cu vârful lui, dinții, și îi turnă pe gât otrava ce mai era în fundul paharului.

Lăpușneanul, mugind ca un taur ce vede trunchiul și securea ce o să-l lovească, voi a se înturna cu fața spre părete.

— Ce, vrei să nu ne mai vezi ? ziseră boierii. Ba se cade, spre osânda ta, să ne privești ; învață a muri, tu care știai numai a omori.

Și apucându-l amândoi, îl ținea nemișcat, uitându-se la el cu o bucurie infernală și muștrându-l.

Nenorocitul Domn se svârcolia în spasmele agoniei ; spume făcea la gură ; dinții îi scrâșneau, și ochii săi sângerați se holbaseră¹ ; o sudoare înghețată, tristă a morții prevestitoare, ieșea, ca niște nasturi, pe obrazul lui. După un chin de jumătate ceas, în sfârșit își dete duhul în mâinile călăilor săi.

Astfel fu sfârșitul lui Alexandru Lăpușneanul, care lăasă o pată de sânge în istoria Moldovei.

În mănăstirea Slatina, zidită de el, unde e îngropat, se vede și astăzi portretul lui, și a familiei sale.

¹ Se holbaseră = Se deschiseră mari de tot.

1. **Istoric.** — „Alexandru Lăpușneanu“ se publică mai întâi în „Dacia literară“ a lui *Kogălniceanu*.

3. **Caracterizare.** Este o capodoperă a literaturii române. Considerând situațiile caracteristice dramatice cum și caracterul lui Lăpușneanu, care pot face impresie oricui, putem zice că este o capodoperă și-a literaturii universale. Ea conține :

a) *Ideia fundamentală* a unei ferocități în care gândul pentru binele poporului face contemplabile cruzimi fără nume ; dar ne bucurăm când ferocitatea e pedepsită.

b) *Atmosfera sufletească abstractă* în povestire chiar când pare concretă (ca d. ex. îmbrăcămintea Doamnei Ruxanda) și concisă în dialoguri de-o mare putere de semnificare.

c) *Plasticitatea sobră* a scenelor și situațiilor, trăsăturilor de caracter de-un relief deosebit.

4. **Clasificare.** — Este o *nuvelă istorică*.

5. **Istorie literară.** — Este prima *nuvelă istorică* din literatura română.

SCRISOAREA IV

(Un poet necunoscut)

Notiță introductivă. — Este una din cele mai întinse scrisori din colecția „Negru pe Alb” a lui Costache Negruzzi. Noi dăm aci părțile mai caracteristice. A apărut întâiași dată în „Curierul de ambe sexe”, Periodul II.

Daniel Scavinschi eră de neam român din Bucovina. Rămânând orfan în tânără vârstă, se duse la Liov¹ în Galiția la o rudă a sa ce eră spițer, pe lângă care slujind calfă învăță puțină botanică. Ca să se supuie modei polone, mai adăugî și un *schî* la porecla sa și din Scavin se făcî Scavinschi. Învăță limba nemțească și o cunosteă bine, dar nu iubiă pe Nemți; pentru aceea când muza-română începî a-l supăra, preferă a traduce din franceza, deși o știa mai puțin decât pe cea germană.

Pe când el își petrecea zilele plămădind cantaride și pisând chinină, la 1823 un boier moldav, înturnându-se dela Viena, îl cunoscu și, văzând în el dispozițiuni poetice și spirit deștept, îl îndemnă să vie la Iași ca să-și caute norocul, povestindu-i de acest Eldorado mai tot **acele** minuni ce le spune Sinbad marinarul în cele o mie și una de nopți.

Scavinschi părăsi bucuros o țară unde nu câștigase decât un *schî* la sfârșitul poreclei, și alergă la Iași, dar sărăcia și lipsa îl întovărășiră și aici. Muzele spăimântate și Apolon cu părul măciucă în cap, fugiseră care încotro de groaza Ianicerilor. Nimeni nu mai gândia la poezii ce ședeau ascunși prin *poezi*². (Iartă-mi acest rău calambur). Indarn³ Scavinschi scriă imne asupra fericirii patriei, sonete pentru răsărita stea a Moldaviei, ode, epitalame în care toți zeii din Olimp figurau; cu folosul lor abia depărtă de un palmăc lipsa, astă nedespărțită tovarășiță, care-l ținea strâns în înghețatele ei brațe! Hotărî

¹ *Liov* = Lemberg.

² *Poială* = coteneată.

³ *In darn* = în zadar.

să vândă participuri, dar puțini amatori găsi de limba nemțească, și apoi pedagogismul erà stahia lui. El iubià liniștea, și copiii îi tocău la cap toată ziua; iubià muzele, și copiii făceau jucării cu poeziile lui. De multe ori l-am găsit descleind un zmeu ca să copieze vreun vers, pe care acum un băiat îl făcea să sboare mai presus de Parnas.

Pe lângă aceste, el erà o adevărată jucărie a naturii. De o statură microscopică, precum însuși n'o ascundeà, zicându-și:

. . . Daniel Scavinschi cel mititel la statură
Pre care-a plăcut naturii a-l lucrà 'n miniatură —

și de o constituție foarte delicată, erà un original de frunte. El trei lucruri iubià în lume cu un amor religios, cucernic, înfocat. Aceste trei lucruri erau: poezia, medicina și — mustețile sale.

Intr'adevăr, natura îl înzestrăse cu o păreche de musteți răsucite atât de mari, încât ar fi fost de fală celui întâiu husar ungar; dar ele făceau un contrast foarte ciudat cu statura lui care — precum am spus — erà mai mică decât mică.

Inșă mania sa cea vătămătoare, pe care o câștigase de când fusese la spițerie, erà ideea ce-și făcuse că, de nu va luà într'o zi medicamente, trebuie să moară. În toată dimineața, după ce sfârșià toaleta musteților, bea câteva pahare de dicot; la tot ceasul luà hapuri, și seara picături. Spițeriile stricându-i sănătatea, înghițiau puținii bani ce câștigă, pentru că de multe ori îi lipsià pâne, iar medicamente niciodată.

Intr'o zi, ducându-mă să-l văd, l-am găsit înfășat peste tot într'un pleaster.

— Știi, i-am zis, că ai întrecut pe bolnavul lui Molière? Ce este de capul tău? Nu vezi că te omori singur? Vrei să te faci sănătos și să te scapi de ipocondria asta? Trimite pe Esculap și pe Ipocrat în pustii; vino cu mine la țară și urmează dieta pe care o urmez eu:

Dimineata vom mânca cotlete și vom bea un pahar de porter¹ în loc de dicoot; la prânz, jambon, macaroane, alivenci², cu vin de Odobești. Seara vom veni acasă osteniți, vom bea câte un ponciu ca să ne răcorim; apoi vom cină cu un ostropăț de epure.

Ascultându-mă, poetul se făcuse galben ca ceara, și întinzând brațul spre mine, strigă:

— Ah! taci, mă rog, contenește! Taci, zic, dacă creștin ești! Nu vezi că mai îmi dau duhul de când de aste vorbești? Jambon, alivenci, porter!! numai auzindu-le, simt îndoindu-se suferința mea! Oh, mă tem că nu-mi va lucra pleasterul!

— Dar ce ai?

Singur nu știu; dar nu mă simt bine...

Abia de trei zile mă înturnasem din Rusia, unde zăbovisem câteva luni, când am primit un răvaș dela el, în care mă ruga să mă duc să-l văd îndată. L-am găsit în pat, și căutându-se într'o oglindioară, scotea câte un fir din frumoasele lui musteți și le puneă într'o cutiuță ca pe niște prețioase scule. — Ah! bine ai făcut c'ai venit, îmi zise, socotiam că voiu muri fără să te văd!

— Iar ți-a venit ipocondria?

— Acum e moartea, a ei vară-primare, o cunosc bine. Aseară, văzând că nu-mi lucrează alte doctorii, am luat o doză mare de mercuriu, și azi mă trezesc că-mi cad mustețile...

Nenorocitul se otrăvise. Am sărit ca să trimit după un doctor. M'a înțeles, și întinzând mâna sa rece și veștedă m'a apucat de braț.

— E de prisos, îmi zise; măcar de aș ști că voiu scăpa, tot nu voiu să mai trăesc. Nu voiu să zică oamenii văzându-mă:

Iacă Daniel Scavinschi, cel mititel la statură,
Căru i căzù musteața, și e chiar caricatură.

¹ Bere engleză.

² Plăcintă cu brânză.

Ține acest pachet, urmă; să-l dai la adresa sa.

Pe pachet scria: „Scrieri a lui D. Scavinschi, să se dea la D. A. Sturza Miclăușeanul ca să facă ce va voi cu ele“.

— Sunt mult dator acestui boier, adăugă după puțină tăcere: el pururea m'a ajutat la nevoie, și fiindcă n'am cum îi mulțumi, îi las aste scrieri ca o suvenire de recunoștință.

Privirea acestui nenorocit așa de liniștit într'o stare atât de jalnică la vârsta de 32 ani, mă încremenise! Scavinschi! i-am zis, de ce atâta desgust pentru viață? cine știe? poate...

— Viața mea, îmi răspunse curmându-mă, a fost foarte ticăloasă. Din cea mai fragedă vârstă m'am însoțit cu lipsa, și numai moartea mă va despărți de ea. Totdeauna am gândit că voi muri ca Gilbert¹ într'un spital.

— Asta e soarta poezilor, dar numele îți va rămâne nemuritor; păcat că l-ai polonizat.

— De așa fi trăit în Rusia mi-aș fi zis Scavinov; în Germania Scavinemberg, la Paris Scavineville și la București Scavinescu.

În vremea ce-mi vorbiă cu un așa aer vesel, sfârșise operația smulgerii musteților (care roase de veninul argintului viu ieșiau cum le atingeă) și închise cutia.

— Asta voi să mă întovărășească în mormânt, zise; apoi luă o lingură, o umplu dintr'o sticlută și o înghiți. În sticlută eră opiu. Se lăsă pe o perină și adormi zicând: somn — lipsă — musteți...

Doctorul (după care trimisesem fără știrea lui) intră, se apropie, îl apucă de puls, dar îndată lăsă mâna, să cadă...

— Nu trebuie doctor; trebuie preot.

— Cum?

— Mort.

---

¹ Gilbert : poet francez.

1. **Istoric.** — Este luată din colecțiunea de „scrisori” intitulată „Negru pe Alb”.
2. **Caracterizare.** — Este un model de proză în care-și face loc pentru întâiași dată umorul românesc, amestec de spirit și duioșie.
3. **Clasificare.** — Este literatură propriu zisă, în genul istoric.
4. **Istorie literară.** — *Costache Negruzzi* inaugurează în literatura română, în această bucată, umorul românesc.

U R I A Ș U L

Ostași! Eu primii viața în Galia mănoasă
 Colo unde odată, ai mei moși locuia;
 Ei nu mai sunt acuma! Ci numai a lor oase
 Și naltele morminte se văd încă în ea.
 Colo eu raza zilei văzui întâia dată.
 Abia născut fusesem când tata m'a luat
 În brațele-i vânoase și'n Marea înghețată
 M'a dus de m'a scăldat.

Căci tatul meu pe-atuncea eră voinic și tare;
 Slăbi însă acuma de când a 'mbătrânit,
 Și desrădăcinează cu greutate mare
 Stejarul ca să-l facă toiag de sprijinit!
 Eu astăzi îi ții locul! Eu port armele sale,
 Baltagul lui cel strașnic și arcul ostășesc,
 Eu care stând pe munte, picioarele pe vale
 Imi pun, de m'odihnesc.

Când eram copilandru, mergeam des la plimbare
 Prin Alpii neguratici drumul deschidea;
 Capul meu ca un munte prin nori făcea cărare,
 Suflam și 'n atmosferă fulgerele stingeam.

Atunci îmi plăcea foarte să merg la vânătoare
Ursul în brațele mele înnăbușit murea.
Să prind din fugă cerbii, ciute și căprioare
Era plăcerea mea.

Apoi când venea seara, mergeam la scăldătoare:
În valurile line a mării mă băgam;
Călare pe balene, cu-a mele lungi picioare
Spumoasele ei unde până 'n fund turburam.
Dar azi aceste jocuri nu mai îmi sunt iubite;
Acum mi-e drag răsboiul, foc sânge și omor,
Ostași viteji și taberi, ucideri, morți cumplite
Chinul celor ce mor.

Când văd că 'ncepe lupta, eu stau — și de departe:
Privesc cum între dânșii se taae, se înjung.
Atunce, dacă-mi pare că are drept o parte,
Alerg spre ajutoru-i, și cum la ei ajung,
Precum secerătorul în spicele-aurite
Ca trăsnetul de iute în dușmani năpustesc;
A lor scuturi și arme, a lor zale-oțelite
Cu pumnul le turtesc.

Gol umblu totdeauna, pentru c'a mea vârtute
Râde de ostașii voștri cu fer înveșmântați;
Port numai două sulii din doi fraseni făcute,
Și ăst ccoif ce îl traag lesne opt taur înjuțați.
Nu-mi poate opri calea tărie sau cetate;
Iau turnurile 'n brațe și 'n șanțuri le dobor,
Și astfel — cu ruine după ce's astupate —
Întru foarte ușor.

Dar timpul fuge, sboară, se trece a mea junie!
Cum pre stejar usucă criveții viforoși,
S'apropie sfârșitul, și moartea o să vie
Ca să mă ducă-acolo unde-s ai mei strămoși!

Atunci voi cu onoare trupu-mi în groapă puneți
Și de-a 'ntreba drumetul pe călăuzul său
Ce munte e acela? gândind la mine spuneți
Că e mormântul meu.

OBSERVĂRI

1. **Istoric.** — E publicată pentru prima dată în „Dacia literară“.
2. **Caracterizare.** — Este un model de traducere sau mai bine de transpunere poetică. Energia ce trebuie să se simtă în verbul Urișului este mai puternică decât în original. La aceasta contribuie și concizia mai mare a stilului.
3. **Clasificare.** — Este o *poemă lirică*, și anume o *baladă*.
4. **Istoric literar.** — Este prima traducere de mare valoare din literatura românească. Ea valorifică versul iambic de 14 silabe deodată cu bucățile „Rugăciune“ și „Anul 1840“ de *Gr. Alexandrescu*.

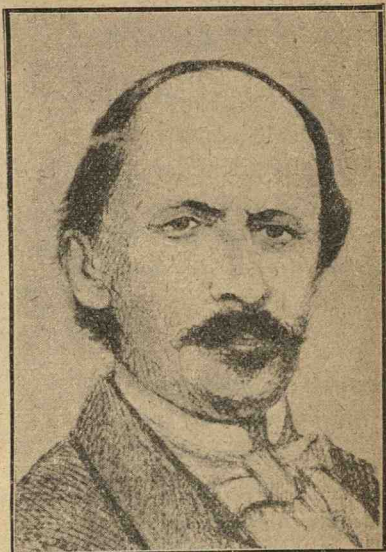
Caracterizare generală

Costache Negruzzi este cel dintâiu poet epic al nostru în proză. El întemeiază proza epică în ținuturile românești. În acelaș timp, este întemeietorul prozei cursive în literatura propriu zisă, în care *umorul românesc*, amestec de *duioșie și spirit*, începe să se ivească.

D. BOLINTINEANU

Dumitru Bolintineanu (1819—1872) este un poet care a avut mare succes prin primele sale poezii și mai ales prin cele patriotice. El a scris foarte mult și în multe genuri : poezii lirice, epice, piese de teatru, opere istorice și politice, precum și multe descrieri de călătorie. A redactat mai multe ziare. A fost amestecat în mișcările politice, mai ales în 1848 (când a fost exilat) și mai târziu, în timpul domniei lui Cuza, când a fost ministru al cultelor (1864), în care calitate colaborează la secularizarea averilor mănăstirești. Moare sărac și părăsit în 1872.

Principalele colecții sunt: *Legende istorice, Florile Bosforului, Macedonele, Reverii, Basme*. Pe Macedoneni i-a cunoscut de aproape, fiindcă a călătorit mult după 1848, prin ținuturile locuite de ei.

SAN MARINA

San Marina astăzi are
Sărbătoare de păstori

O serbare

De plecare

La Vardar, ce cură 'n mare
Alergând pe pat de flori.

Se întinde masă dalbă
Pe un plaiu, lângă cătun,
Cu smântână
Dela stână

Cu faguri de miere albă
Și cu vin dela Zeitun.

Dintr'o mână 'n altă mână
Cupa 'mpresurată 'n flori
Trece plină
Toți închină

Pentru țara lor română
Pentru turme și păstori.

Și uncheși cu albe plete

Cei d'întâi la masă 'nchin;
    Hora pasă
    Lângă masă
De flăcăi și june fete
Cu păr negru și alb sin.

Fluere și cu cavale
Sună vesele cântări;
    Lângă mese,
    Cete dese
De copii se joc pe vale
Ca într'un vis de desfătări

II

Preoți binecuvintează
Și atunci toți s'au mișcat
    De plecare
    Către mare;
Turmele înaintează,
Toți cu totul le-au urmat.

Caii poartă în spinare
Corturi, paturi, așternut;
    Toată casa,
    Toată masa
Și veștimente de 'mbrăcare
Și întregul lor avut.

Mumele în glugi, pe spate,
Poartă prunci cu păr bălaiu
    Sau mioare
    Lânțezioare;
Clopotele legănate
Sună depărtat pe plaiu.

Turma beagă, câinii latră,
Caii nechează ușor:
    Mai departe,
    La o parte,
Sub o măgură de piatră
Cântă 'n fluer un păstor.

Și pe cale mic și mare
Se opresc, cătând spre sat
    Cu plăcere
    Și durere,
Și i trimite fiecare
Inc'un dulce sărutat.

Seara vine și păstorii
La pârâu toți se opresc
    Și fac focuri
    Și fac jocuri
Pân'ce visele-aurorii
Peste geana lor plutesc.

III.

Astfel își petrec ei viața
De străini neatârnați,
    Ca cocorii
    Și ca norii
Când pe câmpuri de verdeață
Când pe munții cei înalți.

OBSERVĂRI

1. **Istoric.** — Este luată din colecțiunea de poezii „Macedonele“.
2. **Caracterizare.** — În această poezie, poetul *Bolintineanu* exprimă admirația sa pentru viața liberă, pastorală a Românilor macedoneni, povestindu-ne felul cum ei își părăsesc casele în munți și pleacă la câmp cu oile. Este o poezie lirică pastorală: o *idilă*.
Este o operă literară de talent, neavând o idee generatoare cu rădăcini adânci în sufletul nostru. Este o simplă descriere narativă.
3. **Clasificare.** — Este o *idilă* cu caracter *general*. Nu are nici personaje, nici situații
4. **Istorie literară.** — În această operă de talent se întrebuițează pentru întâiași dată cu oare care succes strofa de 6 versuri, compusă din patru versuri trohaice de 8 silabe ce strâng în mijlocul lor două versuri de câte patru silabe. De remarcat, în această bucată, ca strofă ce are caracterul simplității semnificative, următoarea :

Se întinde masă dalbă
Pe un plaiu, lângă cătun
Cu smântână
De la stână
Cu faguri de miere albă
Și cu vin dela Zeitun.

N. B. Să se remarce greșelile de lexic, gramatică și stil.

MIHAIU SCĂPÂND STINDARDUL

Noaptea se întinde și din geana sa
Argintoase lacrimi peste flori vărsă.
Dar setos de lupte, în văi depărtate,
Un erou în noapte încă se mai bate.
Singur el se luptă în acele văi
Unde mâna morții a călcat pe-ai săi
Dar sub mii de brațe trebuie să cază...
Trece printre Unguri fără ca să-l vază
Și stindardul țării el înfășurând
Către sân îl strânge, înapoi cătând;
Și în umbra nopții armăsarui sboară
Ca o 'nchipuire albă și ușoară;
Spre o apă lată calul s'a 'ndreptat,
De Maghiari răsboinici fuge 'nconjurat.
Luna după dealuri mergând să se culce
Ii arată calea și-i surâde dulce .
Cei ce îl preurmă se opresc pe maluri,

Dar Mihaiu cu calul se aruncă 'n valuri
 Și de aceea parte singur ajungând.
 El îmbrățișează calu-i spunegând,
 Apoi scoate frâul, încă alb de spume,
 Și îi zice: „Liber mergi de-acum în lume“.

OBSERVĂRI

1. **Istoric.** Este luată din colecțiunea „Legendele Români'or“.
2. **Caracterizare.** Este o capodoperă poetică. Ea conține :
  - a) *Ideia generatoare* a sfâșierii sufleteși plină de recunoștință față de calul, care prin curajul lui, a scăpat pe Mihaiu, urmărit de inimici.
  - b) *Atmosfera sufletească* de mister poetic, care înfășoară cu o penumbră fermecătoare oameni și fapte.
  - c) *Plasticizarea*, prin această idee și această atmosferă, a unui fapt ce ne încântă prin simplitatea lui.
3. **Clasificare.** Este o *baladă epică*.
4. **Istorie literară.** Prin această bucată se împământenește în literatura română versul *trohaic complex* de 12 silabe ($\underline{1}-|\underline{1}-|\underline{1}-||$
 $\underline{1}-|\underline{1}-|\underline{1}(-)|||$).

Caracterizare generală

Dumitru Bolintineanu introduce în literatura noastră *idila* (deși nu destul de izbutită), dar mai cu seamă *legenda epică*. Cele mai multe din scrierile sale poetice — lirice sau dramatice — sunt izbite de defectele romantismului, adică de sentimentalism retoric: prea multă simțire reală și prea verbală. Scrierile sale în proză n'au farmec literar. Calitățile literare ale lui Bolintineanu sunt armonia și corectitudinea versului, simplitatea și claritatea concepțională și sintactică.

MIHAIL KOGĂLNICEANU

Născut în 1817, își începuse studiile în orașul Lunéville (Franța) și le termină la Berlin, unde fu trimis de Domnitorul Mihail Sturza împreună cu fiii acestuia. Ca student, publică în Berlin un studiu asupra Țiganilor, o privire asupra literaturii românești și un prim volum din „Istoria Românilor“.

Întorcându-se în țară, întemeiează revista „Dacia literară“ (1840), fu profesor la „Academia Mihăileană“ din Iași (1843), conduse câteva timp teatrul împreună cu C. Negruzzi și cu V. Alecsandri (1840) și organizează mișcarea din 1848. Adunând și colecționând diferite manuscrise ale vechilor cronicari, el dete la lumină în 3 volume „Letopisețele Moldovei“ (1853). În timpul

luptelor pentru Unirea Principatelor a fost unul din factorii de căpetenie ai mișcării unioniste.

După unire, ca prim-ministru sub Cuza, făcuse împroprietărirea țăranilor. După războiul pentru independență, susținuse, ca delegat al țării, drepturile noastre în fața Congresului din Berlin.

Pentru meritele sale ca critic literar și ca istoric, fu ales membru al Academiei Române în 1868.

Discursul în chestia legii rurale.

Perorație.

Și acum, domnilor, las *dreptul* de oparte și mă voiu adresa numai la inima D-voastră.

Nu voiu mai chema în ajutorul țăranilor noștri decât *umanitatea* și *patriotismul* D-voastră.

O! fie-vă milă de trei milioane de țărani, cari cu femeile și cu pruncii lor, deși ținuți afară și departe de desbaterile noastre, au ochii țintiți asupra dealului Mitropoliei ca asupra soarelui mântuirii, și vă întind mâinile!

O! nu drămuieți brazda de pământ trebuitoare hranei țăranilor. Gândiți la durerile, la patimile, la lipsurile trecutului lor. Gândiți la originea averilor D-v. Gândiți că cea mai mare parte din ele o datoriți muncii și sudorilor lor. Inchipuiți-vă că părinții lor s'au luptat alătura cu părinții noștri pentru salvarea Țării și Altarului. Gândiți că mâne poate ora pericolului poate iarăși suna: că fără dâșii nu veți putea apăra nici Patria, nici averile, nici drepturile D-voastră, și că, odată țara căzută, nu veți fi decât slugile străinilor, când astăzi sunteți în capul României, în capul unei țări libere și autonome.

Aduceți-vă aminte că, atunci când eră ocupațiunea străină, mulți din noi treceam hotarul, iar țăranii rămăneau și ne păziau moșiile și averile!

Inchipuiți-vă care eră soarta nenorociților noștri țărani în acele triste timpuri!

Aduceți-vă aminte că ei și cu însuși femeile lor adesea au fost reduși la starea de vite, înjugați la carele muscălești, și că oasele a mii de țărani români până astăzi încă înălbesc câmpiile Dobrogei și ale Bulgariei!

O! fie-vă milă de dâșii, fie-vă milă de țara noastră!

O! de ce nu se ridică dintre D-voastră vre-un urmaș al vechilor Domni români sau al companionilor de luptă ai lui Ștefan cel Mare și ai lui Mihaiu Viteazul, ai lui Șerban Cantacuzino și ai lui Grigore Ghica, și el să ieie, el să se puie în capul marei reforme; să ridice el steagul emancipării țăranilor români, cum au făcut-o în Ungaria urmașii lui Zriny¹ și ai lui Bathiany², în Pru-

¹ Numele unei vestite vechi familii ungurești, care a dat oameni politici și luptători naționali.

² *Bathiany* asemenea o veche familie ungurească; a dat războinici și cardinali în cursul veacurilor.

sia unul din cele mai strălucite nume ale aristocrației germane, Principele de Hardenberg¹, cum astăzi în Rusia sunt în capul reformei numele cele mai vechi ale boerimii moscovite!²

O, dacă Dumnezeu și-ar face milă cu această țară, și ar împlânzi inimile cele împietrite!

O, de ce nu am elocvența trebuitoare, pentru ca glasul meu să poată triumfa de ideile egoiste, de fricele neîntemeiate, de interesele meschine, și așa să izbutim ca această mare și națională cestiune să se hotărască, nu prin lupte, nu prin majoritate, ci prin primirea tuturor, prin unanimitatea Parlamentului român? De s'ar face aceasta, ce mare și frumoasă zi ar fi pentru România, ce glorie ar fi pentru clasele bogate și inteligente ale țării, ce renume pentru Adunarea legislativă, și cât de sus am ridică Națiunea noastră în ochii Europei!

Și din contră, ce rușine, ce decadentă pentru noi, când am dovedi străinilor că nu avem puțință de a fi, de a ne ridică la înălțimea misiunii noastre, că în mâinile noastre eră să întărim România, și că noi am îngropat-o de vie; căci, nenorocind trei milioane de țărani, nenorocită va fi și țara noastră; și moartă va fi România când la o asemenea cestiune, noi legiuitorii ei am da **pilda** strâmbătății și a nelegiuirii!

Și să nu credem, domnilor, că prin un vot al nostru am înecă pentru veci dreptul țăranilor.

Nu, domnilor, dreptatea nu piere; ca trupul lui Hristos ea se poate îngropă, dar întocmai ca și Hristos-Dumnezeu ea va reînviă!

Și, înainte de a sfârși, domnule Președinte al Consiliului, întâiul consilier al tronului României, dați-mi voe a vă adresă două cuvinte; a vă aduce aminte o mare, o solemnă făgăduință. Eram în Adunarea din Iași. Unirea țărilor surori se proclamase de către Alesul Na-

¹ *Principele de Hardenberg*, diplomat prusian (1750–1822).

² În Rusia Alexandru II a făcut o împroprietărire a țăranilor.

țiunii În aceea zi, în 11 Decembrie, D-tră ați zis la tribuna aceasta: *totul pentru țară și nimic pentru noi*. Când D-voastră ați zis aceste cuvinte care au făcut să tresară milioane de inimi, D-voastră ați contractat o mare datorie; ați scris o trată la adresa țării! Azi momentul plății au venit. Faceți onoare subscrierii D-voastre. Apărați dar cauza țăranilor ca o misiune ce vă vine de drept. Și când veți înfățișa lui Alexandru Ion I votul Adunării, înainte de a-i cere **sanctiunea**, o! aduceți-i aminte de cuvintele ce, odată cu proclamarea sa de Domnul Moldovei, i s'au adresat în numele Adunării și al națiunii ce-l puneă pe tronul lui Ștefan-cel-Mare:

„O Doamne, mare și frumoasă îți este misiunea! Convențiunea din 7 (19) August ne însemnează o epocă nouă, și Măria Ta ești chemat să o deschizi. Fii dar omul epocii; fă ca legea să înlocuească arbitrariul; fă ca legea să fie tare; iar Tu Măria Ta, ca Domn, fii bun, fii blând, *fii bun mai ales pentru acei pentru care mai toți Domnii trecuți au fost nepăsători sau răi*.

„Nu uită că, dacă cincizeci de deputați Te-au ales Domn însă ai să domnești peste milioane de oameni.

„Fă dar ca domnia Ta să fie cu totul de pace și de dreptate, împacă pasiunile și urile dintre noi și introdu în mijlocul nostru strămoșeasca frăție!“

OBSERVĂRI

1. **Istoric.** Acest fragment este luat din Discursul în chestia rurală ținut în 1862.

2. **Caracterizare.** Este o operă de talent, având ca însușiri geniale amploarea sentimentală și sinceritatea avântului. Nu e o capodoperă, pentru că e prea lung și prea se simte sentimentalismul livresc.

3. **Clasificare.** Este o operă literară propriu zisă, e proză oratorică, și anume un discurs.

4. **Istorie literară.** Deși avusesem mai mulți oratori, în vorbă și în scris (ca *Antim Ivireanul*, *Bartolomeiu Mazăreanul* și *Petru Maior*), niciodată limba română n'a cunoscut cursivitatea, amploarea și avântul din acest discurs.

Caracterizare generală.

1. Mihail Kogălniceanu este însemnat pentru lucrările sale, pe deo- parte *literare*: critice și istorice, iar pe de alta, *politice*: ziaristice și cu deosebire oratorice.

2. Deși a redactat mai multe reviste literare („Dacia literară“, „Pro- pășirea“), Mihail Kogălniceanu e *litterat* numai întâmplător; prin esență este om politic, ziarist și mai cu seamă *orator*, deopotrivă de de- parte de adevărul rece al prozatorului, ca și de imaginația caldă a poetului.

În „Dacia Literară“ cât și mai târziu în „Propășirea“ el vrea să în- temeeze o direcțiune literară bazată pe aceste principii: a) Incuraja- rea *numai* a literaturii românești, și desprețuirea oricărei traduceri dacă nu este în legătură cu viața și poporul românesc. b) Unirea în- tr'un mănunchiu a tuturor scriitorilor români de pretutindeni și evi- tarea oricărui conflict ivit între dânsii. Aceste principii își aveau ră- dăcina într'un mare entuziasm — deși nu orb — pentru trecutul și pre- zentul poporului român, pentru datinele, obiceiurile lui, pentru limba și literatura lui. Eră tot direcțiunea lui Heliade, dar influențată de un spirit mai larg, mai cult, mai energic în tendințele sale, și în acelaș timp mai bogat, pentrucă, paralel cu literatura, Kogălniceanu cultiva și istoria.

Această direcțiune, ca și a lui Heliade, eră menită să aibă mai mult o influență cultural-politică (răspândirea spiritului liberal și național) decât literară propriu zisă. De altminteri talentul propriu al lui Ko- gălniceanu eră nepotrivit cu o acțiune literară mai intensivă. Criticile sale sunt aproape numai de laude, ceea ce se potrivește cu o acțiune politică (căci numai astfel ar fi putut atrage cât mai mulți în direcția ideilor sale); dar nu se potrivește cu o acțiune literară în care cineva mai mult trebuie să critice decât să laude. Într'aceasta chiar Heliade, deși pățimaș, îi era superior. Pe de altă parte, scrierile sale istorice nu sunt studii serioase, ci mai mult articole de popularizare, fără va- loare deosebită. Incercările de descrieri umoristice în genul lui Alecsandri nu-i isbutesc, iar cele de novelă istorică în genul lui Negruzzi (*Trei zile din istoria Moldovei*) sunt lipsite de fantazie, narațiunea este neconținut împiedecată de revolte oratorice, iar observația psi- hologică redusă aproape numai la apucăturile romantismului de me- lodramă. Așa fiind, acțiunea literară propriu zisă rămâne mai mult în sarcina scriitorilor mai mult literați decât oameni politici, cari mer- geau alături cu el: Costache Negruzzi și Vasile Alecsandri, și cu deo- sebite în seama celui din urmă, care are curajul nu numai să laude, ci și să critice. Aceasta se adeverește prin faptul că, pe la 1855, *România Literară*, organul cel mai însemnat literar, la care colaborează însuși Kogălniceanu, nu mai e condus de dânsul, ci de Alecsandri,

care însă reduce direcția literară aproape numai la ridicuizarea latinștilor, prin notițe mărunte fără vreun principiu propriu diriguitor.

3. Cu toată neînsemnătatea scrierilor sale istorice originale, Mihail Kogălniceanu trebuie considerat ca unul dintre cei dintâi istorici ai noștri pentru îndrumarea sănătoasă ce a căutat să dea istoriografiel române. Astfel el, odată cu „*Dacia Literară*”, mai conduce și publicația „*Arhiva românească*”, unde tipărește documente istorice; iar mai în urmă colaționează letopisețele, *Cronicarilor Moldoveni*,—și în a doua ediție și a celor munteni — și le publică într'un singur corp „*Letopisețele Moldovei*” (sau „*Cronicele României*”).

INDICAȚIUNI BIBLIOGRAFICE PENTRU AUTORII DIN ACEST MANUAL.

Pentru școlarii cari vor dori să cunoască mai de aproape scrierile autorilor pe cari îi studiază în această clasă, se dau aci câteva indicațiuni de ediții moderne și, în parte, accesibile.

1. *Codicele voronețean* e tipărit cu litere latine și cu două texte similare de mai târziu în ediția lui I. G. Sbiera (1885), care e însă foarte rară.

2. *Psaltirea scheiană* tipărită cu litere latine de I. A. Candrea (1916).

3. Din operele lui *Coresi* tipărituri moderne cu litere latine sunt: a) *Tetravanghelul* din 1561 publicat de Gherasim Timuș (1898); b) *Psaltirea slavo-română* din 1577 publicată de B. P. Hasdeu (1881); c) *Evanghelia cu învățătură* din 1581 publicată de S. Pușcariu și A. Procopovici (1914). Extrase se găsesc în „Biblioteca Școlară Socec” (1894), azi foarte rară.

4. Extrase din *Cazania lui Varlaam* 1643 se găsesc în Biblioteca Școlară Socec” (1894).

5. *Cronica lui Grigore Ureche* se găsește în ediția cronicelor lui Kogălniceanu (ed. I cu litere cirilice, ed. II cu litere latine) și în publicația Comisiunii istorice sub numele lui Simion Dascălul (1916).

6. *Psaltirea lui Dosofteiu* se găsește tipărită cu litere latine de I. Bianu (1887). Extrase din *Viețile Sfinților* în „Biblioteca Școlară Socec”

7. Scrierile lui *Miron Costin* se găsesc în ediția cronicilor lui Kogălniceanu; apoi în „Opere complete” publicate de V. A. Urechia (1886).

8. Operele lui *Const. Cantacuzino* s'au publicat de N. Iorga (1901).

9. *Cronica lui Neculce* e în ed. Kogălniceanu și în „Biblioteca Socec” (1909).

10. Operele lui *Dim. Cantemir* s'au publicat într'o ediție mare cu litere latine (și cele în limbi străine traduse) de Academia Română în 8 volume (1872—1901). „Descrierea Moldovei” are ediții mai multe, între cari: de Miron Niculescu și de G. Pascu (1923).

11. Predicile lui *Antim Ivireanu* s'au tipărit de I. Bianu (1886), de C. Erbiceanu (1888), iar extrase de I. Cornoiu în „Biblioteca Socec“ (1895), apoi la Vălenii-de-Munte (1911) și în București edit. Minerva (1908).

12. Cronica lui *Șineai* s'a tipărit complet în 3 volume în Iași (1853), apoi în ediție modernă cu litere latine (1886), dar și aceasta e rară.

13. „Istoria pentru începutul Românilor“ a lui *Petru Maior* s'a retipărit în ediție modernă în Gherla (1883). „Predicile“ s'au retipărit de E. Dăianu (1906) și extrase în „Pagini alese“ publicate de Cartea Românească (1921).

14. Discursul dela 1848 al lui *S. Bărnufiu* s'a tipărit în „Biblioteca pop. Socec“.

15. Țiganiada lui *Budia Deleanu* se găsește în două ediții noi.

16. Operele celorlalți autori din literatura modernă se găsesc în edițiuni diverse ușor accesibile.

IV. COMPUNERI

Exerciții de vorbire — Compuneri

Cu privire la „Exercițiile de vorbire“ programa analitică prevede: „Scurte disertațiuni. Recitări (dări de seamă asupra lecturii particulare indicate de profesor, în special chestiuni de limbă)“; iar la „Compuneri“: „Caracterizări de epoce, scriitori și opere. Observațiuni asupra limbii unor texte sau unor epoce“.

De aci rezultă că lecturile particulare trebuiesc organizate încă dela începutul anului școlar, ca pe baza și după controlul lor, să se poată proceda la „Compuneri“. Ca metodă, lucrările ar trebui să înceapă cu caracterizări de opere, apoi de autori și în fine să se treacă la caracterizări de epoce. Perioada de formațiune a limbii române, firește, se tratează după metoda disciplinei istorice și filologice.

Câteva exemple de compuneri:

A. Caracterizări de opere.

1. *Caracteristica limbii din Codicele Voroneșian“.*

a) **Text:** I. G. Sbiera, *Codicele voroneșean*.

b) **De consultat:** I. G. Sbiera: „Contribuiri la istoria soșială“.

G. Pascu: „Ist. lit. rom. sec. XVI“.

N. Iorga: „Ist. lit. rom. relig“.

A. Candrea: *Limba textelor rofăci-zante...*

2. *Caracteristici gramaticale în „Letopiseful Moldovei”*
de Ion Neculce.

a) **Text** : Ediția Kogălniceanu. Vol. I.

b) **De consultat** : N. Iorga : „Ist. lit. relig.”.

G. Pascu : „Ist. lit. rom. sec. XVIII”.

Ilie Bărbulescu : „Studii privitoare la
limba și ist. Rom.”

3. *Versificația în „Psaltirea lui Dosoftei”.*

a) **Text** : Ediția I. Bianu.

b) **De consultat** : N. Apostolescu : „L'ancienne versification roumaine”.

4. *„Viața lumii” de Miron Costin.*

a) **Text** : Edițiunea operelor lui Miron Costin de V. A. Urechea. Vol. II.

b) **De consultat** : V. A. Urechia : Introducerea din volumul citat.

N. Iorga : Istoria literaturii.

5. *„Descrierea Moldovei” de Dimitrie Cantemir.* (Importanța ei din punct de vedere al cuprinsului).

a) **Text** : Ediția Academiei, Socec sau G. Pascu.

b) **De consultat** : N. Iorga : Ist. lit. rom. în sec. XVIII.

Al. Philippide ; Introducere la istoria lit. 1888.

6. *Ideile și stilul „Istoriei pentru începutul Românilor”*
de Petru Maior.

a) **Text** : Ediția soc. „Petru Maior”, Gherla 1883.

b) **De consultat** : Al. I. Marienescu : Viața și opera
lui Petru Maior.

N. Iorga : Ist. lit. rom. sec. XVIII. Vol. II.

7. *„Insemnările călătoriei mele” de Dinicu Golescu.*

a) **Text** : Ediția Minerva (1910).

b) **De consultat** : *Pompiliu Eliade* : Histoire de l'esprit public en Roumanie.

N. Iorga : Ist. lit. rom. sec. XIX.

G. Bengescu : Discurs de recepție, 1923.

8. „*Povestea vorbei*“ de *Anton Pann*.

a) **Text** : Ediția „*Cartea Românească*“ (1926).

b) **De consultat** : *G. Dem. Teodorescu* : „*Operele lui A. P.*“.

M. Gaster : *Literatura poporană rom.*

9. „*Cântarea României*“ de *Al. Russo* (din punct de vedere al fondului și formei).

a) **Text** : Ediția Academiei (1906).

b) **De consultat** : *N. Iorga* : Ist. lit. rom. sec. XIX.

P. V. Haneș : *Al. Russo* (1901).

Pentru orientare schișăm și câteva planuri de lucrări :

1. **Subiectul (2)** : Caracteristici gramaticale în „*Letopisețul Moldovei*“ de *I. Neculce*.

Introducere : a) **Starea limbii române în epoca cronicarilor.**

b) **Izvoarele cronicarilor.**

c) **Influențe stilistice străine (cu exemple).**

Tratare. a) **Deosebirea între Ion Neculce și ceilalți cronicari.**

b) **Caracteristici în „Letopiseți“ din punct de vedere : morfologic ;
sintactic.**

Incheere : **Importanța lui I. Neculce pentru dezvoltarea limbii noastre literare.**

2. *Subiectul* (8): „Insemnările călătoriei mele” de Dinicu Golescu.

Introducere : a) Starea în Muntenia, pe la 1800, din punct de vedere : politic ;
social ;
cultural.

Tratare : a) Ideile politice, sociale și culturale, cuprinse în această carte ;

b) Forma de exprimare.

Incheiere : a) Importanța cărții (din toate punctele de vedere).

B. Caracterizări de autori.

1. *Grigore Ureche și ideia latinității noastre.*

a) **Text :** Ediția Kogălniceanu.

b) **De consultat :** *N. Iorga :* Ist. lit. relig. și sec. XVIII.
G. Pascu : Ist. lit. rom. sec. XVII.

2. *Cronicarii moldoveni și cronicarii munteni (din punct de vedere al ideilor și stilului).*

a) **Texte :** Ediția Kogălniceanu.

b) **De consultat :** *N. Iorga :* Ist. lit. sec. XVIII.

Const. Giurescu : Contribuțiuni la studiul cronicilor muntene (1906). Contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene (1907 și 1908).

3. *Ion Barac ca traducător. (Din p. d. v. al limbii).*

a) **Texte :** O mie și una de nopți, Povestea lui Piticot.

b) **De consultat :** *N. Iorga :* Ist. lit. rom. sec. XVIII
vol. II.

4. *Opera poetică a lui Iancu Văcărescu.*

a) **Text :** Poezii (ed. din 1878 sau ediția Socec 1908)

b) **De consultat** : *N. Apostolescu* : Influence des romanliques français.

5. 1. *Heliade-Rădulescu, ca poet și critic.*

a) **Text** : *M. Stăncescu* : Scrieri alese (1909) sau Biblioteca pentru toți No. 546.

6. *Anton Pann ca scriitor umoristic.*

a) **Texte** : *Nastratin Hoge*. O șezătoare la țară, Povestea vorbei.

b) **De consultat** : *G. Dem. Teodorescu* : Operele lui A. Pann, (1891).

P. Eliade : Causeries littéraires, vol. I.

7. *Al. Russo ca scriitor social.*

a) **Text** : Ediția Academiei.

b) **De consultat** : (Vezi mai sus!).

8. *B. P. Hîșdeu ca istoric și literat.*

a) **Texte** : Istoria critică, Ion Vodă cel cumplit, Poezii, Răzvan și Vidra.

b) **De consultat** : *N. Petrașcu* : Scriitori rom. contemp
N. Gane : Discurs de recepție.

Planuri de lucrări

1. **Subiectul (2)** : *Cronicarii moldoveni și cronicarii munteni.*

Introducere ; a) **Când începe istoriografia în Moldova?**

b) " " în Muntenia?

c) **Influențe streine. Personalitatea socială a cronicarilor.**

Tratare : a) **Ideile principale la cronicarii moldoveni.**

b) " " " " munteni.

c) Deosebiri de stil.

Incheere: a) Importanța istoriografiei ca element de apărare națională.

2. *Subiectul (7): Heliade-Rădulescu — poet și critic.*

Introducere: Care este activitatea lui H.-Răd.

Tratare: a) Ce a scris ca poet?

b) Aprecieri critice asupra acestei activități.

c) Ce a scris ca critic?

d) Valoarea criticii lui H.-Răd.

Incheere: În ce stă importanța personalității lui Heliade-Rădulescu?

C. Probleme și Caracterizări de epoci

1. *Caracteristicile principale ale dialectelor române.*

a) *Texte*: O. Densusianu, *Antologie dialectală* (1915).

b) *De consultat*: Sextil Pușcariu: *Studii isto-române* (2 vol.)

I. Capidon: *Megleno-Români*.

3. *Tipografiile române în sec. al XVII.*

De consultat: *Bibliografie rom.* (de Bianu și Hodoș).

D. Ionescu: *Istoria tipografiilor în România.*

4. *Literatura română în timpul lui Matei Basarab și V. Lupu.*

De consultat: N. Iorga: *Ist. lit. rom.*

G. Pascu: *Ist. lit. rom.*

A. Xenopol: *Istoria Românilor.*

5. *Literatura și cultura Rom. în timpul Fanarioșilor.*

De consultat: (ca și la punctul 4).

8. Cum s'a rezolvat scrierea lui ț și ș, ă și î, în ortografiile școalei ardelenene?

De consultat : R. Ionașcu : Sisteme ortografice ale limbii române.

9. Influența greacă. (Fapte, persoane, scrieri).

De consultat : C. Erbiceanu : Priviri istorice și literare asupra epocii fanaristice.

D. Russo : Elenismul în România (1912).

Planuri de lucrări.

1. Subiectul (1) Caracteristicile principale ale dialectelor rom.

Introducere : a) Centrul geografic al formării limbii române.

b) Primele date ale separării în dialecte.

Tratare : a) Dialectul istro-român :

1. Localizare geografică.

2. Caracteristicile principale fonetice și lexicografice (vocalism-consonantism).

b) Dialectul aromân :

1. Localizare geografică

2. Formarea lui.

3. Caracteristicile fonetice și lexicografice (voc.-cons.)

c) Dialectul meglenit :

1. Localizare geografică.

2. Caracteristicile fonetice și lexicografice. (voc.-cons.).

d) Dialectul daco-român :

1. Localizare geografică.

2. Caracteristicile fonetice și lexicografice (voc.-cons.).

- Incheere* :
- a) In ce stă substratul latin al tuturor dialectelor rom.?
  - b) Elemente străine predominante în fiecare dialect sau regiune a sa.
  - c) Unitatea limbii românești.

Notă.

Lucrările enumerate aci vor servi ca exemplu numai, stă cu totul la latitudinea profesorului să alcătuească și alte subiecte și să le adapteze nivelului clasei sau problemei speciale, pe care o urmărește; un lucru însă trebuie să se aibă neconținut în vedere: rostul acestor compuneri este pregătirea elevului în vederea unei munci independente și personale, pentru care trebuie să fie animat și condus. De sine înțeles, nu se vor cere lucrări de erudiție. Disciplină în gândire și formulare, onestitatea și zelul muncii, acestea trebuie să urmărim.

Pentru a nu îngreună peste măsură munca elevului de acasă, am simplificat cât mai mult recomandarea cărților de consultat. În interesul lucrării se înțelege că, profesorul poate recomanda și alți autori. În cazuri de sârguință sau de interes special, elevii pot fi îndrumați ca, pentru rezolvarea problemei date, să utilizeze „Bibliografia“ de G. Adamescu, după care-și pot lărgi cercul cercetărilor în măsură convenabilă.

La formularea chestiunilor am avut în vedere greutatea pentru elevi, și chiar pentru profesori, de a avea la îndemână cărțile de cercetat. Materialul compunerilor a fost astfel ales, ca el să contribuie la lărgirea cunoștințelor cuprinse în manual.

CUPRINSUL

	Pag.
Prefața	3
Programa cursului de limba română	5

Partea I. Istoria limbii române

1. Originea limbii române și înrudirea ei cu celelalte limbi romanice	13
2. Elementele constitutive ale limbii române :	17
I. <i>Elementul dac</i>	17
II. <i>Fondul latin</i> . Latina vulgară și latina clasică: Accentul, Sunetele. Formele. Morfologia limbii române: Verbul, Substantivul, Adiectivul, Numeralul, Pronumele, Vocabularul	18
III. <i>Influențele streine</i> : 1. Elementul slavon. 2. Elementul albanez. 3. Elem. bulgaro-sârb. 4. Elem. cuman și peceneg. 5. Elem. grec. 6. Elem. turc. 7. Elem. unguresc. 8. Elementele moderne. <i>Caracterizare generală</i>	44
3. <i>Dialectele limbii române</i>	53
I. Privire generală istorică și etnografică.	53
II. Privire generală lingvistică.	57
III. Probe de graiu: a) istriian; b) macedo-român; c) megleno-român; d) daco-român: Mehedinți, Ialomița, Putna, Neamțu, Săliște, Bihor, Banat	62
IV. Exerciții. Exemple din dialecte	74

Partea II. Alfabetul vechiu românesc

1. Semnele. 2. Valoarea fonetică. 3. Evoluția. 4. Modele: Psaltirea scheiană, Codicele Voronețian, Codex sturdzanus ms. 1607, Ms. din 1521, Tetravanghelul lui Coresi 1560, Cazania dela Govora 1642, Cazania lui Varlaam 1643 Viața, sfinților 1682, Biblia lui Șerban 1688, Pilde filozofești 1783, Regulament 1839, Rugăciuni 1850, Magazin istoric 1845, Aprodul Purice 1857 . . . . .

77

Partea III. Istoria literaturii

I. Literatura veche

- I. *Nașterea literaturii în limba română.* 100
- II. *Cele mai vechi manuscrise.* Codicele voronețian. Psaltirea scheiană 100
- III. *Tipăriturile lui Coresi* 108
- IV. *Epoca lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu* 111
1. Mitrop. Simion Ștefan: Predoslavia Noului Testament 1648 113
2. Mitrop. Varlaam: Predoslavia Cazaniei 1643. 116
3. Grigore Ureche: Predoslavia. Moartea lui Ștefan-Vodă. Mustrare celor mari 119
- V. *Epoca lui Brâncoveanu* 122
1. Mitropolitul Dosofteiu: Psaltirea în versuri. Viața sfinților. 125
2. Biblia dela București. Din Prefață. Din Vechiul Testament. Din Noul Testament. 128
3. Miron Costin: Predoslavia la Cartea descălecatului. Idem la Cronica Moldovei. 131
4. Constantin Cantacuzino: Din Istoria Țării Românești . . . 137
5. Ion Neculce: Din „Letopisețul Țării Moldovei“. Despre Dosofteiu. Ce este dreptatea. Tradițiuni 142
6. Radu Popescu: Din Cronică. 145
7. Dimitrie Cantemir: Din „Hronicul vechimii“ 148
8. Antim Ivireanul. Din Didahii. 154

I'. Școala ardeleană și curentul latinist.

1. Caracterizarea : Școala ardeleană. Curentul latinist	157
2. Samuil Micu : Din Acatist	173
3. Gh. Șincai : Din Cronică	175
4. Petru Maior : Din dialogul pentru începutul limbii române Din Istoria pentru începutul românilor	178 181
5. Gh. Lazăr : Starea Românilor la venirea lui	184
6. T. Cipariu : Principiul etimologic	188
7. A. T. Laurian : Din „Tentamen“. Dicționarul	192
8. S. Barnuțiu : Din discursul dela 3 Maiu	195
9. Budai Deleanu : Din Țiganiada	199
10. A. Mureșianu : Răsunetul	205

III. Literatura poporană.

I. Literatura poporană.

1. Producțiuni lirice : Doine. Hore. Colinde. Bocete.	211
2. Producțiuni epice : Plugușorul. Balade, Basme	214
3. Producțiuni dramatice : Orații de nuntă. Steaua. Vicleimul	215
4. Producțiuni de natură dramatică : Anecdote și satire. Pro- verbe. Dascăntece. Ghicitori	224

II. Cărțile poporane.

1. Literatură romantică : Alisandria. Halima. Varlaam și Ioasaf Istoria Sindrofii Archir și Auadam	235
2. Literatura religioasă : Epistolia Maicii Domnului. Minunile Sf. Sisoe	239
3. Carte de prevestire și de noroc : Astrologhia. Gromovnicul. Trepetnicul. Cărți de zodii. Carte de vise	242

IV. Literatura modernă.

I. Pregătirea literaturii moderne :

1. Văcăreștii : Ienache Văcărescu : Amărată turturea. Intr'o grădină	252
N. Văcărescu : Cântec.	254
I. Văcărescu : La pecetia țării	254

2. C. Conachi : Jaloba mea	257
3. V. Cârlova : Ruinurile Târgoviștei	260
4. G. Asachi : Broasca și boul, Precuvântare la „Albina românească“	263
5. I. Heliade R. : Dispozițiile mele de poezie. Cântarea dimineții. Seara. Limba română este latină. La Schiller.	267
II. Inceputurile literaturii moderne.	
1. Grigore Alexandrescu : Epistolă către Văcărescu. Anul 1840. Toporul și pădurea. Satira spiritului meu	282
2. Nicolae Bălcescu : Din Istoria lui Mihai Viteazul	298
3. Alexandru Russo : Cugetări. Cântarea României	302
4. C. Negruzzi : Alexandru Lăpușneanu. Daniil Scavinschi Uriașul	311
5. Dim. Bolintineanu : San Marina. Mihaiu scăpând stindardul.	341
6. Mihail Kogălniceanu : Din discursul privitor la legea agrară din 1862	345

Partea IV. Compuneri.

Caracterizări de opere : Subiecte și însemnări de cărți de consultat. Planuri de lucrări.	355
Caracterizări de autor;	358
Probleme și caracterizări de epoci	360

